

YAKIN MİMARLIK DERGİSİ

JOURNAL OF NEAR ARCHITECTURE

Cilt:6 Sayı:1
Volume:6 Issue:1

Nisan 2022 - April 2022
Cilt: 6, Sayı: 1 – Volume: 6, Issue: 1
ISSN: 2547- 8729 (ONLINE)

Editör - Editor

Assoc. Prof. Dr. Zihni TURKAN

Yardımcı Editör - Assistant Editor

Assoc. Prof. Dr. Buket ASİLSOY

OPEN ACCESS

<http://dergi.neu.edu.tr/index.php/yakinmimarlik>

KURULLAR / BOARDS

Yayın / Publication Board

Assist. Prof. Dr. Ayten O. Akcay - Near East University, Cyprus
Assist. Prof. Dr. Cigdem Cagnan - Near East University, Cyprus
Intr. Arch. M.A. Aysegul Yurtyapan Salimi - Near East University, Cyprus

Bilim ve Hakemler / Scientific and Reviewers Board

Prof. Dr. Ahmet Melih Öksüz - Karadeniz Technical University, Turkey
Prof. Dr. Ahmet Sacit Açıkgözoğlu - Mimar Sinan Fine Arts University, Turkey
Prof. Dr. Derya Oktay - İstanbul Maltepe University, Turkey
Prof. Dr. Erdal Aksugür - Bahçeşehir University, Turkey
Prof. Dr. Fatih Rıfki - Montana State University, U.S.A
Prof. Dr. Mehmet Harun Batırbaygil - İstanbul Gelişim University, Turkey
Prof. Dr. Mehmet Rifat Hulusi Çelebi - İstanbul Gelişim University, Turkey
Prof. Harun Özer - Near East University, Cyprus
Prof. Dr. İlkay Maşat Özdemir - Karadeniz Technical University, Turkey
Prof. Dr. Mehmet Tunçel - Ankara University, Turkey
Prof. Dr. Mehmet Tunçer - Çankaya University, Turkey
Prof. Dr. Hıfsiye Pulhan - Eastern Mediterranean University, Cyprus
Prof. Dr. Nezh Ayıran - Cyprus International University, Cyprus
Prof. Dr. Nur Köprülüoğlu - Yıldız Technical University, Turkey
Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian - Yıldız Technical University, Turkey
Prof. Dr. Özge Özden Fuller - Near East University, Cyprus
Prof. Dr. Salih Gücel - Near East University, Cyprus
Prof. Dr. Sevinç Kurt - Cyprus International University, Cyprus
Prof. Dr. Sonay Çevik - Karadeniz Technical University, Turkey
Prof. Dr. Şengül Öymen Gür - Beykent University, Turkey
Prof. Dr. Tülay Zorlu - Karadeniz Technical University, Turkey
Prof. Dr. Türköz Kolozali - University of Kyrenia, Cyprus
Assoc. Prof. Dr. Cemil Atakara - Cyprus International University, Cyprus
Assoc. Prof. Dr. Asu Tozan - Eastern Mediterranean University, Cyprus
Assoc. Prof. Dr. Aslı Güneş Gölbeş - İzmir Demokrasi University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Erkan Aydın - Karadeniz Technical University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Filiz Ovalı Tavşan - Karadeniz Technical University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Hakan Sağlam - Ondokuz Mayıs University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Huriye Gurdallı - Near East University, Cyprus
Assoc. Prof. Dr. İnanç Işıl Yıldırım - Beykent University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Müjde Altın - Dokuz Eylül University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Nevter Zafer Cömert - Eastern Mediterranean University, Cyprus
Assoc. Prof. Dr. Nilüfer Kart Aktaş - İstanbul University / Cerrahpaşa, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Rabia Köse Doğan - Selçuk University, Turkey
Assoc. Prof. Dr. Serap Durmuş Öztürk - Karadeniz Technical University, Turkey

İletişim / Contact

Assoc. Prof. Dr. Zihni Turkan
Editör / Editor

YAKIN MİMARLIK DERGİSİ / JOURNAL OF NEAR ARCHITECTURE

Y.D.Ü. Mimarlık Fakültesi / N.E.U. Faculty of Architecture,

Lefkoşa - Kıbrıs / Nicosia - Cyprus

e-mail: zihni.turkan@neu.edu.tr - zturkan@analiz.net

tel: +90 542 8520094

EDİTÖRDEN

Değerli Okurlar,

Dergimizin 5. yaşında, yine değerli bilimsel araştırmalardan oluşan makalelerle sizlere ulaşmaktan mutluyuz, gururluyuz. Dünyamızın özellikle son iki yıldaki Pandemi dönemiyle, yaşamımızda oldukça önemli hale gelen dijital iletişim, bizim de mimarlık alanındaki araştırmaları, uluslararası paylaşımına sunarak ilgililer arasındaki iletişimi gerçekleştirmemize katkı sağlamaktadır. Dergimizin bu sayısında, Türkiye'den sekiz farklı üniversiteden, onsekiz yazara ait dokuz adet araştırma makalesi yer almaktadır.

Dergimizin her yeni sayısının daha da nitelikli olarak yayın hayatına devamı için katkılarından dolayı; nitelikli makaleleriyle yazarlarımıza, hakemlikleri ile değerli hocalarımıza, kapak tasarımından, web sayfası düzenlemelerine kadar tüm çalışmaları için sevgili arkadaşlarımıza ve Yakın Doğu Teknoloji'den Sn. Orhan Özkılıç'a teşekkürü borç biliriz.

Yeniden buluşuncaya dek esen kalın, sevgiyle kalın.

Saygılarımla

Doç.Dr. Zihni Turkan

Editör

EDITOR'S MESSAGE

Dear Readers,

We are happy and proud to reach you with the articles consisting of valuable scientific research on the 5th anniversary of our journal. Digital communication, which has become very important in our lives, especially with the Pandemic period in the last two years, contributes to our communication between those concerned by presenting research in the field of architecture to international sharing. In this issue of our journal, there are nine research articles by eighteen authors from eight different universities from Turkey.

For the contribution of each new publication of our journal, in a more qualified manner; we would like to thank our authors for supporting with their qualified articles, our referees, our dear friends and Mr. Orhan Ozkılıç from Near East Technology for all the contributions who helped with all the work load, from cover design to web page editing.

Stay safe, stay with love until we meet again,

Regards

Assoc. Prof. Dr. Zihni Turkan

Editor

İÇİNDEKİLER

Nisan 2022, Cilt: 6, Sayı: 1

Araştırma Makaleleri

Kamusal Mekânların Dizimsel, Biçimsel ve Algılanabilirlik Düzeyinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi: Sultanahmet ve Galata Meydanları Adem ÖZER, Genco BERKİN.....	1
İkinci Meşrutiyet İstanbul’unda İnas (Kız) Sultanileri Arife Betül BİLAL, Nuran KARA PİLEHVARİAN	30
Osmanlı Bankası’nın Tarihi Şube Yapıları ve Günümüz Kullanım Şekillerinin İrdelenmesi Aylin KAYA, Işıl Ç. BAĞDATLIOĞLU, Nuran K. PİLEHVARİAN.....	54
Kentsel Mekanı Değiştiren ve Dönüştüren Üst Örtülere Dair Bir Sınıflandırma Denemesi Ayşe AZAKLI, Arzu KALIN	85
Planlama Perspektifinde Uluslararası Sözleşmelerde Kültür Turizmi ve Koruma İlişkisi Funda ÇATALBAŞ, Sibel ECEMİŞ KILIÇ	113
Kutsal Mekânlar ve Kutsal Peyzajlar: Beşparmak Dağları ve Bafa Gölü Peyzajına Biyografik Bir Bakış Huriye Smten SÜTUNÇ	134
Kültürel Ekosistem Hizmetleri: Tarihi Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon Örneği Meryem Bihter BİNGÜL BULUT, Öner DEMİREL.....	152
Okulöncesi Eğitim Ortamlarında Mahremiyet Gereksinimine Yönelik Sessiz Oyun Mekânlarının Tasarımı Üzerine Bir İnceleme Nalan SEVİNÇLİ, B. Ece ŞAHİN.....	163
Kültürel Miras Farkındalığı Bağlamında Levanten Bahçelerinin Değerlendirilmesi Pembe DURAN, Aslı GÜNEŞ GÖLBEY	192

ÖNEMLİ: Dergide yayınlanan görüşler ve sorumluluk, yazarlara aittir. Yayınlanan makalelerde yer alan tüm içerik, kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

TABLE of CONTENTS
April 2022, Volume: 6, Issue: 1

Research Articles

A Proposal For A Method For The Evaluation Of The Synthetic, Formal and Perceptability Level Of Public Spaces: Sultanahmet and Galata Square
Adem ÖZER, Genco BERKİN..... 1

Inas (Girl) Sultanis in the Second Constitutional Monarchy Period Istanbul
Arife Betül BİLAL, Nuran KARA PİLEHVARİAN 30

Ottoman Bank's Historical Branch Buildings and Analysis of Today's Uses
Aylin KAYA, Işıl Ç. BAĞDATLIOĞLU, Nuran K. PİLEHVARİAN..... 54

A Classification Attempt On Top Covers/Structures That Change And Transform Urban Space
Ayşe AZAKLI, Arzu KALIN 85

In the Planning Perspective the Relationship of Cultural Tourism and Conservation in International Conventions
Funda ÇATALBAŞ, Sibel ECEMİŞ KILIÇ 113

Sacred Places and Sacred Landscapes: A Biographical Approach to Landscapes of Beşparmak Mountains and Lake Bafa
Huriye Simten SÜTUNÇ 134

Cultural Ecosystem Services: Example of Historical Çeşnigir Bridge and Canyon
Meryem Bihter BİNGÜL BULUT, Öner DEMİREL..... 152

A Study on the Design of Quiet Play Spaces for the Need for Privacy in Preschool Education Environments
Nalan SEVİNÇLİ, B: Ece ŞAHİN 163

Evaluation of Levantine Gardens in The Context of Cultural Heritage Awareness
Pembe DURAN, Aslı GÜNEŞ GÖLBAY 192

IMPORTANT: All written in articles are under responsibilities of the authors.
The published contents in the article.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Kamusal Mekânların Dizimsel, Biçimsel ve Algılanabilirlik Düzeyinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yöntem Önerisi: Sultanahmet ve Galata Meydanları

Yük. Mimar Adem Özer¹, Prof. Dr. Genco Berkin²

Özet

İnsanların kent yaşamında bireysel ve toplumsal gereksinimlerini kamusal mekânlarda karşılamaları önemli bir ihtiyaç olduğundan bu mekânların incelenmesi ve geliştirilmesi önemli hale gelmektedir.

Kentsel mekânın mevcut durumunun topolojik yapısının analiz edilmesinde kullanılan Mekân dizimi yöntemi, kentsel mekânın topolojik yapısı üzerinden analizler gerçekleştirip bütünlük, bağlanabilirlik, tercih, anlaşılabilirlik, görünürlük gibi sayısal değerlerle kentsel mekânın algılanabilirlik düzeyi ve kullanım tercih potansiyelinin ölçülebileceğini ileri sürmektedir.

Bu çalışmada kamusal mekânların mevcut durumunun dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyinin kullanım tercih değerini etkileyerek değiştirebileceği varsayımında bulunularak kamusal mekânların algılanabilirlik düzeyi artınca kullanım tercih değerinin de artacağı ileri sürülmektedir.

Buradan hareketle bu araştırmada çalışma alanları olarak belirlenen Sultanahmet ve Galata Meydan'larında mekân dizimi yöntemi ile elde edilecek sonuçlara destekleyici olarak görsel belirginlik yönteminin kullanılması; mekânın kullanım tercihi üzerindeki interaktif etkileri ölçülmüş ve ek olarak bir anket yönteminin kullanılması benimsenmiştir. Çoklu yöntem ve tekniklerin bir arada kullanılması mekân dizimi yöntemini daha anlamlı ve gerçekçi hale getirecektir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal mekân, Mekân dizimi, Görsel belirginlik, Algılanabilirlik

¹Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

E-mail: adem.ozer@stu.fsm.edu.tr ORCID: 0000-0002-3437-7960

²Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

E-mail: gberkin@fsm.edu.tr ORCID: 0000-0002-8981-0469

A Proposal For A Method For The Evaluation Of The Synthetic, Formal and Perceptability Level Of Public Spaces: Sultanahmet and Galata Square

Abstract

Since it is an important need for people to meet their individual and social needs in public spaces in urban life, it becomes important to examine and develop these spaces.

The space syntax method, which is used to analyze the topological structure of the current state of the urban space, suggests that the perceptibility level and usage preference potential of the urban space can be measured with numerical values such as integration, connectivity, preference, intelligibility, and visibility by performing analyzes on the topological structure of the urban space.

In this study, it is assumed that the syntactic and formal structures of the current situation of public spaces and the perceptibility level of the perceptual stimuli around them can change by affecting the use preference value, and it is argued that the use preference value will increase as the perceptibility level of public spaces increases.

From this point of view, the use of visual clarity method in support of the results to be obtained by the space syntax method in Sultanahmet and Galata Squares, which are determined as the study areas in this research; The interactive effects of the space on the usage preference were measured and in addition, the use of a survey method was adopted. Using multiple methods and techniques together will make the space syntax method more meaningful and realistic.

Keywords: Public space, Space syntax, Visual salience, Perceptibility.

1. Giriş

Kamusal mekânın doğasına ilişkin bir araştırmanın yapılması daha sürdürülebilir bir kentin oluşmasında önemli bir aşamadır. Dünya genelinde halka açık mekânların iyileştirilmesine olan ilgi artarken, kamusal mekânların performanslarının değerlendirilmesinde pratik araçlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu araştırmada irdelenecek temel sorun kamusal mekânların eskiden olduğu gibi kent ve kentli yaşamında önemli olagelmiş varlığını korumak, iyileştirmektir. Bu nedenle bu istenmeyen durumu önleyebilecek tedbirleri önermek ve kamusal mekân tasarımına interdisipliner bir yapı kazandırmaktır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı uzun vadede kentsel karar vericilere bilgi iletmek, ikinci aşamada kamusal mekânın irdelenme yöntemlerini geliştirmektir.

Kamusal mekân olmaktan uzaklaşan mekânların yeniden canlandırılması için 20. yüzyılın sonlarına doğru Kentsel Tasarım, Mimarlık, Kentsel Planlama gibi bilim dalları tarafından çözüm arayışına girilerek bu mekânların yeniden halka açık yerler haline getirilmesi amacıyla büyük yatırımlar yapılmıştır (Gür:2018).

Ancak planlama ve düzenleme çalışmalarında bölgedeki mevcut sorunların doğru analiz edilememesi ve yerinde tanılar konulamaması sonucunda yeni çözüm arayışlarında tematik alanlar ya da kentsel eğlence temalı mekânlar tasarlamakla yetinilmiştir.

Kamusal mekânların planlama ve düzenleme çalışmalarına “Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi” olumsuz örnek olarak verilebilir.

“Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi” öncesinde kullanıcılar otobüs, minibüs gibi toplu taşıma ulaşım araçları ve özel araçlar ile Taksim Meydanı’na direkt erişim sağlarken “Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi” sonrasında ulaşım yollarının yer altına alınması nedeniyle kullanıcıların sadece metro ulaşım aracı ile doğrudan erişim sağlaması olanaklı gibi görülmektedir.

Kullanıcıların toplu taşıma ulaşım araçlarından inip yer altından yön bulup Taksim Meydanı’na ulaşım sağlamanın güçleştiği ve erişiminin kısıtlandığı görülmektedir. Taksim Meydanı’na giden yer altındaki bu ulaşım yolunun, sadece geçiş ve aktarma güzergâh yolu olarak kullanılmaya başlanması kamusal mekânı insan kullanımından koparıp çevresiyle olan ilişkisini de zayıflatmaktadır. Ayrıca Taksim Meydanı’nın bünyesinde bulunan hem yeşil alanların hem de sosyal aktivite alanlarının sayısının azaltılması nedeniyle kamusal mekân olma niteliğini de kaybetmeye başladığı görülmektedir.

“Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi” Kentsel Tasarım Uzmanı Gülşen Özaydın (Özaydın, 2012) tarafından kaleme alınan bir yazıda eleştirilmiş ve bu projenin problemleri çözmeyeceği gibi başka problemleri de beraberinde getireceği belirtilmiştir. Özaydın, kent yönetiminin proje sürecine kamuyu dâhil etmemesini ve onların görüş önerilerinin alınmamasını büyük bir eksiklik olarak görmüştür (Özaydın, 2012). Mimar Korhan Gümüş (Url-1), Özaydın’a katılır ve kent yönetimin kamusal mekânlara ait planlama ve düzenleme çalışmalarını yaparken bu alanların ulaşım, erişim, işlevsel ve algısal olma gibi unsurlarının ayrı ayrı ele alınmasını savunur ve Taksim Meydanı’na ulaşımın yer altından verilmesinin de bireylerin kent peyzajından uzaklaştırılması demek olduğunu belirtmiştir (Url-1).

Özetle, halka açık yerlere insanların erişiminin kısıtlanmış olması, çevresiyle bir bütün olarak algılanabilir olmaması ve sosyal zaman geçirmeye elverişli olmaması bu mekânların başarısız olmasına neden olur. Bu kamusal mekânlar, uygunsuz planlama ve mimari uygulamalara paralel olarak niteliklerini önce geçici sonra kalıcı olarak kaybederler.

Yukarıdaki spesifik örnek üzerinden aktarılan tartışmalar sergilemektedir ki, Kentsel Tasarım, Mimarlık, Kentsel Planlama gibi bilim dallarının kentsel mekânların analiz edilme, planlama ve düzenleme çalışmalarında ortak bir dili olmayışı başarılı kentsel çevreler ortaya konmasında bir engeldir. Bu nedenle bu araştırmada kentsel çevrenin analiz edilmesi, tasarlanması ve oluşumundan sorumlu yukarıda sayılan disiplinlerin ortak bir dilde uzlaştırılması olanaklı olabilir mi sorusuna özellikle yanıt aranmaktadır.

Kentsel mekânın mevcut durumunun topolojik yapısının analiz edilmesinde kullanılan, 1984 yılından beri uzmanların irdedelediği, çevre-davranış araştırmacılarının gerçeğe değil de algoritmalara dayalı olması nedeniyle eleştirdiği “Mekân dizimi” yönteminin iyileştirilerek bir ortak dil-araç haline getirilmesi bu araştırmanın başlıca eğileceği alandır.

Çevre-Davranış ve Yer Bilimci David Seamon (Seamon:2007), mekân dizimi araştırmalarının kentsel mekânda insan eylemlerinin ve deneyimlerinin sebeplerini anlamaya çalışmamasını eleştirir.

Seamon (2007), yazısında da bahsettiği üzere mekân dizimi yöntemi, kentsel mekânı oluşturan yol bağlantılarının sadece topolojik yapısı üzerinden analizler gerçekleştirip bütünleşiklik, bağlanabilirlik, tercih, anlaşılabilirlik gibi ölçülebilir birimlere sayısal değerler vererek kentsel mekânın algılanabilirliğinin ve kullanım potansiyelinin belirlenebileceğini savunur. Seamon'a göre, mekân dizimi yöntemi ile fenomenoloji arasında kurulacak ilişki sayesinde kentsel dokudaki farklı dönemlerde yaşayan farklı kültür gruplarına ait insanların eylem ve deneyim gibi yaşam izlerinin belirlenmesine katkı sağlanabilir (Seamon, 2007:1-16).

Neo-liberal politikaların kent üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda azalan ve hatta yok olan kamusal mekânların insan ilişkilerini de olumsuz etkilediği, toplumu parçaladığı, sosyal ve psikolojik refahı olumsuz yönde etkilediği gerekçesiyle kentlerin toplumsal mekânlarının korunması ve iyileştirilmesinin hedef alındığı bu araştırmada kent planlama, mimari tasarım, açık alan tasarımı ve peyzajı gibi konuları topluca ilgilendiren araştırma tekniklerinin geliştirilmesi en başta gereklidir. Bu nedenle araştırmada interdisipliner ve kapsamlı bir araştırma yöntemi ve ona bağlı bir teknikler silsilesi geliştirmek amaçlanmıştır.

Kentsel planlama ve yenileme çalışmalarında kamusal mekânların mevcut durumunun dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının geliştirilmesiyle kamusal ve sosyal mekânların daha başarılı işlev göreceği araştırmanın varsayımdır. Buna bağlı olarak farklı yöntemleri birlikte kullanarak kamusal mekâna dair çok yönlü bir değerlendirme yapılabilir.

“Mekân dizimi yöntemi” sayesinde mekânsal kurgular analiz edilerek yaya veya taşıt hareketliliğini çekme potansiyeline sahip mekânlar belirlenmektedir. Kentsel mekânın planlama ve tasarım aşamasında mekân dizimi yönteminin aksiyel analizleri sayesinde ağ yollarının bütünleşiklik, bağlantılılık, anlaşılabilirlik, tercih değeri gibi parametreler belirlenerek çalışma performansı ortaya çıkarılmaktadır (Hillier, 1999:169-191).

“Görsel belirginlik yöntemi”nin temel amacı herhangi bir mekân içerisindeki bulunan belirginleşen nesnelerin konumunu öne çıkarıp, nesnelere arasındaki mesafelerin ölçümlerini hesaplamaktır (Itti & Koch, 2001:198). “Görsel belirginlik yöntemi” mekân içindeki nesnelerin renk, yoğunluk, yöneliş, biçim, büyüklük, hareket yönü gibi özelliklerini ön plana çıkarmaktadır (Itti & Koch, 2001:196).

Yöntem ortamdaki unsurların görsel belirginliğini temsil eden özellikleri tarayarak, en dikkat çekici konuma odaklanarak iki boyutlu belirginlik haritası oluşturmaktadır (Itti & Koch, 2001:198).

“Anket tekniği” sistematize hale dönüştürülmüş olup, bilimsel olarak saha ve klinik çalışmalar için tespit edilen araştırma hipotezlerine dair bilgi elde edebilmek amacıyla yaygın şekilde kullanımı tercih edilen bir bilgi toplama aracı olarak görev yapmaktadır (Tezcan, 2017:305-316).

Kamusal mekânların mevcut durumunun dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik boyutunu farklı bakış açılarıyla ele alan mekân dizimi yöntemi, görsel belirginlik yöntemi ve anket yönteminin bütünleşik olarak kullanılmasıyla kamusal mekânların işlevsel olarak olumlu ya da olumsuz yönleri karşılaştırmalı olarak tespit edilebilir ve benzerlik ya da farklılıkları ortaya koymak için karşılaştırmalar yapılabilir.

Bu araştırmanın temel amacı olan kamusal mekânların korunması ve doğru tasarlanmasına yönelik bu çalışmada, araştırmanın ilk kısmında belirlenen araştırma sorunu dikkate alınarak mekân dizimi yöntemiyle elde edilen verilere katkı sağlayarak kamusal mekânların mevcut durumunun dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeylerini ve kullanım tercih değerlerini kullanıcı ve mekân bütünleşmesiyle ilişkili olarak ölçen tasarıma yardımcı bir model geliştirmek amaçlanmıştır.

Bu amaca ulaşmak için bu araştırma kapsamında çalışma alanları olarak belirlenen kamusal mekânların mevcut durumunun dizimsel analizini mekân dizimi yöntemiyle; dizimsel ve biçimsel yapılarında algısal olarak belirginleşen alanların tespit edilmesini görsel belirginlik yöntemiyle; dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyi ve kullanım tercih değerine etki seviyesi anket yöntemiyle analiz edilmiştir.

Üç yöntem kullanılarak yapılan analiz çalışmasıyla elde edilen sonuçların birbirleriyle olan ilişkisi değerlendirilip, kamusal mekânların mevcut durumunun analiz edilmesinde mekân dizimi yöntemiyle elde edilen sonuçlara katkı sağlayan, birleştiren ve karşılaştıran bir model geliştirmek amaçlanmıştır.

Özetle, araştırma kapsamında belirlenen çalışma alanları analiz edilerek kamusal mekânlar hakkında objektif bir değerlendirme yapılması ve bilimsel bir verinin elde edilmesinin sağlanması bu araştırmanın hedefidir.

2. Araştırma Vakalarının Belirlenmesi

İBB (İstanbul Büyükşehir Belediyesi)'nin 2010 yılında kendi bünyesinde çalışan mimar ve kentsel planlamacılar ile yapmış olduğu anket çalışmasında İstanbul'da bulunan meydanlardan kent ölçeği ve önemi düşünülen 35 meydan ve İstanbul Çevre Düzeni Planı'nın "Yaşam Kalitesinin Yükseltilmesi" hedefini karşılayacak şekilde fiziksel ve kültürel yönden meydan olmaya elverişli 27 meydan önerisi "Ağırlıklandırılmış Ölçütler Yöntemi"yle değerlendirilmiştir (İBB, 2010:2). İBB'nin İstanbul'daki mevcut ve öneri meydanların anket analizleri sonucunda "kentsel simge odaklı meydanlar" kategorisindeki meydanların "seçilen yerin mekânsal bütünlüğü" ölçütüne göre anıtsal ve simgesel öğeler, mimari yapı ve çevresel bütünlük kriterinde yüksek puan aldığından dolayı bu çalışmadan elde edilen sonuçların çalışma alanlarının belirlenmesine yardımcı olmuştur. Çünkü kamusal mekânların algılanabilirlik düzeyinin bu mekânların mekânsal bütünlüğünün yüksek değerde olmasıyla ilişki olduğu düşünülebilir.

İnsanların kamusal mekânlarda geçireceği zaman ile mekânın algılanabilirlik düzeyinin ilişkili olduğu varsayımıyla, sosyal mekânların ve donatıların kamusal mekânların algılanabilirlik düzeyini olumlu ya da olumsuz şekilde etkileyeceği düşünülmektedir.

Bu düşünceyle bu çalışma kapsamında İBB'nin araştırması sonucunda mevcut alanlar içerisinde "kentsel simge odaklı meydanlar" kategorisinde en yüksek ve en düşük puanı alan iki meydan olan Sultanahmet ve Galata Meydan'larının incelenmesine karar verilmiştir. "Kentsel simge odaklı meydanlar" kategorisinde Sultanahmet Meydanı 124.42 puan, Galata Meydanı ise 47.85 puan almıştır.

Aşağıdaki Şekil 1’de İBB’nin anket değerlendirilmesi sonucunda “Kentsel Simge Odaklı Meydanlar” kategorisinde yer alan meydanların isimleri almış olduğu puanlara göre listelenmektedir.

Şekil 1: Kentsel Simge Odaklı Meydanlar Kategorisi (İBB, 2010:20).

3. Alan Çalışması: Kamusal Mekânların Mevcut Durumlarının Dizimsel, Biçimsel ve Algılanabilirlik Boyutunda Analizi

Alan çalışmasında kamusal mekânların mevcut durumunun algılanabilirlik düzeyinin analiz edilmesi çalışmalarında kullanılan mekân dizimi yöntemiyle elde edilen sonuçlara katkı sağlayan ve destekleyen görsel belirginlik yöntemi ve anket araştırmasıyla elde edilen sonuçların birlikte yorumlanarak bir model oluşturmak amaçlanmıştır.

3.1. Çalışma Alanlarının Mekân Dizimi Yöntemi ile Aksiyel Analizi

Bir kentin veya yerleşimin, bütünleşik ve ayrışık mekânlarının ortaya koyulması yeni tasarımlar için altlık oluşturma potansiyeline sahiptir. Örneğin mekân dizimi yöntemi aksiyel ve görünürlük haritaları yardımı ile konut ve ticaret alanı ilişkisine karar verilebilir; ticaret alanlarının konumlarına, kent ile ilişkisine, yeni açılacak bir aksın kent ile nasıl bütünleşeceğine karar verilebilir.

Bu araştırma kapsamında mekân dizimi analiz yönteminin uygulama yazılımı olan DepthMap programı kullanılarak Sultanahmet ve Galata Meydan’larının mekânsal organizasyonlarına dair aksiyel (axial) analizler olan bütünleşme (integration), bağlantılılık (connectivity), anlaşılabilirlik (intelligibility), tercih (choice) analiz değerlerinin hesaplamaları yapılmış; elde edilen değerler üzerinden yorumlamalar yapılmıştır. Aşağıdaki Tablo1’de Sultanahmet ve Galata Meydan’larının mekân dizimi aksiyel (axial) analiz sonuçları gösterilmektedir.

Tablo1: Sultanahmet ve Galata Meydan'larının Mekân Dizimi Aksiyel (Axial) Analiz Sonuçları

ANALİZ TÜRÜ	SULTANAHMET MEYDANI			GALATA MEYDANI		
	MİNİMUM	AVERAGE	MAXİMUM	MİNİMUM	AVERAGE	MAXİMUM
AKSİYEL (AXİAL)						
BÜTÜNLEŞME (INTEGRATION) HH (GLOBAL)	1.1992	2.60733	4.80148	0.866308	1.99787	2.96095
BAĞLANTILILIK (CONNECTİVİTY)	2	198.335	1989	3	58.5745	273
ANLAŞILABİLİRLİK (INTELLİGİBİLİTY)	-	0.55	-	-	0.37	-
TERCİH (CHOİCE)	0	89437.7	2.39963E+11	0	15282.7	927477

Mekân dizimi aksiyel bütünleşme değeriyle ana ulaşım aksları ve yaya hareketliliği belirtilmektedir. Mekân dizimi analizlerine göre en bütünleşik mekân, kırmızı ile gösterilirken en ayrılmış diğer bir ifadeyle en derin mekân ya mavi ya da mor renk kullanılarak belirtilir (Hillier, 1996:119). Aşağıdaki Şekil 2 ve Şekil 3'te Sultanahmet ve Galata Meydan'larının aksiyel bütünleşme (axial integration) haritaları gösterilmektedir.

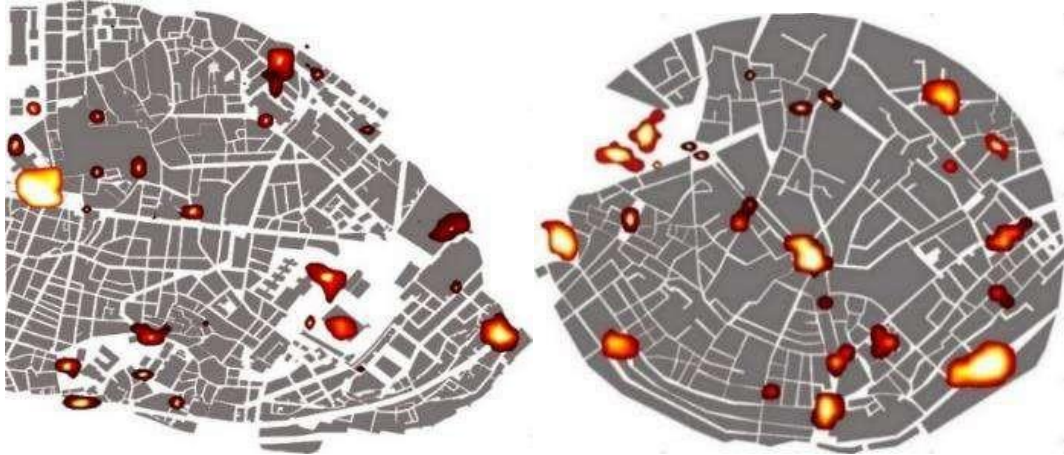
Şekil 2: Sultanahmet Meydanı Aksiyel Bütünleşme (Axial Integration) Haritası, (solda),
Şekil 3: Galata Meydanı Aksiyel Bütünleşme (Axial Integration) Haritası, (sağda).

Bu çalışması kapsamında çalışma alanlarında uygulanan mekân dizimi analizleri sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın aksiyel bütünleşme, bağlantılılık, anlaşılabilirlik, tercih değerleri Galata Meydanı'na göre yüksek değerlerde çıkmaktadır.

Mekân dizimi aksiyel analiz değerleri ile kullanım tercihi arasında güçlü bir bağ vardır. Bir bölgenin aksiyel analiz değerleri yüksek ise o alanın kullanım tercihi değerinin de yüksek olma olasılığı daha çok olmaktadır.

3.2. Çalışma Alanlarının Görsel Belirginlik Yöntemi ile Yöneliş, Yoğunluk ve Büyüklük Özelliklerinin Algılanabilirlik Analizi

Bu araştırma kapsamındaki örneklem alanları olan Sultanahmet ve Galata Meydan'larının doku ölçeği genelinde "tekrar etmeyen", "belirginleşen" ve yaya hareketleri sürecinde biçimsel olarak "dikkati çekebilen" alt bölgeler tespit edilerek alanların Isı Haritaları (Heat Map) oluşturulmuştur. Isı Haritaları sayesinde Sultanahmet ve Galata Meydan'larının kent dokusunun insan hareketi üzerindeki algısal etkisinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşmak için bu araştırma kapsamında, bir ortam içinde bulunan uyarıcı ve belirgin unsurların konumları ve birbirleri arasındaki mesafelerinin ölçülebilir değerler ve katsayılarla tanımlanmasını temel ilke edinen görsel belirginlik (visual salience) yönteminin uygulaması olan, Itti ve Koch (2001) algoritmasını esas alarak Walther ve Koch tarafından 2006 yılında üretilen ilk programı olan Saliency Toolbox yazılımını ve Matrix Laboratory (MATLAB) yazılımını kullanarak çalışma alanları analiz edilmiştir. Görsel belirginlik yönteminin bileşenlerindeki (renk, yöneliş, yoğunluk ve büyüklük, biçimsel vb.) en çok belirginleşen ve dikkati uyaran unsurlar belirginlik derecesine göre ısı haritasında zıt renklerle, yoğunlukla soğuk renklerden (az yoğunluk) sıcak renklere (çok yoğunluk) veya açık renklerden (az yoğunluk) koyu renklerden (çok yoğunluk) şeklinde ifade edilir (Le Meur vd., 2006:805). Aşağıdaki Şekil 4 ve Şekil 5'te Sultanahmet ve Galata Meydan'larının görsel belirginlik ısı haritaları gösterilmektedir.

Şekil 4: Sultanahmet Meydanı Görsel Belirginlik Isı Haritası (Heat Map), (solda).

Şekil 5: Galata Meydanı Görsel Belirginlik Isı Haritası (Heat Map), (sağda).

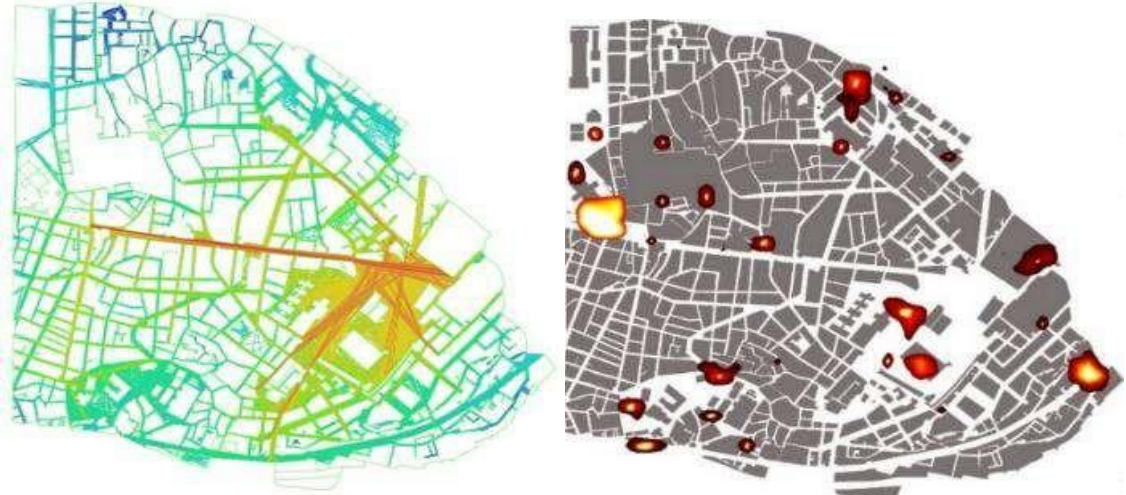
Sultanahmet ve Galata Meydan'larında görsel olarak belirginleşen alanlar genelde bölgesel olarak açık alan, bina biçimi veya yapı adası ve yol genişliklerinin farklılaşmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Sultanahmet Meydanı'nın Galata Meydanı'na göre yerleşim dokusu içinde yer alan düzgün geometrik biçimlerin fazla tekrar etmesi nedeniyle dizimsel ve biçimsel belirginlik çoğu zaman devamlılık sağlamamaktadır.

Bu çalışması kapsamında çalışma alanlarında uygulanan görsel belirginlik analizinde Galata Meydanı'nın yerleşim dokusunun hem yol uzunluk ve genişliklerinin hem de yapı adalarının dizimsel ve biçimsel farklılaşması nedeniyle doku genelinde Sultanahmet Meydanı'na göre daha fazla algısal olarak belirgin ve ayrışik seviyede olduğu görülmektedir.

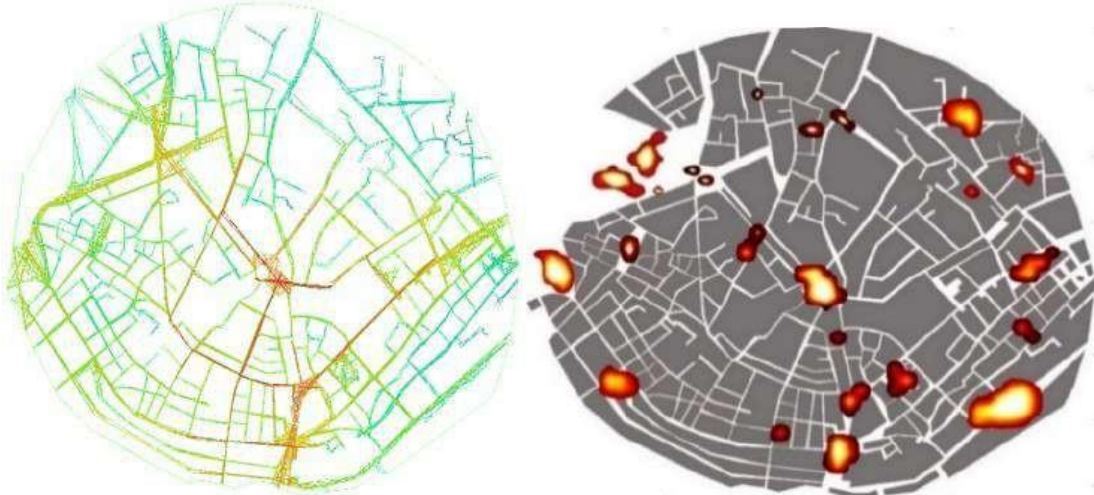
Mekân dizimi aksiyel analizi sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın Galata Meydanı'na göre kamusal ve ticaret alanlarının daha fazla olduğu, yerli ve yabancı etkileşiminin, karşılaşma potansiyelinin yüksek olduğu, herkes tarafından en çok tercih edilen akslar olduğu anlaşılmaktadır. Galata Meydanı'nın ise Sultanahmet Meydanı'na göre ticaret fonksiyonunun daha az olduğu veya bulunmadığı, daha çok konut alanlarından oluştuğu görülmektedir.

Görsel belirginlik analizinin uygulandığı Sultanahmet ve Galata Meydanı'nda belirginleşen ve ayrışan bölgelerin mekân dizimi yöntemiyle elde edilen sonuçlarla karşılaştırılıp kullanım tercihine etkisinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. Aşağıdaki Şekil 6 ve Şekil 7'de Sultanahmet Meydanı'nın aksiyel bütünleşme (axial integration) ve görsel belirginlik ısı haritaları gösterilmektedir.

Şekil 6: Sultanahmet Meydanı Aksiyel Bütünleşme (Axial Integration) Haritası, (solda),
Şekil 7: Sultanahmet Meydanı Görsel Belirginlik Isı Haritası (Heat Map), (sağda).

Aşağıdaki Şekil 8 ve Şekil 9'da Galata Meydanı'nın aksiyel bütünleşme (axial integration) ve görsel belirginlik ısı haritaları gösterilmektedir.

Şekil 8: Galata Meydanı Aksiyel Bütünleşme (Axial Integration) Haritası, (solda).
Şekil 9: Galata Meydanı Görsel Belirginlik Isı Haritası (Heat Map), (sağda).

Kentsel doku içerisindeki bir alan görsel belirginlik analiziyle oluşturulan ısı haritasında dizimsel ve biçimsel olarak daha belirginleşip ayrışsa da mekândaki algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyine göre o mekânın kullanım tercih değeri değişebilir.

Dizimsel ve biçimsel olarak kentsel dokuda belirginleşen alanlar, doku içinde hareket eden yayalar için alışılmadık bir etki yaratabildiği için bu alanların kullanım tercih değerlerini sadece dizimsel ve biçimsel yapılarının özellikleri ile açıklamak bu noktada yeterli olmayabilir.

Doku içindeki bir alan, dizimsel ve biçimsel olarak farklılaşsa dahi, mekânın işlevine ve mekândaki algısal uyarıcılarının yoğunluğuna bağlı olarak kullanım tercih değeri değişebilmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında yürütülen anket araştırmasıyla kamusal mekânların dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyleri ölçülüp, bu düzeylerin kullanım tercih değerlerini hangi derecede etkilendiğinin cevaplarını bulmak amaçlanmıştır.

3.3. Çalışma Alanlarının Algılanabilirlik Düzeyinin Kullanım Tercih Değerlerine Etkisinin Anket Yöntemiyle Analizi

Bu araştırma kapsamında anket araştırmasında oluşturulan sorular kullanıcılara sorularak alınan cevaplar neticesinde Sultanahmet ve Galata Meydan'larının dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyinin kullanım tercih değerlerine etkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Anket araştırması sonucunda elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programı kullanılarak analiz edilip gruplanarak çizelgeler halinde aşağıda gösterilmektedir. Aşağıdaki Şekil 10 ve Şekil 11'de Sultanahmet ve Galata Meydan'ları gösterilmektedir.

Şekil10: Sultanahmet Meydanı (Url-2)

Şekil11: Galata Meydanı (Url-3)

Bu araştırmada anket araştırması kapsamında kamusal mekânların dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyi ve kullanım tercih değeri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla anket hipotezleri oluşturulmuştur.

H1: Kamusal mekânın dizimsel ve biçimsel yapılarının algılanabilirlik düzeyi arttıkça kullanım tercih değeri artar.

H2: Kamusal mekânın algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi arttıkça kullanım tercih değeri artar.

Anket araştırma hipotezlerine yanıt bulmak amacıyla anket araştırmasının bağımsız değişkenleri: Kamusal mekânın dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyidir. Bağımlı değişkeni ise kullanım tercihi olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki Tablo 2’de anket araştırmasının bağımsız ve bağımlı değişkenleri gösterilmektedir.

Tablo 2: Anket Araştırmasının Bağımsız ve Bağımlı Değişkenleri

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken
Kamusal mekânın dizimsel ve biçimsel yapılarının algılanabilirlik düzeyi	Kullanım tercih değeri Kullanım tercih değeri
Kamusal mekânın algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi	

Anket araştırmasının birinci bölümünde kullanıcılara sorular sorularak çalışma alanlarının dizimsel ve biçimsel yapılarının algılanabilirlik düzeyinin mekânsal açısından kullanım tercihi, geliş sıklıkları, mekân içerisinde geçirdikleri süre ve ulaşım araçları değerlerine etkisini belirlemek amacıyla ikili formülasyon çerçevesinde kamusal mekânın algısal / kavrayışsal ve sosyal / davranışsal boyutları Likert ölçeğinde değerlendirilmiştir.

Bu bölümde Likert ölçeğinde yedili değerlendirme sistemi üzerinden 1’den 7’ ye kadar (Çok kötü:1, Kötü:2, Biraz kötü:3, Normal:4, Biraz iyi:5, İyi:6, Çok iyi:7) olacak şekilde kullanıcıların çalışma alanlarını değerlendirmeleri istenmiştir.

Anket araştırmasının ikinci bölümünde kullanıcılara sorular sorularak çalışma alanlarının dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyinin mekânsal açısından kullanım tercihi, geliş sıklıkları, mekân içerisinde geçirdikleri süre değerlerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu bölümde Likert ölçeğinde yedili değerlendirme sistemi üzerinden 1’den 7’ ye kadar (Çok az:1, Az:2, Biraz:3, Normal:4, Biraz fazla:5, Fazla:6, Çok fazla:7) olacak şekilde kullanıcıların çalışma alanını değerlendirmeleri istenmiştir.

3.3.1. Sultanahmet ve Galata Meydan’larının Algılanabilirlik Düzeyi Analizi

Anket araştırmasının birinci bölümünde çalışma alanlarının algısal ve kavrayışsal özellikleri, sosyal ve davranışsal özellikleri ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyinin belirlenmesi amacıyla kullanıcılara sorulan sorulara verilen cevapların dağılım oranları aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir. Aşağıdaki Tablo 3’te anket çalışması sonucunda Sultanahmet ve Galata Meydan’larının algısal ve kavrayışsal özelliklerinin aldığı değerler gösterilmektedir.

Tablo 3: Sultanahmet ve Galata Meydan’larının Algısal ve Kavrayışsal Özellikleri

Meydanlar	Kişi sayısı	Ortalama Değer	Std. Sapma	Std. Hata	t df	p
Sultanahmet	387	4,38	1,149	0,058	733,537	0,000
Galata	378	3,53	0,916	0,047	-11,362	

Algısal ve kavrayışsal özellikler meydanlar arasında %99 güven düzeyinde farklılık göstermektedir ($\mu_G=3.53$, $\mu_S=4.38$, $p=0.000$).

Algısal ve kavrayışsal özellik değerleri likert ölçeğinde 1'den 7' ye kadar (Çok kötü:1, Kötü:2, Biraz kötü:3, Normal:4, Biraz iyi:5, İyi:6, Çok iyi:7) olacak şekilde derecelendirilmiştir.

Çalışma alanlarında kullanıcılara uygulanan anket araştırması sonucunda Sultanahmet Meydanı ve algısal ve kavrayışsal özelliklerin yeterliliği ve uygunluğu Galata Meydanı'na göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 4'te anket çalışması sonucunda Sultanahmet ve Galata Meydan'larının sosyal ve davranışsal özelliklerinin aldığı değerler gösterilmektedir.

Tablo 4: Sultanahmet ve Galata Meydan'larının Sosyal ve Davranışsal Özellikleri

Meydanlar	Kişi Sayısı	Ortalama Değer	Std. Sapma	Std. Hata	t df	p
Sultanahmet	387	4,21	1,132	0,058	756,824	0,000
Galata	378	3,41	1,009	0,052	-10,319	

Sosyal ve davranışsal özellikler meydanlar arasında %99 güven düzeyinde farklılık göstermektedir ($\mu_G=3.41$, $\mu_S=4.21$, $p=0.000$).

Sosyal ve davranışsal özellik değerleri likert ölçeğinde 1'den 7' ye kadar (çok kötü:1, kötü:2, biraz kötü:3, normal:4, biraz iyi:5, iyi:6, çok iyi:7) olacak şekilde derecelendirilmiştir.

Çalışma alanlarında kullanıcılara uygulanan anket araştırması sonucunda Sultanahmet Meydanı ve çevresindeki sosyal ve davranışsal özelliklerin yeterliliği ve uygunluğu Galata Meydanı ve çevresine göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 5'te anket çalışması sonucunda Sultanahmet ve Galata Meydan'larının algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyinde aldığı değerler gösterilmektedir.

Tablo 5: Sultanahmet ve Galata Meydan'larının Algısal Uyarıcıların Algılanabilirlik Düzeyi

Meydanlar	Kişi Sayısı	Ortalama Değer	Std. Sapma	Std. Hata	t df	p
Sultanahmet	387	4,38	0,859	0,044	749,085	0,000
Galata	378	3,95	0,732	0,038	-7,337	

Algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi meydanlar arasında %99 güven düzeyinde farklılık göstermektedir ($\mu_G=3.95$, $\mu_S=4.38$, $p=0.000$).

Algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyleri Likert ölçeğinde 1'den 7'ye kadar (Çok az:1, Az:2, Biraz:3, Normal:4, Biraz fazla:5, Fazla:6, Çok fazla:7) olacak şekilde derecelendirilmiştir.

Çalışma alanlarında kullanıcılara uygulanan anket araştırması sonucunda Sultanahmet Meydanı'ndaki algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi Galata Meydanı'na göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

3.3.2. Sultanahmet ve Galata Meydan'larının Kullanım Tercih Değerleri Analizi

Anket araştırmasında çalışma alanlarının dizimsel, biçimsel yapılarının algılanabilirlik düzeyleri ile kullanım tercih değerleri, geliş sıklığı tercih değerleri, geçirilen süre, ulaşım tercih değerlerinin belirlenmesi amacıyla kullanıcılara sorulan sorulara verilen cevapların dağılım oranları aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir. Aşağıdaki Tablo 6'da anket çalışması sonucunda Sultanahmet ve Galata Meydan'larına gelen kullanıcıların kullanım tercih değerleri gösterilmektedir.

Tablo 6: Sultanahmet ve Galata Meydan'larına Gelen Kullanıcıların Kullanım Tercih Değerleri

Çalışma alanına (en çok) ne amaçla geliyorsunuz? (Turistik gezinti, Alışveriş yapmak, Yürüyüş yapmak, Oturup dinlenmek, Birini beklemek, Diğer).	Seçenekler	Galata	Sultanahmet	Ortalama
	Turistik gezinti	69,0%	64,6%	66,8%
	Alışveriş yapmak	2,1%	2,3%	2,2%
	Yürüyüş yapmak	2,4%	4,7%	3,5%
	Oturup dinlenmek	1,6%	9,6%	5,6%
	Birisiyle buluşmak	19,6%	7,2%	13,4%
	Diğer (Geçiş güzergâhı, işe gidiş-geliş amaçlı, vb.)	5,3%	11,6%	8,5%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Meydanlar arasında ziyaretçilerin geliş amaçlarına göre dağılım bakımından %99 güven düzeyinde farklılık söz konusudur (Kikare=55.907, df=5, p=0.000).

Anket analizi sonucunda çalışma alanına en çok ne amaçla geliyorsunuz? Sorusuna katılımcıların alışveriş yapmak, yürüyüş yapma, oturup dinlenme ve diğer aktivite seçeneklerine verdikleri cevap oranları Sultanahmet Meydanı ve çevresinin Galata Meydanı ve çevresine göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

Bu sonuç doğrultusunda Sultanahmet Meydanı ve çevresinin ticari, gündelik yaşam ve geçiş güzergâhı açısından Galata Meydanı ve çevresine göre daha elverişli mekânlardan oluştuğu, kullanıcıların bu amaçlarla bölgeyi tercih ettiği söylenebilir.

Turistik gezinti, birisiyle buluşmak cevap oranları ise Galata Meydanı ve çevresinin Sultanahmet Meydanı ve çevresine göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

Bu sonuç, Galata Meydanı ve çevresinin daha çok turistik gezinti ve birisiyle buluşmak amacıyla kullanıcılar tarafından tercih edildiği göstermektedir.

Galata Meydanı ve çevresindeki yeme-içme ve sosyal alanlarının sayısı Sultanahmet Meydanı ve çevresine göre daha fazla olduğundan Galata Meydanı'nda birisiyle buluşmak seçeneğinin oranının yüksek çıktığı söylenebilir. Ayrıca Galata Meydanı'nda farklı dini inanışlara ait mekânların Sultanahmet Meydanı'na göre daha fazla oluşu sayesinde Galata Meydanı'nın turistik gezinti için daha uygun bir alan olduğu söylenebilir. Genel değerlendirme olarak kamusal mekânların etrafında ne kadar çok ticari, gündelik aktivite, yeme-içme, turistik mekânlar; sosyal alan ve donatılar varsa daha çok tercih edildiği sonucu çıkarılabilir. Aşağıdaki Tablo 7'de anket çalışması sonucunda Sultanahmet ve Galata Meydan'larına gelen kullanıcıların geliş sıklığı tercih değerleri gösterilmektedir

Tablo7: Sultanahmet ve Galata Meydan'larına Gelen Kullanıcıların Geliş Sıklığı Tercih Değerleri

Çalışma alanına ne sıklıkla geliyorsunuz?	Seçenekler	Galata	Sultanahmet	Ortalama
	İlk Defa	18,8%	8,3%	13,5%
	Her gün	2,7%	8,3%	5,5%
	Haftada iki ya da üç gün	4,8%	9,6%	7,2%
	Haftada bir gün	5,0%	9,3%	7,2%
	Ayda iki gün	6,9%	8,0%	7,5%
	Ayda bir gün	10,1%	10,6%	10,3%
	İki Ayda bir gün	9,5%	15,2%	12,4%
	Üç ayda bir gün ya da nadir	42,2%	30,7%	36,4%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Meydanlar arasında ziyaretçilerin geliş sıklıklarına göre dağılım bakımından %99 güven düzeyinde farklılık söz konusudur (Kikare=49.863, df=7, p=0.000).

Anket analizi sonucunda çalışma alanına ne sıklıkla geliyorsunuz? Sorusuna katılımcıların her gün, haftada iki ya da üç gün, haftada bir gün, ayda iki gün, ayda bir gün, iki ayda bir gün seçeneklerine verdikleri cevap oranları Sultanahmet Meydanı ve çevresinin Galata Meydanı ve çevresine göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

İlk defa ve 3 ayda bir gelenlerin cevap oranı ise Galata Meydanı ve çevresinin Sultanahmet Meydanı ve çevresine göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir. Bu sonuç Sultanahmet Meydanı ve çevresinin Galata Meydanı ve çevresine göre daha çok sıklıkla insanlar tarafından kullanıldığını göstermektedir. Aşağıdaki Tablo 8'de anket çalışması sonucunda Sultanahmet ve Galata Meydan'larına gelen kullanıcıların meydandaki geçirilen süre tercih değerleri gösterilmektedir.

Tablo 8: Sultanahmet ve Galata Meydan'larına Gelen Kullanıcıların Meydandaki Geçirilen Süre Tercih Değerleri

Çalışma alanında ne kadar süre geçirirsiniz?	Seçenekler	Galata	Sultanahmet	Ortalama
	0-30 dakika	19,6%	5,5%	12,5%
	31 dakika - 1 saat	33,9%	20,5%	27,1%
	61 dakika - 2 saat	27,5%	36,9%	32,2%
	121 dakika - 3 saat	11,1%	20,8%	16,0%
	181 dakika ve üstü	7,9%	16,4%	12,2%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Meydanlar arasında ziyaretçilerin meydanda kalma sürelerine göre dağılım bakımından %99 güven düzeyinde farklılık söz konusudur (Kikare=70.525, df=4, p=0.000).

Anket analizi sonucunda çalışma alanında ne kadar süre geçirirsiniz? Sorusuna katılımcıların 61 dakika - 2 saat, 121 dakika - 3 saat, 181 dakika ve üstü seçeneklerine verdikleri cevap oranları Sultanahmet Meydanı ve çevresinin Galata Meydanı ve çevresine göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

1 saat ve altı zaman geçirenlerin cevap oranı Galata Meydanı ve çevresinin Sultanahmet Meydanı ve çevresine göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

Genel sonuç olarak Sultanahmet Meydanı ve çevresine gelen kullanıcıların Galata Meydanı ve çevresine gelen kullanıcılardan fazla süre geçirdiğini göstermektedir.

Bu sonuçtan, Sultanahmet Meydanı ve çevresinin Galata Meydanı ve çevresine göre gündelik yaşam açısından (Alışveriş yapmak, yürüyüş yapmak ve oturup dinlenmek, vb.) elverişli mekân, sosyal alan ve donatı sayısının daha fazla oluşunun meydanda geçirilen süre tercih değerlerinde etkili olduğu söylenebilir.

Ayrıca Sultanahmet Meydanı ve çevresinin Galata Meydanı ve çevresine göre ölçek açısından daha büyük ve yapıların diziliş yoğunluğunun daha az oluşu nedeniyle kullanıcıların meydandaki mekânlara erişilebilmesinin daha çok zaman alacağından ölçek etkeninin de meydanda geçirilen süre tercih değerlerini etkilediği söylenebilir. Aşağıdaki Tablo 9'da anket çalışması sonucunda Sultanahmet ve Galata Meydan'larına gelen kullanıcıların ulaşım tercih değerleri gösterilmektedir.

Tablo9: Sultanahmet ve Galata Meydan'larına Gelen Kullanıcıların Ulaşım Tercih Değerleri

Çalışma alanına gelirken kullandığınız ulaşım aracı nedir?	Seçenekler	Galata	Sultanahmet	Ortalama
	Yürüyerek	30,4%	15,3%	22,8%
	Özel Araç	7,2%	17,7%	12,5%
	Bisiklet veya Motosiklet	0,3%	1,6%	0,9%
	Toplu Taşıma	60,8%	63,9%	62,3%
	Diğer (Elektrikli araçlar, vb.)	1,3%	1,6%	1,5%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Meydanlar arasında ziyaretçilerin meydana geliş şekillerine göre dağılım bakımından %99 güven düzeyinde farklılık söz konusudur (Kikare=39.313, df=4, p=0.000).

Anket analizi sonucunda çalışma alanına gelirken kullandığınız ulaşım aracı nedir? Sorusuna katılımcıların özel araç, bisiklet veya motosiklet, toplu taşıma ve diğer (Elektrikli araçlar, vb.) seçeneklerine verdikleri cevap oranları Sultanahmet Meydanı ve çevresinin Galata Meydanı ve çevresine göre daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

Yürüyerek gelme cevap oranları ise Galata Meydanı ve çevresinde Sultanahmet Meydanı ve çevresine gelen kullanıcıların daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

Galata Meydanı'nın Sultanahmet Meydanı'na göre çevresindeki yollarının darlığı, park yeri alanının az sayıda oluşu ve eğimli araziye sahip oluşu kullanıcıların özel araçla ulaşım sağlamasını zorlaştırabilmektedir. Galata Meydanı'na özel araçla direkt ulaşımın zor olması nedeniyle kullanıcıların önce toplu taşıma araçlarını kullanıp, ardından yürüyerek meydana erişim sağladığı söylenebilir. Bu sebepten dolayı Galata Meydanı'na yürüyerek ulaşım tercih skorunun Sultanahmet Meydanı'na göre yüksek değerde çıktığı görülmektedir.

Ayrıca bisiklet veya motosiklet ulaşım tercih değerinin Galata Meydanı'nın Sultanahmet Meydanı'na göre oldukça düşük skorda olduğu görülmektedir.

Genel değerlendirme olarak meydanların topografya özelliklerinin ulaşım tercihinde önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Bu sonuçlar Sultanahmet Meydanı ve çevresine ulaşım seçeneklerinin Galata Meydanı ve çevresine göre daha fazla olduğunu göstermektedir.

3.3.3. Sultanahmet ve Galata Meydan'larının Algılanabilirlik Düzeyleri ile Kullanım Tercih Arasındaki İlişki Analizi

Anket araştırmasının ikinci bölümünde çalışma alanlarının dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyinin mekânsal açıdan kullanım tercihi, geliş sıklıkları, mekân içerisinde geçirdikleri süre değerlerine etkisinin belirlenmesi amacıyla kullanıcılara sorulan sorulara verilen cevapların dağılım oranları aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Sultanahmet ve Galata Meydan'larının dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyleri ile kullanım tercihi arasındaki ilişki analizinde grupların veri sayıları düşük olduğu için ortalama % 95 güven aralığında olan Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Aşağıdaki Tablo 10'da anket çalışması sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın algılanabilirlik düzeyinin kullanım tercihi arasındaki ilişki analiz değerleri gösterilmektedir.

Tablo 10: Sultanahmet Meydanı'nın Algılanabilirlik Düzeyinin Kullanım Tercihi Arasındaki İlişki Analizi

Sultanahmet Meydanı Kullanım Tercihi	Kişi Sayısı	Ortalama Değer	Std. Sapma	Std. Hata	Alt Sınır	Üst Sınır	En az	En çok	KW-H df p	
Algısal Uyarıcıların Algılanabilirlik Düzeyi	Turistik gezinti	250	4,43	0,877	0,055	4,32	4,54	2,20	6,50	6,1145 0,295
	Alışveriş yapmak	9	4,00	0,777	0,259	3,41	4,60	2,42	5,25	
	Yürüyüş yapmak	18	4,06	0,529	0,125	3,80	4,32	3,10	5,15	
	Oturup	37	4,34	0,850	0,140	4,05	4,62	2,83	6,35	
	dinlenmek	28	4,44	0,843	0,159	4,11	4,77	2,70	5,90	
	Birisiyle buluşmak	45	4,28	0,885	0,132	4,01	4,54	2,05	6,15	
	Diğer	45	4,28	0,885	0,132	4,01	4,54	2,05	6,15	
Total	387	4,38	0,859	0,044	4,29	4,46	2,05	6,50	5,6115 0,346	
Sosyal Davranışsal Özellikler ve	Turistik gezinti	250	4,28	1,142	0,072	4,14	4,42	1,00		7,00
	Alışveriş yapmak	9	3,89	1,102	0,367	3,05	4,74	2,10		5,50
	Yürüyüş yapmak	18	4,23	0,871	0,205	3,79	4,66	2,70		6,00
	Oturup	37	4,21	1,087	0,179	3,85	4,57	1,40		6,33
	dinlenmek	28	4,26	1,147	0,217	3,81	4,70	1,00		5,90
	Birisiyle buluşmak	45	3,86	1,176	0,175	3,50	4,21	1,50		6,30
	Diğer	45	3,86	1,176	0,175	3,50	4,21	1,50	6,30	
Total	387	4,21	1,132	0,058	4,10	4,32	1,00	7,00	6,2215 0,285	
Algısal Kavrayışsal Özellikler ve	Turistik gezinti	250	4,44	1,164	0,074	4,29	4,58	1,20		7,00
	Alışveriş yapmak	9	3,60	0,869	0,290	2,93	4,27	2,00		4,78
	Yürüyüş yapmak	18	4,59	0,798	0,188	4,20	4,99	3,00		6,00
	Oturup	37	4,25	1,173	0,193	3,86	4,65	1,38		6,20
	dinlenmek	28	4,26	1,147	0,217	3,81	4,70	1,00	5,90	

	Birisiyle buluşmak	28	4,38	1,132	0,214	3,95	4,82	2,20	6,80
	Diğer	45	4,25	1,197	0,178	3,89	4,61	1,00	6,70
	Total	387	4,38	1,149	0,058	4,27	4,50	1,00	7,00

Algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyine ilişkin skor kullanıcıların kullanım tercihine göre farklılık göstermemektedir ($\mu_{TG}=4.43$, $\mu_{AY}=4.00$, $\mu_{YY}=4.06$, $\mu_{OD}=4.34$, $\mu_{BB}=4.44$, $\mu_{Diğer}=4.28$, $p=0.295$)

Sosyal ve davranışsal özelliklere ilişkin skor kullanıcıların kullanım tercihine göre farklılık göstermemektedir ($\mu_{TG}=4.28$, $\mu_{AY}=3.89$, $\mu_{YY}=4.23$, $\mu_{OD}=4.21$, $\mu_{BB}=4.26$, $\mu_{Diğer}=3.86$, $p=0.346$)

Algısal ve kavrayışsal özelliklere ilişkin skor kullanıcıların kullanım tercihine göre farklılık göstermemektedir ($\mu_{TG}=4.44$, $\mu_{AY}=3.60$, $\mu_{YY}=4.59$, $\mu_{OD}=4.25$, $\mu_{BB}=4.38$, $\mu_{Diğer}=4.25$, $p=0.285$).

Aşağıdaki Tablo 11'de anket çalışması sonucunda Galata Meydanı'nın algılanabilirlik düzeyinin kullanım tercihi arasındaki ilişki analiz değerleri gösterilmektedir.

Tablo 11: Galata Meydanı'nın Algılanabilirlik Düzeyinin Kullanım Tercihi Arasındaki İlişki Analizi

Galata Meydanı Kullanım Tercihi		Kişi Sayısı	Ortalama Değer	Std. Sapma	Std. Hata	Alt Sınır	Üst Sınır	En az	En çok	KW-H df
Algısal Uyarıcıların Algılanabilirlik Düzeyi	Turistik gezinti	261	3,96	0,717	0,044	3,87	4,05	1,90	5,90	p 5,96 9 5 0,30 9
	Alışveriş yapmak	8	4,52	0,672	0,238	3,96	5,09	3,90	5,55	
	Yürüyüş yapmak	9	3,89	1,157	0,386	3,00	4,78	2,30	5,75	
	Oturup	6	3,96	0,788	0,322	3,13	4,78	2,65	4,95	
	dinlenmek Birisiyle buluşmak	74	3,86	0,701	0,081	3,70	4,03	1,95	6,10	
	Diğer	20	4,05	0,794	0,178	3,68	4,42	2,80	5,80	
	Total	378	3,95	0,732	0,038	3,88	4,03	1,90	6,10	
Sosyal ve Davranışsal Özellikler	Turistik gezinti	261	3,36	0,959	0,059	3,24	3,47	1,00	6,30	7,50
	Alışveriş yapmak	8	4,43	1,039	0,367	3,56	5,29	3,00	5,90	
	Yürüyüş yapmak	9	3,61	1,737	0,579	2,28	4,95	1,10	7,00	
	Oturup	6	3,57	1,299	0,530	2,20	4,93	1,70	5,10	
dinlenmek										

	Birisiyle buluşmak	74	3,46	1,007	0,117	3,22	3,69	1,70	6,80	3 5 0,18 6
	Diğer	20	3,42	1,058	0,237	2,92	3,91	1,70	5,60	
	Total	378	3,41	1,009	0,052	3,31	3,51	1,00	7,00	
Algısal ve Kavrayışsal Özellikler	Turistik gezinti	261	3,51	0,845	0,052	3,41	3,62	1,30	6,30	4,71 0 5 0,45 2
	Alışveriş yapmak	8	4,44	1,367	0,483	3,29	5,58	2,70	6,80	
	Yürüyüş yapmak	9	3,57	1,826	0,609	2,17	4,97	1,00	7,00	
	Oturup dinlenmek	6	3,38	0,791	0,323	2,55	4,21	2,00	4,10	
	Birisiyle buluşmak	74	3,53	0,897	0,104	3,32	3,74	1,00	6,80	
	Diğer	20	3,40	1,071	0,239	2,90	3,90	2,00	5,90	
	Total	378	3,53	0,916	0,047	3,44	3,62	1,00	7,00	

Algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyine ilişkin skor kullanıcıların kullanım tercihine göre farklılık göstermemektedir ($\mu_{TG}=3.96$, $\mu_{AY}=4.52$, $\mu_{YY}=3.89$, $\mu_{OD}=3.96$, $\mu_{BB}=3.86$, $\mu_{Diğer}=4.05$, $p=0.309$)

Sosyal ve davranışsal özelliklere ilişkin skor kullanıcıların kullanım tercihine göre farklılık göstermemektedir ($\mu_{TG}=3.36$, $\mu_{AY}=4.43$, $\mu_{YY}=3.61$, $\mu_{OD}=3.57$, $\mu_{BB}=3.46$, $\mu_{Diğer}=3.42$, $p=0.186$)

Algısal ve kavrayışsal özelliklere ilişkin skor kullanıcıların kullanım tercihine göre farklılık göstermemektedir ($\mu_{TG}=3.51$, $\mu_{AY}=4.44$, $\mu_{YY}=3.57$, $\mu_{OD}=3.38$, $\mu_{BB}=3.53$, $\mu_{Diğer}=3.40$, $p=0.452$).

Her iki meydana kullanıcıların kullanım tercihleri algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi, sosyal davranışsal özellikleri, algısal ve kavrayışsal özellikleri ile ilgili skorları etkilememektedir.

3.3.4. Sultanahmet ve Galata Meydan'larının Algılanabilirlik Düzeyi ile Kullanıcıların Meydanlara Geliş Sıklığı Tercih Değerleri Arasındaki İlişki Analizi

Sultanahmet ve Galata Meydan'larının dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyleri ile kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerleri arasındaki ilişki analizinde bir grubun verileri normal dağılmadığından Man Whitney U testi kullanılmıştır. Aşağıdaki Tablo 12'de anket çalışması sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın algılanabilirlik düzeyi ile kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerleri arasındaki ilişki analiz değerleri gösterilmektedir.

Tablo12: Sultanahmet Meydanı'nın Algılanabilirlik Düzeyi ile Kullanıcıların Meydana Geliş Sıklığı Tercih Değerleri Arasındaki İlişki Analizi

Sultanahmet Meydanı Ziyaret Edilme Yoğunluğu		Kişi Sayısı	Ortalama Değer	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması	Man Whitney U Değeri	p
Algısal Uyarıcıların Algılanabilirlik Düzeyi	Nadir gelenler	282	4,38	0,864	0,051	14668	0,889
	Sık gelenler	105	4,39	0,852	0,083	-0,140	
Sosyal ve Davranışsal Özellikler	Nadir gelenler	282	4,27	1,152	0,069	13328	0,131
	Sık gelenler	105	4,07	1,067	0,104	-1,511	
Algısal ve Kavrayışsal Özellikler	Nadir gelenler	282	4,50	1,123	0,067	11802	0,002
	Sık gelenler	105	4,08	1,171	0,114	-3,070	

Sultanahmet Meydanı'nda algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi, kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerlerine göre farklılaşmamaktadır ($\mu_{NG}=4.38$, $\mu_{SG}=4.39$, $p=0.889$).

Sosyal ve davranışsal özellikler, kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerlerine göre farklılaşmamaktadır ($\mu_{NG}=4.27$, $\mu_{SG}=4.07$, $p=0.131$).

Algısal ve kavrayışsal özellikler, kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerlerine göre %99 güven düzeyinde farklılaşmaktadır ($\mu_{NG}=4.50$, $\mu_{SG}=4.08$, $p=0.002$).

Aşağıdaki Tablo 13'te anket çalışması sonucunda Galata Meydanı'nın algılanabilirlik düzeyi ile kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerleri arasındaki ilişki analiz değerleri gösterilmektedir.

Tablo 13: Galata Meydanı'nın Algılanabilirlik Düzeyi ile Kullanıcıların Meydana Geliş Sıklığı Tercih Değerleri Arasındaki İlişki Analizi

Galata Meydanı Ziyaret Edilme Yoğunluğu		Kişi Sayısı	Ortalama Değer	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması	Man Whitney U Değeri	p
Algısal Uyarıcıların Algılanabilirlik Düzeyi	Nadir gelenler	330	3,94	0,707	0,039	6995	0,277
	Sık gelenler	47	4,08	0,887	0,129	-1,087	
Sosyal ve Davranışsal Özellikler	Nadir gelenler	330	3,36	0,967	0,053	6198	0,026
	Sık gelenler	47	3,76	1,231	0,180	-2,229	
	Nadir gelenler	330	3,51	0,852	0,047	7627	0,855

Algısal ve Kavrayışsal Özellikler	Sık gelenler	47	3,65	1,290	0,188	-0,183	
-----------------------------------	--------------	----	------	-------	-------	--------	--

Galata Meydanı'nda algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi, kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerlerine göre farklılaşmamaktadır ($\mu_{NG}=3.94$, $\mu_{SG}=4.08$, $p=0.277$).

Sosyal ve davranışsal özellikler, kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerlerine göre %95 güven düzeyinde farklılaşmaktadır ($\mu_{NG}=3.36$, $\mu_{SG}=3.76$, $p=0.026$).

Algısal ve kavrayışsal özellikler, kullanıcıların meydana geliş sıklığı tercih değerlerine göre farklılaşmamaktadır ($\mu_{NG}=3.51$, $\mu_{SG}=3.65$, $p=0.855$).

3 değişken için Sultanahmet Meydanı'na sık gelenlerin skoru Galata Meydanı'na göre daha yüksek değerde çıktığı görülmektedir.

Sultanahmet Meydanı'nda 3 değişkenden algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi haricindeki değişkenlerde sık gelenlerin skoru nadir gelenlerin skorundan daha düşüktür.

Sultanahmet Meydanı'nda sadece algısal ve kavrayışsal özellikler değişkeninde nadir gelen kişilerin skoru ile sık gelen kişilerin skoru arasındaki fark daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

Sultanahmet Meydanı'nın 3 değişken değerlerine bakıldığında sadece algısal ve kavrayışsal özellikler için geliş sıklıkları arasında fark anlamlıdır.

Sultanahmet Meydanı'nın algısal ve kavrayışsal özellikler değişkeninde nadir gelenlerin değeri ile sık gelenlerin değeri arasındaki farkın yüksek değerde çıkması, ölçek açısından Galata Meydanı'na göre daha büyük ölçekte ve çevresindeki yapıların diziliş yoğunluğunun daha az oluşu nedeniyle meydan ve çevresinin kullanıcılar tarafından algılanıp kavranılabilmesi Galata Meydanı'na göre daha fazla zaman alacağı ile açıklanabilir.

Genel değerlendirme olarak büyük ölçekte ve çevresindeki yapıların diziliş yoğunluğu az olan bir meydana nadir gelen kullanıcıların her gelişinde meydan ve çevresindeki nesnelere dikkatli bir şekilde analiz ederek algılamaya ve zihinlerinde mekânsal bütünlüğü sağlamaya çalıştığı söylenebilir. Büyük ölçekte olan bir meydana sık gelen kullanıcıların ise zihinlerinde meydan ve çevresindeki nesnelere mekânsal bütünlüğünü sağladığı için etrafına daha az dikkat ettiği söylenebilir.

Galata Meydanı'nda 3 değişken de sık gelenlerin skorunun nadir gelenlerin skorundan daha yüksek sonuçta çıktığı görülmektedir.

Galata Meydanı'nda sadece sosyal ve davranışsal özellikler değişkeninde sık gelen kişilerin skoru ile nadir gelen kişilerin skoru arasındaki fark daha yüksek değerdedir.

Galata Meydanı'nın 3 değişken değerlerine bakıldığında sadece sosyal ve davranışsal özellikler için geliş sıklıkları arasında fark anlamlıdır.

Galata Meydanı'nın sosyal ve davranışsal özellikler değişkeninde sık gelenlerin ile nadir gelenlerin değerleri arasındaki farkın yüksek değerde çıkması, Galata Meydanı'na sık gelen kullanıcıların daha çok birisiyle buluşmak ve sosyal mekânlardan yararlanmak, nadir gelen kullanıcıların ise genelde turistik gezinti yapmak için Galata Meydanı'nı tercih ettiği ile açıklanabilir.

3.3.5. Sultanahmet ve Galata Meydan'larının Algılanabilirlik Düzeyi ile Meydanlarda Geçirilen Süre Tercih Değerleri Arasındaki İlişki Analizi

Sultanahmet ve Galata Meydan'larının dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyleri ile meydanlarda geçirilen süre tercih değerleri arasındaki ilişki analizinde gruplar içinde normal dağılıma uymayan gruplar olduğundan Man Whitney U testi kullanılmıştır. Aşağıdaki Tablo 14'te anket çalışması sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın algılanabilirlik düzeyi ile meydana geçirilen süre tercih değerleri arasındaki ilişki analiz değerleri gösterilmektedir.

Tablo 14: Sultanahmet Meydanı'nın Algılanabilirlik Düzeyi ile Meydanda Geçirilen Süre Tercih Değerleri Arasındaki İlişki Analizi

Sultanahmet Meydanı'nda Geçirilen Süre		Kişi Sayısı	Ort ala ma Değ er	Std. Sapm a	Std. Hata Ortal aması	Man Whitney U Değ eri	p
Algısal Uyarıcıların Algılanabilirlik Düzeyi	1 saatten az	100	4,26	0,868	0,087	12622,0	0,089
	1 saat ve daha fazla	285	4,42	0,856	0,051	-1,701	
Sosyal ve Davranışsal Özellikler	1 saatten az	100	3,97	1,173	0,117	11725,5	0,008
	1 saat ve daha fazla	285	4,29	1,111	0,066	-2,638	
Algısal ve Kavrayışsal Özellikler	1 saatten az	100	4,20	1,215	0,121	12684,0	0,102
	1 saat ve daha fazla	285	4,44	1,123	0,067	-1,636	

Algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi meydana geçirilen süreye göre %90 güven düzeyinde farklılaşmaktadır ($\mu_{NG}=4.26$, $\mu_{SG}=4.42$, $p=0.089$).

Sosyal ve davranışsal özellikler meydana geçirilen süreye göre %99 güven düzeyinde farklılaşmaktadır ($\mu_{NG}=3.97$, $\mu_{SG}=4.29$, $p=0.008$).

Algısal ve kavrayışsal özellikler meydana geçirilen süreye göre farklılaşmamaktadır ($\mu_{NG}=4.20$, $\mu_{SG}=4.44$, $p=0.102$).

Aşağıdaki Tablo 15'te anket çalışması sonucunda Galata Meydanı'nın algılanabilirlik düzeyi ile meydana geçirilen süre tercih değerleri arasındaki ilişki analiz değerleri gösterilmektedir.

Tablo 15: Galata Meydanı'nın Algılanabilirlik Düzeyi ile Meydanda Geçirilen Süre Tercih Değerleri Arasındaki İlişki Analizi

Galata Meydanı'nda Geçirilen Süre	Kişi Sayısı	Ortalama Değer	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması	Man Whitney U Değeri	p
Algısal Uyarıcıların Algılanabilirlik Düzeyi	1 saatten az	202	3,87	0,686	0,048	15388,0
	1 saat ve daha fazla	176	4,05	0,772	0,058	-2,254
Sosyal ve Davranışsal Özellikler	1 saatten az	202	3,24	0,909	0,064	14291,0
	1 saat ve daha fazla	176	3,61	1,084	0,082	-3,291
Algısal ve Kavrayışsal Özellikler	1 saatten az	202	3,43	0,858	0,060	15622,5
	1 saat ve daha fazla	176	3,64	0,968	0,073	-2,033

Algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi, meydanda geçirilen süreye göre %95 güven düzeyinde farklılaşmaktadır ($\mu_{NG}=3.87$, $\mu_{SG}=4.05$, $p=0.024$).

Sosyal ve davranışsal özellikler, meydanda geçirilen süreye göre %99 güven düzeyinde farklılaşmaktadır ($\mu_{NG}=3.24$, $\mu_{SG}=3.61$, $p=0.001$).

Algısal ve kavrayışsal özellikler, meydanda geçirilen süreye göre %95 güven düzeyinde farklılaşmaktadır ($\mu_{NG}=3.43$, $\mu_{SG}=3.64$, $p=0.042$).

Her iki meydanda 1 saat ve daha fazla süre kalan kullanıcıların 1 saatten az süre kalanlara göre algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi, sosyal ve davranışsal özellikler, algısal ve kavrayışsal özellikler skorları daha yüksektir.

Galata Meydanı'nda tüm değişkenlerde kalış süresine göre anlamlı fark varken Sultanahmet Meydanı'nda algısal ve kavrayışsal özellikler dışındaki değerlerde anlamlı fark söz konusudur.

Sultanahmet Meydanı'nın Galata Meydanı'na göre büyük ölçekte oluşu, kullanıcıların meydan ve çevresinin algılayıp kavrayabilmesi için meydanda daha fazla süre geçirmesinde önemli etken olarak gösterilebilir.

Ayrıca Sultanahmet Meydan ve çevresindeki yapıların diziliş yoğunluğunun az oluşu nedeniyle kullanıcıların bir yerden bir yere gidip mekânın bütünü zihinlerinde oluşturmalarının zaman alacak olması algısal ve kavrayışsal özelliklerin meydanda geçirilen süreye göre Sultanahmet Meydanı'nda farklılaşmadığı söylenebilir.

Genel değerlendirme olarak meydan ve çevresinde geçirilen süre arttıkça kullanıcılar tarafından meydan ve çevresi daha fazla analiz edilir ve etraftaki algılanan nesne sayısının da buna paralel olarak arttığı söylenebilir.

4. Sonuçların Değerlendirilmesi ve Öneriler

Kamusal mekânların değerlendirmesinin yollarının bulunması, planlama ve kentsel tasarım uygulamalarına değerli bir katkı sağlayarak daha sosyal ve yaşanabilir kentsel mekânların inşa edilmesine yol açacaktır. Bu çalışma, halka açık mekânların kalitesini, başarısını veya başarısızlığını ölçmek ve değerlendirmenin pratik bir yolunu bulmak için bir araç sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı giriş bölümünde bahsedildiği gibi kamusal mekânların mevcut durumunun algılanabilirlik düzeyinin analiz edilmesinde çoklu yöntem ve tekniklerin bir arada kullanılarak mekân dizimi yönteminin daha anlamlı ve gerçekçi hale gelmesine yardımcı olmaktadır.

Bu araştırma kapsamında kamusal mekânların mevcut durumunun algılanabilirlik düzeyinin analiz edilmesi çalışmalarında kullanılan mekân dizimi yöntemiyle elde edilen sonuçlara katkı sağlayan ve destekleyen görsel belirginlik yöntemi ve anket araştırmasıyla elde edilen sonuçların birlikte yorumlanarak bir model oluşturulmuştur.

Bu çalışması kapsamında geliştirilen modeli test etmek için çalışma alanları olarak belirlenen Sultanahmet ve Galata Meydan'larının mevcut durumunun dizimsel ve biçimsel yapılarının algılanabilirlik düzeyi mekân dizimi ve görsel belirginlik yöntemiyle incelenip dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyi ve bu düzeyin kullanım tercih değerine etki seviyeleri anket yöntemiyle analiz edilmiştir.

Elde edilen bulguların değerlendirilmesi şu şekilde özetlenebilir:

Mekân dizimi yöntemiyle elde edilen değerlerden biri olan aksiyel bütünleşme değeri, bir aksın sistemde bulunan diğer akslarla arasındaki mesafenin ve derinliğin sayısal ölçümünü göstermektedir.

Mekân dizimi teorisine göre uzun ve sürekliliği olan akslar daha çok doğru ile kesişeceğinden diğer akslarla bütünleşme değeri ve ulaşılabilirliği yüksek olan doğrular olmaktadır.

Kısa ve kırıklı akslar hem fiziksel olarak ulaşımı hem de görsel olarak ilişkiyi keserek o dokunun içe dönük bir yapısının oluşmasına neden olmaktadır. Bu kurgu ve kapalılık dokunun ulaşılabilirliğini dolayısıyla kullanım tercih değerini düşürüp yabancıların dokunun içlerine nüfus etmelerine engel olmaktadır.

Mekân dizimi analizleri sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın aksiyel bağlantılılık değeri Galata Meydanı'nın aksiyel bağlantılılık değerine göre yüksek değerde çıkmaktadır.

Aksiyel bağlantılılık değeri ile bir aksın sistemde bulunan kaç tane aks ile bağlantılı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak aksiyel bütünleşme değeri yüksek olan aksların aynı zamanda aksiyel bağlantılılık değeri en yüksek akslar olduğu görülmektedir.

Aksiyel bağlantılılık değerlerinin yüksek olduğu mekânlar sosyal iletişim ve etkileşime olanak sağlayarak yerli ve yabancıların karşılaşmasına imkân sunmaktadır.

Mekân dizimi analizleri sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın aksiyel anlaşılabilirlik değerinin Galata Meydanı'nın aksiyel anlaşılabilirlik değerine göre yüksek değerde çıktığı görülmektedir.

Aksiyel anlaşılabilirlik değeri ise bütünleşiklik ve bağlanabilirlik değerleri arasındaki korelasyon ilişkisini göstermektedir.

Aksiyel anlaşılabilirlik değeri, bir sistem içinde bulunan aksların, sistemin bütünüyle olan ilişkisinin algılanabilirlik düzeyini ifade eder.

Aksiyel anlaşılabilirlik değerinin yüksek olması, hem yerli hem de yabancı kullanıcıların sistemin bütününe algılamalarının mümkün olduğunu ve algılanabilir sistemleri tercih ettiğini ifade etmektedir.

Mekân dizimi analizleri sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın aksiyel tercih değeri Galata Meydanı'nın tercih değerine göre çok yüksek değerde çıktığı görülmektedir.

Aksiyel tercih değeri, bir sistem içinde yaygın olarak kullanılan aksları göstermektedir. Aks üzerindeki hareketi ifade eden tercih değeri ile kalabalık ve yoğun olan akslar belirlenmektedir. Ayrıca en kısa mesafe ile mekânlar arası geçişe olanak sağlayan akslar ifade edilmektedir. Yüksek tercih değerine sahip akslarda yerli ve yabancı karşılaşması yüksek bir olasılığa sahiptir.

Her iki çalışma alanında görsel belirginlik algoritması kullanılarak elde edilen ısı haritaları ile mekân dizimi yöntemiyle elde edilen aksiyel haritaları karşılaştırıldığında ısı haritalarında dizimsel ve biçimsel olarak belirginleşen ve ayrışan alanların, mekân dizimi aksiyel analizindeki bütünleşme, bağlantılılık, anlaşılabilirlik, tercih değerlerine göre hem en fazla hem de en düşük değerde olan yerleri işaret ettiği tespit edilmiştir.

Görsel belirginlik algoritması kullanılarak elde edilen ısı haritalarının kullanım tercihi ile ilişkisi genel olarak değerlendirildiğinde dizimsel ve biçimsel olarak belirginleşen ve ayrışan bölgeler ile yaya hareketliliği dolayısıyla kullanım tercihi arasında tutarlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Mekân dizimi ve görsel belirginlik analiziyle elde edilen verilerle kullanım tercihi arasında anlamlı bir ilişki kurulması yetersiz olduğu için çalışma kapsamında yürütülen anket araştırmasıyla kamusal mekânların dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyi ölçülüp bu değerlerin kullanım tercih değerini hangi derecede etkilediği irdelenmiştir.

Bu araştırma kapsamında çalışma alanlarında uygulanan anket araştırması ile ulaşılan verilerin istatistiksel tekniklerle incelenmesi ve elde edilen bulguların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anket araştırmasının birinci hipotezini sınamak üzere çalışma alanlarının dizimsel ve biçimsel yapılarının algılanabilirlik düzeyi ve bu düzeyin kullanım tercih değerine etkisi belirlenmiştir.

Çalışma alanlarında kullanıcılara uygulanan anket araştırmasının sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın dizimsel ve biçimsel yapısının algılanabilirlik düzeyi Galata Meydanı'na göre daha yüksek sonuçta çıkmıştır.

Her iki meydanın dizimsel ve biçimsel yapılarının algılanabilirlik düzeyinin analiz edildiği algısal ve kavrayışsal, sosyal ve davranışsal özellikler ile ilgili skorlar, meydanları ziyaret eden kullanıcıların kullanım tercihine göre farklılaşmayıp doğru orantı olduğunu göstermektedir.

Sultanahmet Meydanı'nın dizimsel ve biçimsel yapısının algılanabilirlik düzeyinin Galata Meydanı'na göre daha yüksek olup bu durumun kullanıcı tercihine yansımaları sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın Galata Meydanı'na göre kullanıcı tercihinin daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Bu sonuç, kamusal mekânın dizimsel ve biçimsel yapılarının algılanabilirlik düzeyi arttıkça kullanım tercih değeri artar hipotezini doğrulamaktadır.

Anket araştırmasının ikinci hipotezini sınamak üzere çalışma alanlarındaki algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi ve kullanım tercih değerine etkisi belirlenmiştir. Çalışma alanlarında kullanıcılara uygulanan anket araştırmasının sonucunda Sultanahmet Meydanı'ndaki algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi Galata Meydanı'na göre daha yüksek sonuçta çıkmıştır.

Her iki meydanadaki algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi ilgili skorlar meydanları ziyaret eden kullanıcıların kullanım tercihine göre farklılaşmayıp doğru orantı olduğunu göstermektedir.

Sultanahmet Meydanı'ndaki algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyinin Galata Meydanı'na göre daha yüksek olup bu durumun kullanıcı tercihine yansımaları sonucunda Sultanahmet Meydanı'nın Galata Meydanı'na göre kullanıcı tercihinin daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Bu sonuç, kamusal mekândaki algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi arttıkça kullanım tercih değeri artar hipotezini doğrulamaktadır.

Bu sonuçlar doğrultusunda kamusal mekânın dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyi bireyler üzerinde algısal etki yaratıp kullanım tercih değeri üzerinde olumlu ya da olumsuz etki oluşturabildiği söylenebilir.

Anket yöntemiyle elde edilen kamusal mekânın dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi ve kullanım tercih değeri, mekân dizimi yöntemiyle ortaya konan değerlerden bağımsız bir şekilde değerlendirilmiştir.

Mekân dizimi yöntemiyle ortaya çıkan bütünleşiklik, bağlantılılık, tercih, anlaşılabilirlik ve görünürlük değerleri yüksek olan kamusal mekânın anket araştırması sonucunda dizimsel, biçimsel yapılarının ve uyarıcıların algılanabilirlik düzeyleri ve kullanım tercih oranları da yüksek çıkmıştır.

Anket yöntemiyle elde edilen sonuçlara bakıldığında genel olarak kamusal mekânın algısal ve kavrayışsal, sosyal ve davranışsal özellikleri ile algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyinin kullanım tercih değerini etkilediği dolayısıyla bu sonucun mekân dizimi yöntemiyle elde edilen değerleri de olumlu ya da olumsuz etkileyebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Çalışma alanlarında uygulanan anket araştırması sonucunda kamusal mekânların mekânsal kalitesinin, kullanım tercih değerlerini önemli ölçüde etkileyen unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Ayrıca her iki meydan arasındaki arazi ölçek farkının yüksek oluşunun, meydanlar içerisindeki mekânsal öğelerin algılanabilirlik düzeylerine etki edip kullanım tercih değerlerini değiştirebilen diğer unsur olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, kamusal mekânın topografya özelliklerinin, mekân dizimi yöntemiyle elde edilen değerleri de olumlu ya da olumsuz etkileyebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Bu araştırma kapsamında kullanılan yöntem ve teknikler sayesinde kamusal mekânların dizimsel ve biçimsel yapılarının tespit edilen algısal özelliklerle ilişkilendirilmesi durumunda mekânın kullanım tercihinin ölçülebilir hale getirilmesi mümkün olabilmektedir.

Bu araştırma kapsamında belirlenen yöntem ve teknikler kullanılarak her iki meydanın dizimsel, biçimsel yapılarının ve algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyi ve kullanıcı tercih değerleri ölçülüp değerlendirildiğinde kamusal mekânları kaliteli yapan unsurlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

- İşlevsel açıdan birçok noktadan ulaşılabilir ve geçiş güzergâhı olarak elverişli oluşu.

Kamusal mekânların ulaşılabilirliği, hem fiziksel hem de görsel olarak çevresiyle olan bağlantılarına göre değerlendirilebilir. Başarılı bir kamusal mekâna erişim kolay sağlanır ve hem yakından hem de uzaktan görülebilir. Ayrıca geçiş güzergâhı olarak çevresindeki bağlantı yollarına göre merkezi konumda olduğu söylenebilir.

- Gündelik yaşam açısından (alışveriş yapmak, yeme-içme, yürüyüş yapmak ve oturup dinlenmek, birisiyle buluşmak, vb.) ihtiyaçların karşılandığı sosyal mekânların elverişli oluşu.

İnsanların, gündelik aktivite ihtiyaçlarını karşıladıkları kamusal mekânlarda tanıdıklarıyla selamlaştıklarında ya da yabancılarla etkileşime girerken kendilerini rahat hissettiklerinde, o yere kendini ait hissetmeye başlayacağı söylenebilir.

- Çevresel açıdan güvenli, peyzaj düzenlemelerinin iyi bir imaja sahip olması, donatı elemanlarının elverişli oluşu.

Kamusal mekânların iyi bir görünüme sahip olması, güvenli, konforlu, temiz ve donatı elemanlarının mevcudiyetinin yeterliliği, kullanıcıların kendilerini o yerde güvende ve rahat hissetmelerini sağlayan önemli unsurlar olduğu söylenebilir.

- Etkinlik ve aktivite çeşitliliği açısından gösteri, miting ve turistik mekânlarının elverişli oluşu.

Etkinlik ve aktivite, kamusal mekânın canlılığı ve çekiciliği için önemli unsurlar olup daha geniş kullanıcılar tarafından ilgi görmesini ve ziyaret edilmesini sağlar. Ayrıca kullanıcıların birbirleriyle sosyalleşmesine olanak tanıdığı söylenebilir.

Bu araştırma sonucunda geliştirilen modelle kamusal mekânların mevcut durumunun algılanabilirlik boyutunun ve kullanım tercih değerinin dizimsel, biçimsel ve algısal olmak üzere üç farklı bakış açısıyla incelenebileceğini göstermiştir.

Bu araştırma, kamusal mekânın dizimsel, biçimsel ve algısal uyarıcılarının algılanabilirlik düzeyine bakarak kamusal mekânları tümüyle irdelemek gerektiğini ortaya koymuştur.

Mekân dizimi yönteminin algılanabilirlik kavramıyla birlikte düşünülmesi gereğini vurgulamıştır.

Kamusal mekânda dizimsel, biçimsel ve algısal özelliklerin mekânın algılanabilirliğini ve kullanım tercihini etkilediğini belirlenmiştir.

Kamusal mekânların düzenleme, tasarım ve planlama aşamalarında o bölgeyi kullanan insanların da bu çalışmalara dâhil edilmeleri ve kullanıcı görüşleri doğrultusunda hareket edilmesinin yararlı olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu araştırma kapsamında kamusal mekânın sayısal analizler ve değerler üzerinden nasıl değerlendirilebileceğine dair öneriler getirmiştir.

Bu araştırma sayesinde kamusal mekânın dizimsel ve biçimsel yapısının mevcut durumunun algılanabilirlik düzeyinin analiz edilmesinde üç farklı yaklaşımı bünyesinde birleştirilerek; hem kamusal mekânın dizimsel, biçimsel yapılarının hem de algısal uyarıcıların algılanabilirlik düzeyini analiz eden ve bu verilerin kullanım tercih değerine etkisini ölçen bir model geliştirilmiştir.

Bu araştırma deneysel bir çalışmadır ve tekrar sınanabilir. Kamusal mekânın mevcut durumunun analiz edilmesi için ölçümler geliştirmeyi amaçlayan çalışmalara katkı sağlayabilir ve yeni tasarımlara yön verebilir.

Kaynaklar

- Gür, Ö. Ş. (2018), *Kentleri Yeniden Tasarlamak*, Dicle Üniversitesi 1. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu, Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, 4-6 Ekim, 2018, s. 701-720. (Keynote Speech, 4. Ekim 2018, Perşembe, Saat: 9:00), Dicle Üniversitesi Kongre Merkezi.
- Hillier, B. (1996). **Space is the Machine: A Configurational Theory of Architecture**. Cambridge University Press, Cambridge, s.119.
- Hillier, B. (1999), *The Hidden Geometry of Deformed Grids; or Why Space Syntax Works, When It Looks as though It Shouldn't*, Environment and Planning B: Planning and Design, Vol. 26, pp. 169-191.
- Itti, L. & Koch, C. (2001), *Computational Modelling of Visual Attention*, Nature Reviews Neuroscience, Vol.2, pp. 194-203.
- İBB (2010), *İstanbul Meydanları*, “Kent Genelindeki Önemli Meydanların ve Plan Kararları Doğrultusunda Belirlenen Öneri Meydanların Değerlendirilmesi”, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, s.1-28.
- Le Meur, O., Le Callet, P., Barba, D. & Thoreau, D. (2006), *A Coherent Computational Approach to Model Bottom-up Visual Attention*, IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence, Vol. 28 (5), s. 802-817.
- Özaydın, G. (2012), “Taksim’in Üstü Altına İniyor!”, Mimarlık dergisi, sayı:364, Mart-Nisan.
- Seamon, D. (2007), “A Lived Hermetic of People and Place: Phenomenology and Space Syntax” , Proceedings of the 6th International Space Syntax Symposium Vol.1, A. S. Kubat et al. (Ed.), ITU, Faculty of Architecture, İstanbul, pp. 1-16.
- Tezcan, G. S. (2017). **Temel Epidemiyoloji**. Hipokrat Kitabevi, s. 305-316.

İnternet Kaynakları

- Url-1: <<http://www.baskahaber.org/2012/01/taksime-nasl-mudahale-edilmeli.html>>, (erişim tarihi 21.01.2022).
- Url-2: <<https://www.istanbultakipte.com/haberler/cevre/yarim-adanin-meydanlari-bombos.html>>, (erişim tarihi 26.01.2022).
- Url-3: <<https://www.sozcu.com.tr/hayatim/yasam-haberleri/istanbulda-meydanlar-bos-kaldi/>>, (erişim tarihi 23.11.2021).

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

İkinci Meşrutiyet İstanbul’unda İnas (Kız) Sultanileri¹

Mimar Arife Betül Bilal¹, Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian²

Özet

Sultan II. Mahmud reformlarından önce Osmanlı Devleti’nin sivil eğitim sisteminde, erkek çocukları için ilköğretim seviyesinden yükseköğretim seviyesine kadar birçok örgün eğitim kurumu varken kız çocukları için örgün eğitim yapan tek kurum ilkokul seviyesinde eğitim veren sıbyan mektepleridir. Sultan II. Mahmud’la başlayan eğitim reformlarına Tanzimat Dönemi’nde kızlar da dâhil edilmiş, 1859’da Divanyolu’nda kızlar için sıbyan mektebi üzerinde eğitim veren, Cevri Kalfa İnas(kız) Rüşdiyesi açılmıştır. Zamanla sayısı artan kız rüşdiyelerine 1880’de yine aynı bölgede açılan, rüşdiye üstü öğretim yapan “İnas İdadisi” eklenmiştir. Açılan bu idadi az sayıda öğrencinin başvurması nedeniyle 1882’de kapanmış, 1911’de yeniden açılmıştır. 1913’te kız ve erkek idadilerinin “Sultani” ye dönüştürülmesi sırasında İstanbul’un tek inas idadisi, 23 Ekim 1913 tarihinde sultaniye dönüştürülerek “İstanbul İnas Sultanisi” adını almıştır. İlerleyen yıllarda İstanbul’da Çamlıca, Kandilli, Selçuk Hatun, Erenköy İnas Sultanileri açılmıştır. Meşrutiyet yönetimi, kız sultanilerini açarken içinde bulunulan siyasi ve ekonomik koşullar nedeni ile her birine yeni birer bina yapmak yerine mevcut binalardan uygun olanlarını seçerek kullanma yoluna gitmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti’nin Sultan II. Mahmud Dönemi’nde başlatılan eğitim reformlarının devamı olarak II. Meşrutiyet Dönemi’nde kızlara yönelik açılan “inas sultanileri” ve bu sultanilerin mimari mekânları tanıtılmıştır. Çalışmada incelenen yapıların plan şeması ve cephe özellikleri analiz edilerek değerlendirilmiş, değişen toplumsal yaşamın ve kızların eğitim öğretimi için yapılan düzenlemelerin izleri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Yapıları, II. Meşrutiyet Dönemi, Kız Okulları

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

E-mail: arifebetulbilal@gmail.com ORCID: 0000-0002-9879-1597

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

E-mail: pvarian@gmail.com ORCID: 0000-0002-0021-2076

Başvuru – Submission: 10/01/2021

Kabul – Acceptance: 25/02/2022

¹ Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı lisansüstü programında hazırlanan “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İstanbul Kız Mektepleri” başlıklı tez çalışması bu makalenin temelini oluşturmaktadır.

Inas (Girl) Sultanis in the Second Constitutional Monarcy Period Istanbul

Abstract

While there were many formal education institutions from primary school to higher education for male students in Ottoman Empire's civilian education system before the reforms of Mahmud II, it was only "Sıbyan Mektebi" that provides formal education institutions for female students at primary school level. In 1859, Female students were also included to education reforms that started with Sultan Mahmud II, Cevri Kalfa Inas (girl) Rusdiyesi was opened in Divanyolu, that's providing education higher than "Sıbyan mektebi". In 1880, Inas İdadisi which is opened in the same region and providing education higher than after "rusdiye" level was added to the girls' rüşdiyes which are increasing in number over time. Due to the lack of students applying it was closed in 1882 and reopened in 1911. While in 1913, all İdadi's were being transformed to Sultani's, Istanbul's only inas high school is also transformed on 23 October 1913 and called as "İstanbul Inas Sultanisi". In the following years Çamlıca, Kandilli, Selçuk Hatun and Erenköy Inas Sultanis were opened in Istanbul. Due to the present conditions, instead of constructing new buildings, existing buildings were choosed and used. In this study, Mahmud II Period education reforms, The "inas Sultanis" opened during the Second Constitutional Period and the architectural spaces of these schools were introduced. The plan scheme and facade features of the buildings examined in the study were evaluated and evaluated, and the traces of the changing social life and the arrangements made for the education of girls were traced.

Key Words: Education, Educational buildings, II. Constitutional Monarcy Period, Girls' schools

1. Giriş

17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde, merkezi otoritenin giderek zayıflamasıyla yönetimde askeriye ve ilmiye sınıflarının hâkimiyeti baş göstermiştir. Merkezi otoritenin zayıflaması sultanları, merkezi otoriteyi tekrar güçlendirmek için çalışmalar yapmaya yöneltmiştir. Bu doğrultuda sultanlar, öncelikli olarak askeri ıslahatlar yaparak merkezi otoriteyi güçlendirmek istemiştir. Merkezi otoritenin güçlendirilmesi çalışmaları Sultan III. Selim Han Dönemi'nde askeri ıslahatlarla başlatılmıştır. Yapılan bu ıslahatların yetersiz kalmasıyla Sultan II. Mahmud Han Dönemi'nde askeri reformlarla ordu yeniden yapılandırılmıştır. Bu reformlar sırasında yeniçerilik sistemi kaldırılmış, yeni ordu düzenine geçilmiş, devlet şeması ve teşkilatı da yeniden yapılandırılmıştır. Sultan II. Mahmud Han, yaptığı idari ve askeri reformlara eğitim ve sağlık reformlarını da ekleyerek devletin askeri düzenden mülki(sivil) düzene geçmesini sağlamıştır. Devlet bekasının sağlanmasının ve kurulan yeni düzenin, bu düzene sahip çıkacak bireyler yetiştirmekle mümkün olacağı bilinciyle Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl boyunca yeni mülki düzende yer alacak kadroları yetiştirmek için bir dizi okul açmıştır.

Bu bağlamda Avrupa'daki gelişmeleri takip edecek memurlar yetiştirmek için 1838-1839 yıllarında sıbyan mekteplerinin üzerinde, İslam bilgi birikiminin yanı sıra Avrupa bilgi birikimini de eğitim müfredatında bulunduran Mekteb-i Maârif-i Adliye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye adında yeni eğitim reformlarının henüz sistematik bir şekle dönüşmemiş ilk deneme okulları açılmıştır. Bu okullar için yeni binalar yapılmamış Mekteb-i Maârif-i Adliye Sultanahmet Camii Hünkâr Mahfelinde, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye ise Süleymaniye Sıbyan Mektebi'nde eğitim vermiştir.

Bu yeni deneme okulları için bağımsız binalar inşa edilmemesi devletin yeni eğitim modeli konusundaki kararsızlığının bir göstergesi olarak düşünülebilir (Pilehvarian,2000 :146).

Askeri düzenden mülki(sivil) düzene geçen devletin yeni idari yapısına memur ve yönetici yetiştirmek için önceleri hizmet içi eğitim olarak başlatılan bu yeni eğitim yapısı, süreçte tüm sivil öğretimi içine alan yeni düzenlemelerle Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde tüm memleket sathına yayılarak son şeklini almış, ibtidai, rüşdiye, idadi ve âli mekteplerden oluşan sistematik yapısına kavuşmuştur².

Yeni eğitim sistemine sahip modern okulların sistematikleştirilerek yayılması için Sultan Abdülmecid Dönemi'nde de eğitim düzenlemelerine devam edilmiştir. 1845 yılında Meclis-i Maârif bir layiha kaleme almıştır. Bu layihaya göre sıbyan mekteplerinin ıslah edilerek yeni içeriklerle eğitim veren okullar haline dönüştürülmesine, ilk öğretim denemesi Sultan II. Mahmud Dönemi'nde yapılan Rüşdiye mekteplerinin ikinci derece yeni okullar olarak yaygınlaştırılmasına ve Ulûm-ı Âliye (Yüksek Bilimler eğitimi) tahsiline mahsus olmak üzere bir Dârülfünun inşa edilip açılmasına karar verilmiştir (Cevdet Paşa, 1986: 37), (Pilehvarian,1999 :491).

Osmanlı Maârif Tarihi'nde, Sultan II. Mahmud Dönemi'nde başlayan eğitim reformlarının devletin yeni bakış açısına uygun mimari özellikleriyle ilk örneği olarak önemli bir yer tutan Valide Mektebi³, 1850 yılında Dârülfünun'a hazırlık eğitimi vermek için rüşdiye üstü bir okul olarak büyük bir törenle açılmıştır. 22 Mart 1850 tarihinde açılan (Pilehvarian & Tıraş, 2021 :231), (Pilehvarian,1999 :493) okulun açılışına Sultan Abdülmecid Han da bizzat katılarak kendi çocukları Şehzade Murad Efendi ve Fatma Sultanı da getirmiştir. Çocuklarına dönemin Maârif Nazırı Kemal Bey'in elini öptürerek "*Efendi artık sizin hocanızdır.*" diyerek çocuklarını okula sembolik olarak kaydettirmiştir⁴ (Cevad,2001: 40). Sultan, bu hareketiyle yeni usulde eğitim veren rüşdiye üstü bir okula devletin verdiği önemi göstermiştir.

Kadın erkek tüm Osmanlı uyruklarının, milletine ve değerlerine bağlı olarak yetişip yeni yapılan reformlara sahip çıkmasını isteyen Tanzimat aydınları, bu amaç doğrultusunda yeni eğitim sistemine kızları da dâhil etmiştir (Kodaman, 1990: 145).

² Ayrıntılı bilgi için (bkz.) Kodaman, B. (1991). **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

³ Ayrıntılı bilgi için (bkz.) Pilehvarian, N. K. (1999). *Divan Yolu Valide Mektebi/ Darülmaarif 1266/1850*, Osmanlı: Kültür ve Sanat, c.10, 490-496.

⁴ Kızı Fatma Sultan ile oğlu Murad Efendi'yi okulun açılışına getirip kaydettirmesi Pilehvarian'a göre okulun karma olduğuna işaret etmektedir. Ancak Pilehvarian yaptığı araştırmalarda okulun karma sisteme sahip olduğuna dair bir belge bulamadığını ifade etmiştir (Pilehvarian,1999 :493).

Bu konuda ilk girişim, geçmişten günümüze kadar bir kadın mesleği olarak görülen ebelik mesleğinin öğretimi için yeni anlayış doğrultusunda açılan Ebe Mektebi'dir. 1842 yılında Tıbbiye Mektebi'nde verilmeye başlanan ebelik dersleri ile Osmanlı Devleti'nde kızlar, yüksek mesleki eğitime dâhil edilmeye başlanmıştır.

1845 yılında Meclis-i Maârif' in yayınladığı layihadan sonra sayısı artmaya başlayan erkek rüşdiyelerine 1859 tarihinde açılan Cevri Kalfa İnas (Kız) Rüşdiyesi (Şekil 1) eklenmiştir (Akyüz,2019 :164).

Şekil 1: Cevri Kalfa Mektebi (Nezih Eldem Arşivi)

İlk kız rüşdiyesi olan Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi, Sultan II. Mahmud Han'ın Divanyolu'nda yaptırdığı Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi'nin kız rüştiyesine dönüştürülmesiyle açılmıştır (Erdem, 2007: 173-174). Cevri Kalfa Mektebi'nin ilk kız rüşdiyesi olarak seçilmesi oldukça dikkat çekici bir durumdur. Okulun geleneksel sıbyan mekteplerinden oldukça farklı Neoklasik anıtsal cephesiyle kentin saraya ulaşan ana arterinde oldukça göz önünde bir konumda olması yöneticilerin kız eğitimi konusundaki kararlılığını ve bu kararlılığı halka göstermek istemesi olarak yorumlanabilir⁵.

⁵ İki ana kütle ve bir çeşmeden oluşan yapının çeşmenin sağında kalan üç katlı kısmı için Semavi Eyice "Bu kısmın II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) eklendiği söylenmektedir. Ancak çıkmalı kısmı ile dış mimarisi bakımından tam benzerlik gösterdiğinden ilâve olup olmadığını anlamak zordur." yorumunda bulunmuştur (Eyice, 1993: 462). Tez kapsamında yapılan arşiv çalışmaları sırasında bu söylemi doğrulayan bir bilgiye rastlanmış, H.1317/M.1901 tarihli Maârif Salnamesi'nde 13 Ağustos 1895 tarihinde 347330 kuruşa Cevri Kalfa Mektebi' ne ek bir bina yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır.

1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizâmnâmesi, kızların eğitiminin belirli bir düzen içinde ilk kez ele alması açısından kız eğitimi için çok önemlidir.

Nizamnâmeye göre 6-10 yaşları arasındaki kız çocuklarına sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getirilmiş⁶ ve büyük şehirlerde eğitim süresi dört yıl olan kız rüşdiyeleri açılması kararlaştırılmıştır (1869 Maarif-i Umumiye Nizâmnâmesi).

Yine aynı nizamnâmenin 68-78. maddelerinde mekteb-i âliye (yüksek okul) sayılan bir kız öğretmen okulu (Dârülmualimat) açılması öngörülmüş (1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi), 1870 yılında Osmanlı kız eğitimi için dönüm noktası sayılacak Dârülmualimat açılmıştır (Kodaman, 1990: 152). Okulun açılışıyla mevcut kadın öğretmen sayısı artmış buna paralel olarak kız rüşdiyelerindeki öğrenci sayısında da artışlar meydana gelmiştir. Artan öğrenci sayısı yeni okulların açılmasında etkili olmuştur [1].

Sultan II. Abdülhamid Han Dönemi'nde 1876 yılında ilan edilen Kânun-ı Esâsî'nin (anayasa) 114. Maddesinde yine kızlar için ilköğretimin zorunlu olduğu vurgulanmıştır (Kodaman, 1990: 146). 1876 Kânun-ı Esâsî'si, kızların eğitimi bahsinin anayasada ilk kez zikredilmesi ve kızların eğitim haklarının kanunlarla garanti altına alınması nedeniyle önemli bir mihenk taşıdır.

Kızların eğitimi ile ilgili atılan bu adımlar ilerleyen yıllarda yeni düzenlemelerle sistematikleştirilmiştir. Sultan II. Abdülhamid Han Dönemi'nde başkent İstanbul ve vilayetlerde sayıları giderek artan kız okulları II. Meşrutiyet Dönemi'nde bütün Osmanlı topraklarına yayılmıştır.

2. İnas Sultanileri

Tanzimat idarecileri, yükseköğretime öğrenci hazırlamak için deneme eğitimleriyle rüşdiyeleri açmışlardır. Ancak zamanla âli mekteplerin art arda açılması rüşdiye üstü eğitime ve kalemde çalışacak memurların özelleşmiş bir eğitime ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Bu amaçla açılan Valide Mektebi/ Dârülmaârif, burada başlatılan yeni öğretim, rüşdiyelerin üstünde eğitim yapacak yeni bir eğitim kademesi ihtiyacını zorunlu hale getirmiştir.

1856'da ilan edilen İslahat Fermanı'nda ise Müslüman gayrimüslim ayırt etmeksizin bütün Osmanlı halkının eşit olacağı temin edilmiş bu doğrultuda her alanda olduğu gibi eğitim alanında da eşitlik sağlanmak istenmiştir. Bu nedenle yükseköğretime öğrenci yetiştirmek amacıyla kurulacak olan bu yeni öğretim kademesinin Müslüman ve gayrimüslim çocuklarının bir arada okuyacağı bir okul olması hedeflenmiştir. Bu amaçla öğretim süresi beş yıl olan ve eğitim programı Fransız liseleri örnek alınarak hazırlanan Galatasaray Mektebi Sultanisi 1 Eylül 1868 tarihinde açılmıştır (Kodaman, 1991: 133-135). 1869 yılına gelindiğinde ise âli mekteplere öğrenci hazırlamak için Galatasaray Sultanisi dışında devlet genelinde rüşdiye üstü bir okulun açılmamış olmaması yöneticileri harekete geçirmiştir (Kodaman, 1991: 114).

⁶ İlköğretim (sıbyan mektepleri) ilk kez Sultan II. Mahmud' un 1824 yılında ilan ettiği fermanla (İstanbul ve çevresi için) zorunlu hâle getirilmiştir. Söz konusu fermanla kimsesiz çocuklar dâhil bütün çocukların ilköğretim seviyesinde eğitime ulaşması hedeflenmiştir. Fermanla kız ve erkek çocuklar sıbyan mekteplerinde beraber eğitim gördükleri için kız çocuklarının adının ayrıca zikredilmediği düşünülmektedir. 1824 tarihli bu fermanın tam metni için (bkz.) Cevad, M. (2001). Maârif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı-19. Asır Osmanlı Maarif Tarihi. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Bu nedenle 1869 tarihli Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin ikinci maddesinde⁷ sultanilerin altında ortaöğretim kademesinde eğitim süresi üç yıl⁸ olarak belirlenen idadilerin açılması kararlaştırılmıştır⁹.

Öğretmen yokluğu ve maddi yetersizlikler nedeniyle (Kodaman, 1991: 115) ilk idadi nizamnâmeden ancak 4 yıl sonra 1873 tarihinde Valide Mektebi/ Dârülmaarif'in binasında açılmıştır (Pilehvarian, 1999: 494). Kızlar için açılan ilk idadi ise 13 Mart 1880 yılında Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Münif Paşa başkanlığında İstanbul'da açılmıştır Açılan bu idadi az öğrenci başvurusu nedeniyle 1882'de kapanmıştır¹⁰ (Kurnaz, 1991: 17-18). II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise devlet tekrar bir kız idadisi açmak için çalışmalar yapmış bunun üzerine İstanbul İnas İdadisi 1911'de yeniden açılmıştır (Kurnaz, 1991: 52).

1869 tarihli nizamnâmeyle göre sultaniler ve idadiler vilayet merkezlerinde açılacaktı ancak zamanla idadiler, vilayet merkezlerinde açılma da sultaniler açılmamıştır. Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde idadilerin yapısında değişikliğe gidilmiş ve yatılı olanların eğitim süresi yedi yıla çıkarılmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'ne gelindiğinde idadilerin eğitim seviyesi yetersiz görüldüğü için 1910 yılından itibaren daha nitelikli eğitim yapılabilmesi amacıyla idadiler sultaniye çevrilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda 14 Ekim 1910 tarihinde Osmanlı topraklarında bulunan 12 adet idadi, sultaniye çevrilmiştir (Demirel, 2012: 341-343).

Yedi yıllık idadilerin bir kısmının sultani olarak değiştirilmesiyle ortaöğretimde iki farklı yapı ortaya çıkmıştır (Demirel, 2012: 344). Bu durum da birtakım sorunu beraberinde getirmiştir. Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey, idadi ve sultani diplomalarının denk olması ve idadilerin yedi yıllık olması nedeniyle sultanilerin son sınıfını kimsenin okumadığını, sultanilerin son sınıflarına gelindiğinde öğrencilerin bir an önce mezun olmak için idadilere yatay geçiş yaptığını bu nedenle sultanilerin son sınıflarının açılmadığını fark etmiştir. Bu nedenle Şükrü Bey bütün idadilerin sultaniye çevrilmesine karar vermiştir (Ergün, 1996: 312). İlk kız sultanisi de bu süreçte açılmıştır.

⁷ 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi' nin ikinci maddesine öğretim üç kademe ayrılmıştır: Birinci kademe Sıbyan ve Rüşdiye, ikinci kademe İdadiye ve Sultaniye, üçüncü kademe Mekatib-i Aliye. Bu üç kademenin içindeki mektepler de beş kısma ayrılmıştır: 1) Sıbyan mektepleri, 2) Rüşdiyeler, 3) İdadiler, 4) Sultaniler, 5) Mekatib-i Aliye. Nizamnâmenin bu maddesine göre sultanilerin ortaöğretimin en yüksek kademesi olarak belirlendiği görülmektedir. (Bkz. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi Madde 2)

⁸ 1869'da eğitim süresi üç yıl olarak tasarlanan idadilerin eğitim süresi 1887 yılında dört yıla, 1892 yılında ise nehari(gündüzlü) olanlar 5 yıla leylî(yatılı) olanlar 7 yıla çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için (bkz.) Kodaman, B. (1991). **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

⁹ Nafi Atuf, söz konusu nizamnâmenin ikinci maddesinde sultani ve idadilerin isimlerinin ayrı ayrı zikredilmesine rağmen idadilerin sultanilerin ilk devresi olduğunu belirtmiştir (Atuf, 1340 :61). Nitekim nizamnâmenin kırk altıncı maddesinde sultanilerin kısm-ı adi ve kısm-ı âli olarak iki kısma ayrıldığı, kısm-ı adinin idadilerde okutulan dersleri kapsadığı belirtilmektedir. (Bkz. 1869 Maârif-i Umumiye Nizamnamesi Madde 46)

¹⁰ Okula ilginin az olmasının nedeni kızların idadide okuyacak yaşa gelinceye kadar evlenmeleri, okumaya devam etmek isteyenlerinse meslek sahibi olma gayesiyle Darülmualimat'ı tercih etmesidir (Kurnaz, 1991: 18).

Bu kararın ardından kızlar için eğitim veren tek idadi olan İstanbul İnas İdadisi, 23 Ekim 1913 tarihinde İstanbul İnas Sultanisi'ne dönüştürülmüştür¹¹ (Erdem, 2007: 246). Böylece ilk kız sultanisi açılmıştır. H.1333-34/M.1915-16 yılı Devlet Salnamesi' ne göre Osmanlı topraklarında hepsi başkent İstanbul'da olmak üzere toplam dört inas sultanisinin adı geçmektedir. Buna göre bu dönemde Bezm-i Âlem İnas Sultanisi, Çamlıca İnas Sultanisi, Erenköy İnas Sultanisi, Kandilli Sarayı (Adile Sultan) İnas Sultanisi bulunmaktadır (H.1333-34/M.1915-16 Salnâme-i Âli Osman). Konu ile ilgili yapılan arşiv çalışmalarında salnamede geçmemesine karşın o yıllarda Selçuk Hatun İnas Sultanisi'nin ve Üsküdar İnas Sultanisi'nin de varlığı tespit edilmiştir¹². Selçuk Hatun İnas Sultanisi bir sultani olarak tasarlanıp açıldığı için söz konusu okul çalışmaya dâhil edilmiştir. Üsküdar İnas Sultanisi ise Mithatpaşa Kız Sanayi Mektebi'nin isim değiştirmesiyle açılmıştır. Okul "Sultani" adını almasına karşın eğitim müfredatı "Sanayi Mektebi" olarak kaldığı için çalışmaya dâhil edilmemiştir.¹³

2.1. İstanbul İnas Sultanisi (Bezm-i Âlem İnas Sultanisi)

1913 yılında ülkedeki tüm idadilerin sultaniye çevrilmesi kararıyla İstanbul' un tek kız idadisi olan İstanbul İnas İdadisi, 23 Ekim 1913 tarihinde sultaniye dönüştürülerek İstanbul İnas Sultanisi adını almıştır.

Beyazıt civarında Emin Bey Mahallesi'nde Şamlı Sadık Bey Konağı'nda açılan inas idadisi, sultaniye dönüştürüldüğünde de bu binada eğitimine başlamıştır¹⁴ (Erdem, 2007:283). Arşiv ve kütüphane çalışmaları sonucunda Şamlı Sadık Bey Konağı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

1915 yılında ise okul, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Âlem Valide Sultan tarafından Sultan II. Mahmud Türbesi'nin arkasında yaptırılan Divanyolu'ndaki Valide Mektebi/Darülmaârif¹⁵ binasına (Şekil 2) taşınmış ve adı Bezm-i Âlem İnas Sultanisi olarak değiştirilmiştir (Ergin,1977 :1444).

¹¹ İlk kız sultanisinin kurulması için gerekli girişimler, idadilerin sultaniye dönüştürülme kararından önce başlamıştır. Gerek devlet adamları gerek hanedan üyeleri çeşitli girişimlerde bulunmuştur (Ergün, 1996: 330-331). Bu girişimler sonucu bir kız sultanisi açılması için Sultan Abdülmecid Han'ın kız kardeşi Adile Sultan'ın Kandilli'deki yazlık sarayı Maarif Nezareti'ne bağışlanmıştır (B b OA, BEO. , nr: 3492/261874, 25 Muharrem 1327; BOA, BEO. , nr: 3515/263583, 27 Safer 1327; BOA, İ.ML. , nr. 88/4, 13 Zilkade 1328; BOA, MV., nr: 146/14, 8 Zilkade 1328; BOA, MV., nr: 148/22, 9 Muharrem 1329). Ancak araya Balkan Savaşı'nın girmesiyle ilk kız sultanisi açılmamıştır (Ergün, 1996: 330-331).

¹² (BOA, MF. MKT. , nr: 1211/73, 3 Zilkade 1333 ;BOA, MF. MKT. , nr: 1216/57, 13 Şaban 1334; BOA, MF. MKT. , nr: 1216/67, 20 Şaban 1334)

¹³ Ayrıntılı bilgi için (bkz.) Erdem, Y. T. (2007). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi . Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

¹⁴ Osman Nuri Ergin Maarif Tarihi adlı eserinde okul için Aksaray'daki Redif Paşa Konağı'nda açılmıştır dese de yapılan arşiv araştırmaları sonucu Redif Paşa Konağı'nın Selçuk Hatun İnas Sultanisi tarafından kullanıldığı görülmüştür. Bkz. BOA, MF. TLY, nr. 310/6, 16 L 1330

¹⁵ İstanbul İnas Sultanisi taşınmadan önce Valide Mektebi, öncelikle 1873 yılında açılan ilk "idadi"ye, 4 yıl sonra Mekteb-i Mülkiye-i Şahane' ye ev sahipliği yapmıştır (Pilehvarian, 1996:97-98).

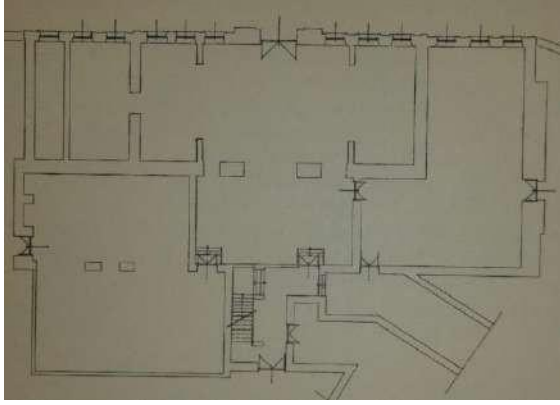

Şekil 2: Valide Mektebi (A. Bilal, 2021)

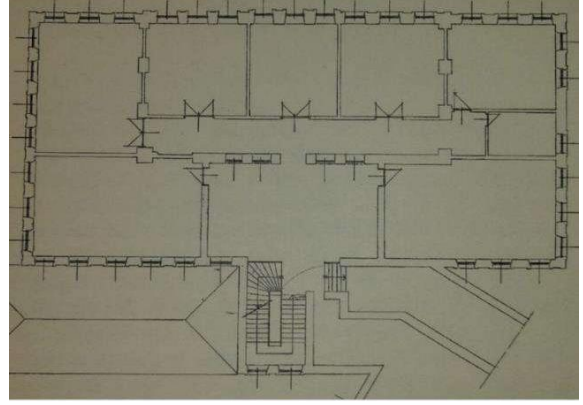
1921 yılında yapılan değişiklikle okul sadece nehari(gündüzlü) eğitim vermeye başlamıştır¹⁶ (Erdem,2007:248). 1922 yılında artan öğrenci sayısıyla Bezm-i Âlem Sultanisi'nin bir kısmı İstanbul Kız Lisesi adı altında Milliyet Gazetesi'nin binasına taşınmıştır. 1924'te ise iki okul birleştirilmiş İstanbul Kız Lisesi, Süleymaniye'de Meşihat binasında eğitim vermeye başlamıştır. 1926'da söz konusu binanın yanması sonucunda okul, Vefa İdadisi binasına taşınmıştır. 1933'te ise tekrardan Valide Mektebi /Darülfünun binasına taşınmıştır. 1983-1984 eğitim – öğretim yılında Cağaloğlu Anadolu Lisesi adını almış, günümüzde halen eğitimine bu isimle devam etmektedir (Pilehvarian, 1996: 98).

Valide Mektebi/Darülmaarif, Divanyolu'nda bulunan II. Mahmud Türbesi arkasında konumlanmıştır. Kâgir olarak inşa edilen okul, iki kattan oluşmaktadır. Plan şeması (Şekil 3), (Şekil 4) incelendiğinde geleneksel Osmanlı eğitim kurumu olan medreselerden çok farklı bir şekilde tasarlandığı açıkça görülmektedir. Anıtsal giriş holü, bu holden ulaşılan sınıflar ve anıtsal merdivenler ile Avrupalı benzerleri gibi yüksek tavanlara sahip bir yapı olan okul binası, mimari biçimlenmesiyle eğitim kurumlarındaki değişimin ilk örneği ve temsilcisi olmuştur (Pilehvarian, 1999: 494), (Pilehvarian, 2001: 8).

¹⁶ Valide Mektebi, Sultan II. Mahmud'un eşi, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmialem Valide Sultan'ın yapım giderlerini üstlendiği (Pilehvarian & Tıraş, 2021: 231) rüşdiye üstü eğitim vermek üzere (Pilehvarian, 2001:5) daha önce Osmanlı eğitim sisteminde olmayan bir kademedeki eğitim verecek bir mektep olarak tasarlanmış ve yaptırılmıştır. O dönemde yeni eğitim programları uygulanan modern tarzda açılan okulların çoğu eski mektep binaları ya da paşa konakları satın alınarak açılmıştır. Bu durum düşünüldüğünde yapının yeni usul ve yeni kademedeki eğitim verecek bir okul olarak mimarisinin de bu yeniliği yansıtacak biçimde şekillendirilmesi önemlidir.

Şekil 3: Valide Mektebi Zemin Kat Planı
(Pilehvarian, 2000:146)

Şekil 4: Valide Mektebi Birinci Kat Planı
(Pilehvarian, 2000:146)

Cephede Neoklasik üslup kullanılmıştır. Yapının giriş cephesi (Türbedar Sokak'a bakan cephe) sütun biçimindeki düşey plastrlarla beş parçaya ayrılmıştır (Şekil 5), (Şekil 7). Dorik düzende iki plastrın arasında bulunan ana giriş kapısının üstündeki kitabenin alt kotunda yatayda katları birbirinden ayıran profilli bir silme bulunmaktadır (Şekil 6). Zemin kattaki plastrlar iyonik düzendedir (Şekil 5), (Şekil 7) (Pilehvarian, 2001: 8).

Şekil 5: Valide Mektebi Giriş Cephesi (Pilehvarian, 2001)

Şekil 6: Valide Mektebi Ana Giriş Kapısı (Pilehvarian, 2001)

Yapının II. Mahmud Türbesi'ne bakan cephesinin (Şekil 8) üst katında ise biri dorik düzeninde diğeri korentiyen düzende iki köşe plastrının olduğu ve yine bu cephede üst katta pencerelerin üzerlerinde bir düz bir üçgen alınlıklı silmeler kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 7: Valide Mektebi'nin H.1266/ M.1849-50 Tarihli Ön Cephe Çizimi (BOA. PLK. nr.1044, H.29-12-1267)

Şekil 8: Valide Mektebi II. Mahmud Türbesi'ne Bakan Cephesi (Pilehvarian, 2001)

Okula inşa tarihi bilinmeyen bir dönemde halen kullanılmakta olan U şeklinde ikinci bir bina daha eklenmiştir (Şekil 9), (Şekil, 10). Bu binanın 1 Aralık 1877'de Valide Mektebi'ne taşınan Mektebi Mülkiye-i Şahane için inşa ettirildiği düşünülmektedir (Pilehvarian, 1996:104). Eklenen bu yapı Bezm-i Âlem İnas Sultanisi tarafından da kullanılmıştır.

Şekil 9: Sonradan İnşa Edilen Bina (A. Bilal, 2021)

Şekil 10: Valide Mektebi(A) ve Sonradan Eklenen Binanın(B) Uydu Görüntüsü (Google Earth)

Mimari konumlanış olarak eski kentin ana arterinde (Divanyolu) anıtsal bir bina olarak devlet eliyle (Valide Sultan) inşa ettirilen okul, Osmanlı Devleti'nin, eğitim reformlarının uygulanmasında ne kadar kararlı olduğunu ve II. Mahmud Dönemi'nde başlanan eğitim reformlarının aynı doğrultuda devam edeceğinin mesajını vermesi açısından önemli bir binadır.

2.2. Adile Sultan (Kandilli) İnas Sultanisi

Kızlar için açılan ilk idadinin 1882 yılında kapanması, rüşdiye üstünde bir okulun olmaması II. Meşrutiyet yöneticilerini harekete geçirmiş ve ilk inas sultanisi açılması için çalışmalara başlanmıştır. İlk çalışmalar ilk Meclis-i Mebusan başkanı Ahmet Rıza Bey tarafından yapılmış (Ergün, 1996:330) padişah, sunulan çalışmalar doğrultusunda Kandilli'de bulunan Adile Sultan Sarayı'nı (Şekil 11) bu okul için bağışlamıştır (BOA, Y. MTV., nr. 313/115, 2 Safer 1327; BOA, BEO., nr: 3492/261874, 25 Muharrem 1327; BOA, BEO., nr: 3515/263583, 27 Safer 1327; BOA, İ.ML., nr. 88/4, 13 Zilkade 1328; BOA, MV., nr: 146/14, 8 Zilkade 1328; BOA, MV., nr: 148/22, 9 Muharrem 1329).

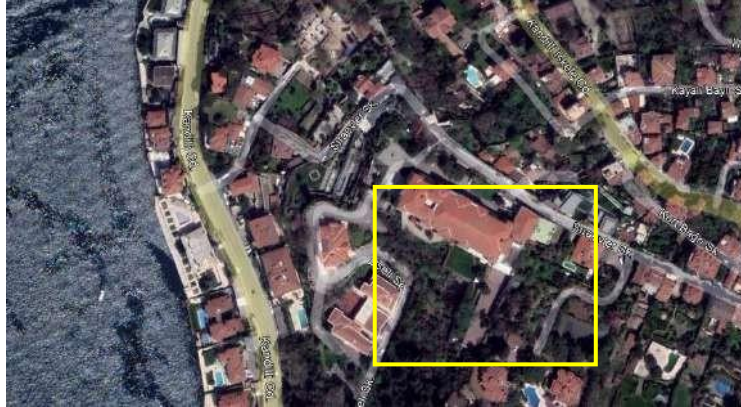

Şekil 11: Adile Sultan Sarayı url [2]

Bir “inas sultanisi” açılması için “Mekteb-i Sultani-i İnas Cemiyet-i Hayriyesi” adlı bir dernek kurularak Adile Sultan Sarayı’nın onarılması ve okulun açılması için çalışmalar yapılmış, bağışlarla para toplanmıştır (Ergün,1996:330). Hatta 1910 yılında okulun masraflarının karşılanması için bir piyango bile düzenlenmek istenmiş ancak sonradan piyango iptal edilmiştir (BOA, İ.MF., nr. 16/6, 24 Cemaziyülahır 1328). Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre piyango iptal edildikten sonra okulun masraflarının karşılanması için 1912 yılında Yıldız Sarayı’nda bulunan birer adet taç ve gerdanlığın satılarak elde edilen gelirin bu amaç için kullanılması teklif edilmiş (BOA, DH. MTV., nr. 30/4, 21 Şevval 1330) ve daha sonra buna izin verilmiştir (BOA, MV., nr. 227/123). Ancak araya Balkan Savaşları’nın girmesiyle okul açılmamıştır. Çünkü Balkan Savaşları sırasında Kuleli İdadisi’ nin kullandığı Kuleli Kışlası hastaneye çevrilmiş ve öğrencilerinin bir kısmı Adile Sultan Sarayı’na gönderilmiştir.

Balkan Savaşları’nın ardından başlayan I. Dünya Savaşı da okulun açılışına engel olmuştur. Bu dönemde yapıya Harbiye Nezareti sahip çıkmış yapının Trablusgarp öksüzlerine yurt yapılması düşünülmüştür (Sanin & Doğan, 2016 :36). Ancak 1915 yılında Maarif Nezareti binayı geri almış (BOA, BEO., nr. 4350/326249, H.7 Cemaziyülahır 1333) ve nihayet aynı yıl “Adile Sultan İnas Mekteb-i Sultanisi” adı altında, Osmanlı Devleti’nin ikinci inas sultanisi, Adile Sultan Sarayı’nda açılmıştır (Erdem, 2007:247). Okul sırası ile Kandilli Kız Orta Mektebi, Kandilli Kız Anadolu Lisesi ve Kandilli Kız Lisesi adlarını almış ve günümüzde 1969-70 eğitim-öğretim yılında inşa edilen yeni binasında Kandilli Kız Lisesi adında eğitimine devam etmektedir.

Üsküdar Kandilli’ de Akıntıburnu sırtlarında Sıraevler Sokağı üzerinde bir tepede yer alan (Şekil 12) Adile Sultan Sarayı’nın arsası, üzerinde bulunan köşkle birlikte Sultan Abdülmecid Han tarafından kız kardeşi Adile Sultan için Tophane müşiri Halil Mehmed Rifat Paşa’dan alınmıştır.

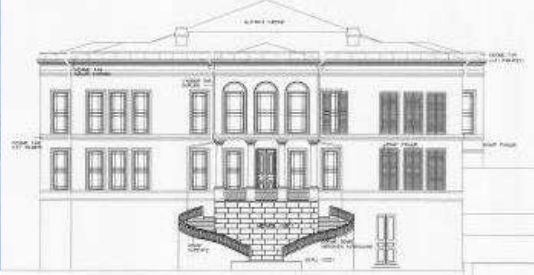
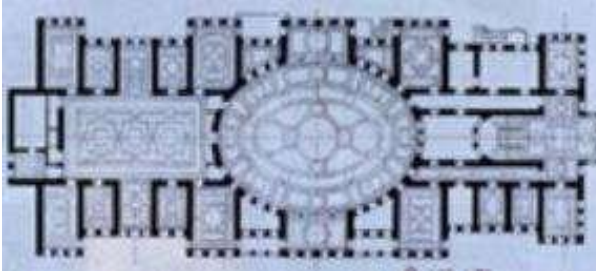
Şekil 12: Adile Sultan Sarayı (Google Earth)

Âdile Sultan için yazlık ikametgâh (saray) olarak Sultan Abdülaziz Han tarafından 1876’da yılında Mimar Sarkis Balyan’ a yaptırılmıştır (Eyice, 1988: 383).

1916 yılında sarayda açılan Adile Sultan İnas Sultanisi, 1969 yılına kadar okul olarak kullanılmış bu tarihten sonra okulun yurdu olarak hizmet vermeye başlamıştır. 1986 yılında çıkan yangından geriye sadece yapının dış duvarları kalmıştır (Eyice, 1988: 383).

İstanbul Valiliği ve Sakıp Sabancı'nın desteğiyle restore edilen Adile Sultan Sarayı, 12 Kasım 2005 tarihinde "Sakıp Sabancı Kandilli Kültür ve Kongre Merkezi" olarak tekrar hayat bulmuştur (Baş, 2013).

Eğimli bir arazi üzerinde doğu-batı yönünde yerleştirilmiş olan kâgir saray, eğim nedeniyle batı cephesinde üç, doğu cephesinde iki kattan oluşmaktadır. 32x93 m boyutunda dikdörtgen bir plan şemasına (Şekil 13) sahip sarayın planını Batı Bölümü, Doğu Bölümü, Merkez Bölümü olarak üç ana bölümde incelemek mümkündür (Batur, 1993a:83). Sarayın denize bakan batı bölümü (Şekil 14), Adile Sultan'a aittir. Sarayın batı cephesinde bulunan ana giriş kapısına çift kollu eğrisel bir merdivenle ulaşılmaktadır. Ana giriş kapısının önünde dört mermer sütunlu bir giriş revakı bulunmaktadır.

Şekil 13: Adile Sultan Sarayı Üst Kat Planı url [3]

Şekil 14: Adile Sultan Sarayı Batı Görünüşü url [3]

Kapının açıldığı mermer döşeli sofanın sağında ve solunda büyük odalar ve Adile Sultan'ın özel daire olarak kullandığı yukarı kata çıkışı sağlayan çift kollu bir merdiven bulunmaktadır. Sultanın özel dairesinin bulunduğu üst katın, zemin kat ile benzer bir şeması vardır (Batur 1993a : 83).

Yapının doğu bölümünün girişinde büyük bir taşlık bulunmaktadır. Bu bölümde üst kata ulaşmak için geniş bir merdiven tasarlanmıştır (Batur 1993a :83). Üst kat iç sofalı geleneksel Türk Evi plan şemasına sahiptir. Bu katta merkezi büyük bir oval sofanın (Şekil 15) etrafını çevreleyen odalar bulunmaktadır.

Şekil 15: Adile Sultan Sarayı Oval Salon url [4]

Adile Sultan'a ait bölümle doğu bölümü arasında bulunan merkez bölümü büyük oval bir salon (Şekil 15) biçimindedir. Oval salon, kuzey ve güney yönünde eyvanlarla (Şekil 16) genişletilmiştir.

12 adet kompozit başlıklı sütunla taşınan bu salonun tavanı rokoko üsluplu zengin bezemeli ahşap bir tavanla örtülüdür (Batur, 1993a: 84).

Şekil 16: Adile Sultan Sarayı İç Mekân url [5]

Sarayın cephesi oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. Dikdörtgen formlu yapı üç katlıdır. Yer yer kullanılan yarım daire kemerler, kat arası silmeler ve sütunlarla cephede neoklasik üslubun etkisi görülmektedir (Şekil 17).

Şekil 17: Adile Sultan Sarayı Batı Girişi url [5]

Sakaoğlu, Rumelihisarı sirtlarında görkemli binasıyla yükselen Robert Koleji'nin tam karşısında olan Adile Sultan Sarayı'nın ilk kız sultanisi olarak seçilmesini, Türk milliyetçiliğinin yükselmesiyle birlikte bir Türk kız okulunun görkemli bir binada ve yabancı bir okulun karşısında açılmak istenmesine bağlamıştır (Sakaoğlu, 2003: 411).

2.3. Çamlıca İnas Sultanisi

Ahmet Ratıp Paşa Köşkü' nde (Şekil 18) 1914 yılında açılan Çamlıca Leyli İnas Numune Mektebi, 1915 yılında Çamlıca İnas Sultanisi'ne sultaniye dönüştürülmüştür (BOA, DH. UMVM. nr. 66/55, 2 Rabiulevvel 1334).

1921 yılında okul, yalnızca leyli(yatılı) olarak eğitim verecek şekilde yeniden düzenlenmiştir (Erdem, 2007: 248).

Arşiv belgelerinde Acıbadem İnas Sultanisi olarak da geçen¹⁷ okul, 6 Ekim 1922 tarihine kadar eğitimine devam etmiştir. Çamlıca İnas Sultanisi kapanmış yerine 1923 yılında "Çamlıca Kız Ortaokulu" adında yine bir kız okulu açılmıştır. Sonraki yıllarda sırasıyla Çamlıca Kız Lisesi ardından Çamlıca Anadolu Lisesi adını alan okul son olarak Çamlıca Kız Lisesi adını almıştır.

Günümüzde, 1969-1970 eğitim öğretim yılında Ahmet Ratıp Paşa Köşkü'nün bahçesine inşa edilen yeni binasında Çamlıca Kız Lisesi adında eğitime devam etmektedir (Baş, 2013: 38).

Şekil 18: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü url [6]

Ahmet Ratıp Paşa Köşkü, Çamlıca eteklerinde Acıbadem semtinde ve yine bu isimle anılan cadde üzerinde Faik Bey Mescidi Sokağı ile Genç Sokağı arasında kalan alanda bulunmaktadır (Şekil 19). Yapı, Sultan II. Abdülhamid döneminde Hicaz Umum Valisi, Müşir Ahmet Ratıp Paşa tarafından 1903 yılında Mimar Kemaleddin Bey'e yazlık köşk olarak yaptırılmıştır (Batur, 1993:131).

Köşk, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Maarif Nazırı Şükrü Bey tarafından Maarif Nezareti adına satın alınmıştır. Meşrutiyetin ilk yılında köşkte özel bir kız lisesi hizmete girmiş ancak bu kurum çeşitli nedenlerle uzun ömürlü olmayıp kapanmıştır. Kapanan okul yerine 1914 yılında açılan Çamlıca Leyli Numûne-i İnas Mektebi açılmış ertesi yıl okul, Çamlıca İnas Sultanisi'ne dönüştürülmüştür (Erdem, 2007: 247).

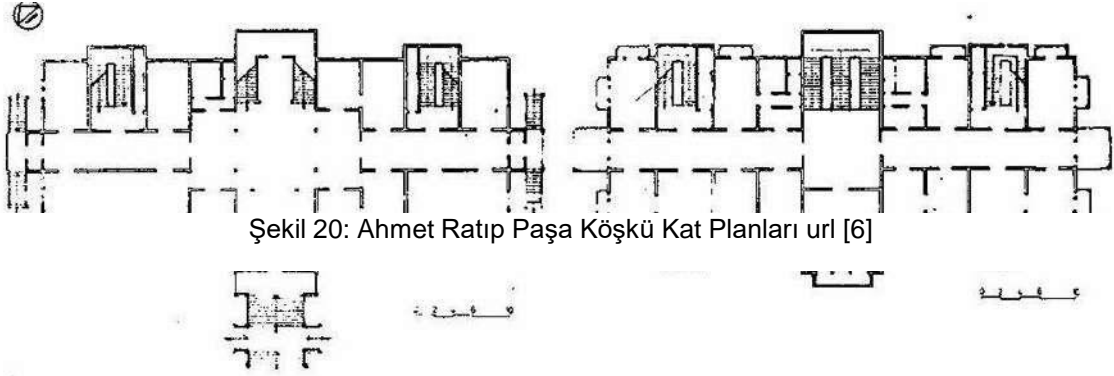
¹⁷ Bkz: Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), No.1212, 53, H 27-11-1333

Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), No.1212, 109, H 25-12-1333

Şekil 19: Çamlıca Inas Sultanisi (Google Earth)

Kâgir bir bodrum kat üzerine inşa edilen ahşap köşk, 24x53 m boyutlarında ve üç katlıdır. Köşke üç kollu bir merdivenle ulaşılır. Ana giriş kapısı, geniş bir antreye açılmakta, antrenin karşısında anıtsal bir ana merdiven bulunmaktadır (Şekil 20). Antrenin sağında ve solunda harem ve selamlık bölümleri bulunmaktadır. Yapının birbirinden ayrı bu iki bölümünün kendilerine ait birer koridoru ve merdiveni bulunur. Girişte bulunan anıtsal merdivenlerle üst kata çıkıldığında merdivenin karşısında bahçeye bakan, balkonlu büyük bir kabul salonu bulunmaktadır (Şekil 20). Bu salon üst kısmı çatıya kadar boş bırakılarak bir galeri oluşturulmuş ve

Şekil 20: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü Kat Planları url [6]

vitraylı tepe penceresi (Şekil 21) ile bu galeri boşluğunun aydınlatılması sağlanmıştır (Batur, 1993:131).

Cephede çok sayıda çıkma ve balkonla, çeşitli kotlara yerleştirilmiş geniş saçaklar ve bunları destekleyen eliböğründeler bulunmaktadır (Şekil 22). Yapıda plan şeması ve cephede yenilikler uygulandığı gibi yapım tekniğinde de birtakım yenilikler söz konusudur.

Şekil 21: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü İç Mekân url [7]

Geleneksel olarak dış duvarlarda ahşap dikme ve tuğla dolgu içerde yine ahşap strüktür üzerine bağdadi sıva tekniği olmasına karşın ana akstaki salon bölümünde ise metal bir strüktür sistemi vardır (Batur, 1993:131-132).

Şekil 22: Ahmet Ratıp Paşa Köşkü url[7]

Yapı, Art Nouveau üslubunun İstanbul'daki önemli ahşap örneklerindedir. Gerek cephede gerekse iç mekânda Art Nouveau üslubunun detayları açıkça görülmektedir.

Cephede pencere ve kapıların eğrisel formu, kapı ve pencere kasalarındaki çiçek motifleri (Şekil 23), eli böğründe ve ferforjelerdeki organik biçimler ile akıcı, eğrisel çizgiler Art Nouveau'nun cephede hissedildiği noktalar olarak gösterilebilir.

Şekil 23: Pencere üzerindeki Art Nouveau Detayları url[7]

Cephede olduğu kadar iç mekânda da Art Nouveau'nun etkisi açıkça görülmektedir. Galeriye çevreleyen sütun başlıklarındaki İyonik volütlerin ve Korentiyen lotus yapraklarının arasında görülen kır çiçeklerinin (Şekil 24) yine galeri boşluğunun üstündeki tepe penceresindeki yaprak motifli vitray (Şekil 21) ve banyodaki fayanslarda (Şekil 25) kullanılan yaprak ve çiçeklerin tamamen Art Nouveau üslup özellikleri taşıdığı söylenebilir.

Şekil 24: Galeriye Çevreleyen Sütun Başlıkları url [6]

Şekil 25: Banyo Detayı url [6]

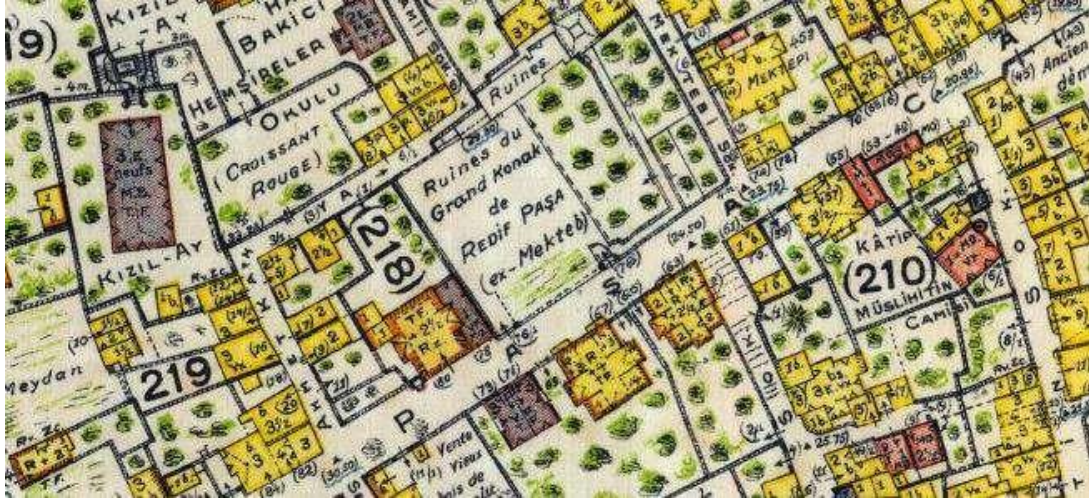
Godoli ve Barillari, Mimar Kemaleddin Bey' in ilk dönemlerine ait olan bu görkemli yapıyı İstanbul' da Art Nouveau üslubunun aşıya uygulanması açısından öncü örnek olarak tanımlamış, "İmparatorluğun yönetici sınıfının, İstanbul'da Art Nouveau'nun yayılmasına verdikleri desteğin bir tanımı" olarak yorumlamışlardır (Godoli & Barillari, 1997 :194).

2.4. Selçuk Hatun İnas Sultanisi

1913 yılında açılan ve giderek sayıları artan kız sultanilerine 1915 yılında Selçuk Hatun İnas Sultanisi de eklenmiştir (Erdem, 2015:39). Okulun binası, Aksaray Sineklibakka' da (Ergin, Türk Maarif Tarihi, 1977) Redif Paşa Konağı'nda bulunmaktadır (BOA, A.} DVN.MKL. / 69-2) (Erdem, 2007: 283).

Osman Nuri Ergin, Selçuk Hatun isminin, okulun açıldığı mahallenin isminden geldiğini söylemektedir (Ergin, 1977: 693). 1915 yılında açılan okul, 1918 yılında Dersaadet Kız Sanayi Mektebi'nin orta kısmı ile birleştirilerek Selçuk Hatun Kız Sanayi Mektebi adını almış, okulun sekizinci sınıf öğrencileri ise Bezm-i Âlem İnas Sultanisi' ne nakledilmiştir (Erdem, 2007: 284).

Selçuk Hatun İnas Sultanisi'nin açılışından Selçuk Hatun İnas Sanayi Mektebi' ne dönüştürülene kadar kullandığı Redif Paşa Konağı'nın ahşap ve üç katlı olması dışında kaynaklarda detaylı bilgiye ulaşılamamıştır (Pilehvarian & Tıraş, 2021 :255). Pervititch haritalarında (Şekil 26) konağın yeri tespit edilmiş ve konağın eski bir fotoğrafına (Şekil 27) ulaşılmıştır.

Şekil 26: Pervititch Haritasında Redif Paşa Konağı'nın Yeri

Şekil 27: Redif Paşa Konağı (Pilehvarian & Tıraş, 2021 :255)

Konağın yerinde günümüzde Aksaray Mahmudiye Ortaokulu bulunmaktadır.Yapı ayakta olmasa da arazisi kent belleğinde o gün olduğu gibi bugün de işlev olarak aynı şekilde kullanıldığı söylenebilir.

2.5. Erenköy İnas Sultanisi

1915 yılında açılan Erenköy İnas Numune Mektebi¹⁸, 1916 yılında leyli(yatılı) ve nehari(gündüzlü) Erenköy İnas Sultanisi'ne dönüştürülmüştür (Erdem, 2007: 245). Leyli ve nehari öğrencilerin bir arada okumasının sakıncalı olduğu düşünülmüş bunun üzerine 1921'de okul Erenköy Leyli İnas Sultanisi 'ne dönüştürülmüştür (Erdem, 2007: 248).

1919-1920 de ilk mezunlarını veren okul Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından 1924-1925 eğitim öğretim yılında Erenköy Kız Lisesi adını almıştır. 1945 yılında çıkan yangınla eğitime ara veren okul 1954-1955 eğitim öğretim yılında yeni binasına taşınmıştır ve günümüzde hala eğitimine devam etmektedir (Baş, 2013: 115).

Erenköy İnas Sultanisi olarak kullanılan Rıdvan Paşa Köşkü'nün arazisi günümüzde İstanbul ilinin Kadıköy İlçesinde, Erenköy Mahallesinde, Rıdvan Paşa Sokağı ile Ömer Paşa Sokağı üzerinde yer almaktadır (Şekil 28). Köşk, II. Abdülhamid Dönemi devlet adamlarından Rıdvan Paşa tarafından yaptırılmıştır¹⁹ (Kolbay, 2010:13). Rıdvan Paşa'nın Göztepe İstasyonu civarında yaptırdığı köşkün mimarı hakkında literatürde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Köşkün arazisi içinde köşke ilaveten Selamlık Köşkü, Nuriye Hanım Davet Köşkü²⁰, hamam, sera, mutfak, kameriye, su deposu ve havuzlar bulunmaktadır²¹. 21 Şubat 1945'te bir yangın geçiren yapı, günümüze ulaşamamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 22 Şubat 1945: 3).

Arşiv ve kütüphane çalışmalarında yapının planına ulaşılammıştır. Ancak Mimar İlkay Kolbay, okulda öğrencilik yapmış olan kişilerle yapmış olduğu görüşmelerden ulaşılmış olduğu bilgilerle yapının plan şeması hakkında bilgi vermiştir. Buna göre üst katlara erişim için ana girişin karşısında tek kollu olarak başlayıp sahanlıktan sonra iki kollu olarak devam eden anıtsal bir merdiven bulunmaktaydı. Merdivenin ulaştığı üst kat koridoru ortada galeri boşluğu oluşturacak şekilde tüm yapıyı çevreler ve koridor boyunca odalar sıralanırdı (Kolbay, 2010: 20).

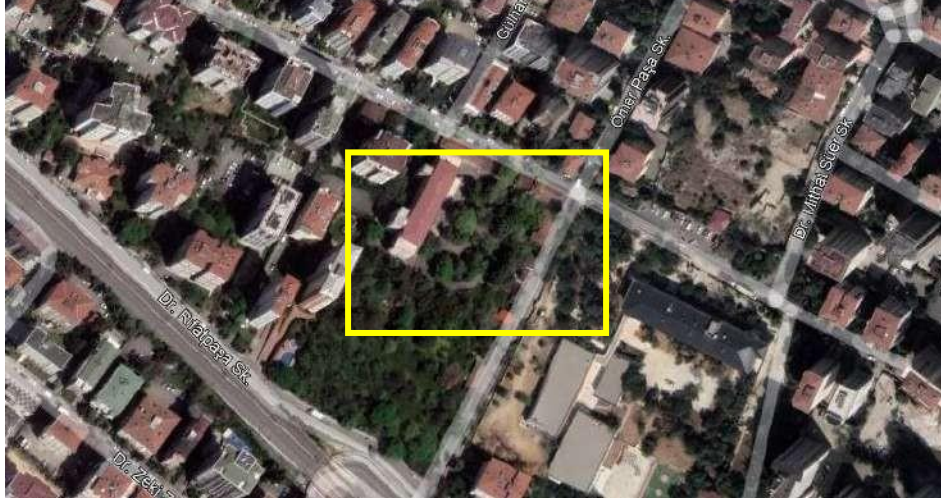
¹⁸ II. Meşrutiyet Dönemi'nin hemen başında ilköğretim hakkında yenilikler yapılmak istenmiştir. Bu doğrultuda 1913 yılında Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla yabancı dille (Fransızca) eğitim veren ve eğitim süresi altı yıl olan "Numune İbtidâileri"nin açılmasına karar verilmiştir (Erdem, 2007:182-184).

¹⁹ Bir dönem Mabeyin Başkâtipliği yapan Rıdvan Paşa, 1890 yılında İstanbul Şehreminiği' ne getirilmiş ve tam 16 yıl boyunca bu görevi yapmıştır. Bir cinayet sonucu hayatını kaybeden paşanın konağı, hayatını kaybettikten sonra Mabeyinci Faik Bey'e satılmıştır (Giz, 1988). Ardından Maarif Nezareti'ne devredilmiş ve sırasıyla Erenköy İnas Numune mektebi ve Erenköy İnas Sultanisi açılmıştır (Erdem, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi , 2007).

²⁰ Rıdvan Paşa'nın kızı için yaptırdığı köşk. Yapının mimarı Alexandre Vallaur'y'dir (Kolbay, 2010: 14).

²¹ Detaylar için (Bkz.) Kolbay, İ. (2010). Rıdvan Paşa Köşkü ve Yapıları: Nuriye Hanım Davet Köşkü Restorasyon Önerisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Cavidan Göksoy ise köşkün iç mekânında süsleme için büyük boy aynaların ve heykellerin kullanıldığı ve tavanlarda rokoko tarzında süslemelerin olduğundan bahsetmektedir (Göksoy, 1994: 323).

Şekil 28: Rıdvan Paşa Köşkü arazi konumu (Google Earth)

Rıdvan Paşa Köşkü (Şekil 29), üç kattan oluşmaktadır. Dört adet girişi olan yapının ana girişi güney cephesindedir. Mevcut görsel belgeler incelendiğinde mermer merdivenlerle yükseltelen ana girişin önünde beş açıklıklı bir giriş revakı bulunmaktadır. Cephede kullanılan yarım daire kemerler, pencere üstlerindeki üçgen alınlıklar, sütun biçimleri, silmeler ve pilastrlar ön cephede neo-rönesans ve neo-barok üslup etkisi oluşturan ayrıntılardır.

Şekil 29: Rıdvan Paşa Köşkü url [8]

3.Sonuç

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl eğitim reformları, askeri okullarla başlamıştır. Sultan II. Mahmud Dönemi'nde "reform" adı altında başlatılan devletin idari yapısını askeri düzenden mülki(şivil) düzene geçirme çalışmaları sırasında bu yeni idari yapı için memur ve yönetici yetiştirmek amacıyla önceleri hizmet içi deneme eğitimleri olarak başlayan Avrupalı bir dil(özellikle Fransızca) ve Avrupalı bilgi birikimini de öğretim içeriklerine katan bu yeni öğretim modelleri II. Abdülhamid Dönemi'nden itibaren yaygınlaşan Osmanlı Devleti'nin yeni sivil eğitim sistemini oluşturmuştur. Önceleri kendilerine ait tasarlanmış yeni bir binaları olmayan bu yeni okulların mezunlarının devlet kademesinde işe alınmaları ve başarılı olmaları Sultan Abdülmecid Dönemi'nden sonra da yeni öğretim modelinin kızları da içine alacak şekilde geliştirilerek yaygınlaştırılmasını sağlamıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde (1908-1923) açılan "İnas Sultanileri", eğitim öğretim sisteminin kız okulları konusunda geldiği son noktaya işaret etmektedir. Yükseköğretime öğrenci hazırlayan ortaöğretimin en yüksek kademesi olan bu sultanilerin ilki İstanbul İnas İdadisi'nin İstanbul İnas Sultanisi'ne dönüştürülmesiyle 1913 yılında açılmıştır. İlk sultaninin açılmasını takip eden yıllarda İstanbul'da sırasıyla Çamlıca (1915), Kandilli (1915), Selçuk Hatun (1915), Erenköy (1916) İnas Sultanileri açılmıştır. Söz konusu makalede açılan bu beş inas sultanisi ve bu inas sultanilerinin eğitim verdiği binalar incelenmiştir. İncelenen inas sultanileri için yeni birer bina inşa edilmemiştir. Bu tarihe kadar kızlar için inşa edilen okulların yeni birer binası (Kadıköy İnas Mektebi, Makriköy İnas Mektebi gibi) olmasına karşın sultaniler için yeni bina inşa edilmemiş mevcut konak, saray ya da anıtsal okul binaları (Bezm-i Âlem İnas Sultanisi) seçilerek kullanılmıştır. Bu okullara özgü tasarlanmış yeni binaların olmayışı devletin içinde bulunduğu siyasi karışıklıklar ve ekonomik sıkıntılarla açıklanabilir.

Yeni öğretim sistemi yaygınlaşırken yeni okul binaları da mimari açıdan sistematikleşmiş, ibtidaî, rüşdiye, idadi binaları birbirine benzeyen mimarilerle tüm Osmanlı topraklarında inşa edilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde açılan inas sultanilerine bina olarak saray, köşk ve anıtsal okul binalarının tahsis edilmesi II. Meşrutiyet Dönemi'nde de kızların eğitimine önem verildiğini göstermektedir.

Bezm-i Âlem İnas Sultanisi' nin binası ise İnas Sultanisi olarak inşa edilmese de Osmanlı eğitim reformlarını simgeleyen ilk mektep binası olarak tasarlanıp inşa edilmiştir. Plan şemasının ve cephe düzenlemelerinin o dönemde Avrupa'da moda mimari üsluplara benzemesi II. Mahmud Dönemi'nde başlatılan reformlara koşut olarak eğitimin yenilenmesinin mimariye yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu yenilenme eğitim öğretim içeriklerinde olduğu gibi mevcut mimari geleneklere Avrupa mimari form ve biçimlerinin eklenmesiyle oluşan sentezdir. Diğer inas sultanilerinin kullandığı binaların her birinin konak/saray olarak inşa edilmesi nedeniyle cephesel ve şemasal olarak bir üslup birliğinden söz etmek mümkün değildir. İncelenen bütün yapıların inşa edildikleri dönemde moda olan Osmanlı Ampir'i, Osmanlı Neoklasik'i, Osmanlı Neobarok'u, Osmanlı Art Nouveau'su üslubunda inşa edildiği söylenebilir.

Makale kapsamında değinilen, 1908-1923 aralığında açılmış inas sultanilerinin kullandığı altı okul binasından Şamlı Sadık Bey Konağı, Redif Paşa Konağı ve bir yangın sonucu yok olan Rıdvan Paşa Köşkü günümüze ulaşmamışken Valide Mektebi, Ahmet Ratıp Paşa Köşkü, Adile Sultan Sarayı korunarak günümüze ulaşmıştır. Valide Mektebi ve Ahmet Ratıp Paşa Köşkü'ne ek binalar inşa edilse de bu binalar günümüzde işlevini sürdürmektedir. Makale kapsamında incelenen bu beş sultaninin dördünün ismi değişse de halen eğitimlerine devam ettiği görülmektedir.

Sonuç olarak "inas sultanisi" olarak hizmet vermesi için seçilen yapıların anıtsallığı, görkemli bezemeleri dikkate alındığında II. Meşrutiyet yöneticilerinin kızların üst derece eğitim almaları konusunda önceki dönemin yöneticileri gibi kararlı olduğu söylenebilir. Bu kararlılığın Cumhuriyet Dönemi'nde de devam ettiği ve Cumhuriyet Dönemi'nde kız eğitimi için yapılacak icraatların temelini oluşturduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (2019). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Pegem Akademi.
- Atuf, N. (1340). *Maârif Tarihimizden İlk Erkek ve Kız İdâdîleri*. Türk Yurdu Dergisi, 60-64.
- Baş, D. (2013). **İstanbul'un 100 Okulu**. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları.
- Batur, A. (1993). *Adile Sultan Sarayı*. **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c.1, s.83-84. İstanbul: Ana Basım A.Ş.
- Batur, A. (1993). *Ahmed Ratib Paşa Köşkü*. **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c.1, s.131-132. İstanbul.
- Cevad, M. (2001). **Maarif-İ Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı-19.Asır Osmanlı Maarif Tarihi**. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1945, Şubat 22). *Erenköy Kız Lisesi Dün Gece Tamamen Yandı*, 3.
- Demirel, F. (2012). *II. Meşrutiyet'ten Sonra Osmanlı'da Orta Öğretim: Sultaniler. Tarih İncelemeleri Dergisi*, c.17, s..339-358
- Erdem, Y. T. (2007). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ergin, O. N. (1977). **Türk Maarif Tarihi (Cilt 3-4)**. İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergin, O. N. (1977). **Türk Maarif Tarihi (Cilt 1-2)**. İstanbul: Eser Matbaası.
- Ergün, M. (1996). **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri(1908-1914)**. Ankara: Ocak Yayınları.
- Eyice, S. (1988). *Adile Sultan Sarayı*. **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.1, s.383-384. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Eyice, S. (1993). *Cevri Kalfa Mektebi*. **TDV İslâm Ansiklopedisi**, c.7, s.461-462. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Giz, A. (1988). **Bir Zamanlar Kadıköy(1900-1950)**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Godoli, E., & Barillari, D. (1997). **İstanbul 1900 - Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları**. YEM Yayıncılık
- Göksoy, C. (1994). *Rıdvan Paşa Köşkü*. **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c.6, s.323. İstanbul.

- Kodaman, B. (1990). *Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(1), s.131-178.
- Kodaman, B. (1991). **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Kolbay, İ. (2010, Ekim). *Rıdvan Paşa Köşkü Ve Yapıları: Nuriye Hanım Davet Köşkü, Restorasyon Önerisi*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) . Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Pilehvarian, N. K. (1996). *Bezmiâlem Valide Sultan Yapıları*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi
- Pilehvarian, N. K. (1999). *Divan Yolu Valide Mektebi/ Darülmaarif 1266/1850, Osmanlı: Kültür ve Sanat*, c.10, s.490-496.
- Pilehvarian, N. K. (2000). *19.YY Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişimler ve Mimari Yansımalar. Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı Uluslararası Bir Miras*, s.142-148. YEM Yayıncılık
- Pilehvarian, N. K., “Osmanlı Devleti'nin İlk Sivil Lisesi: Valide Mektebi/ Darülmaârif 1266/1850”, EJOS, IV (2001) (=M. Kiel, N. Landman & H. Theunissen (eds.), Proceedings of the 11th International Congress of Turkish Art, Utrecht- The Netherlands, August 23-28, 1999), No.35, 1-15
- Pilehvarian, N. K., & Tıraş, M. (2021). *İstanbul'daki Mekteb-i Mülkiye Binaları. Türkiye'nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye*, s. 229-261. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sanin, R., & Doğan, N. Ş. (2016). **Âdile Sultan İnas Mekteb-i Sultanisi'nden Kandilli Kız Anadolu Lisesi'ne 100 Yıllık Eğitim Yuvası(1916-2016)**. İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Uluengin, N., & Uluengin, B. (1976). *Rıdvan Paşa Köşkü Müştemilatından Bir Pavyon Rölövesi (Erenköy Kız Lisesi)*. *Arkitekt*,s. 76-78.
- Üçok, B. (1981). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*.
- url [1] http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/143/14.Htm [Erişim Tarihi: 22 Eylül 2021]
- url [2] <http://www.kankev.org/tr/content/anasayfa-s1> [Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021]
- url [3] <http://www.kankev.org/tr/content/ani-odasi-panolari-s77> [Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021]
- url [4] <https://cvkmimarlik.com/photo/1366/768/80/images/projects/593574.jpg> [Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021]
- url [5] <https://gezilmesigerekenyerler.com/turkiye/istanbul/adile-sultan-sarayi-nerede-nasil-gidilir-ozellikleri.html> [Erişim Tarihi: 29 Aralık 2021]
- url [6] <https://www.gzt.com/arkitekt/mimar-kemaleddinden-art-nouveau-tarzinin-essiz-ornegi-camlica-kiz-lisesi-3549821> [Erişim Tarihi: 8 Eylül 2021]
- url [7] <https://www.kadioglugruprestorasyon.com/ahmet-ratip-pasa-kosku/> [Erişim Tarihi: 8 Eylül 2021]
- url [8] https://twitter.com/mehmet_dilbaz/status/1320383483546578947 [Erişim Tarihi: 28 Eylül 2021]

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Osmanlı Bankası'nın Tarihi Şube Yapıları ve Günümüz Kullanım Şekillerinin İrdelenmesi

İç Mimar Aylin Kaya¹, Doç. Dr. Işıl Çokuğraş Bağdatlıoğlu², Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian³

Özet

Modern anlamda bankacılık faaliyetleri çok katlı, büyük metrekareli ve gösterişli yapılarda yapılmaya başlanmıştır. Bankacılığın gelişim gösterip yayılmasıyla birlikte yapıların mimari biçimlenişlerinden ziyade ticari kâr hedefi öncelik olarak benimsenmiştir. Bu önceliğe göre kent merkezlerindeki banka yapılarının mimarisi, bugün işletme giderleri ve teknolojinin etkisiyle bankacılık faaliyetleri anlayışı içerisinde değişmektedir. Modern bankacılık faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ilk yapılar Türkiye'de Osmanlı Devleti zamanında yapılmıştır. Bu makalenin amacı, 2001 senesinde Osmanlı-Garanti Bankalarının birleşimine kadar Türkiye'de yaşayan en eski banka unvanına sahip olan Osmanlı Bankası'nın günümüzde halen kullanımda olan tarihi şube yapılarının gelişim sürecini incelemek ve yapıların bir envanterini oluşturmaktır. Mimari mirasın bir parçası olan Osmanlı Bankası'nın şube yapıları günümüzde İstanbul, Ankara, Samsun, Mersin, Eskişehir ve İzmir şehirlerinde altı adet olmak üzere Garanti Bankası şubeleri olarak kullanılmaktadır. Çalışma kapsamında yapıların konumu, eski ve günümüz plan yerleşimleri, cephe ve iç mekân biçimlenişleri ile süsleme özellikleri incelenmiş; konu, saha çalışmasıyla beraber çeşitli kaynaklar ile desteklenmiştir. Dönemlerinin önemli mimarlarının elinden çıkan bu yapılar, buldukları yerler ve mimari özellikleri ile olduğu kadar Türkiye bankacılık tarihindeki yerleri ile de öne çıkmaktadırlar. Bugün ise dönemlerindeki mimari biçimleniş yansıtan kompozisyonlar eski dokusundan oldukça uzaktadır. Tarihi yapılarda verilecek modern bankacılık faaliyetlerine uygun olarak kullanılan yapı malzemeleri, şubelerin iç mekân ile cephelerinin birbirinden bağımsız hâle getirmesine sebep olmuştur.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Bankası, Garanti Bankası, Şube yapıları, Tarihi banka yapıları.

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

E-mail: aaylin.kaya@gmail.com ORCID: 0000-0003-0509-1266

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

E-mail: cokugras@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0001-6846-4969

³Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

E-mail: pvarian@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0002-0021-2076

Ottoman Bank's Historical Branch Buildings and Analysis of Today's Uses

Abstract

In the modern sense, banking activities have started to be carried out in multistorey, large square meters and ostentatious buildings. With the development of banking, the commercial profit target has been adopted as a priority rather than the architectural formation of the buildings. According to this priority, the architecture of bank buildings in city centers is changing within the understanding of banking activities with the effect of operating expenses and technology today. The first structures where banking activities were carried out in Turkey were built during the Ottoman State. The aim of this article is to examine the development process and to build inventory of these Ottoman Bank Branch Buildings which are still in use as Garanti Bank Branches after the union of Ottoman and Garanti Bank in 2001. These six historical branch structures of the Ottoman Bank currently used as Garanti Bank branches are in Istanbul, Ankara, Samsun, Mersin, Eskisehir, Izmir. The location of the buildings, the old and present plan settlements, the construction and decoration features of the facades and interiors are analysed. The subject has been supported by fieldwork and various sources. The buildings are important in Turkish banking history as well as their location and architects. The compositions reflecting the architectural formations of the buildings are far from their old texture today. The buildings materials used in accordance with the modern banking activities to be given in the historical buildings have caused the interiors and facades of the branches to be independent form each other.

Keywords: Ottoman Bank, Garanti Bank, Branch structures, Historical bank structures.

1. Giriş

Bankacılık faaliyetleri, insanların İlk Çağ'dan itibaren değerli eşyalarını saklamak için güvenilir mekân olarak gördükleri tapınaklarda yapılmaya başlamıştır (İldız, 2013). Paranın icadı, ticari faaliyetlerin artmasına beraberinde ise kişi ve ailelerin emanet verme, depolama, ödünç para verme gibi işlemleri faiz ile birlikte yapmasına sebep olmuştur. Antik Mısır ve Yunan'da olduğu gibi zamanla bankacılık faaliyetleri para değiştiriciler, sarraflar gibi bir takım kişiler tarafından kent meydanlarında kurulan masaların arkasında yapılmıştır. Yeni Çağ, Rönesans Hareketleri, Fransız İhtilâli ve Sanayi Devrimi gibi olayların sonucu olarak yeni pazar kaynaklarının oluşması, artan ticaret, fuar ve panayırkların kurulması, yeni kent imarları gibi sosyal ve ekonomik getiriler bankacılık gelişmelerine hız kazandırmış ve Avrupa'nın birçok kentinde modern anlamda bankalar açılmaya başlamıştır. Günümüzde teknolojinin etkisiyle değişen bankacılık faaliyetleri, banka yapılarının da mimari özelliklerini değiştirmektedir. Kent merkezlerinde yapıların zemin katlarına konumlandırılan bankalar artık maliyet sebebiyle daha küçük metrekareli alanlara sığmaya çalışıp, teknolojik cihazları da içine alarak daha az insanla daha çok iş yapmayı hedeflemektedirler.

Müşteriler, şube içine girdiğinde en kolay ulaşılabilir alan olması gereken gişeler yerine dağıtım kanallarının sayısının artması sebebiyle internet ve mobil cihazlardan işlemler yapmaları için şube içindeki bilgisayar, telefon, ATM köşelerine veya veri kaynakları ve kullanımının çeşitlenmesi sebebiyle piyasa verilerinin gösterildiği ekranlara yönlendirilmektedir. Süreç bu yönde devam ederken içinde bankacılık faaliyetlerinin gerçekleştiği tarihi yapılarımızın, nasıl kullanıldıklarının irdelenmesi gerekmektedir. Yapıların bugünkü durumlarının tespiti ve bugüne kadar geçirdikleri değişimlerin belgelenmesi makalenin amaçlarındandır. Çalışma, yerinde incelemeler ile yapıların planları, cephe görünüşleri ve detayları çizilerek görseller ile desteklenmiştir. Bu belgeler, arşivdeki fotoğraflar ve çizimler ile birlikte değerlendirildiğinde yapıların mimari özelliklerindeki ve kullanım şemalarındaki değişimi ortaya çıkarmaktadır.

2. Osmanlı Devleti'nde Bankacılığın Tarihsel Gelişim Süreci

Osmanlı Devleti'nin var olduğu toprakların geniş ve ticaret yolları ile birleşmiş olması devlet içinde ticari faaliyetler için kurum ve kuruluşların önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Faizin İslam dininde yasak olması başta halk arasında Karz-ı Hasen¹ gibi dayanışma örneği ile sadece faizsiz para alışverişi yapılmasına sebep olmuştur (Uluyol, 2019). İlerleyen zamanlarda para sirkülasyonunun artmasıyla çeşitli yöntemler kullanılarak faizli para alışverişi de gerçekleşmiştir. Para alışverişleri, ticari faaliyetler doğrultusunda genel olarak kervansaraylarda, kent çarşılarında, açık ve kapalı pazar yerlerinde, bedesten ve kapan hanlarında tüccarlar ve gayrimüslim sarraflar aracılığı ile yapılmıştır. Faaliyetlerin artması, kurum ve kuruluşların ortaya çıkmasına sebep olmuş fakat modern anlamda banka kuruluşlarından önce banka gibi çalışan bazı kurumlar aracılığı ile ilerleme kaydedilmiştir. Bunlar; kamusal hizmetlerin ve üretimin finansman kaynağı olan ve hayır amacıyla gayrimenkul ya da para bağışı ile kurulan vakıflar, ahi ve lonca teşkilatları ve tarım yapan kesimin finans sorunlarını çözmek için kurulan Memleket ve Emniyet Sandıkları gibi kuruluşlardır (URL-1). Osmanlı Devleti içerisinde ticareti liman kentleri ile sağlam ilişkileri olan sarraf ve bankerler ellerinde tutmuştur. İstanbul Galata'da ikamet eden gayrimüslimler tarafından yürütülen bu çalışmalar, akçe tahtası veya peştahta adı verilen masalarda para bozmak (İldız, 2013), yabancı paraları değiştirmek, para alıp-satmak gibi işler yaparak başlamış ve devlete borç vermek, üst düzey yöneticilerin ve kurumların finans işlerini yürütmek ve modern anlamda kurulan bankaların kurucuları arasında olmaya kadar gitmiştir. Örneğin banker Jacques Alléon (1798-1879) Darphane-i Amire ve sefaretlerin sarraflığını yapmış ve Osmanlı lirasının Sterlin karşısındaki değerini belirli bir seviyede tutmayı amaçlayan kambiyo anlaşmalarına imza atmıştır. Ayrıca Dersaadet Bankası'nın (1847) da kurucuları arasındadır (Eldem, 1999). Tüm bu kişiler ve kurumlar aracılığı ile yapılan bankacılık, Osmanlı Devleti içerisinde Tanzimat Fermanı'nın (1839) ardından yerini modern anlamda banka kurumlarına bırakmıştır.

¹ Osmanlı Devleti'nde maddi yardıma ihtiyaç duyan kimselere hayır işlemek adına faizsiz para vermek (Uluyol, 2019).

Devlet, kıtalar arasında gümüş akışı oldukça para piyasasında sık sık tağşiş² başvurmuştur. Eski akçelerin kırık versiyonlarını piyasadan kaldıramaması (Pamuk, 2004) ve giderler sebebiyle para ihtiyacının devam etmesi üzerine 1840 yılında iç piyasada geçerli kaime-i nakdiye-i mutebere (Şekil 1) adı verilen kâğıt para bastırılmıştır. Beklenen yararın alınamaması bütçe açıklarına sebep olmuştur (Çadircı, 2013). Sultan Abdülmecid döneminde gerçekleşen Kırım Savaşı'nın (1853- 1856) etkisi ile ihtiyaçlar daha da artmış ve Osmanlı Devleti'nin ilk borçlanması İngiltere'ye karşı 1854 yılında gerçekleşmiştir.

Şekil 1. 1334 tarihli kanuna göre çıkarılan 500 liralık kaimenin ön ve arka yüzü
(Kazgan vd. 1999)

Para piyasasındaki karışıklığın yanı sıra savaşlar, toprak kaybı, askeri harcamalar, kapitülasyonlar ve isyanların sebep olduğu iç karışıklıklar sonucu bozulan ekonomik denge alınan borç miktarlarını arttırmıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nde 1875 yılında moratoryum ilan edilmiştir. Devletin gelir kaynakları kurulan Düyûn-u Umûmiye İdaresi (Şekil 2) altına girmiş ve bu olay Osmanlı Devleti'nde ilk defa yabancıların mali kontrolünün başlamasına sebep olmuştur (Kömürcan, 1948). 19. Yüzyılın ikinci yarısı itibari ile Islahat Fermani'nin (1856) etkisiyle devlet topraklarında yabancı sermayeli bankalar açılmaya başlanmış ve bankalaşma hızlı bir şekilde milli sermayeli bankaların kurulması ile devam etmiştir.

² Akçenin gümüş içeriğinin düşürülmesi.

Şekil 2. Düyûn-u Umûmiye İdaresi Binası (URL-2)

3. Osmanlı Devleti'nde İlk Devlet Bankası: Osmanlı Bankası

1856 yılında gerçekleşen Kırım Savaşı, Osmanlı Devleti'nin koşullarının iyileşmesine dair umutlara yol açmış ve Osmanlı, bir kez daha hem yatırımcılar hem de tüccarlar için cazip bir pazar haline gelmiştir. Modern banka kurma girişimlerinin hız kazandığı bu dönemde Stephen Sleigh ve Peter Pasquali adlarında İngiliz uyruklu iki girişimci, Osmanlı Devleti ile beraber 1856 yılında merkezi Londra olmak üzere Osmanlı Bankası'nı kurmuşlardır (Eldem, 1999). İngiltere Kraliçesi Viktorya'nın izin belgesinin ardından Sultan Abdülaziz de bankayı resmileştirmiş ve banka, 1863 yılında ortaklığına Fransız sermayesinin de katılımıyla Bank-ı Osmanî-i Şahane adı altında üç ortaklı bir kuruluş haline gelmiştir. Başta, İstanbul Galata'daki St. Pierre Hanı'nda (Şekil 3) daha sonra yine İstanbul'da bugün Salt Galata olarak kullanılan merkez binasında genel müdürlük faaliyetini sürdürmüştür (Eldem, 1997).

Şekil 3. Goad Haritası'nda St. Pierre Han konumu, 1905 (URL-3)

1875 yılında imzalanan anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin hazinedarı şekline alan Osmanlı Bankası devlete mali desteğin yanı sıra banknot ihracı ve bütçe çalışmalarında da görev alarak hazine işlemlerinin tekeli haline gelmiştir. Hızlı bir şekilde özellikle ticaretin yoğun olduğu liman kentlerinde şubeleşmeye giden banka, 1914 yılına geldiğinde 16'sı Avrupa'da, 37'si Anadolu'da, 11'i Suriye-Filistin'de, 5'i Mısır'da olmak üzere, diğerleri Kıbrıs'ta, Mezapotamya'da, Arabistan'da ve Arnavutluk'ta 80'i aşkın şube açmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Bank-ı Osmanî-i Şahane, "Osmanlı Bankası" adını almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından para basma ayrıcalığını Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne vermiş olsa da, devletin resmi bankası kimliğini 1931 yılında T.C. Merkez Bankası kurulana kadar korumuştur (Cihangir, 2004).

1933 yılından itibaren anonim şirket ve ticaret bankası olarak anılan Osmanlı Bankası'nı 1996 yılında Doğuş Grubu satın almıştır. Şirket içi verimliliği ve pazar payını arttırmak, maliyetleri azaltmak ve gelir gider dengesini korumak için aynı gruba dâhil olan Garanti, Osmanlı ve Körfez Bankaları'nda tektipleştirme kararı alınmıştır. 2001 yılında Türkiye Ekonomik Krizi'nin de etkisi ile birçok bankanın birleşmek zorunda kaldığı dönemde üç banka birleştirilmiş ve Garanti Bankası adı altında hizmet vermeye başlamışlardır (Akyol, 2009).

Birleşme sonrası maliyet, giderler, müşteri potansiyeli gibi birçok unsur göz önünde bulundurularak bir şubenin diğerine fiilen taşınması gerçekleşmiştir. Biri yurtdışı, bir diğeri genel müdürlük binası olmak üzere 58 şubesi iki temsilciliği ve yurtdışında beş mali iştiraki bulunan Osmanlı Bankası ile 285 şube ağına sahip Garanti Bankası birleşme sonrası 291 şube ile hayatına devam etmiştir (Cihangir, 2004). Osmanlı Bankası'nın 26 şubesi kullanılmaya devam edilmiş 27 şubesi ise Garanti Bankası lokasyonlarına taşınmıştır (Deniz, 2011). Kalan beş şubesi mevcut lokasyonu birleşmesiz faaliyet gösterirken 2001 yılından itibaren Karaköy'de bulunan genel müdürlük binası önce hem şube hem de Osmanlı Bankası Müzesi olarak hizmet vermiş, 2011 senesinde ise yeniden işlevlendirilerek Salt Galata'ya dönüştürülmüştür.

4. Osmanlı Bankası'nın Bugün Garanti Bankası Şubeleri Olarak Kullanılan Tarihi Şube Yapıları

Osmanlı Bankası'nın mülk sahibi olduğu şubelerinden bugün halen banka yapısı olarak kullanımına devam edilen altı adet şube yapısı kalmıştır. İstanbul, Eskişehir, Samsun, Ankara, Mersin ve İzmir şehirlerinde bulunan bu yapılar, tarihi binalarda ve günümüzde yeni konseptleri ile birlikte Garanti Bankası adına hizmet vermeye devam etmektedir.

4.1 İstanbul Yenicamii Şubesi

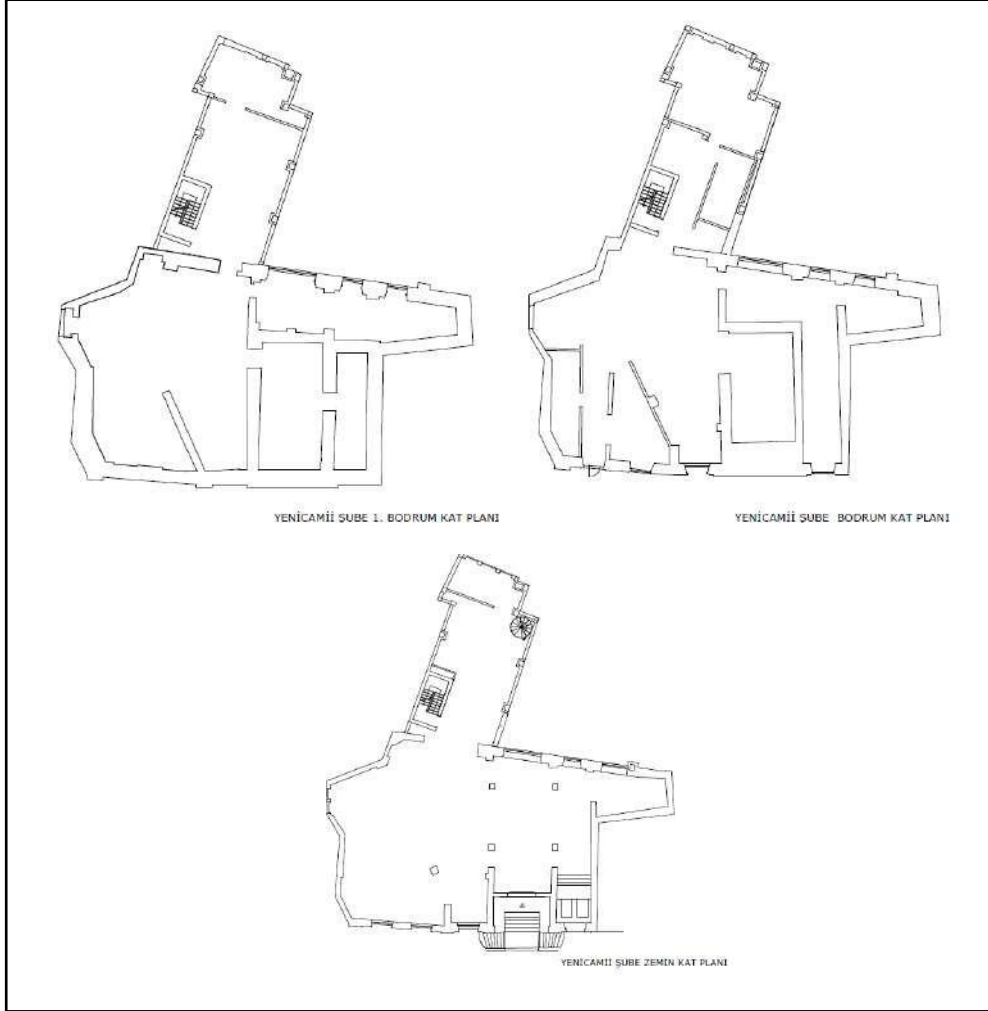
1886 yılında bankanın o dönem danışman mimarı olan Levanten Alexandre Vallaur³ tarafından projelendirilen yapı, Tarihi Yarımada içerisinde Bankacılar Sokak'ta yer almaktadır. Bugün Bahçekapı Şubesi olarak adlandırılan yapı, 499,5 metrekarelik yüz ölçümüne iki adet bodrum, zemin, asma, birinci ve ikinci kat olmak üzere toplam altı kata ve yaklaşık 3.000 metrekarelik kullanım alanına sahiptir. Açılışının ardından yeterli metrekareye sahip olmaması sebebiyle 1906'da mimar Marko Baruh⁴ tarafından yeni bir ekle Yenicamii yönüne doğru genişletilmiştir (Baruh 2018). Yerinde yapılan gözlemden anlaşıldığı üzere bodrum katlar günümüzde olduğu gibi arşiv, kasa dairesi, elektrik sistemleri için teknik hacim, tuvaletler ve sığınak olarak kullanılırken zemin, asma ve birinci katlar personel çalışma alanlarına ayrılmıştır. O dönemde Osmanlı Bankası şube yapıları aynı zamanda personellerin konaklaması için kullanıldığından ikinci kat lojman işlevi görmüştür.

³ Alexandre Vallaur (1850-1921). Sanâyi-i Neffise Mektebi binasının mimarı, okulun mimarlık bölümünün kurucusu ve ilk hocasıdır. (Akpolat, 1991).

⁴ Marko Baruh hakkında bilgi edinilememiştir.

Şekil 4. Yenıcamii Şubesi giriş cephesi, 1930 (URL-4) ve günümüz görüntüsü (Aylin Kaya, 2020)

Şekil 5. Yenıcamii Şubesi planı (Aylin Kaya, 2021)⁵

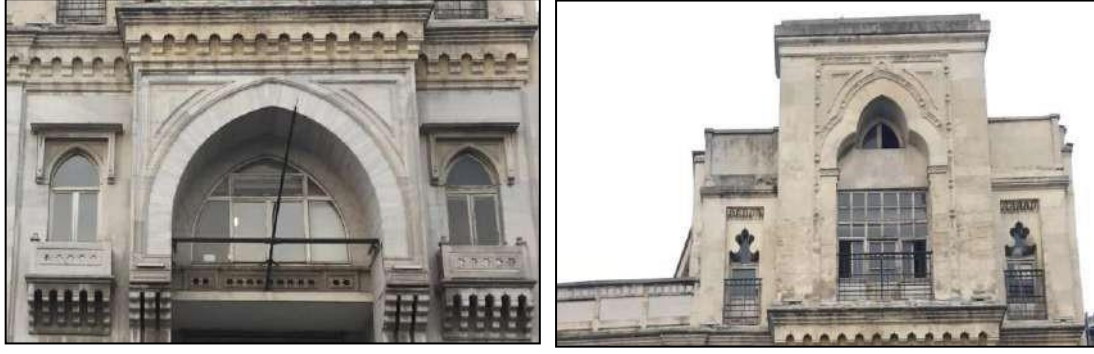
⁵ Makalede bulunan plan ve çizimler yazar Aylin Kaya tarafından yerinde ölçü ve gözlemlere dayanılarak çizilmiştir.

Dönemin İstanbul'undaki mimari dil çeşitliliği bu yapı bağlamında da görülebilmektedir. Paris'te Ecole des Beaux Arts'ta eğitim gören ve son dönem Osmanlı mimarlığının önemli temsilcilerinden olan Vallaury'nin pek çok yapısında görülen Yeni-Osmanlı / Neo-Ottoman cephe tasarımı bu yapıda da göze çarpmaktadır. Vurgulanmış girişi, kemerli pencereleri ve bezemeleri ile Vallaury'nin Osmanlı mimarisine ait öğeleri yorumladığı yapı diğer cephelerini andırır niteliktedir.

Üç kör cepheye sahip olan yapının ana malzemesi Marmara mermeridir. Rustik dokunun hâkim olduğu cephenin bodrum katında farklı renk kullanılması alanın kaide gibi algılanmasına sebep olmuş ve bu durum binanın sağlam görünüşüne vurgu yapmıştır. Katlar küfeki taşı silmelerle birbirinden ayrılmıştır (Şekil 4). Rönesans saray mimarisinde de rastlanan ve cepheyi yatay parçalara bölen bu ritmik kurgu, Yeni-Osmanlı mimarlığı içinde Klasik Dönem silmelerinin kullanılmasıyla döneme özgü yeni bir cephe unsuru haline gelmiştir. Ayrıca cephedeki mermer sütunlar bodrum kat seviyesinde başlatılıp ikinci kata kadar uzatılmış ve cepheye gömülerek derinlik yaratılmıştır. 19. yüzyılın Avrupa kentlerinde görülen Neo-Klasik, Neo-Rönesans, Neo-Barok cephe düzeninin Osmanlı versiyonu olarak ele alınabilecek bu cephe üslubu için dönem kaynaklarında Yeni-Osmanlı adlandırılması kullanılmıştır (Ünsal, 1959).⁶

Cephenin ana elemanı olan anıtsal giriş kapısı, Selçuklu ve Osmanlı taç kapılarını çağrıştırırken simetri ekseninde değildir. İkinci kat, İslam mimarlığında erken dönemlerden itibaren kullanılan üç dilimli bir büyük kemer ile biçimlendirilmiştir. Eyvan biçiminde öne çıkarılmış ortadaki kısmın iki yanında bulunan pencerelerin kemerleri, Emeviler Dönemi'nde kullanılan kemerleri anımsatmaktadır (Şekil 6). Bugün, komşu parselde bulunan Araplar Camii'ne yapılan ilaveler arka cephede bulunan pencereleri kullanılamaz duruma getirmiştir. Kullanılabilir durumda olan sadece giriş cephesinin pencereleri, Vallaury'nin mimarı olduğu Cercle D'Orient veya Düyûn-u Umûmiye İdaresi'nde olduğu gibi her katta farklı mimari karaktere sahiptir (Şekil 7). Pencereler zemin katta dikdörtgen, birinci katta dar formda ve taş konsolla çevrili sivri kemerlilerdir. Birinci kat pencerelerinin önünde yer alan balkonların taş korkuluklarında Düyûn-u Umûmiye İdaresi Binası'nın cephesinde de görülen yıldız motifli düzenlemeler mevcuttur (Şekil 2 ve 6). Vallaury, yapıda balkonları destekleyen Klasik Dönem mermer konsollarını daha sade olmakla birlikte önce Abdülmecit Efendi Köşkü'nde de kullanmıştır.

⁶ Dönemin kaynaklarında da Yeni Osmanlı olarak adlandırılan bu üslup Mimar Kemaleddin Bey, Mimar Vedat Bey döneminde Klasik Osmanlı ve Selçuklu Dönemlerine ait çini kabara, çini motifler eklenmesiyle yeni bir mimari dile dönüşmüştür (Yıldırım, 1981).

Şekil 6. Anıtsal giriş düzenlemesi detayları (Aylin Kaya, 2021)

Şekil 7. Yenicamii Şubesi cephesi (Aylin Kaya, 2021)⁷

Yapı, Osmanlı Bankası Arşivi'nde Gayrimenkul Bölümü'nden edinilen belgeye göre Osmanlı Bankası kullanımındayken en son 1994 senesinde tadilat görmüştür. Tadilatla lojman olarak kullanılan ikinci kat teras alanı doğramalar ile kapatılmıştır (URL-4). Bu alanın 1930 senesi resminde Bankalar Caddesi'ne bakan cephesinde görülen ve üstlerinde küçük yıldızların olduğu boşluklu parapetler, bugün yekpare mermer görünümündedir. Korkuluk babalarının araları ve parapet içindeki boşluklar doldurulmuştur.

Anıtsal girişin tepesinde bulunan parapet tamamen yok olmuşken teras kat duvarlarında bulunan renkli taşlarda günümüzde bulunmamaktadır (Şekil 4).

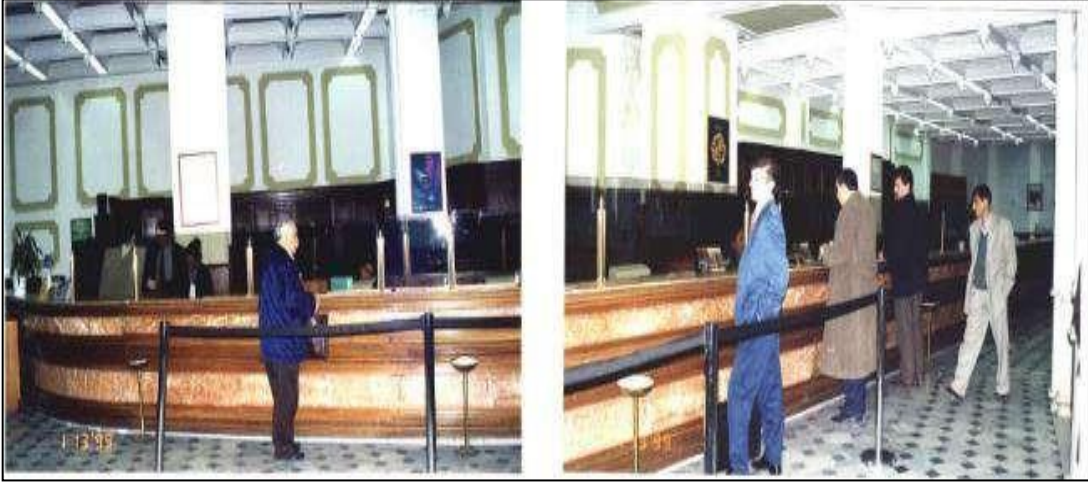
⁷ Cephe çizimi, Şekil 4 de bulunan günümüz fotoğrafı incelenerek, ölçeksiz yazar Aylin Kaya tarafından çizilmiştir.

Bugün daha önce birinci bodrum katta pencere veya kapı olarak kullanıldığı düşünülen açıklıklara ATM ünitesi yerleştirilmiş ve iki adet demir çift kanatlı acil çıkış kapısı eklenmiştir. Ayrıca yapıda çalışma yapan firmadan alınan bilgiye göre yapının statik yetersizliği sebebiyle temelinde güçlendirme çalışmaları yapılmış ve yığma tuğla duvarları horasan harcı ile güçlendirilerek bodrum katta bulunan bazı alanlara betonarme perde duvarlar eklenmiştir. Bu tadilatla cephedeki siyah Bursa kayrağı kumlama tekniği ile temizlenmiş ve tamir edilmiştir.

İç mekâna, her iki koldan giriş kapısına açılan ve 1930 tarihli fotoğrafta ahşap korkuluklu olduğu görülen, bugün yekpare mermer korkuluklu olan merdivenlerden çift kanatlı demir kapıya ulaşılarak giriş yapılmaktadır. Kullanıcıyı ilk olarak rüzgârlık alanının karşıladığı iç mekândan ikinci bir kapı ile bekleme alanına giriş yapılmaktadır (Şekil 8). Bekleme alanından son kata kadar olan galeri boşluğu, iç mekâna doğal ışığın girmesini sağlamış ve ferah bir alan oluşturulmasına sebep olmuştur. Yapıda kaset tipi tavan ve volta döşeme kullanılmıştır. Günümüzde tavanda yer yer alçıpan kapamalar görülürken döşemelerin bir kısmı kabloların gizlenmesi için yükseltilmiştir. Osmanlı Bankası kullanımındayken zemin katta bulunan girişe göre solda ve yamuk L formunda olan yekpare mermer müşteri gişeleri (Şekil 9) günümüzde geriye doğru çekilmiştir. Garanti Bankası'nın diğer şubelerinin konseptlerinde Kişisel Verileri Koruma Kanunu'na uyum için yapılan alçak gişeler, Yenicamii Şubesi içinde yer bulmayarak yüksek gişe tipinde kullanılmıştır. 1994 senesinde Osmanlı Bankası Müzesi'nden edinilen belgeye göre sirkülasyonun daha çok olduğu müşteri bekleme alanları zemininde karo mozaik, bodrum katlarında seramik ve personel çalışma alanları zemininde halı kullanımının yazıldığı görülmektedir. Aynı kullanım şekli bugünde devam etmektedir.

Şekil 8. Osmanlı Bankası Yenicamii Şubesi giriş holü iç mekân görüntüleri (URL-6)

Şekil 9. Osmanlı Bankası Yenicamii Şubesi gişe önü görüntüleri,2000 (URL-7)

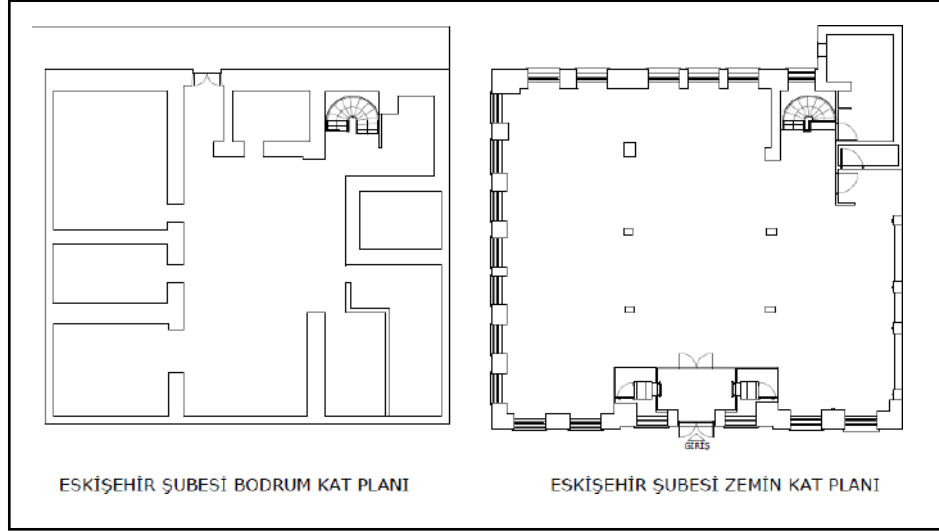
4.2 Eskişehir Şubesi

1905-1906 yılları içinde arsa satın alınarak inşası tamamlanan yapı, Eskişehir'in Odunpazarı İlçesi'nde bulunan Belediye Sokak'ta yer almaktadır. Banka, ticari hareketliliği yoğun olan kentlerde şube açmayı kriter haline getirmişti. Eskişehir'e şube açma isteğinin nedeni olarak kente 1892 yılında bağlanan Berlin-Bağdat Demiryolu gösterilebilir. Proje için çalışmalar, dönemin danışman mimarı olan Antoine Perpignani (1840-1910)⁸ tarafından verilen finansal teklifler ile beraber değerlendirilmiş ve kabul edilen projenin ardından inşa süreci başlamıştır (Baruh, 2018). Yerinde yapılan incelemeye göre yaklaşık 700 metrekarelik kullanım alanına sahip yapı bodrum ve arkasında bahçesi bulunan zemin kattan oluşmaktadır. Bodrum katta bugün olduğu gibi banka yapısı gereksinimi olan kasa, teknik hacim odaları, tuvaletler, arşiv ve mutfak varken zemin katta günlük bankacılık faaliyetlerinin gerçekleştiği gişe, personellerin çalışma mekânları bulunmaktadır.

Şekil 10. Eskişehir Şubesi, 1930 (URL-5) ve günümüz görüntüsü (URL-8)

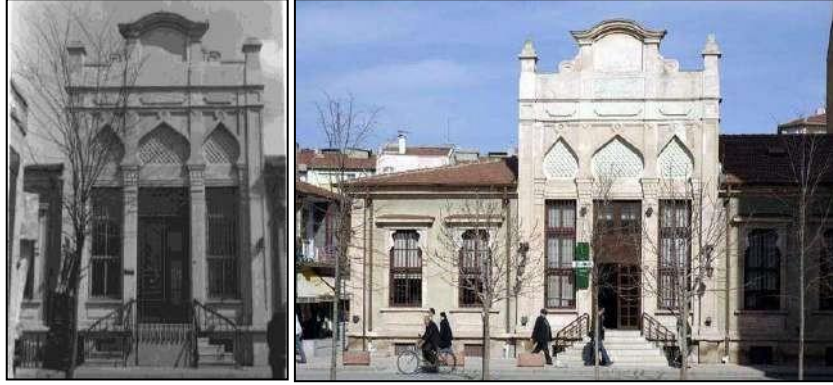
⁸ Antoine Perpignani hakkında bilgi edinilememiştir.

Şekil 11. Eskişehir Şubesi planı (Aylin Kaya, 2021)

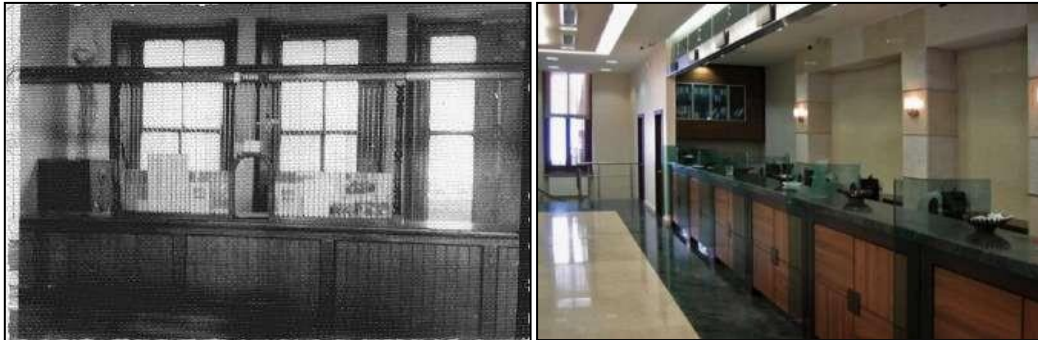
Tek katlı yapının cephe özelliklerine bakıldığında, ana malzeme olarak sıvanmış taş kullanımı görülmektedir. Her cephesinde kendi içinde simetrik olan yapının bodrum katının cephede kendini gösteren yüzü ile zemin kat döşemesi birbirinden silmeler ile ayrılmıştır. Cephe düzeninin temel elemanları olan pencereler alçı söveli ve dikdörtgen formludur. Her cephede farklı boyutlarda kullanılmış fakat kendi aralarında eşit aralıklarla yerleştirilmişlerdir. Köşe noktalarında kullanılan sütun şeklinde plasterlar cephe kütlelerini vurgulayarak yapının monotonluğunu kırmıştır (Şekil 10).

Oryantalist mimari öğeler barındıran ve cepheden yaklaşık otuz cm önde yapılan anıtsal girişin düzenlenmesi ile sade olan cephe görüntüsü kırılmaya çalışılmıştır. Oluşturulan anıtsal giriş ve üzerinde bulunan ahşap saçak kompozisyonu ile yapının giriş kütleleri ön plana çıkarılmıştır. Bezemenin en fazla yoğunlaştığı bu bölüm yaklaşık iki kat yüksekliğine sahiptir. Barok bir dalgalı kemer ile sonlandırılan giriş düzenlemesi cephenin orta aksına konumlandırılmıştır. Ana giriş kapısının üzerinde Emevi ve Abbasi yapılarında görülen üç adet sivri kemer bulunmaktadır. Kemerlerin aralarında sütun şeklinde ince plasterlar ve üstlerinde dişli başlıklar mevcuttur. Böylelikle girişin üç parçaya bölünmesine plasterler de yardımcı olmuştur. Kemer içlerinde ise yonca şeklinde birimlerden oluşan kafesler bulunmaktadır (Şekil 12). 1930 yılı resminde giriş kapısı aksında bulunan kemerin ortasında Ay-yıldızın olduğu da görülmektedir. Ahşap saçak bu yapının 1930 yılı fotoğrafında mevcutken günümüzde yoktur. Ayrıca pencerelerdeki ahşap doğramalar, giriş kapısı ve aksesuarları ile beraber giriş merdivenleri de değiştirilmiş ve düz çatı, kırma çatı şeklinde yeniden inşa edilmiştir.

Şekil 12. Yayın yılı bilinmeyen giriş cephesi ve günümüz görüntüsü (URL-9)

İç mekâna, resimlerden anlaşıldığı üzere iki defa değiştirilen merdivenler ile çift açılır kanatlı ferforje kapıdan giriş yapılmaktadır (Şekil 10 ve 12). Oluşturulan rüzgârlık alanına karşılıklı olarak iki ATM yerleştirilmiş ve ATM sorunu cepheye müdahale edilmeden çözülmüştür. Giriş ekseninde çevresinde şekillenen plan biçimlenişine sahip yapının iç mekânına ait fotoğraflarının oldukça az olması sebebiyle ana malzeme için sadece ahşap kullanımının ön planda olduğu söylenebilir. Osmanlı Bankası kullanımındayken kapının karşısında olan ahşap ve yüksek camla kapatılan gişeler günümüzde kaldırılmıştır. Bugünkü gişeler yenilenmiş ahşap halleri ile girişin sağında yedi adet olarak sıralanmış ve cam seperatörlerle birbirinden ayrılmış durumdadır. Operasyon alanı, personel masaları ve müdür odasının sıkıştırılmış vaziyette olduğu zemin kattan döner merdivenle ile bodrum kata inilmektedir. Günümüzde şube personelinin bulunduğu alanların zemini karo halı ile kaplanmışken müşteri sirkülasyonun yoğun olduğu yerlerde Bursa bej mermer ve verde guatemala bordürler kullanılmıştır. Kolonlar kaplanarak aplikler ile aydınlatılmıştır. Göze çarpan diğer değişiklikler ise asma tavan kullanımı ile LED aydınlatmalardır. Yapının düzenlenmesindeki bu farklılaşma eski durumundan oldukça uzak görünmesine ve iç mekânın günümüzde yeni yapılmış bir banka şubesini andırmasına sebep olmuştur (Şekil 13).

Şekil 13. Yayın yılı bilinmeyen Osmanlı Bankası gişe fotoğrafı (URL-9) ve günümüz Garanti Bankası gişeleri (Aylin Kaya, 2019)

4.3 Samsun Şubesi

1905 yılında yapımına başlanan ve mimarı Marko Baruh olan yapı (Baruh, 2018), Samsun'da İlkadım İlçesi'nde Kazım Paşa Caddesi üzerindedir. Yerinde yapılan incelemeye göre bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere toplam üç kata sahip olan yapı yaklaşık 670 metrekarelik kullanım alanına sahiptir ve 220 metrekaresi bahçe alanı olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Bankası ve günümüz şube bankacılığının planları incelendiğinde bodrum katta mutfak, tuvaletler, depo, arşiv, kasa dairesi, teknik hacimler varken zemin katta ise gişe, çalışma mekânları ile müdür odası mevcuttur. Zemin katın yarısı uzunluğunda olan ve eskiden lojman olarak kullanılan birinci kat ise bugün müdür odası ve ilave altı adet personel çalışma mekânlarına ev sahipliği yapmaktadır.

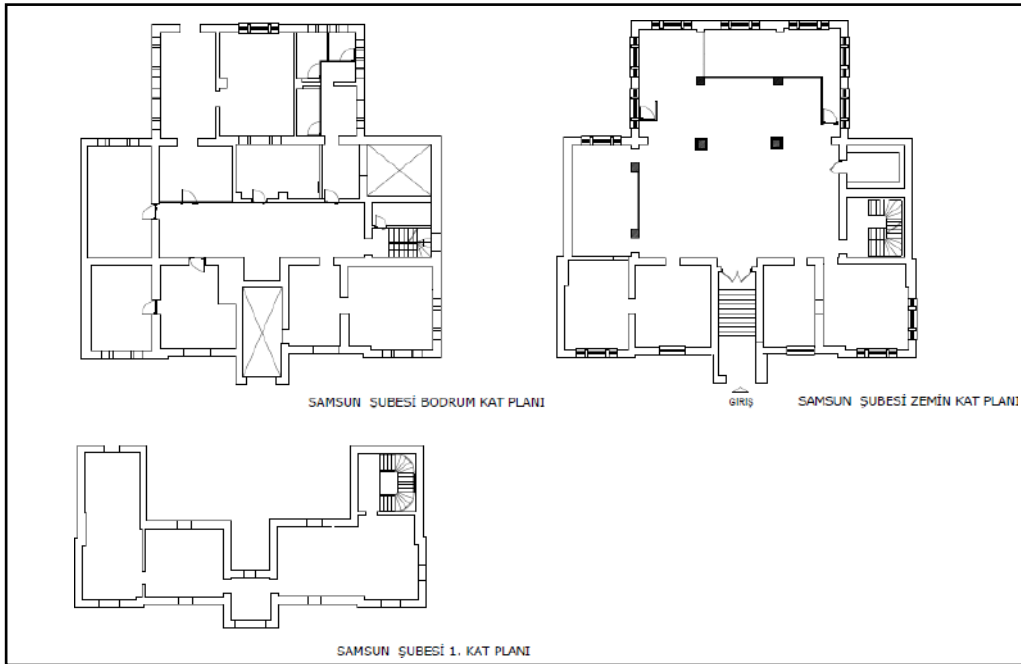

Şekil 14. Osmanlı Bankası Samsun Şubesi giriş cephesi (URL-10) ve anıtsal girişin birinci kat detayları (Aylin Kaya, 2019)

Batı cephesi komşu bina ile bitişik olan yapının üç cephesi açıktır. Cepheler katlar arasındaki taş silmelerle birbirine bağlıdır. Bu kurgu yatay bölünme etkisini de vurgulamıştır. Yapıdaki yatay vurgu, düşeyde giriş aksı kütesinin cephe yüzeyinden öne çıkarılması ile dengelenmiştir. Giriş kapısı yarım daire kemerli bir niş içerisine alınmıştır. Üzerinde lojman olarak kullanılan alanın sokağa bakan penceresi iki adet plaster ile bölünmüş üçlü bir kompozisyona sahiptir. Ayrıca bu alanda saçak altındaki konsollar ve pencerenin iki yanındaki Barok bezemeler göze çarpmaktadır. Anıtsal giriş çatı kotunun da üzerinde kaburgalı tonoz ile bitirilmiştir (Şekil 14). Cephe, anıtsal giriş ekseninde dört eşit parçaya bölünmüş ve düşeyde her parça yanındakine göre öne taşırılarak bölümlerin kendini ifade edebilmesi sağlanmıştır. Yapı cephesinin her ekseninde görülen bu hareketlilik diğer mimari düzenlemeler ile de bir uyum içerisindedir.

Mimari üslup repertuarının oldukça zengin olduğu yapının zemin katındaki çıkmasının hemen sağ ve solunda 170 cm genişliğinde iki adet pencere, belirtilen iki pencerenin 20 cm önündeki çıkmada ise 260 cm genişliğinde iki adet pencere daha bulunmaktadır. Pencere açıklıkları her ne kadar yapının ağır görüntüsünü hafifletmeye çalışsa da anıtsal giriş ve yapıya silmeler ile kazandırılan hareketlilik etkileyici kütesinin görüntüsünü kıramamıştır.

Sövesiz pencere düzenleri Art-Nouveau üslubuna referans veren kemerlerle şekillendirilmiştir. Pencere aralarında bulunan sütun şeklinde ince ve yüksek plasterler, bodrum katın kaldırım taşı ile 10 cm boşluk bırakılarak konumlandırılan pencere düzenleri içerisine de eklenmiştir. Böylelikle sütunlarda cephe boyunca dikey eksenle devam ediyor algısı yaratılmıştır. Mansard çatı olarak düzenlenen birinci kat ise giriş cephesiyle aynı hizada başlatılmış fakat geriye doğru binanın yarısı uzunluğunda bitirilmiştir (Şekil 15). Katın pencerelerinde Barok ve Art-Nouveau üsluplarının etkileri görülmektedir. Cephede kullanılan diğer pencerelere göre farklılık gösteren bu pencereler yaklaşık 40 cm yarıçapında dairesel formda yapılarak, perde motifleri ile çevrelenmiştir. Aynı katın yan cephesinde ise edikül etkisinin görüldüğü dikdörtgen pencereler, üçgen alınlıklar ile beraber bulunmaktadır (Şekil 16).

Şekil 15. Samsun Şubesi planı (Aylin Kaya, 2019)

Şekil16. Pencere düzenleri (URL-10)

İç mekâna yarım daire kemerli giriş kapısından ulaşılan dikdörtgen formda bir rüzgârlık alanından girilmektedir (Şekil 15). Cephede ki eklektisist biçimleniş, iç mekânda yerini daha sade bir konsepte bırakmıştır. Eski fotoğraflarda giriş kapısının karşısında, kompozit başlıklı kare kesitli kolonların arasında bulunan U formunda ahşap gişeler görülmektedir (Şekil 17). Bugün, zemin katta ahşap gişeler geriye alınmış ve alçak gişe tipine çevrilmiştir. Zemin kattan sahanlıksız üç kollu merdiven ile bodrum ve birinci kat çalışma mekânları arasında bağlantı sağlanmıştır. Garanti Bankası'ndan edinilen bilgiye göre 2003 ve 2019 yıllarında ciddi bir tadilata giren yapı güçlendirilmiş (Şekil 18) ve özgün kapı, pencere doğramaları, zemin ve iç mekân duvar kaplamaları, aydınlatma elamanları ile tüm hareketli mobilyaları değiştirilmiştir. Zemine ise vinil döşenmiştir. Kolonların alçı süslemeleri kaldırılmış yerine mermer kaplamalar yapılmıştır. Tavanda küçük armatürler ile ışıklandırılan iç mekân, günümüzde ahşap panoları çevreleyen ışık bantları, spot armatürler ve özel tasarım paslanmaz çelik büyük avizeler ile aydınlatılmaktadır. Yapının iç mekânı cephesine kıyasla tarihi eser niteliğini yitirmiş, özgün düzenine uygun olmayan malzemeler ile yenilenmiştir (Şekil 19).

Şekil 17. Osmanlı Bankası Samsun Şubesi iç mekân fotoğrafı, 1930 (URL-5)

Şekil 18. Güçlendirme çalışmaları (Aylin Kaya, 2004)

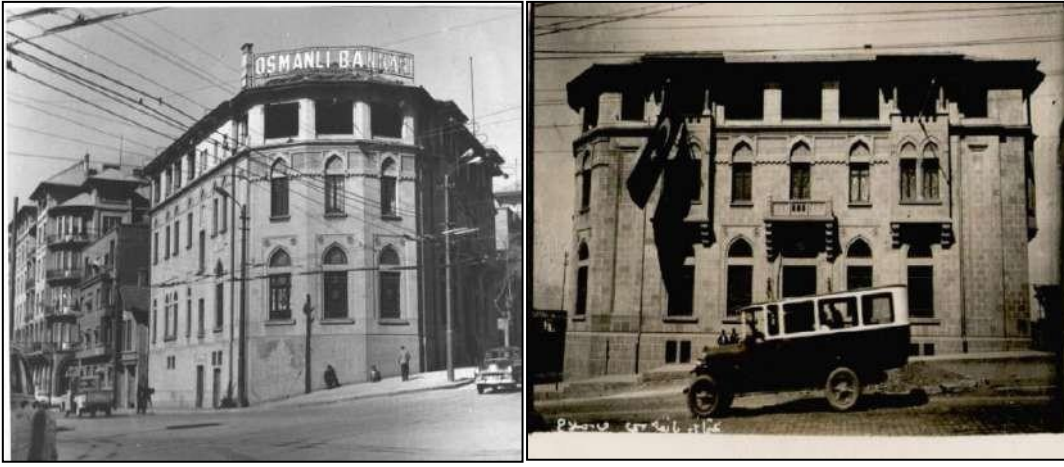
Şekil 19. Günümüzde Samsun Şubesi'nin müşteri holü ve tavan detayı (Aylin Kaya, 2019)

4.4 Ankara Şubesi

Kurtuluş Savaşı'nın ardından ilk yıllar savaş yıkıntılarının onarımları ile geçmiş ve özellikle başkent Ankara'da yoğunlaşan resmi yapım etkinlikleri hız kazanmıştır (Batur, 1984). Önceleri "Milli Mimari Rönesansı", veya "Neoklasik Türk Üslubu" olarak daha sonraki yıllarda ise Birinci Ulusal Mimarlık Akımı Dönemi olarak adlandırılan mimari yaklaşım (Aslanoğlu, 2010) 1910-1930 yılları arasındaki döneme egemen olmuştur. Osmanlı milliyetçiliğinin ideolojik zeminine oturan bu üslubun (Batur, 1984) ilk örneklerinden olan Ankara Şubesi yapısı akımın önemli mimarlarından Giulio Mongeri (1873-1953)⁹ tarafından projelendirilmiştir. 1927 yılında tamamlanan kâgir yapı (Baruh, 2018), Ankara'nın ticari yapılarının gelişme gösterdiği Ulus İlçesi'nde İstanbul Caddesi ile eski adıyla Bankalar Caddesi olan Atatürk Bulvarı'nın kesiştiği köşe parselde yer almaktadır.

⁹ Giulio Mongeri (1873-1953) Levanten kökenli mimar. Birinci Ulusal Mimarlık Akımı temsilcilerindedir. Osmanlı Bankası'nın danışman mimarlığının yanında, Ziraat Bankası (1926-1929), Tekel Başmüdürlüğü (1928) ve Türkiye İş Bankası (1929) yapılarında mimarlığını yapmıştır (Çinici, 2015).

Eğimli bir arazi üzerine oturtularak inşa edilen yapı, Osmanlı Bankası Arşivi'nin Gayrimenkul Bölümü'nden edinilen belgeye göre (URL-4) bodrum, zemin, birinci ve ikinci kat olmak üzere toplam dört kata ve 2.243 metrekarelik kullanım alanına sahiptir. Bodrum katta bugün olduğu gibi kasa dairesi, depo, personel için giyinme odaları, ısıtma ve elektrik tesisatı için teknik hacimler tuvaletler ve arşiv alanı bulunmaktadır. Zemin katta ise gişe, çalışma alanları ile toplantı odası mevcutken ikinci kat lojman olarak kullanılmıştır. Çalışma odası, beş yatak odası, banyo, salon, eğitim odası ve çeşitli toplantı veya etkinlikler için kullanılmak üzere yemek odasına ayrılan ikinci kat ayrıca yarı açık pencerelerle çevrelenen bir teras alanına da sahiptir. Maliyet yönetimi sebebiyle daha küçük metrekareli alanlara sığmaya çalışıldığından bugün işlevsiz olarak bırakılmış ve teras alanı da iç mekâna dâhil edilmiştir.

Şekil 20. Osmanlı Bankası Ankara Şubesi (URL-11) ve giriş cephesi (URL-12)

Ana cephe malzemesi kesme taş olan yapı, üç katlı cephe düzenine sahiptir. Katlar birbirlerinden yatay taş silmelerle ayrılmış ve her katta oluşturulan farklı mimari düzenler vurgulanmıştır. Yapının güney cephesi köşeli bir şekilde dönmüş ve saçakların dikey ekseninde üç parçaya bölünmüştür (Şekil 20).

Cephe mimarisi, Mongeri'nin bu dönemde tasarladığı Ankara'daki Ziraat ve İş Bankaları yapılarında olduğu gibi yoğun süsleme sanatı içermektedir. Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'na uygun olarak kemer tipi ve alınlıklarında, pencerelerde, balkon veya saçak altlarındaki bezemelerde Selçuklu ve Osmanlı döneminde kullanılmış olan çizgi ve biçimler vardır. Dikdörtgen forma sahip olan pencerelerde Osmanlı mimarlığının düzenleri görülmektedir (Aslanoğlu, 2010). Her katta farklı mimari karakterleri olan pencereler zemin katta hacimli bir vurgulama ile ince taş çerçeve içine alınmış ve lokmal demirler ile korunaklı hâle getirilmişlerdir. Üstlerinde bulunan hafifletme kemerleri penci kemerlidir. Bu alanlar pencere açıklığına dâhil edilmiş ve bal peteği motifli demir şebeke ile kapatılmıştır. Daha küçük ölçülerde olan birinci kat pencerelerin kemer boşlukları ise pencere camına dâhil edilmemiş ve bitki motifleri ile bezenerek her cephede birbirine bağlanmıştır. Bağlantı noktalarının altında dişli frizler kullanılmıştır (Şekil 21).

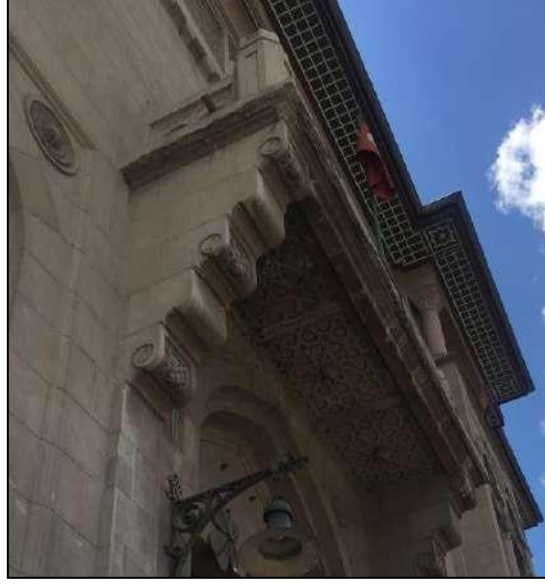
Dönemin mimari anlayış disiplinine uygun olarak giriş cephesine ayrıca özen gösterilmiştir. Simetrik olan cephede birinci katta bulunan ve giriş kapısını ortalayarak bir adet balkon ve iki adet içinde ikiz sivri kemerli pencereleri olan cumbalar bulunmaktadır. İkiz pencereleri birbirinden ayıran mermer sütun başlıklarında ise Osmanlı mimarisi etkisiyle mukarnas kullanımı söz konusudur (Şekil 22). Marsilya kiremiti ile örtülmüş ahşap iskeletli çatının tüm cephe boyunca saçaklarında, cumba ve balkon altında, konsol detaylarında motiflere, palmete ve yıldız kompozisyonlu Osmanlı ve Selçuklu motiflerine rastlanılmaktadır (Şekil 23).

Şekil 21. Ankara Şubesi günümüz cephesi ve zemin kat pencere detayları (Aylin Kaya, 2020)

Şekil 22. Pencere bağlantı detayları ve giriş cephesinde bulunan ikiz pencereler (Aylin Kaya, 2020)

Şekil 23. Balkon ve saçak altı süslemeleri (Aylin Kaya, 2020)

Yapının iç mekânına, yaklaşık iki metre genişliğinde ahşap ve çift kanatlı giriş kapısından girilmektedir. Rüzgârlık alanının ardından müşteri holüne ve zemin kat çalışma mekânlarına sivri kemerli olan ikinci bir kapıdan ulaşılmaktadır. Kapının tam karşısında olan müşteri gişelerinin üzerinde de aynı yükseklikte bir sivri kemer kullanılarak karşılıklı simetri yaratılmıştır (Şekil 24). Zeminde seramik kullanımını varken tavanda ise kot farkları ile hareket kazandırılan alçıpan tavan bulunmaktadır. Müşteri holünü ortlayan ve altıgen alçı tavanın hemen ortasına denk gelecek şekilde zeminde müşteri koltukları konumlandırılmıştır. Osmanlı Bankası kullanımındayken kapının tam karşısında bulunan ahşap gişeler birbirine Bursa kemeri ile bağlı kolonları da içine alarak ters U formda yerleştirilmiştir. Bireysel çalışma mekânları ise gişelerin arkasına alınmıştır. Bu yerleşim ile içeriye giren müşterinin etrafını tamamen gişeler sarmaktadır. Günümüzde gişeler geriye doğru çekilmiş ve U formun kollarının bulunduğu alanlar yeniden oluşturulan ve cam seperatörler ile bölünmüş çalışma alanlarına dönüştürülmüştür.

Osmanlı Bankası Arşivi'nin Gayrimenkul Bölümü'ndeki yapıya ilişkin belge incelendiğinde (URL-4) 1989 yılında bir tadilat geçirdiği ve bu tadilatta zeminde halı ve karo taş kullanıldığı belirtilmektedir. Zamanla zemin katta bulunan seramik bordürleri kaldırılmış ve yerine çapraz bir şekilde yeni seramikler döşenmiştir. Günümüzde ise müşteri sirkülasyonunda mermer, personel çalışma mekânlarında ise PVC ve halı kullanımı söz konusudur. Garanti Bankası kullanımında yapı içinde muadili bulunamayan mobilyalarda, zemin ve tesisat ürünlerinde, yapı malzemelerinde değişiklik yapılırken güvenlik ekipmanları, şifreli veya kartlı kapılar, kurumsal kimliğin ifade edilmesi için iç ve dış mekân tabelaları, reklamlar gibi hareketli malzemeler eklenmiştir.

Şekil 24. Ankara Şubesi müşteri holü, 1948 (URL-13)

4.5 Mersin Şubesi

1927 yılında kullanımına başlanan yapı, Mersin'in Akdeniz ilçesinde İstiklal Caddesi üzerinde yer almaktadır. Osmanlı Bankası'nın Cumhuriyet'in ilanından sonra açmış olduğu ilk şube yapısı olması açısından önemlidir. Şubenin mimarı yapının giriş kapısı tabelasında ki bilgiye göre Mimar Orfeo Ziglioli'dir fakat bankanın danışman mimarı olan Mongeri ile birlikte koordineli gitmişlerdir.¹⁰ Yerinde yapılan incelemeye göre geniş bir bahçe içerisinden yer alan yapı bodrum, giriş ve birinci kat olmak üzere toplam üç kattan ve yaklaşık 1500 metrekarelik kullanım alanından oluşmaktadır (Şekil 25).

Bodrum katta depo, arşiv alanı, tuvaletler, kasa dairesi ile elektrik, ısıtma tesisatı için teknik hacimler bulunurken zemin kat, müdür odası ve çalışma alanlarına sahiptir. Eskiden lojman olarak kullanılan birinci kat günümüzde müdür odası ve personeller için çalışma mekânları olarak kullanılmaktadır.

Şekil 25. Osmanlı Bankası Mersin Şubesi (URL-14)

¹⁰ Odaların büyüklükleri, balkon metrekaresi, havalandırma sistemleri, bahçe alanları gibi konularda Mongeri, Orfeo Ziglioli veya Orisdiz Zaglioli'nin (Mimar, Müteahhit) önerilerini kabul ederek Paris yönetimi ile yazışmıştır (Baruh, 2018).

Yapının dış cephe malzemesi olarak kesme küfeki taş kullanılmıştır. Dönemin mimari anlayışına uygun olarak birbiriyle organik bütünlük içinde olan her cephe kendi arasında simetrik durumdadır. Cephelerin kesiştiği alanlarda hareketli kabartma taşlar kullanılarak köşe noktaları belirginleştirilmiştir. Zemin katın tavanı ile birinci katın döşemesine denk gelen alana her cephede kare formlu çerçevelerin içine baklava motifli madalyonlar yerleştirilmiştir (Şekil 26). Cephe yalnızca kabartma taşlar ve madalyonlar ile hareketlendirilmiştir. Madalyonlar Mongeri'nin mimarlığını yaptığı Adana'da bulunan Ziraat Bankası yapısında da gözlemlenmektedir.

Birinci katının orta alanında ise ilk yapımda üç, bugün ki hali ile bir duvar ile bölünen üç tarafı kapalı bir teras alanı yer almaktadır. Geniş saçaklı ve payandalarla destekli çatı ise eğimli kırma çatıdır. Günümüzde payandalar mevcut değildir. Tüm cephelerde aynı dikdörtgen formlu pencereler kullanılmış ve zemin kat pencereleri bugün demir parmaklıklar ile kapatılmıştır. Osmanlı Bankası kullanımındayken birinci katta bulunan pencerelerin ahşap panjurları günümüzde yoktur.

Yapıya, Osmanlı Bankası döneminde bugünkü arka cepheden giriş yapılmaktaydı. Bugün bu giriş kullanılmamaktadır. Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın ilk verdiği ürünlere kıyasla daha mütevazı bir düzenlemeye sahip yapının en göze çarpan detayı, eskiden giriş kapısının üzerinde bulunan sekiz adet baklava motifli parapetli balkonun günümüzde cephe müdahaleleri sonucunda kaybolmasıdır (Şekil 27).

Şekil 26 Mersin Şubesi cephe detayları (Aylin Kaya, 2020)

Şekil 27. Osmanlı Bankası Mersin Şubesi giriş cephesi, 1930 (URL-5) günümüz görüntüsü (Aylin Kaya, 2020)

İç mekâna beş basamakla çift kanatlı demir kapıdan giriş yapılmaktadır. Günümüzde kapı ve aksesuarları değiştirilmiş durumdadır. İç mekânda ise U şeklinde ahşap bankolar yerine 2020 yılına kadar kullanılan rüzgârlık girişinden sonra sağda kalan alana yedi adet ahşap banko sıralanmıştır KVKK gereği cam seperatör ile ayrılmış olan banko yerleşimindeki bu değişiklik, müşteri holünün genişlemesine sebep olmuştur. Çevre haktan alınan bilgiye göre 2020 yılı itibari ile ise yüksek gişe kullanımı terk edilerek L formda dönen dokuz adet alçak gişeye geçiş yapılmıştır (Şekil 29). Geçmişte zemin katta olan müdür odası ise birinci kata alınmış ve lojman kullanımı ortadan kaldırılmıştır. Kolon kemerleri kaldırılarak mukarnas başlıklar eklenmiştir. Zemin seramikleri ise ilk hale kıyasla bugün değiştirilmiştir.

Şekil 28. Osmanlı Bankası Mersin Şubesi iç mekân fotoğrafı (URL-5)

Şekil 29. Garanti Bankası Mersin Şubesi'nde değişen gişe tipleri (Aylin Kaya, 2018)¹¹

4.6 İzmir Şubesi

1928 yılında faaliyete giren ve mimarı Ankara Şube'de olduğu gibi Giulio Mongeri olan yapı (Baruh, 2018), İzmir'in Konak ilçesinde, günümüzde yoğun araç trafiği ve ticaretin olduğu Cumhuriyet ve Fevzi Paşa Bulvarları'nın kesiştiği köşe parselde bulunmaktadır. Birinci Ulusal Mimarlık Akımı Dönemi'nin eserlerinden olan yapı, bodrum, zemin, bir ve ikinci katlar olmak üzere dört kata ve 2596,56 metrekarelik kullanım alanına sahiptir (URL-5).

¹¹ Sağda bulunan alçak gişe tipli fotoğraf, yapının en güncel görüntüsüdür.

Bodrum katta günümüzde olduğu gibi kasa, arşiv odası, mutfak, tuvalet ve soyunma odaları varken zemin ve birinci katlarda ise çalışma mekânları bulunmaktadır. Osmanlı Bankası kullanımındayken lojman olarak kullanılan ikinci kat bugün işlevsiz bırakılmıştır. Teras alanı ise günümüzde iç mekâna dâhil edilmiştir.

Şekil 30 Osmanlı Bankası İzmir Şubesi, 1930 (URL-5)

Osmanlı Bankası kullanımındayken 1987 yılında, Garanti Bankası kullanımındayken ise 2010 yılında tadilat gördüğü bilinen yapının cephelerikesme taş taklidi sıvalıdır. Yapım dönemindeki mimari üsluba öncü olan yerli ve yabancı mimarlar geçmiş dönem mimari öğelerini incelemiş ve bu doğrultuda ürün çıkarmaya çalışmışlardır. Bu sebeple Neo-Barok ve Art Nouveau akımları da barındıran etkiler yapı cephesinde kendisini göstermiştir. Çağdaş donatıların olduğu yapının, Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın karakteristik özelliklerinden biri olan sekizgen köşe kulesi çatı kotundan daha yüksek tutularak vurgulanmıştır. Üzeri Marsilya kiremiti kaplı ahşap kırma çatı ile örtülü kulenin geniş saçakları bulunmaktadır. Ayrıca dönemin mimari anlayışında olduğu gibi köşe aksları bacalar ile vurgulanmıştır. Yapının teras alanı hariç sadece birinci katında balkonlar bulunmaktadır. Balkon parapetleri Selçuklu motifleri ile süslenmiştir. Her cephe kendi içinde simetrik durumdadır ve her kat için birbirinden bağımsız formda pencereler kullanılmıştır. Kemerler zemin katta Osmanlı mimarisi özelliği taşıyarak basık, birinci katta sivri ve ikinci katta ise Bursa kemer tipindedir. Cumhuriyet Bulvarı'na bakan birinci kat pencereleri sütun şeklinde plasterlar ile ayrılmış ve sivri kemer bağlantı noktaları süslenmiş durumdadır (Şekil 31). Cephenin eklektisist unsurlar içermesi dönemin mimari anlayışı içinde ilginç bir örnek olmasına sebep olmuştur (Aslanoğlu, 2010).

Şekil 31. İzmir Şubesi cephesi (URL-15)

Mongeri'nin hemen hemen tasarladığı tüm yapılarda kullandığı ahşap saçak, kendini İzmir Şube yapısında giriş cephesinde göstermektedir. Saçağın hemen altında bulunan giriş kapısının açıklığı 2010 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmasında daraltılmış ve üzerinde bulunan sivri kemer boşluğu doldurulmuştur (Şekil 32). Bu tadilat esnasında cephede kesme taş taklidi sıvaların tamirleri yapılmıştır

Şekil 32 İzmir Şubesi giriş kapısı değişimi (URL-16)

İç mekâna giriş yapıldığında müşteriyi ahşap gişeler U şeklinde karşılamaktadır (Şekil 33). Daha sonraki çekilmiş resimlerden anlaşıldığı üzere sağ ve sol gişeler kaldırılmış ve yeni ahşap gişeler geriye çekilmiştir. Böylelikle daha geniş bir müşteri bekleme alanı oluşturulmuştur (Şekil 34). Kullanımı bırakılan sağ ve sol gişelerin yerine ise günümüz portföyleri için zemindeki mevcut kot farkı göz önüne alınarak geçiş mesafesi ile beraber cam seperatörler ile bölünmüş çalışma mekânları yaratılmıştır. Holde, dönemin mimari özelliklerinin kullanıldığı sütunlar, sütun başlıkları ve kemerler gibi strüktürel veya strüktürel olmayan mimari öğelerde yoğun biçimde süslemelere rastlanılmaktadır. Zemin kat sütun alınlıklarında bitki motifleri, Osmanlı işlemleri, rozet ve mukarnaslı kornişler bulunmaktadır. Yapının özgün mimarisini koruma endişesi ile müdür odasındaki olan koltuklar gibi hareketli mobilyalarda özgün ve kullanılabilir durumda olanlarının kullanımına devam edilirken zamanla yıprananlar için ise muadilleri ile çözüm aranmaya çalışılmıştır. Ahşap kullanımının ön planda olduğu yapının zemininde seramik ve halı kullanılmıştır.

Tavanda ise bugün alçıpan asma tavan kullanımının yanı sıra zemin kat müşteri holünde, ikinci kat döşemesine kadar cam ile kapatılıp zemin katın doğal ışığı almasını sağlayan vitray ile süslenen bir galeri boşluğu bırakılmıştır. Bırakılan bu galeri boşluğu sayesinde içeriye sızan ışık ferah bir atmosfer yaratmıştır.

Şekil 33. Osmanlı Bankası İzmir Şubesi müşteri gişeleri (URL-17)

Şekil 34. İzmir Şubesi'nin eski ve (URL-5) günümüz müşteri holü (Aylın Kaya, 2020)

Mevcut binaya ek olarak şubenin giriş cephesinde ve bitişik nizamında yer alan iki katlı bina kullanılmıştır (Şekil 35). İç mekânda bulunan bir pencerenin genişliği büyütülerek bu iki yapı arasında bağlantı sağlanmıştır.

Şekil 35. Günümüzde İzmir Şubesi ile komşu bina cephesi (URL-16)

5. Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı Bankası'nın bugün halen şube olarak kullanılan altı tarihi yapısı, ticaretin aktif olarak yapıldığı şehirlerin merkezlerinde konumlandırılmıştır. Yapılar, bankanın arsa satın alarak danışman mimarları aracılığıyla inşa edilmiştir (Baruh, 2018). Osmanlı Bankası Müzesi'nde bulunan yazışmalardan Osmanlı Dönemi'nde banka şubelerinin tek bir mimar elinden çıkmadığı, Fransa'da bulunan genel müdürlük mimarlarının da fikirlerinin alındığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti Dönemi'nde inşa edilmiş olan İstanbul Yenıcamı, Eskişehir ve Samsun Şubeleri'nin cephelerindeki mimari üslup yaklaşımları o dönem mimarlarının Avrupa'da yaygın olan Neo- Klasik üslup dilinin Osmanlı versiyonunu oluşturma isteklerinin göstergesi Yeni-Osmanlı/ Neo- Ottoman mimari üslubundadır. Çeşitli İslam devletlerinin kemer biçimleri, Klasik Osmanlı konsolları gibi seçmeci cepheler içermektedir. Özellikle Yenıcamı Şubesi cephesindeki Yeni-Osmanlı yaklaşımı dönemin üslubundaki cephe düzenine önemli bir örnektir. Marko Baruh gibi yabancı mimarların tasarladığı Samsun Şubesi gibi örneklerde ise dönemin Avrupa kentlerinde moda olan Neo- Klasik, Neo- Barok, Art Nouveau gibi detaylar içeren eklektisist bir mimari yaklaşım benimsenmiştir. İstanbul Yenıcamı, Eskişehir ve Samsun şubeleri Yeni-Osmanlı, eklektisist üsluplarda düzenlenmiş bir taçkapı biçimindeki simetrik anıtsal girişleriyle de dikkati çekmektedir. Cephedeki süslemeler ise genel olarak kapı üzerinde kendini göstermişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan sonra inşa edilen Ankara, Mersin ve İzmir Şubeleri ise Birinci Ulusal Mimarlık Akımı örneklerindedir. İzmir ve Ankara Şube projelerinin Giulio Mongeri'nin elinden çıkmış olması yapılarda kullanılan malzeme ve süslemelerde benzerliklere sebep olmuştur. Eklektisist unsurlar taşıyan cephe mimarileri açısından yoğun bezemeye sahip yapılar kesme taş taklidi sıvalıdır. Yapılarda, Osmanlı ve Selçuklu motifli süslemelere ve mukarnas başlıklı sütunlara rastlanılmaktadır. Ayrıca dönemin mimarisine uygun olarak cephelerinde köşe noktaları vurgulanmıştır. Yapıların mimarları arasında her ne kadar üslup ve yaklaşım farklılıkları olsa da hepsinin birbiri ile ortak özellikleri söz konusudur.

Altı şubenin cephelerindeki ortak özelliklerine ise bodrum katlarının bir kısmının yol kotunun üzerinde görünmesi ve bu alanların genel olarak kaide görüntüsünde kullanılması, şube girişlerinin yüksek olması, her katlarındaki pencere tiplerinin diğer pencere tipleri ile farklılık göstermesi ve katların birbirinden hareketli silmelerle ayrılması gösterilebilir. Aynı amaçla hizmet vermeleri, bir bankanın vermesi gereken güç ve güvenilirlik hissini yaratmak isteği bu ortak özelliklerin oluşmasına sebep gösterilebilir Her şubenin giriş cephelerine özellikle anıtsal giriş kapılarına ayrıca özen gösterilirken ara sokak veya arka cepheleri sade bırakılmıştır. Cephelerde düşey hatlar daha ön plandadır. Plan yerleşimlerindeki dil ise ortaktır. Günümüzde olduğu gibi bodrum katlarda kasa ve teknik hacim odaları, arşiv, tuvaletler ve mutfak varken zemin katta bankacılık faaliyetlerinin gerçekleştiği operasyonel alanlar, müşteriyi karşılayan U veya ters U şeklinde yerleştirilen gişeler vardır. Üst katlar ise çalışma mekânlarına, toplantı odalarına, personel için lojman gibi (yatak odaları, tuvaletler, hizmetli odaları) alanlara ayrılmıştır.

Bugün, tüm şubelerde lojman kullanımı son bulmuş ve bu alanlar terasları ile beraber kapatılarak iç mekâna dâhil edilerek kullanım dışı bırakılmıştır.

Tarihi şubelerin günümüz durumu değerlendirildiğine Mersin Şube'nin balkonunun bugün olmamasının dışında cepheye müdahaleler; giriş kapılarının, ahşap pencere doğramalarının değişimleri ve teras alanlarının pencerelerle kapatılarak iç mekâna dâhil edilmesi gibi küçük dokunuşlar ile sınırlıdır. Şubelerin iç mekânında ise giriş bölümünde değinildiği gibi çağın teknolojik, mimari getirileri göz ardı edilmemiştir. ATM üniteleri iç mekân rüzgârlık alanına yerleştirilmiştir. Müşterilerdeki güvenilir ortam düşüncesini koruyabilmek veya personel müşteri iletişimini arttırmak için alçak gişeye geçiş, görüşme odaları yapmak gibi alınan bir takım önlemler Samsun ve Mersin Şubeleri dışında kendilerini bu yapılar içinde göstermemiştir. Eski ahşap gişeler bugün olmamakla birlikte U veya ters U şeklinde olan yerleşimleri de tamamen değiştirilmiş durumdadır. Hareketli mobilyalar için muadilleri ile çözüm aranmaya çalışılmış ve yapılar içinde orijinal mobilya neredeyse hiç kalmamıştır. Yapı malzemelerinde ise kolonlar Bursa bej mermer ile kaplanmış ve zeminde halı, verde guatemala bordürler kullanılmıştır. Tavanların alçıpan asma tavanlar ile kapatılması kullanılan aydınlatma ürünleriyle beraber yapının günümüzün modern bir banka görüntüsüne ulaşmasına sebep olmuştur. Yıpranma veya ihtiyaç listesine uygun olarak zeminde, tesisat ürünlerinde, cephede, iklimlendirmede tadilatlar, yeni bölücü duvarların şube içine inşası gibi dokunuşlarda da bulunulmuştur.

Kentlerde gelişen bankacılık faaliyetlerinin sembolü olarak inşa edilmiş bu yapılar, hem dönemin önemli mimarları tarafından tasarlanmış olmaları hem de Osmanlı Bankası'nın farklı yerlerdeki yüzünü temsil etmeleri açısından önemlidirler. Dönemin mimari akımlarına uygun olarak özellikle giriş cephelerine büyük özen gösterildiği, bazılarının ana holünün de bezemeler ile süslendiği arşivdeki fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Ayrıca iç mekândaki mobilyaların ve aydınlatmaların da özel olarak tasarlandığı açıktır. Bu yapıların ana cepheleri büyük oranda korunmuş olsa da iç mekânlarına ait özgün öğeler görülememektedir. Osmanlı Bankası olarak kullanıldıkları döneme ait bu öğelerin kaybolması iç mekân atmosferine büyük zarar vermiştir. Banka şubesi olarak işlevleri sürekliliğini sürdürse de cepheler haricinde Osmanlı Bankası şubesi olarak kullanıldıklarına dair referansların ortadan kaldırılmış olması Türkiye'nin mimari repertuarı için olduğu kadar bankacılık tarihi için de önemli bir kayıptır.

Konusu işlenen altı tarihi yapıya olan yaklaşımlar, mimarlık tarihi açısından önemli yapıların orijinal haliyle korunamadığını göstermekle birlikte bankacılık tarihi açısından da Osmanlı Bankası'nın unutulmasına sebebiyet vermektedir. Her ne kadar bugün aynı amaçla hizmet verilse de yapıların ilk günkü tarihi dokusunun iç mekânda gözlemlenememiş olması bu yapıların bugün tıpkı Mongeri'nin elinden çıkmış olan Ankara Ziraat veya Ankara İş Bankası yapılarında olduğu gibi birer müze veya kültür sanat merkezi, kütüphane gibi işlevler ile kullanılmalrı gerektiğini akla getirmektedir. Banka yapısı olarak kullanımına devam edilmesi durumunda ise yapıların girişlerine Osmanlı Bankası ibaresinin geçirilerek tarihçeleri, mimarları, mimari üslupları ve geçirdikleri tadilatlar hakkında kısa bilgiler vermek, yapıların mimarlık tarihi açısından farkındalık yaratmasının yanı sıra Osmanlı Bankası adının yaşatılmasına da fayda sağlayacaktır.

İç mekânda ise yapıların mimari üslup etkisini yansıtan özgün döşemelerin, duvar kaplamalarının, tavan biçimlerinin ve mobilyaların çağdaş aydınlatma, malzeme ve teknolojinin getirdiği elektronik cihazların kurulumları ile birlikte tahrip edilmesi, bu yapıların tadilatlarının daha dikkatli yapılması gerektirdiğini işaret etmektedir. Özgün mimariye sadık kalınarak ilave edilecek teknolojik cihazlar veya yeni mobilyalar koruma alanında uzmanlaşmış mimarların kontrolünde yapıya zarar vermeden konumlandırılmalıdır.

19. Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'nde banka şubelerinin mimari düzenlerini yansıtan bu altı tarihi yapı sadece mimari anlamda değil sosyokültürel hafızanın da devamlılığını sağlamaktadır. Bu sebeple yapıların günümüzde bütün özellikleri ile korunarak sonraki nesillere aktarılmalı gerekmektedir.

Kaynaklar

- Akpolat, M., S. (1991). *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallauray*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Haccettepe Üniversitesi.
- Akyol, G. (2009). *Bankacılık Sektöründe Birleşme ve Satın Almalarla Büyüme Eğilimleri: Osmanlı Bankası-Garanti Bankası Birleşmesinin Rekabet Gücüne Etkilerinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi.
- Aslanooğlu, İ. (2010). **Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı** 1923-1938. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Baruh, L.T., (2018). *Mülkiyet, Finans ve Mimarlık: Osmanlı Bankası Şube Binaları*. Toplumsal Tarih Dergisi. 290, s. 26-35.
- Batur, A., (1983). **Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Mimarlığı**. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İstanbul : Ayrı Basım
- Cihangir, M., (2004). *Türkiye'de Banka Birleşmeleri ve Birleşen Bankaların Verimlilik ve Etkinliğinin Ölçülmesi Üzerine Karşılaştırmalı-Uygulamalı Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Çadırcı, M., (2013). **Tanzimat Dönemi'nde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çinici, D., (2015). *Başkent Ankara'nın İnşasında Etkin Bir Mimar: Giulio Mongeri ve Yaşam Öyküsü*. Ankara Araştırmaları Dergisi. 3 (1), s. 13-41.
- Deniz, M.H. ve Işık, N., (2011). *Banka Birleşmelerinde Verimlilik ve Karlılık Arayışları: Türk Bankacılık Sektörü Üzerinde Bir İnceleme*. Sosyal Bilimler Dergisi. (1), s. 57-78.
- Eldem, E., (1997). **135 Yıllık Bir Hazine Osmanlı Bankası Arşivi'nde Tarihten İzler**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Eldem, E., (1999). **Osmanlı Bankası Tarihi**. İstanbul.Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- Ildız, E., (2013). **Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik**. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayıncılık.
- Kazgan, H., Ateş T., Tekin, O., Koraltürk, M., Sova A., Eroğlu N., ve Kaban Z., (1999). **Osmanlıdan Günümüze Türk Finans Tarihi 1. Cilt Kuruluş'tan Cumhuriyet'e**. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Creative Yayıncılık.
- Kömürcan, K., (1948). **Türkiye İmparatorluk Devri Dış Borçlar Tarihçesi**. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.

- URL-9** SALT Araştırma, OBA, IMHESK007 ve IMHESK008 Eskişehir Albümü <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2534> [Erişim tarihi 19 Haziran 2020].
- URL-10** SALT Araştırma, OBA, IMHSAM002E, IMHSAM002G. Gayrimenkul Bölümü Samsun Şube albümü <https://archives.saltresearch.org/simple-search?query=IMHSAM002E> [Erişim tarihi 19 Haziran 2020].
- URL-11** SALT Araştırma, OBA, 1950. IMHANK001B. Gayrimenkul Bölümü Ankara Şube albümü, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/3342> [Erişim tarihi 10 Mayıs 2020].
- URL-12** SALT Araştırma, OBA, 1928-06-07. IMHANK015. Gayrimenkul Bölümü Ulus Şube'sinin açılışı, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/3048> [Erişim tarihi 10 Mayıs 2020].
- URL-13** SALT Araştırma, OBA, 1949. IMHANK001J ve IMHANK001T Turquie. Ankara, Ulus, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2946> [Erişim tarihi 16 Eylül 2020].
- URL-14** SALT Araştırma, OBA, IMHMER001 ve IMHMER005. Turquie Mersin , <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/3311> [Erişim tarihi 16 Eylül 2020].
- URL-15** Google Earth, 2021. Garanti Bankası İzmir Şubesi <https://earth.google.com/web/search/Konak,+Garanti+BBVA+Konak+%c5%9eubesi,+Cumhuriyet+Bulvar%c4%b1,+Konak%2f%c4%b0zmir/@38.42266495,27.13118474,4.1728096a,0d,58.14192466y,78.97715035h,112.1201709t,0r/data=CrABGoUBEn8KJTB4MTRiYmQ4ZTI1NTc2ZWYzNToweDg4ODdhZGNIMGY5NzRIY2EZt6PuuQI2Q0AhI9NGGoEhO0AqREtvbmFrLCBHXYXJhbnRplEJCvkEgS29uYWsgxZ51YmVzaSwgQ3VtaHVyaXlldCBCdWx2YXLEsSwgS29uYWsvxLB6bWlyGAEgASImCiQJvcntkSE2Q0ARFqmd9Oc0Q0AZbJK1glAjO0AhmezH2HMfO0AiGgoWZ0RiRDJhUkJjdEJuVk43RHpxMTM1dxAC> [Erişim tarihi 26 Haziran 2021].
- URL-16** <http://www.pakben.com/portfolio-items/garanti-bankasi-izmir-kurumsal-sube-binasi/> [Erişim tarihi 10 Ekim 2020].
- URL-17** SALT Araştırma, OBA, IMHIZM001E İzmir Albümü <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/2997> [Erişim tarihi 16 Eylül 2020]

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Kentsel Mekanı Değiştiren ve Dönüştüren Üst Örtülere Dair Bir Sınıflandırma Denemesi*

Yük. Peyzaj Mimarı Ayşe Azaklı¹, Doç. Dr. Arzu Kalın²

Özet

Fiziksel olarak yapılar ve boşlukların bir araya gelmesinden oluşan kent için, yapılar ne kadar önemli ise sosyal mekânların kente karakterini veren ve aynı zamanda estetik ve işlevsel nitelikleriyle tasarlanan bu yapıların üst örtüleri de o kadar önemlidir. Günümüz kent yapısında örtü de devinime uğramış ve tek fonksiyonlu olmaktan çıkıp mekânı örtmekten başka işlevlere de sahip olmuştur. Bu araştırma, mekânın kendini temsil eden bileşeni olarak örtü kavramını ele almakta, bir mekân bileşeni olarak örtünün mekânı temsil eden bir unsura dönüşüm sürecini kuramsal olarak tanımlamaya ve günümüz kentsel mekanlarından seçilen özgün örnekler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda araştırmada, insanın mekânda örtüyle etkileşimi, dilde bireyin durum halleri ile özdeşleştirilmiş ve kullanıcının örtü ile etkileşimi “Kentsel Mekânda Durum Olarak Örtü” olarak tanımlanmıştır. Oluşturulan 11 örtü sınıfı için örnek örtü/mekan seçilerek mekan-örtü, etkinlik-örtü ve biçim-örtü başlıkları altında değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular örtünün biçimsel olarak mekanın baskın elemanı konumuna evrildiğini göstermektedir. Örtü biçimi, boyutu ve detaylarındaki karmaşıklığın artmasıyla mekanın kabuğu olmaktan çok yapının kendisine dönüşmektedir. Ve bu dönüşüm artık örtünün, multidisipliner bir tasarımcı grubuyla tasarlanmasını zorunlu kılmakta ve peyzaj mimarları olarak bu yapıda yerimizi almamız için önemli bir fırsat sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kentsel mekan, örtü, değişim/dönüşüm, geçişim

¹Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı ABD., Trabzon, Türkiye.
E-mail: ayseimamoglu@hotmail.com ORCID: 0000-0002-1128-6126

²Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Trabzon, Türkiye.
E-mail: arzuk@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0003-2988-1916

Başvuru – Submission: 15/02/2022

Kabul – Acceptance: 23/03/2022

*Bu makale KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalında Doç. Dr. Arzu Kalın danışmanlığında Ayşe Azaklı tarafından tamamlanan “Kentsel Açık Mekanlarda Örtü Sistemlerinin Değişimi/Dönüşümü ve Mekanın Örtü İle Temsili” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

A Classification Attempt On Top Covers/Structures That Change And Transform Urban Space

Abstract

For the city, which is physically composed of buildings and spaces, the more important the buildings are, the more important are the top covers of these structures, which give the character of social spaces to the city and are designed with their aesthetic and functional qualities at the same time. In today's urban structure, the cover has also moved on and has other functions than covering the space, rather than being a single function. This research deals with the concept of the cover as the self-representing component of the space, tries to theoretically define the transformation process of the cover as a space component into an element that represents the space, and tries to explain it through the original examples selected from today's urban spaces. In this context, in the research, the interaction of man with the cover in the space has been identified with the individual's state of affairs in the language and the interaction of the user with the cover has been defined as "Cover as a Situation in Urban Space". The sample cover/space was selected for the 11 cover classes created and evaluated under the titles of space-cover, activity-cover and form-cover. The findings show that the cover has formally evolved into the dominant element of the space. With the increase in the complexity in the form, size and details of the cover, it turns into the building itself rather than the shell of the space. And this transformation now necessitates the design of the cover with a multidisciplinary designer group and presents an important opportunity for us to take our place in this structure as landscape architects.

Key Words: Open Urban Space, Cover/Structure, Changing/Transformation, Transition

Giriş

Modern kent tasarımlarında kentsel mekânları birbirine bağlayan ve mekâna yer olgusunu yükleyip bir karakter kazandıran öğelerden biri de mekânı vurgulayan üst örtü sistemidir. Günümüz kent yapısında örtü de devinime uğramış ve tek fonksiyonlu olmaktan çıkıp mekânı örtmekten başka işlevlere de sahip olmuştur. Örtü, mekânın oradallığını, kullanılabilirliğini, farklılığını, davetkârlığını, estetik niteliğini ve fonksiyonelliğini gösterir. Böylece örtü artık 'işlev' ile birlikte, 'kent kullanıcısı' ile birlikte, 'yer' ile birlikte ve mekânın daha 'çok', daha 'büyük' bir bileşeni olarak tanımlanır. Zaman zaman işlevinden soyutlanıp işlevsizliği ile, tamamen standart algının dışında bir işlev olarak tanımlanır.

Kentsel Mekan ve Örtü

Temel olarak ele alırsak kent, insanları saran, yakınlaştıran, kucaklayan bir mikrokozmos olarak tanımlanabilir. Böyle bir tanımda kent, içinde yaşayan insanların sokaklarında, parklarında, meydanlarında, açık alanlarında istemsiz olarak karşılaştığı ve özgür bir şekilde kendilerini ifade ettikleri, kaynaştıkları, ortak bir kentli kültürü yaratacakları büyük bir toplumsal uzlaşma arenasıdır (Norberg-Schulz, 1980).

Fiziksel bir oluşum olarak değerlendirdiğimizde ise kentler yapılar ve yapıların yan yana gelişiyile tanımlanmış boşluklardan oluşan fiziksel bir bütün olarak tanımlanır. Bu bütünde binalar arasında kalan tüm mekânlar, dış mekân ya da kentsel mekân olarak değerlendirilir (Erdönmez ve Akı, 2005). Kentsel mekânlar kendilerini çevreleyen yapı biçimleri ile sürekli bir ilişki içindedir. Bu kolektif yaşamın devamlılığı için kentsel mekân, her türlü aktiviteye olanak sağlamalı ve doğal çevrenin topografik yapısı ile uyumlu olmalıdır. Bir başka deyişle kentsel mekân, çeşitli sınır elemanları kullanarak, tanımlanmış bir boşluğu, ihtiyaca göre işlevlendirerek oluşturulmalıdır (Gehl, 1970).

Fiziksel yapısı karmaşık bir kolektif ilişkiler bütünü tanımlayan kent fiziksel boyutunun yanı sıra kullanıcılarının mekânsal deneyimleriyle de tanımlanır. Kentsel algıda kullanıcı deneyimlerini önemseyen Lefebvre kentsel mekânı “kendisine bağlanan imgeler ve semboller yolu ile dolaysız olarak yaşanan, sözel olmayan araçlarla anlaşılan mekân” olarak nitelendirmiştir (Lefebvre, 1991). Kullanıcısının kentsel mekan ile deneyimini ön plana çıkartan bu tanım, Norberg-Schulz’un mekânın belirli bir biçimi olarak ortaya çıkan, belirli mekânlarla ilişkilendirilen özgün eylemler ve tasavvurlar doğrultusunda isimlendirme yolu ile oluşan ‘yer’ kavramı ile de örtüşmektedir (Norberg-Schulz, 1980).

Fiziksel olarak yapılar ve boşlukların bir araya gelmesinden oluşan kent için, yapılar ne kadar önemli ise sosyal mekânların kente karakterini veren ve aynı zamanda estetik ve işlevsel nitelikleriyle tasarlanan bu yapıların üst örtüleri de o kadar önemlidir. Literatürde örtü kavramı “yapıları üstten örten ve doğa etkenlerinden (ısı, hava, kar) koruyan yapı sistemi” olarak tanımlanan “çatı” kavramından gelir. Geleneksel çatı sistemleri taşıyıcı sistem ve örtüden oluşur. Taş, saz, toprak, ahşap vb. malzemelerin kullanılması nedeniyle örtü geleneksel sistemde daha çok bir kaplama biçimi olarak ele alınmaktaydı (Çelebi, 2012). Oysa yapım sistemlerinin gelişimi “çatı” kavramının “strüktüre” dönüşmesine neden olmuştur. Strüktür mekanı sınırlandıran öğeleri ayakta tutan sistemdir. Geçmişten günümüze gelişen teknoloji de her yeni yapı kültürü için, gittikçe daha büyük açıklıkları, daha kolay gerçekleştirilen strüktür sistemleriyle geçmek çabasına katkıda bulunmuştur (Kuban, 2018). Günümüzde bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi ve mimari tasarım sürecine entegrasyonu ile Jencks’in dediği gibi, mimarlıkta profesyonel bariyerlerin yıkıldığı ve uzman rollerinin değiştiği bir hızlı değişim sürecine tanıklık etmekteyiz (Jencks, 2002). Bu değişim sürecinde kentsel mekana dair üst örtü taşıyıcı sistemi ile örtü ayırımının ortadan kalkmasıyla sınırlandırma işlevinin yapının bütününe dönüştüğü bir karmaşık sistemde, pek çok meslek disiplinin ortak çalışmasının bir ürünü olarak üretilmektedir (Bagneris ve ark., 2008). Böyle bir üretim yaklaşımı örtünün yeniden tanımlanmasını gerektirir. Bu yeni tanımlamada kentsel mekana dair üst örtü, işlevsel ve estetik olmanın yanı sıra yere özgü özellikleri de temel alan tasarım yaklaşımıyla ortaya konmak zorundadır.

Örtünün Kentsel Durum Olma Hali

Bütün bu kent ve kentsel mekan tanımlarının bizi getirdiği en önemli noktalardan biri günümüz kentinin, kullanıcılarının bireysel ve sosyal konumları üzerinden deneyimlendiği için kültürel bir yaklaşımla değerlendirildiği gerçeğidir.

Kent kavramında çelişki ve farklılıklar kolektif bir bütünü oluştururlar. Bu nedenle kent mekanı ancak “sosyal mekân” olarak tanımlandığında günümüz yaşayan kentlerini tasarlamak mümkün olacaktır. Bu bağlamda kent, işlevsel ve estetik olmasının yanı sıra yere özgü özellikleri temel alan tasarım yaklaşımlarıyla örgütlenmelidir (Gür, 2017). Bu örgütlenmeyi sağlayacak çağdaş tasarım yaklaşımı, doğal olarak, sosyal, politik, ekonomik ve doğal sistemlerin birbiriyle olan karmaşık bağıntısını dikkate almalı ve “yaşam kalitesini yükseltecek çevreler tasarlamayı” hedefine koymalıdır. Gür, bir yandan geçmişin bilgilerini kullanırken diğer taraftan geleceğin beklentilerini de aklında tutarak şimdiki tasarlayan böyle bir tasarım yaklaşımı için “Transition=Geçişim”in yeni bir tasarım araştırmaları alanı vadettiğini söylemektedir. “Geçişim Tasarımı” olarak adlandırılabilir bu yeni tasarım alanı; “henüz olmamış”a dair güçlü söylem ve vizyonlar üretmek; yerelin geçmişten günümüze ulaşan yol ve yöntemlerini sosyal yenilik çözümleriyle entegre ederek; ya da, transdisipliner bir yaklaşımla kaynağını geçmişin vizyonundan alan yaratıcı ve yere bağlı çözümler üretmek, gibi yeni tasarlama yolları önerir (Gür, 2017). Örtünün kentsel durum olma hali, yere bağlı çözümler üretme sürecinde kullanıcının mekanla etkileşimini, özellikle de mekanda örtüye göre belli bir konumda/durumda olma halini tanımlar.

Araştırmanın Amacı

Bu makale, günümüz metropol kentlerinde kentsel kamusal mekânın değişimi ve dönüşümünde etkin bir eleman olan örtü kavramını ele almaktadır. Örtünün kentlerde kamusal mekanı nasıl yeniden oluşturup dönüştürdüğünü, varsayımsal bir örtü sınıflandırması denemesi üzerinden tanımlamaya ve günümüz metropollerindeki kamusal mekanlardan seçilen özgün örnekler üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Araştırmada kent kullanıcısının kamusal açık mekan ve onunla etkileşimi bağlamında farklı işlevde, farklı malzemelerden yapılmış, farklı büyüklüklerde örtü elemanı ya da sistemlerinin tanımladığı kentsel açık mekan örnekleri “Kentsel Durum Olarak Örtü” adı altında bir kurgusal sınıflandırma önerisi ile 11 adet örtü sınıfı olarak tanımlanmıştır. Bu adımdan sonra örtünün kamusal alandaki değişim ve dönüşüm süreci dünyadaki özgün kamusal alanlarda bulunan ya da bu alanları tanımlayan birer adet örtü örneği üzerinden tipolojik olarak incelenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi ve Uygulanması

Bu araştırma kapsamında değişip dönüşerek yapıyı, mekânı hatta boşluğu tanımlamada işlevsel olmanın yanı sıra simgesel boyutuyla öne çıkıp mekânı tanımlayan temel unsurlara dönüşen örtüler, geçişim tasarımı yaklaşımının bir ürünü olarak ele alınacak ve sınıflandırılacaktır. Bu bağlamda yapılacak sınıflandırmanın amacı, insanın mekânın bir bileşeni olan örtü ile olan etkileşiminin Transition/Geçişim’in retorik bir izi olarak günümüz kentsel mekânlarında sürülmesidir.

Araştırmanın ilk aşamasında insanın mekânda örtüyle etkileşimi, dilde bireyin durum halleri ile özdeşleştirilmiş ve kullanıcının etkileşimi “Kentsel Mekânda Durum Olarak Örtü” olarak tanımlanmıştır. Mekân-İnsan-Örtü etkileşiminde örtünün “kentsel bir durum” olması fikri Öztürk’ün Barcelona’daki Pazar yerlerini incelediği araştırmasından referans almaktadır. Söz konusu çalışmada araştırmacı önce geçişim kavramının retoriğini “farklı fikirleri birbirine bağlayan bir sözcük veya ifade” olarak ele almış ve daha sonra bunu “bir fikirden başka bir fikre geçiş” olarak tanımlamıştır. Daha sonra dilde yaygın olarak kullanılan “geçişsel kelimeleri” yapıları okuyacak biçimde tanımlayarak “mimarlık analizindeki kavramlar”la eşleştirmiştir (Öztürk, 2017). Araştırmada benzer bir yol izlenerek Transition/Geçişim’in retoriği kavramından yola çıkılmış ve İngilizce’de prepositions, dilimizde ise “durum halleri” olarak tanımlanan geçişim kavramları, günümüz çağdaş ve yaratıcı kentsel mekânlarındaki örtüleri sınıflandırmak için tanımlanmıştır. Birbirlerini bütünleme doğrultusunda İngilizce ve Türkçe olarak birlikte ele alınan bu kavramlar, daha sonra insan-mekân-örtü ilişkisi bağlamında kentsel durum olma halini tanımlayacak biçimde kendi özgün anlamlarına sahip “örtü sınıfları” olarak tanımlanmıştır. Kentsel durum olarak örtüler sınıflandırıldıktan sonra her bir başlık için uygun görülen örnekler seçilmiştir. Bu aşamadan sonra seçilen örnekler mimari mekân analizlerinde geçen kavramlar (Öztürk, 2017) bağlamında üç başlık altında irdelenmiştir:

1. Mekân-Örtü İlişkisi: Bu başlık altında örtünün nasıl bir mekânsal kurgu tanımladığı incelenmektedir.
2. Etkinlik/İşlev-Örtü İlişkisi: Örtünün mekânsal kurgusu ve biçimlenişinin tanımladığı etkinlik çeşitliliği, bu başlık altında örneklenmektedir.
3. Biçim-Örtü İlişkisi: Bu başlık altında ise örtünün biçimsel kurgusunun referans aldığı yaklaşım değerlendirilmektedir.

Bulgular

Kentsel Durum Olarak Örtü Sınıflandırması Önerisi

Kullanıcısının kamusal mekanı tanımlayan bir donatı olarak örtü ile etkileşimi üzerinde geliştirilen “Kentsel Durum Olarak Örtü Sınıflaması”nın kuramsal çerçevesinin nasıl oluşturulduğu Tablo 1’de verilmektedir:

Tablo 1. Kentsel Durum Olarak Örtü Sınıflandırması Önerisinin Kurgusu

DİLDE DURUM HALLERİ (PREPOSITIONS)		ÖNERİ
İNGİLİZCE	TÜRKÇE	ÖRTÜ SINIFLARI
IN	İÇİNDE: kelimesi, konum olarak bir şeyin içinde olmayı ifade etmektedir (URL 1). Yapılan sınıflamada "içinde olma" durumu olarak ele alınmıştır.	İÇİNDEN GEÇİLEBİLEN ÖRTÜLER
ON	ÜSTÜNDE: kelimesi, bir şeyin üzerinde yer alma anlamına gelmektedir. Yapılan sınıflamada "üstünde olma" durumu olarak ele alınmıştır (URL 1).	ÜSTÜNDE YURUNEBİLEN ÖRTÜLER
AT	ORADA: kelimesi, bir yerde olmak anlamına gelmektedir. Yapılan sınıflamada "orada olma" durumu olarak ele alınmıştır (URL 1). Bir üst örtü yapısal kompleksinde olmakla ilişkilendirilmiştir.	MEKANI KAPSAYAN ÖRTÜLER
UNDER	ALTINDA: kelimesi, altında, aşağısında anlamına gelmektedir (URL 1). Yüksek tavan özelliği göstermek ve etrafı dört duvarla çevrili olmamak, gökyüzü ile göz teması kurabilmekle ilişkilendirilmiştir.	ALTINA GIRİLEBİLEN ÖRTÜLER
NEAR	YANINDA: kelimesi, yanında, yakınında, bitişik gibi anlamlar içermektedir. Yapılan sınıflamada "devamında olma" durumu olarak ele alınmıştır (URL 1). Örtünün, bulunduğu lokasyonun coğrafi, topoğrafik ve estetik çevresine uyumlu, adeta çevrenin doğal bir uzantısı ve devamı izlenimi vermekle ilişkilendirilmiştir.	ÇEVRENİN DEVAMI OLAN ÖRTÜLER
BEHIND	ARKA SINDA: kelimesi, arkasında, gerisinde gibi anlamlar içermektedir (URL 1). Yapılan sınıflamada "ardında olma/ardından görülebilme" olarak ele alınmıştır. Bu grup örtüler, bir bütün olarak görülebildikleri için yapıyı bir iç mekân özelliğinden çıkarak biçimde bütüncül olarak algılanmasını sağlarlar.	ARKASI GÖRÜLEBİLEN/ TRANSPARAN ÖRTÜLER
WITH	İLE: kelimesi beraberinde, yanında gibi anlamlar içermektedir (URL 1). Yapılan sınıflamada "Bir arada bulunma/birbirini bütünleme" durumu olarak ele alınmıştır. Kubbe gibi, yapının tasarımsal özellikleriyle ve tarihi dokusuyla uyumlu olmak ve transparanlık özelliğiyle ilişkilendirilmiştir.	YAPIYI BUTUNLEYEN ÖRTÜLER
FROM	BİR ŞEYDEN BAŞKA BİR ŞEYE: kelimesi, en genel anlamı olan "-den" anlamına gelmektedir (URL 1). Yapılan sınıflamada "bir şeyden başka bir şeye değişme/dönüşme" durumu olarak ele alınmıştır. Yekpare bir yapının kendi içindeki parçalanmalarla örtüye değişimini/dönüşümünü gösterebilen örneklerdir.	DEĞİŞEN/ DÖNÜŞEN ÖRTÜLER
FOR	İÇİN: kelimesi, için, amacıyla gibi anlamlar içerir (URL 1). Yapılan sınıflandırmada "bir şey için olma" durumu olarak ele alınmıştır. Bu grup kendi özel amacını ortaya koyan ve diğer kategorilerden farklı olarak işlevi ön plana çıkan örtülerle ilişkilendirilmiştir.	BAGLAMI/İŞLEVI TANIMLAYAN ÖRTÜLER
BETWEEN	ARA SINDA: kelimesi arasında, ortasında gibi anlamlar içermektedir (URL 1). Yapılan sınıflamada "arasında olma/iki şeyi bağlama" durumu olarak ele alınmıştır.	İKİ MEKANI BAĞLAYAN ÖRTÜLER
IN FRONT OF	ÖNÜNDE: kelimesi önünde, karşısında anlamlarına gelmektedir (URL 1). Yapılan sınıflamada "önünde olma" durumu olarak ele alınmıştır.	YAPILARIN ÖNÜNDE OLAN ÖRTÜLER

1. İçinden Geçilebilen Örtüler

(In) kelimesi, konum olarak bir şeyin içinde olmayı ifade etmekte ve mimaride “içinden geçilebilen örtüler” için “IN=İÇİNDE” kelimesi kullanılmaktadır.

Bu gruba örnek olarak Jürgen Mayer H. Architects tarafından 2011 yılında Sevilla İspanya’da yapılan Metropol Parasol verilebilir (Şekil 1).

Metropol Parasol: Metropol Parasol bir kanopi olarak dünyadaki en büyük simgesel ahşap yapısı olmanın yanında heyecan uyandıran fantastik görüntüsüyle mimari bir yeniliğin önemli bir örneğini teşkil eder ve şeffaflığı, hafifliği ve ana yapının taşıyıcı sistemlere dayanmaması ile belgindir. Eski bir otoparkın dönüştürülmesi suretiyle kültür ve iletişimin merkezi haline gelen meydana yenilikçi bir anlam, hareket ve gölgeler kazandıran yapı, poliüretan kaplı kereste yapılarından oluşmaktadır (URL 2, 2019).

Şekil 1. Metropol Parasol (URL 3, URL 4, URL 3)

Mekan-örtü ilişkisi bağlamında incelendiğinde yapının içerisinde arkeoloji müzesi, market, yükseltilmiş meydan, barlar ve restoranlara yer verildiği görülür. Mekan bu bağlamda çok fonksiyonlu olarak tasarlanmıştır. Mekanların yer seviyesinin altında oluşturulmasının amacı kentsel mekân algısının ve meydanı kullanan insanların izlediği rotaların olabildiğince korunmasıdır. Böylece Metropol Parasol kent halkının geleneksel toplanma alanı olma niteliğini kazanmıştır. Yapının dalgalanan şemsiye biçiminde inşa edilen çatısı, dünyadaki en geniş açıklığı örten ahşap örtü sistemi olma niteliğini taşımaktadır (URL 3, 2019).

Etkinlik-örtü ilişkisi bağlamında incelendiğinde yapının, güneşli bir şehir olan Sevilla'nın gölgeye duyduğu ihtiyacı tasarımının merkezine aldığı görülür. Yapı, meydanı ağ şeklindeki geometriyle örterek hem bu reel ihtiyaca cevap vermekte hem de teras işleviyle şehir manzarası izlemeyi mümkün kılmaktadır. Meydandaki hareketliliği hem içine almakta hem de kendisi hareketlilik yaratmaktadır. Yapının taç benzeri bu örtüsü içine kentli sakinleri olduğu kadar, diğer ziyaretçilerin ve turistlerin de altında toplanacağı ve zaman geçireceği bir işlev görmektedir (URL 3, 2019).

Biçim örtü ilişkisi açısından incelendiğinde yapının şemsiye, mantar gibi biçimsel bir analogiden üretildiği görülmektedir. **Şehir şemsiyesi**' anlamına gelen Metropol Parasol meydanın üzerine yerleştirilmiş bir örtü görevi görmektedir. Yapıyı oluşturan ahşap kafes sistem, betonarme temeller üzerinden yükselir. Ahşap kanopinin üzerinde, bazı bölgelerde yükselip bazı bölgelerde kanopinin altına giren yürüme yolları bulunmaktadır (URL 5, 2019).

2. Üstünde Yürünebilen Örtüler

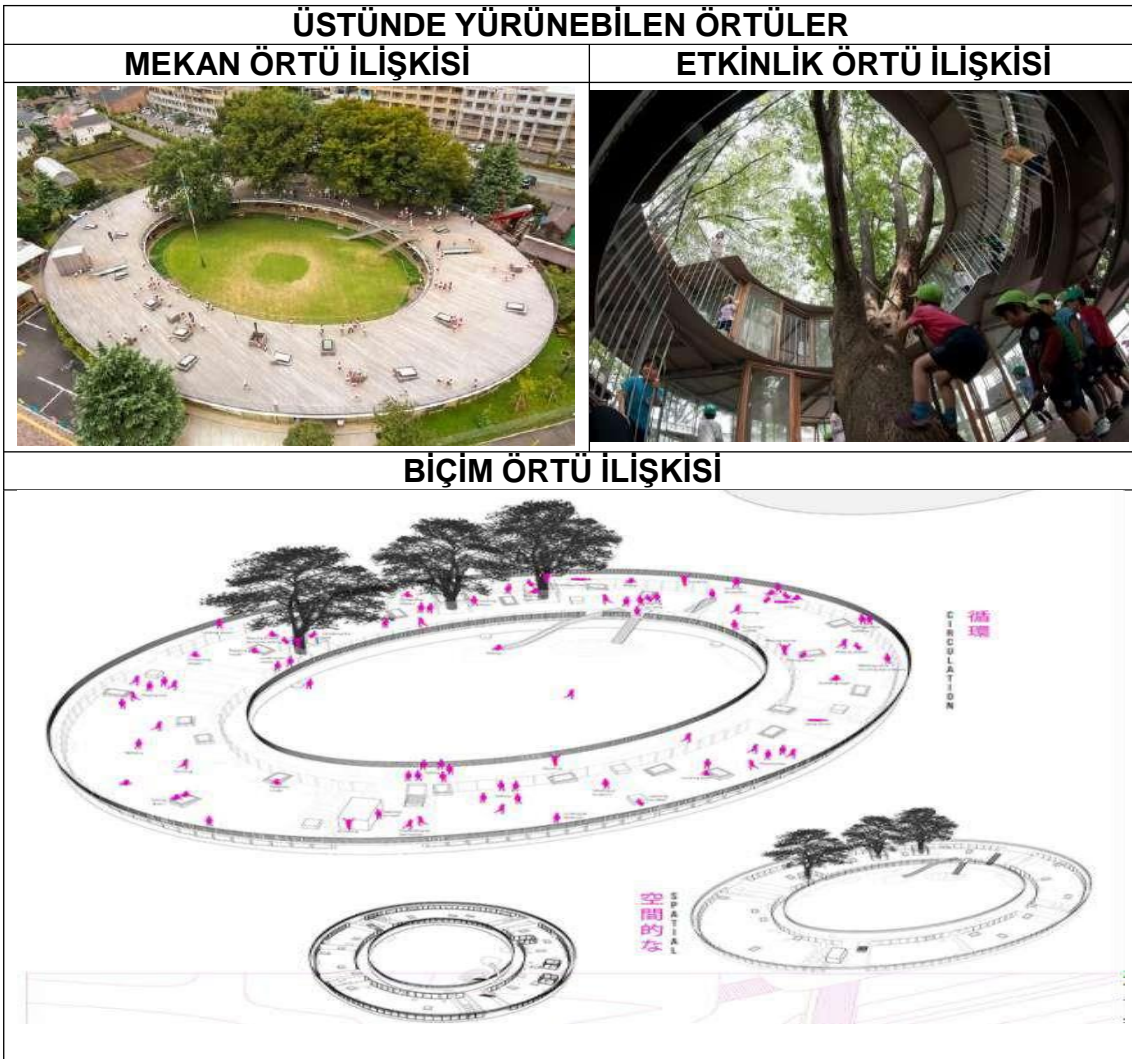
Kentsel konum içerisinde "ON= Üstünde Olma" durumu kullanıcının mekân üzerinde etkinlik yapabilme durumunu tanımlamaktadır.

Bu başlık altında, yerden yükselen örtünün hem altındaki mekânı örtme hem de yeni bir mekânın tabanı olma özelliklerinin olduğu örtü örnekleri incelenecektir. Üstüne yürünebilen ve bulunduğu peyzajın bir devamı konumunda olan bu örtülere örnekler Tokyo'daki Fuji Anaokuludur (Şekil 2).

Fuji Anaokulu: Üstünde Yürünebilen Örtüler başlığının ilk örneği olan Fuji Anaokulu Japonya'nın Tokyo kentinde bir çatı evi olarak tasarlanmıştır. Erken çocukluk eğitim mimarisinde tipik fiziksel engelleri kırarak çocukların oynamasını kolaylaştıran ve sosyal etkileşime teşvik eden, tek katlı, oval biçimli bir yapı niteliği taşımaktadır. Halkanın içini büyük sürgülü cam kapılar kaplamakta ve yılın büyük bir bölümünde, çocukların iç ve dış alanlar arasında serbestçe dolaşarak bağımsızlık duygusunu pekiştirmekte ve sosyalleşmeyi sağlamaktadır. Böylece erişilebilir bir çatı olarak örtü, ana oyun yeri haline gelir ve öğrencilere koşmaları, zıplamaları ve oynamaları için geniş bir yol sunar (URL 6, 2019).

Mekan-örtü ilişkisi bağlamında incelendiğinde yapının köşesiz ve ölü alanı olmayan son derece açık ve şeffaf olduğu görülmektedir. Ayrıca bu örnekte örtü olarak ele alınan çatının üzerine çıkılabilen ve oyun amaçlı olarak kullanılacak şekilde tasarlanmış olması biçim-örtü ilişkisindeki diğer bir özgün noktayı tanımlamaktadır. Bu çember biçiminin ortasında geniş ve yeşil bir oyun alanı yer almaktadır. Yapının temel kurgusu başı ve sonu olmayan, dolayısıyla fiziki kısıtlamalardan uzak ve serbest dolaşıma imkan vermeye odaklanmaktadır. Mekânın geçişlerinin belirsiz olması ve kesin mekân ayrımları olmaması, gizli ya da ulaşılamayan odalara yer verilmemesi, çocuklara özgür bir mekan tüketimi hissi verir. Ayırıcı duvarların olmaması, sınıfların birbirinden alanları belirleyen mobilyalar ve ağaç bloklarıyla ayrılması, mekândaki açıklık ve serbestlik üzerinden sosyal etkileşimi de sağlamaktadır (URL 6, 2019).

Etkinlik-örtü ilişkisinde ise yapının ortasında bulunan ağacın, sağladığı mekânsal kullanımlar doğrultusunda kurgusal bir odak olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tasarımcılar yapıyı mümkün olduğunca hafif tutarak çocukları ağaçlara tırmanmaya teşvik etmektedir. Böylece eğer bir çocuk yeterince güçlüyse, bir üst kata merdiven kullanmadan ulaşabilmektedir. Yapının ortasında geniş ve yeşil bir oyun alanı bulunmaktadır, ayrıca yapının çatısı da kullanılabilir şekilde tasarlanmıştır. Yapının ortasında yer alan bahçede bir etkinliği izlemek isteyen çocuklar hep birlikte çatıya çıkıp, çatının kenarlarındaki korkuluklardan ayaklarını sarkıtarak etkinlikleri izleyebilmektedir. Bu durum, sıradan bir yapı elemanını, değişik deneyim imkânlarını barındıran bir platforma dönüştürmektedir (URL 7, 2019).

Şekil 2. Fuji Anaokulu (URL 8, URL 9, URL 10)

Biçim-örtü ilişkisinde çıkış noktası yuvarlak ve köşesiz formun, çocukların oynarken hep daire oluşturmaya ve başladıkları yere dönmeye meyilli olmalarından ilham alan almasıdır. Bu form aynı zamanda oyun oynayan çocuklar için olası tehlike durumlarını da ortadan kaldırır. Örtünün şekli, yapının ortasından geçen üç adet ağacın da etkisiyle oval şekline dönüşmüştür. Dalların budaklanarak yapının içine süzülen Zelkova ağacı, yapının içi ve dışı arasındaki sınırları görünmez kılar. Zelkova ağacının etrafında sonsuz bir çevrimi andıran spiral mekan kurgulanmıştır (URL 11, 2019).

3. Mekânı Kapsayan Örtüler (AT)

(At) kelimesi, bir yerde olmak anlamında gelmekte ve mekânı kapsayan örtüler için (at) kelimesi kullanılmaktadır. Bir üst örtü yapısal kompleksinde olmak, Münih Olimpiyat Stadında bulunmak örneğindeki gibi kullanılmaktadır (Şekil 3). Bu örtülerin formları buldukları topoğrafya ile uyumlu, biçimini topoğrafyadan almıştır.

Münih Olimpiyat Parkı: Proje, 1936'da Berlin'de yapılmış olan ilk Olimpiyatlardan sonra dünyaya yeni bir Almanya'yı tanıtmaya açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir (URL 12, 2019).

Şekil 3. Münih Olimpiyat Parkı (URL 12, URL 13, URL 14)

Yapı mekan-örtü ilişkisi bağlamında incelendiğinde oldukça geniş bir alanda minimum taşıyıcı ögeyle tasarlanmış olduğu görülmektedir. Dalgalanan bir ağ görüntüsüyle II. Dünya Savaşı bombalamaları sonucu oluşmuş büyük çukurların üstüne yapılmıştır. Yapıdan değil peyzajdan yükselen bu yapıda, kendi ölçeğinde dramatik değişiklikler geçirerek stadyumun üstünde kaybolmaya başlayan sistem, yüzen yapay bir peyzaj hissi vermektedir. Yapının en dikkate değer yönü, çekme çatısıdır. Örumcek ağlarından ve doğadan ilham alınarak, mekânlar yaratılmıştır. Bu mekânlar alanın bir yarı açık kentsel mekân olarak kullanılmasını sağlamıştır (URL 12, 2019).

Yapının etkinlik-örtü ilişkisinde öne çıkan özellik örtü sisteminin kapsamlı olimpiyat oyunlarına ve farklı etkinliklerde kullanılabilmeyle elverişli ve esnek özellikler göstermesidir. Yapı bu bağlamda farklı kullanımlara kültürel, sosyal veya dini birçok etkinliğe ev sahipliği yapmaktadır. Örtü sistem kullanıcıların oturmasına, stant vb. öğeler yerleştirilmesine olanak sağlamanın yanında komplekste yer alan binaları da örtme görevini üstlenmektedir (URL 12, 2019). Yapının biçim-örtü ilişkisinde yüzeyi oluşturan örtü membranın, kendilerini taşıyan bir dizi direktten daha yüksekte kendilerini bu direklerden tamamen ayırdığı görülmektedir. Böylece dramatik bir serpilme hissi yaratılmakta ve arazinin değişen formuna, ölçeğine ve farklı kesitlerindeki karakteristiğine daha uygun hale gelme imkânı kazanmaktadır. Olimpiyat Stadyumu tasarımcıları konsept olarak, arazi boyunca akan, serilen ve Alplerin ritmik görünüşünü taklit eden bir yapı oluşturmuşlardır. Bu yapı bir bulut gibi asılı kalan, havuzlar, spor salonu ve ana stadyum üstünde dalgalanarak yüzmektedir (URL 15, 2019).

4. Altına Girilebilen Örtüler (Under)

(Under) kelimesi, altında, aşağısında anlamına gelmektedir. Üst örtü bağlamında altına girilebilen örtüleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunlar kentlilerin mekânı kullanımında genellikle girişte veya giriş holünde yüksek tavan özelliği gösteren ve etrafı dört duvarla çevrili olmayan, çoğu kez gökyüzü ile göz teması kurulabilen yapılardır.

Bu gruba örnek olarak Amerikalı ünlü iş adamı ve hayırsever Jay Pritzker adına Chicago'da inşa edilen Jay Pritzker Pavyonu gösterilebilir (Şekil 4).

Jay Pritzker Pavyonu: Paslanmaz çelik paneller üzerine yerleştirilmiş, sahne açıklığını çerçeveleyen ve bir tepe kıvrımlı çelik boru çerçevesine bağlanan Pavyon, Millennium Park için odak noktası olmayı amaçlayan oldukça heykelsi bir tasarım elemanıdır. Köşk çevredekî şehir sokaklarından görülebilir ve Millennium Park için odak noktası olarak düşünölmek üzere tasarlanmıştır. Pavyon, 120 müzisyene kadar bir orkestrayı barındıracak bir dizi portatif yükselticiye ve 150 üyeye kadar bir koro alanı olan bir koro terasına sahiptir. Büyük cam kapılar, Pavyon'un kış aylarında ziyafetler, resepsiyonlar ve konferanslar dâhil kentsel açık alan olarak kullanılmasını sağlar (URL 16).

Jay Pritzker Pavyonu, Chicago'da yer alan Millennium Park'taki yarım daire şeklinde bir sahnedir. Yapının mekan-örtü ilişkisine bakıldığında oturma ve çim alanlarının tüm genişliği boyunca uzanan çapraz dikişli bir kıvrımlı çelik borudan oluşan bir kafes, bir örtü elemanın konser alanını bütünden ayrı bir mekân olarak tanımladığı görülmektedir. Seyirci için oturma iki alanda sağlanır. Ana oturma alanı, sabit oturma yerlerinde 4.000 kişiye kadar konaklama kapasitesine sahiptir ve Pavyon'un hemen bitişiğinde yer almaktadır. Ana oturma alanının ötesinde, bir çim alan daha resmi olmayan bir ortamda ilave 7.000 kişiye kadar oturabilir (URL 16).

Yapının etkinlik-örtü ilişkisinde en ön plana çıkan nokta Millennium Park'ta, şehrin göbeğinde yer alan canlı, muhteşem bir buluşma noktası ve aynı zamanda kentliler ve ziyaretçiler için bir destinasyon olan yeni bir tür şehir meydanı oluşturmasıdır. Konserler, sergiler, turlar ve aile etkinlikleri dâhil olmak üzere yüzlerce ücretsiz kültürel programın zeminini oluşturan mimari ve peyzaj tasarımın ortak mekânıdır. Bu dinamik dış mekân, amfi tiyatrosunun sahnesinde ve orkestra çukurunda bir odak noktası oluşturmaktadır (URL 16).

Yapının biçim-örtü ilişkisi, projenin görsel anlamda yapışkan bir bütün olarak görünen on dört farklı formdan oluşması üzerine şekillenir. Bu farklı formların her biri, düz çubuk çelik bir birincil yapı kullanılarak yapılmıştır. Kafes, düzleştirilmiş bir kubbe şeklinde, paslanmaz çelik panellerle kaplı silindirik beton direklerle desteklenmiştir. Birkaç alanda, yapı kendi üzerine eğilerek neredeyse yatay hale gelir. Bu projenin metal yüzeyi paslanmaz çeliktir ve çift eğrilik için özel bir düz dikiş paneline sahiptir. İzleyicinin, tek tek çizgilere çekilmek yerine şeklin bütününe odaklanmasına izin veren bir yüzey özelliğine sahiptir (URL 17, 2019).

Şekil 4. Jay Pritzker Pavyonu (URL 18, URL 19, URL 20)

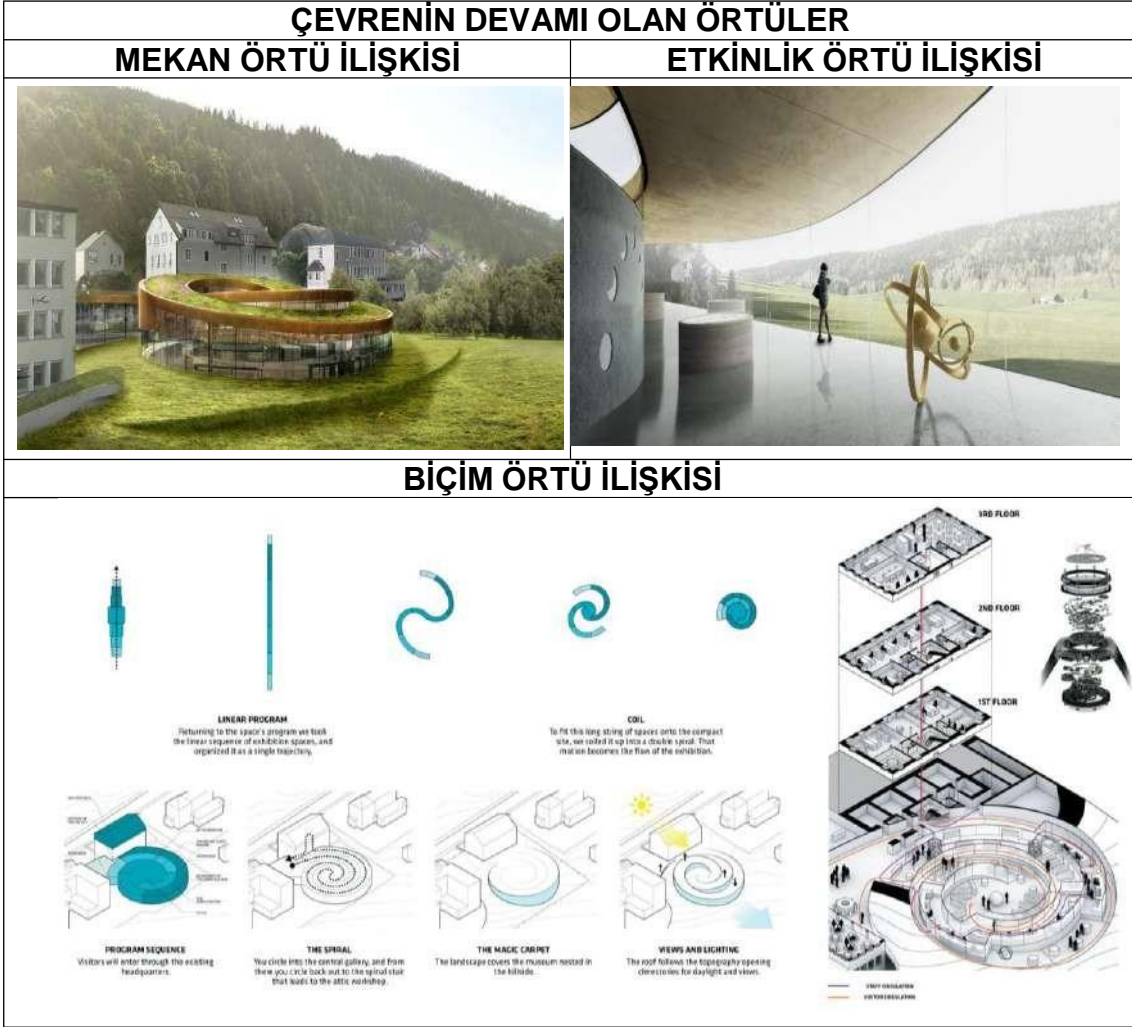
5. Çevrenin Devamı Olan Örtüler

Kentsel konum içerisinde Near= Yanında, Yakınında, Bitişik gibi anlamlar içermekte ve çevrenin devamı olan örtüleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Örtünün, bulunduğu lokasyonun coğrafi, topoğrafik ve estetik çevresine uyumlu, adeta çevrenin doğal bir uzantısı ve devamı izlenimi verdiği bu kategoriye örnek olarak İsviçre saat markası Audemar Piguet için inşa edilen Cenevre'deki Audemar Piguet Müzesi verilebilir (Şekil 5).

Audemars Piguet Müzesi: Audemars Piguet, temalı sergilerin yanı sıra saatçilik atölyeleri ve diğer sunum olanaklarına ev sahipliği yapan mevcut müzesinin yeni uzantısı olarak, "Kurucuların Evi" adı ile, Danimarkalı mimarlık firması BIG tarafından tasarlanmıştır. Proje doğrudan Le Brassus manzarasına entegre olacak şekilde konumlandırılmıştır. AP, sergi salonları, saat yapım atölyeleri, dinlenme alanları, ses ve sinema laboratuvarları ve çağdaş sanatla bir değişime uğramıştır, deneyim ve paylaşım için bir mekân haline gelmiştir (URL 21).

Mekan-örtü ilişkisinde peyzajda yer alan spiral bir cam köşk olarak kabul edilen BIG'nin tasarımı Spiralleme formu ön plana çıkar. Çünkü bu form, galerilerin ve atölye çalışmalarının art arda gelmesini gerektiren programatik bir gereksinime cevap olarak düşünülmüştür. Spiral şekli, atölyelerin fiziksel olarak bitişikken anlatı boyunca binanın içinden yayılmasını sağlar.

Çatı, ziyaretçilerin tüm galeri manzarasını izlemesine izin verirken, aynı zamanda binanın içinden geçen yolu kontrol eden yapısal cam duvarlarla desteklenmektedir. Çatı yerden yükseltilerek çevrenin bir uzantısı gibi devam ettirilir. Böylece yeşille örtülen çatı, adeta doğal çevrenin bir parçasına dönüşür (URL 21).

Şekil 5. Audemars Piguet Müzesi (URL 22, URL 23, URL 24)

Etkinlik-örtü ilişkisinde yapının tamamının sütunsuz olması, yapısal kavisli cam duvarların tüm yapının içinde mekanlar oluşturması ve mekanı aydınlatması belirleyici unsurdur. Doğrusal bir sergi alanı dizisi halinde düzenlenmiş bölümler, ziyaretçileri sarmalın kalbine, ikinci sarmalın arkasına ve son olarak orijinal Audemars Piguet atölyesine yönlendirir (URL 25, 2019). Yapının işlevselliği ile formu tamamen bütünleştirilmiş ve fonksiyon, mekan ve yapı, iç ve dış, simbiyotik bir bütün olarak tasarlanmıştır. Bu bütünlüğün çevre ile uyumu binayı doğal kentsel alanın bir parçası olarak göstermektedir (URL 21).

Biçim-örtü ilişkisinde ise müzenin çatısının, plan açısından sürekliliği olan ancak bölüm açısından değişken olan tek bir metal levha olarak tasarlanması ön plana çıkar. Böylece peyzajda bir kesi olarak ortaya çıkan çatının, topografyadan çıkıyormuş gibi görünmesi sağlanmıştır. Atölyeleri de Spiral yapı boyunca yer almakta ve çeşitli mekansal deneyimler ortaya koymaktadır. Böylece galeri gerçek zamanlı olarak gerçekleştirilen etkileşimli ve sürükleyici bir deneyim olan canlı bir sergiye dönüştürülür. Spiral, müzenin geçmiş ve günümüz dinamiğini bir araya getirme biçimiyle bir tarih anlatım aracı haline gelmiştir (URL 25, 2019).

6. Arkası Görülebilir/Transparan Örtüler

Kentsel durum içerisinde “Behind” kelimesi, “Arkasında, Gerisinde” gibi anlamlar içermekle birlikte üst örtüler bağlamında arkası görülebilir veya transparan örtüler için kullanılmaktadır. Örtünün bir bütün olarak görülebilmesini sağlayan ve yapıyı bir iç mekân özelliğinden çıkarak bütüncül olarak algılanmasını mümkün kılan bu yapılara örnek olarak Barcelona’daki Dels Encants Pazarı verilebilir (Şekil 6).

Dels Encants Pazarı: Barcelona’daki Dels Encants, geleneksel olarak gayri resmi bir şekilde kurulmuş olan bir asırlık pazardır. Projenin temel amacı, mevcut açık hava pazarı Els Encants’ın açık doğasını korumaktır. Tasarım, birden fazla kat inşa etmekten kaçınmıştır. Bunun yerine, tezgâhları ve küçük dükkânları birbirine bağlayan sonsuz bir halkayı oluşturan hafif eğimli düzlemlerle sürekliliği olan bir ticari alan tasarlanmıştır (URL 26, 2019).

Mekan-örtü ilişkisinin odak noktasının yapının farklı genişlikteki bantlardan oluşan yekpare strüktürü bulunmaktadır. Strüktür, yaşlanan ve harap olmuş olan ünlü bit pazarının yepyeni ikonik bir sundurmanın altına eski pazardan ayrılmadan taşınmasını sağlamıştır. Yaklaşık 25 metre yüksekliğinde bir kanopi şeklinde asılı olan bu geniş örtü, pazara kent içindeki en önemli simgesel yapı olma özelliğini kazandırmıştır. Örtü değişen genişlikte bantlara ayrılmıştır. Alt tarafı, çok sayıda kırık çatı düzleminin şehrin pazara yansımalarının bir mekanizmasıdır. (URL 27, 2019). Çatı düzlemi, projenin ana elemanı ve kentsel ölçekte en tanınabilir parçasıdır. Şehri pazarın içine yansıtan bir elemandır. Her yapısal modül, ışığı, atmosferi ve çevresindeki manzarayı yansıtacak şekilde farklı eğimlidir (URL 28, 2019).

Etkinlik-örtü ilişkisi yeni Dels Encants pazarının, satıcıları ve müşterileri güneş ve yağmurdan koruyan, yirmi beş metre yüksekliğindeki dev kent şemsiyesi olma işleviyle başlar. Bu bağlamda yapı kapladığı toprak alanın üçgen şeklini almıştır ve bulunduğu noktada belirgin bir simge haline dönüşür. Aynı zamanda kentsel bir sosyal mekan olan Pazar yeri, örtünün altında ziyaretçilerinin dinlenme, oturma, yeme-içme amaçlı kullandıkları bir mekan dönüşmüştür. Bu sürekli değişen tavanın altında yüz elli altı tezgah ve seksen dört dükkân mevcuttur (URL 29, 2019).

Şekil 6. Dels Encants Pazarı (URL 30, URL 31, URL 32)

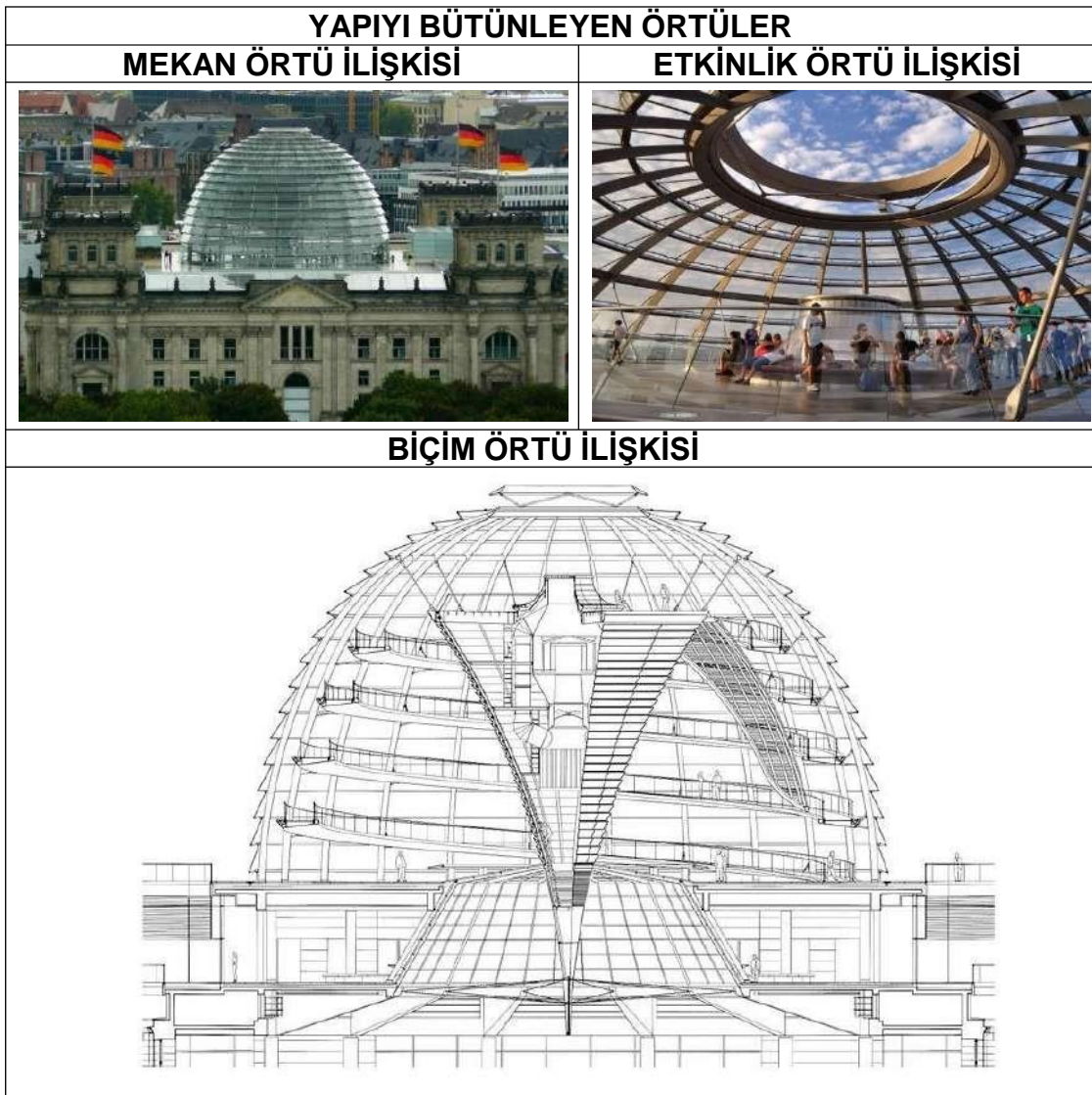
Biçim-örtü ilişkisinde çok ince sütunlardan oluşan bir matrisle desteklenen örtünün, çeşitli genişlik ve yükseklikteki paralel şeritler halinde yapılandırılması dikkat çeker. Her bir şerit farklı yüzey alanlarının ve açılarının üçgen yüzeylerine bölünür ve cilalı, yaldızlı paslanmaz çelik bir tabaka olan iç yüzeyleri, altındaki faaliyeti kırık bir ayna gibi yansıtır. Üzerinde durdukları levhalar, etrafındaki sokaklarla ilişkili olarak daha yüksek bir seviyede yer almaktadır. Tezgahlar, açık bir merkezi alanda dolanan kademeli, sürekli, hafif eğimli bir rampa oluştururlar (URL 29, 2019).

7. Yapıyı Bütünleyen Örtüler

“With” kelimesi “Beraberinde, Yanında” gibi anlamlar içermekte ve yapıyı bütünleyen örtüler için kullanılmaktadır. Bu kategorideki kullanımlar daha çok kubbe gibi, yapının tasarımsal özellikleriyle ve tarihi dokusuyla uyumlu örtüler için geçerlidir. Bu gruba Berlin’deki Alman Parlamento Binasına ek kubbe olarak yapılan ve aynı zamanda transparan niteliğiyle de dikkat çeken Reichstag kubbesi verilebilir (Şekil 7).

Reichstag Kubbesi: Berlin'deki Reichstag Binası Alman İmparatorluğunun ilk parlamentosu olan Reichstag için inşa edilmiştir. Reichstag, sadece 1984 yılındaki orjinal tasarımında yer alan kubbeye gönderme yaparak çatısına eklenmiş olan, devasa büyüklükteki cam kubbesinden dolayı değil, şehre özellikle geceleri etkileyici bir görsellik katmasından dolayı da Berlin'de en çok ziyaret edilen yerlerden biri haline gelmiştir (URL 33, 2019).

Mekan-örtü ilişkisi, Reichstag kubbesini binanın en tepesinde bulunan, ikonik olarak yapılmış, büyük cam bir kubbe olarak tanımlamaktadır. Yapının tarihi dokusuyla uyumlu kubbe 360 derecelik Berlin manzarasına sahiptir. Geniş bir güneş kalkanı güneşin hareketine göre elektronik olarak hareket etmekte ve alt kattakileri rahatsız edebilecek olan güneşten gelen ışınları engellemektedir (URL 33, 2019).

Şekil 7. Reichstag Kubbesi (URL 34, URL 35, URL 36)

Etkinlik-örtü ilişkisi kubbenin hemen altının, binanın en halka açık bölümü olarak tanımlanmasına odaklanır. Bu bağlamda kubbe aşağıdaki parlamento odasındaki çalışmalara görsel bir bağlantı sağlar, binanın sürdürülebilirlik stratejisinin işlevsel bir bileşeni olarak ortaya çıkar. Ayrıca kubbenin tabanındaki tavan pencereleri aşağıdaki tartışma odasına açılarak işyerinde hükümete görsel bir bağlantı sağlamaktadır. Kubbenin ortasındaki yansıtılmış panellerin ters çevrilmiş bir konisi, günışığını tartışma odasına yansıtır (URL 36, 2019).

Biçim-örtü ilişkisinde Almanya'nın yeniden birleşmesi ve başkenti Bonn'dan Berlin'e geri götürme kararıyla, orijinal Reichstag binasının birleşik bir Almanya'yı vurgulayan yeni bir kubbe ile yeniden inşa edilmesine karar verilmesi önem taşır. Çünkü yapı bu birleşimi aynı çatı altında toplamak fikrine istinaden şemsiye biçiminde tasarlanmıştır. Ancak yüksek maliyetinden dolayı özgün olarak şemsiye-esque biçiminde tasarlanan kubbe silindir olarak inşa edilmiştir (URL 36).

8. Değişen/Dönüşen Örtüler

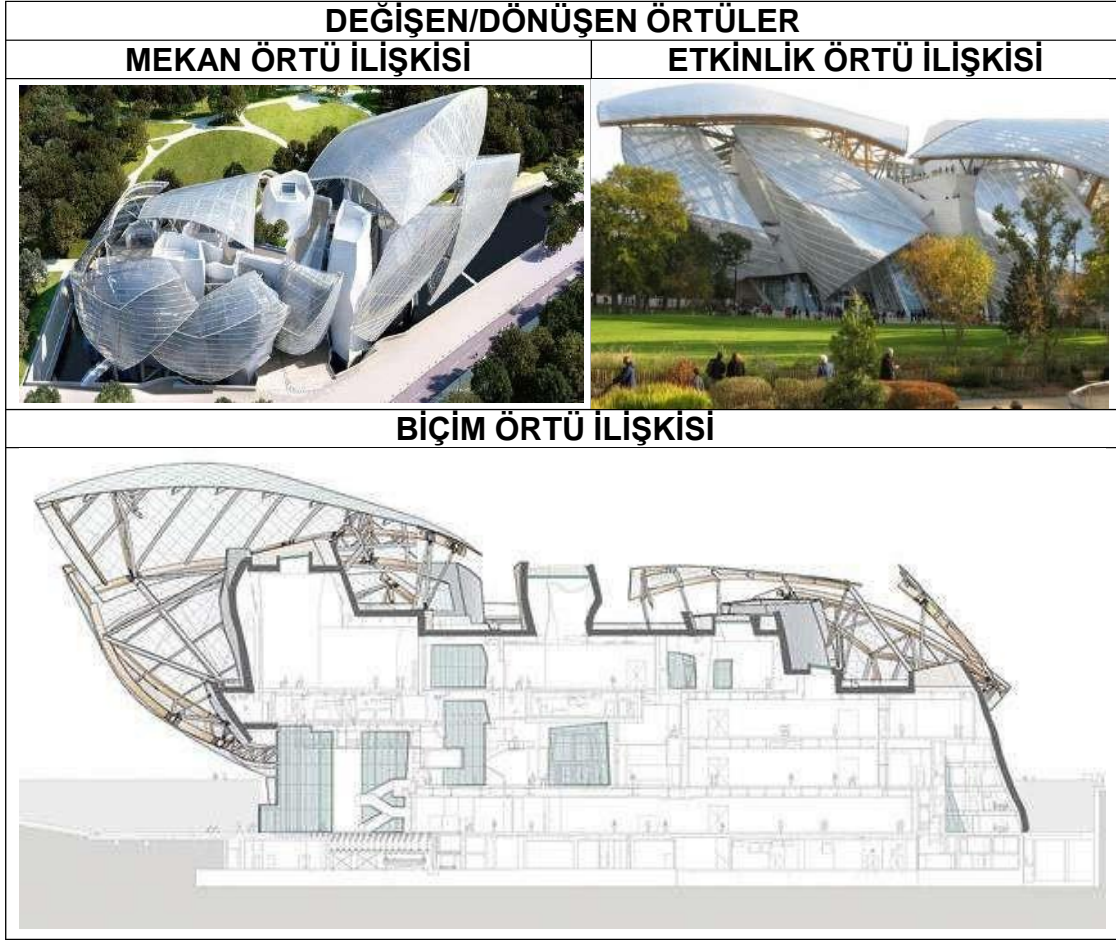
“From” kelimesi, en genel anlamı olan “-Den” şeklindeki anlamının yanı sıra, bir şeyin başlangıç noktasını veya farkını işaret etme anlamıyla kentsel mekânda örtülerin tasnifindeki karşılığını bulur ve değişen ve dönüşen örtüler kategorisinde kullanılır. Yekpare bir yapının kendi içindeki değişimini ve dönüşümünü gösterebilen bu özgün örtü yapıları Paris'teki Louis Vuitton Müzesi örnek verilebilir (Şekil 8).

Louis Vuitton Müzesi: Müzenin bir bölümünde Louis Vuitton'un kuruluşundan bu yana yapılan ikonik modellerin yer aldığı bir kalıcı sergi alanı bulunur. Merkezin esas amacı gerek uluslararası gerekse yerel güncel sanatçıları desteklemektir (URL 37, 2019).

Mekan-örtü ilişkisi incelendiğinde kubbenin sağlam bir çekirdek ve kesme cam, deri ile asimetrik, kambur-üstü yapısının, “ağaçlar içinde bir gemi” olarak tanımlandığı görülür. İç mekânlar, beyaz bir cilt ve keskin düzensiz şekilli, Iceberg etkisi yapan ve bu nedenle Iceberg ismiyle anılan bir görünümüdür. Birbirlerinin üzerine bindirilerek, karmaşık bir mekân etkisi yapan bina ortaya çıkmaktadır (URL 37, 2019). Peyzaj düzenine uygun bir şekilde tasarlanmış olan yapı, tasarım anlayışı olarak 3 hedefe sahiptir: 19. yüzyıl cam bahçe yapılarını ve bahçelerin kültürel mirastaki yerini anımsatmak, bu bahçeye sık sık uğrayan çocuklar ve ailelerinin ilgisini çekecek bir modern sanat müzesi yaratmak (URL 38, 2019).

Etkinlik-örtü ilişkisinde yapının, altmış beş bin metrekarelik sergi alanlarına sahip olduğu görülmektedir. Merkez aynı zamanda araştırma, dokümantasyon ve öğretim için alanlar içerir. Bina büyük bir çocuk parkının yanında eski bir bowling salonunun yerini almaktadır. Çevre peyzaj ile uyumlu yapısı bulunduğu çevreye sosyal anlam katar. Bu binanın en güzel tarafı, içinde yürüyerek zaman geçirilebilecek birbiri içine geçmiş teraslarıdır. Buralarda kendi kıvrık formlarını, metal, cam ve tahta elemanlarıyla harmanlayarak oldukça şık alanlar oluşur. Yapının girişi hem müze hem de Jardin d'Acclimatation için bir giriş alanıdır. Burası her iki yer için gelen ziyaretçileri de karşılayan ilk alan olduğu için büyük bir sosyal mekan olarak düşünülmüştür. İçinde restoran ve kitabevi barındıran bu kısımda, aktif bir sosyal yaşam kurgusu tasarlanmıştır (URL 38, 2019).

Biçim-örtü ilişkisinde özellikle proje için oluşturulmuş bir su bahçesinin kenarında inşa edilen binanın, ahşapla desteklenmiş on iki büyük cam “yelken” ile çevrili, elyaf takviyeli beton panellerle kaplanmış beyaz bloklardan (“buzdağları” olarak bilinir) girişler ön plana çıkmaktadır. Başka bir açıdan yelken olarak da nitelendirilen bu bloklar, Louis Vuitton müzesine bir yandan şeffaflık ve hareket hissi verirken, diğer yandan binanın suyu, ormanları ve bahçeyi yansıtmalarını ve ışıkla sürekli değişmesini sağlar (URL 39, 2019). Yelkenler, yapıya transparanlık kazandırırken aynı zamanda yapıya hareket ediyormuş izlenimi de verir (URL 38, 2019).

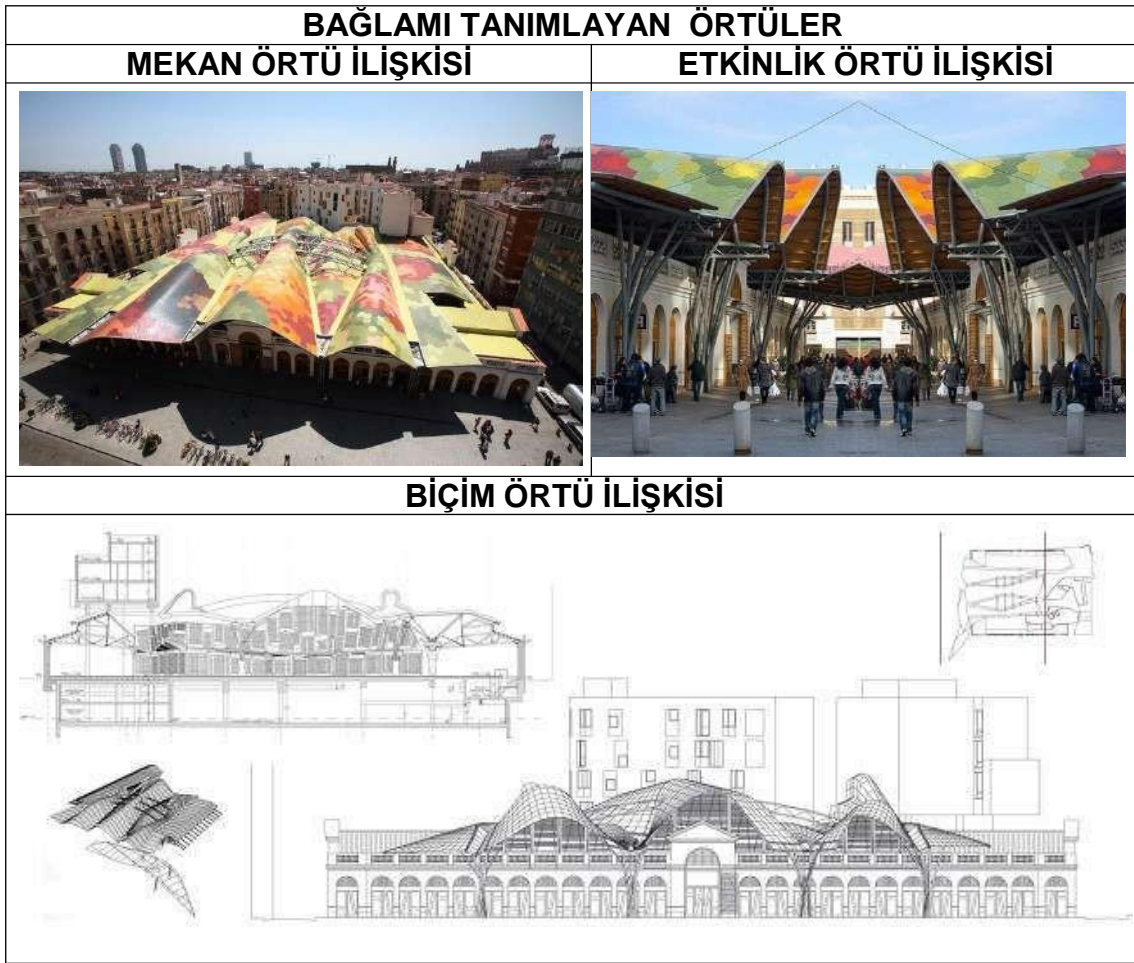
Şekil 8. Louis Vuitton Müzesi (URL 38, URL 40, URL 41)

9. Bağlamı/İşlevi Tanımlayan Örtüler

“For” kelimesi, “İçin, Amacıyla” gibi anlamlar içeren ve yine çokça kullanılmakta olan bir başka edattır. Örtülerin sınıflandırılmasında genel kullanım amacına uygun olarak bağlamı tanımlayan, onun ne için olduğunu ortaya koyan, dolayısıyla kendi özel amacını ortaya koyan ve diğer kategorilerden farklı olarak kendine dönük çağrışımı ön planda olan örtüler için kullanılmaktadır. Kendi etkinlik amaçlarını ortaya koyan, kentsel mekân uzantıları olarak nitelendirilebilecek bu gruba örnek olarak Barcelona’daki Santa Caterina Pazarı verilebilir (Şekil 9).

Santa Caterina Pazarı: Barcelona'nın en eski pazarıdır ve 1848 yılında inşa edilmiştir. Sanatçı Toni Comella tarafından tasarlanan mozaik döşemeli çok etkileyici ark çatısı sebze ve meyveyi temsil eden canlı renkler ve rakamlardan oluşmaktadır. Eski üzerine yeni mimariyi eklemeyi hedefleyen örtü, bu eski ve yeni karışımı ile çağdaş bir karmaşa olan bir yapı ortaya çıkarmaktadır (URL 42, 2019).

Mekan-örtü ilişkisi incelendiğinde büyük bir açıklığı örten yekpare özelliği ve renkli yapısı ile çatının, binanın en önemli cephesine dönüştürüldüğü görülür. Bu bağlamda örtünün kurguladığı mekanın ana fikri, meyve ve sebzelerin görünüşü ile renklendirilmiş devasa bir denizin metaforundan başlayan örtünün tasarımına dayanmaktadır. Çatının yapısı çoğunlukla bazı yerlerde görülebilen, bazılarında gizlenmiş olan V tipi metal kirişlerin bir araya getirildiği ahşap kemerlerden oluşur (URL 42, 2019).

Şekil 9. Santa Caterina Pazarı (URL 43, URL 44, URL 45)

Etkinlik-örtü ilişkisinde belirli bir iç kullanım yaklaşımının olmaması en önemli özellik olarak ön plana çıkmaktadır. Tasarlanan örtü, eski köy pazarlarının yapısını iyileştirmek istediğinden, direklerin yerleştirildiği geniş bir tenteyi temsil eder. Bu bağlamda pazarın sembolik örtüsü, renkleri meyve ve sebze stantlarının renklerini yeniden üretmeyi amaçlamıştır. Ayrıca tesisin merkezinde bulunan ve erişimi kolaylaştıran özel, düzensiz bir yerleşim söz konusudur (URL 42, 2019). Biçim-örtü ilişkisinin temel özelliği çelik kirişler ve değişken kılavuzun desteklediği, sırayla kirişlerde ve beton direklerde desteklenen bazı üçlü parçacıklı biartikülatlardan oluşan bir dizi düzensiz ahşap tonozdan oluşmasıdır. Örtü, 325.000 altıgen 1 metre karelik cam seramikten yapılmıştır. Bu parçalar sırayla 36 küçük altıgen şeklindedir. Seramik parçalar 67 farklı renkte emaye ile kaplanmıştır. 40 metreden fazla ışığa sahip üç büyük kemer kümesi, inişlerini önlemek için üçgen biçimli çelik kirişleri merkezi olarak tutar (URL 42, 2019).

10. İki Mekânı Bağlayan Örtüler

“Between” kelimesi “Arasında, Ortasında” gibi anlamlar içerir. Örtülerin sınıflandırılmasında iki mekânı bağlayan özellik için kullanılmaktadır. İki mekânın birbirine bağlanması doğal olarak akla öncelikle köprüleri getirmektedir. Bu gruba örnek olarak Tayvan’daki Kaushiung şehrinde yapılacak köprü için sunulan Ay Köprüsü projesi önerisi verilebilir (Şekil 10).

Moon Bridge Öneri Projesi: Deniz kenarındaki Kaohsiung şehrinin Denizcilik ve Kültür Merkezi ile birleştirmeyi amaçlayan ay köprüsü projesidir. Mimarlar şehrin nehre olan sevgisine odaklandılar, Sevgi Nehri boyunca zarif bir şekilde kayan bir form oluşturarak programlı etkinlikler ve nehrin kenarına tasarlanmış bir manzara hazırladılar. Öneri proje, toplumun kentsel gereksinimlere basit çözümler sunar. Nehir tarafından bölünmüş olan şehir, “su boyunca kentsel alanların çeşitli pazarlara, kafelere ve müzik etkinliklerine ev sahipliği yaptığı şehrin omurgası” olarak hizmet ettiği için sudan tam anlamıyla faydalanmaktadır (URL 46, 2019)

Şekil 10. Moon Bridge Öneri Projesi (URL 46)

Mekan-örtü ilişkisinin kaynağını tasarımın kentsel mekan ve peyzaj arasındaki sınırı çözme amacı oluşturmaktadır. Şehir ve programın koşullarını keşfederek ve birleştirerek ortaya çıkan proje, kültür, denizcilik tarihi ve kamusal yaşam için kentsel bir denge unsuru olarak hizmet etmeyi amaçlamaktadır (URL 47, 2019). Aşk Nehri'nin kesiştiği noktada, kendisini nehrin karşısındaki cadde seviyesinden genişleten Deniz Kültürü ve Pop Müzik Merkezi, Ay Köprüsü şeklinde doğal bir dönüm noktası oluşturacak şekilde yerleştirilmiş (URL 48, 2019). Bir köprü değil, aynı zamanda kentsel bir alan, mesire, simge yapı ve bir bina olarak işlev görür ve bu bağlamda müzik etkinlikleri, sergiler ve kentsel yaşam için muazzam kapasiteye sahiptir (URL 46, 2019).

Etkinlik-örtü ilişkisinde yapının Kaosiung'un birleşik bir sahil kenti oluşturma planının bir parçası olması ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda yapı, pazardan müzik etkinliklerine kadar çeşitli etkinliklere ev sahipliği yapan bölgenin kentsel omurgası 'Aşk Nehri'ne bakmaktadır. Yapı ve nehir arasında bulunan sinerjik koşulları kullanan proje, köprünün dibinde performans için yeni bir mekan, 'deniz kültürü ve pop müzik merkezi' kurmayı hedefler. Bir oditoryum, sahne, konferans salonu ve restoranlar gibi birçok tesisi barındıran merkez, köprü şeklinde doğal bir dönüm noktası haline gelmek için cadde seviyesinden ve nehirden uzanmaktadır. Bu yapı aynı zamanda kendi içinde ve çevresinde kentsel kamusal kullanım anları da sağlar (URL 47, 2019).

Biçim-örtü ilişkisi yapının, Kaohsiung'un birleşik bir sahil kenti yaratma hırısı planının bir parçası olarak iki mekanı birbirine bağlar. Aşk Nehri, kentin su kenarındaki sığınağıdır. Sudaki kentsel alanların çeşitli pazarlara, kafelere ve müzik etkinliklerine ev sahipliği yaptığı şehrin omurgasıdır. Bu geniş kamusal yaşam, Deniz Kültürü ve Pop Müzik Merkezi için büyük bir potansiyel olarak hizmet etmektedir (URL 48, 2019).

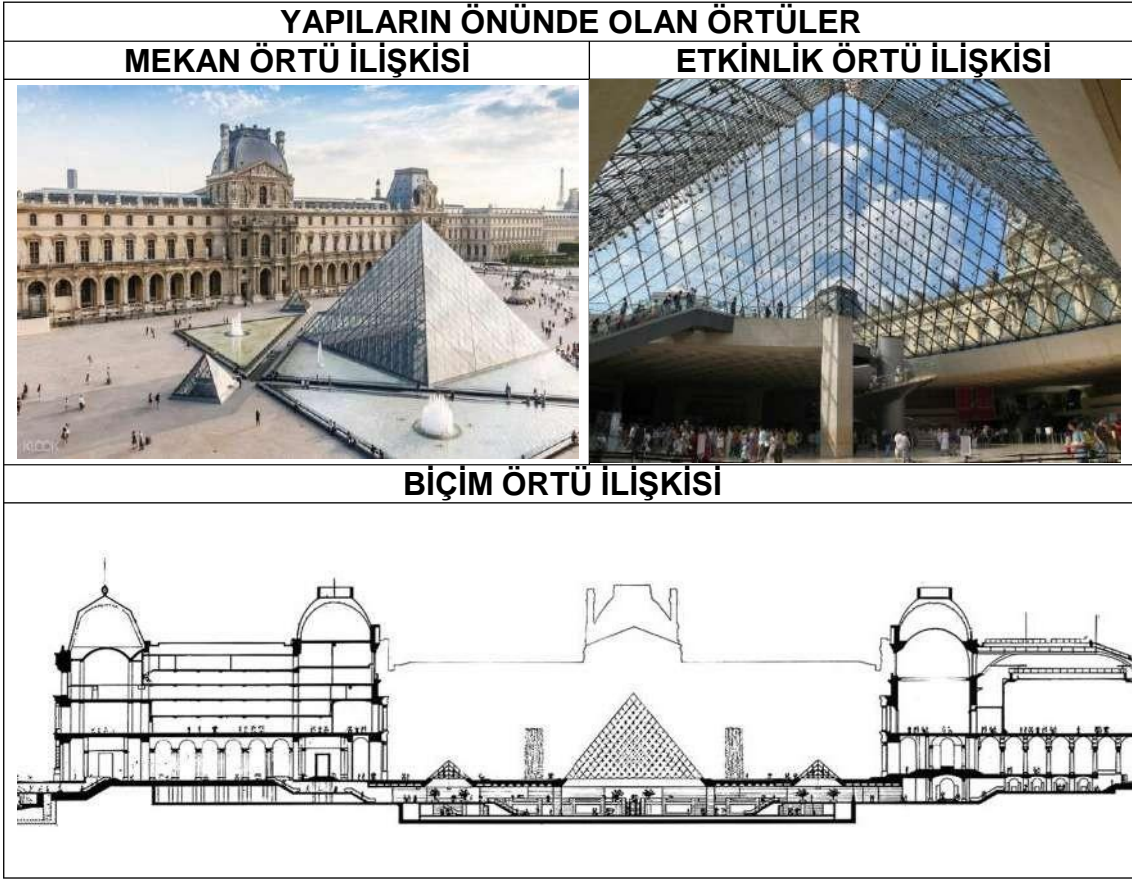
11. Yapıların Önünde Olan Örtüler

“In Front Of” kelimesi “Önünde, Karşısında” anlamlarına gelmekte ve yapıların önünde olan örtüler için kullanılmaktadır. Mekana girişi ve çıkışı vurgulayan elemanlar olan bu tip örtüler için Paris'teki Louvre Müzesi Cam Piramidi örnek verilebilir (Şekil 11).

Louvre Müzesi Cam Piramidi: Fransa Paris'teki Louvre müzesi, dünyanın en büyük müzelerinden biridir. Müze avlusunda bir giriş olarak kullanılan Louvre piramidi, Büyük Giza Piramidi ile aynı orandadır (URL 49, 2019).

Mekan-örtü ilişkisinde Pei'nin Louvre ilavesi tasarımı olan yapı, Cour Napoleon'un altındaki alana ışık sağlayan üç küçük üçgenle çevrili büyük bir camve çelik piramit olarak kurgulandığı görülür (URL 50, 2019). Cam piramit, ana girişi güçlendiren, yapının önünde yer alarak tarihi ve şekilsel öneme sahip sembolik bir giriş sağlar. Yapının önünde yer alması ile yapıların önünde yer alan örtü konumundadır. Yapı tamamen cam parçalarla inşa edilmiştir. Ana piramide üç küçük piramit eşlik eder. Piramitlerin cam bölmeleri elmas ve üçgenlerden oluşur. Bu karışım düzensiz oranlarda üçgen şeklini oluşturur ki bu da kesilmiş mücevherlerin görünümünü andırır (URL 49, 2019).

Etkinlik-örtü ilişkisinde avlunun ortasına sabitlenmiş cam ve çelik piramidin anıtsal görünümü, Louvre'un ölçeğini ve tasarımını tamamlayan merkezi bir odak noktası konumundadır. Pei'nin tasarımı, Louvre'a yeni bir giriş sağlamanın yanı sıra, yeni bir yeraltı galeri sistemi, depolama ve koruma laboratuvarlarının yanı sıra müzenin kanatları arasında bir bağlantı içeriyordu (URL 50, 2019). Ayrıca cam Piramit, müzenin önünde bulunan yeraltı alışveriş merkezine hizmet veren Pyramide Inversée (ters piramit) de dahil olmak üzere yeraltı binalarına doğal aydınlatma ve havalandırma sağlamak için yapılmış en büyük piramittir (URL 51, 2019).

Şekil 11. Louvre Müzesi Cam Piramidi (URL 52, URL 53, URL 54)

Biçim-örtü ilişkisinde biçimlerin yapısal olarak en istikrarlısı olan piramit tercih edilirken, yapının mümkün olduğunca şeffaf olması onun görünürlüğünü gizlemektedir. Ayrıca piramit yer üstü ve yer altı fikrini bir yaşam ve ölüm sorgulaması olarak temsil eder. Böylece su çeşmeleri mavi gökyüzünü yere yansıtırken ters bir ilişki olduğunu düşündürür. Bu arada şeffaf piramit, ışığın yeraltı boşluğunu doldurmasına izin verir ve ters piramitte her şey alt üst olur. Mavi çeşmeler mavi gökyüzü şeklini alarak şeffaf piramit binayı doldurur. Böylece ortaya çıkan şey gökyüzüne karşı bina değil, binaya karşı gökyüzüdür. Bütün bu kurgu, ziyaretçileri doğanın zıtlıklarını araştırmaya zorlar (URL, 53).

Sonuç

Bu araştırma kapsamında mekân bileşenlerinin dönüştürücülük, belirleyicilik ve simgesellik özelliklerinden yola çıkarak, geleceğin kentsel mekanlarında önemli bir bileşen olan örtü incelenmiştir. Günümüz kentlerinde örtü kavramının nasıl tanımlandığı, mekânı nasıl tanımladığı ve bazı durumlarda da mekânın kendisine dönüşen değişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda mekân-insan-örtü etkileşiminde insanın örtü ile kentte var olma durumları, kentsel durum olarak örtü biçiminde tanımlanmış ve örtülerin kentsel durum olma hallerine uygun sınıflandırılması denemesi yapılmıştır.

“Kentsel Mekânda Durum Olarak Örtü” biçiminde adlandırılan sınıflandırma denemesinde örtüler 11 grupta sınıflandırılmış ve her gruba uygun görülen birer örnek incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda aşağıdaki kanılara varılmıştır:

- Kentsel mekanda dair mekânsal özellikler, etkinlik çeşitliliği ve biçimsel özellikler mekanın bir bileşeni olan örtünün biçimlenmesinde geçmiş dönemlere göre günümüzde çok daha fazla belirleyici olmaktadır. Özellikle kullanıcı odaklı aktif kentsel mekan örneklerinde teknolojinin sağladığı yeni olanaklarla çok daha fazla karmaşık yapısal özelliklere sahip örtülerin tasarlandığı görülmüştür.
- İncelenen kentsel mekan örtü örneklerinde genel olarak mekan-örtü ilişkisinde mekanın oluşumunu örtünün yönlendirdiği ve bunu da kentsel mekanın işlev, anlam ve bağlam olarak bulunduğu noktaya getireceği farklılığı tanımlayan bir konsept üzerinden yaptığı belirlenmiştir. Etkinlik-örtü ilişkisinde kentsel mekanın yaratıcı, kapsayıcı ve canlı olarak tanımlanmasını sağlayacak ve kullanıcı ile ilişkiyi maksimum düzeye çıkartacak etkinlik çeşitliliği ve esnek kullanımlara olanak sağlaması ön plana çıkmaktadır. Kentsel mekanın biçim-örtü ilişkisinde örtünün devasa boyut, dikkat çekici farklılık ya da benzerlikte biçim, özgün strüktür, renk, parlaklık, saydamlık, parçalı olmak, geçirgenlik, modülerlik gibi özelliklerle biçimlendiği görülmüştür.
- Örtünün görsel okunabilirliğindeki artışla kentsel mekân içinde simgesel duruma geldiği gözlemlenmiştir. Bu simgesel durum kentsel alan içinde yönümüzü bulmaya, mekânı tarif etmeye, mekânı bulmaya yardımcı olur. Bu simgeye dönüşme durumunun çevresel elemanların ayrılığı veya farklılığının örtüyü biçimlendirmedeki etkin rolünden kaynaklandığı bir başka önemli bulgudur. Buna örnek olarak biçimin armonik elemanların tekrarından oluşan karakter birliği ya da ekstrem boyut-doku ve renk farklılıkları ile kontrastlığın sağladığı egemenlikle oluşturulması verilebilir.
- Geleneksel örtüdeki ‘altında olma durumu’nun, yeni kentsel durumlara evrilmesi ile örtünün bir strüktürden ‘yapı’ olmaya doğru değişimi söz konusudur. Örtü artık tek fonksiyonlu değildir. Yapı olma, kendini yapıya dönüştürme, birleştirme, bağlama, ayırma, yaklaştırma, uzaklaştırma, tanımlama, yerine geçme, simgeleme gibi mekânı örtmekten başka işlevleri de üstlenmiştir
- Bu değişim günümüzde örtünün tasarımında interdisipliner yaklaşımın etkisini ortaya koymaktadır. Öyle ki günümüzde bir mekân tasarımında mekân kadar insanı, çevreyi, topoğrafyayı, malzemeyi ve teknolojiyi de okuma, anlama ve yorumlama ihtiyacı oldukça ön plandadır. İnterdisipliner bir yaklaşımda bu durum, pek çok meslek disiplininin kendi bilgi birikimini mekan tasarımı alanına aktarmasına olanak sağlayacaktır. Bu interdisipliner yapı içerisinde peyzaj mimarları da kentsel açık mekân tasarımında diğer disiplinlerle etkileşimli bir noktada yer almak zorundadır. Bu yeni yeri doğru tanımlayabilmek mekânın çok boyutlu okunmasından geçmektedir.

Kaynaklar

- Bagneris, M., Motro, R., Maurin, B., Pauli, N. (2008), *Structural Morphology Issues in Conceptual Design of Double Curved Systems*. International Journal of Space Structures 23(2), 79–87.
- Çelebi, M.R. (2012). **Yapı Bilgisi**, İstanbul Kültür Üniversitesi, İKÜ Yayınevi, İstanbul.
- Erdönmez, M. E., & Akı, A. (2005). *Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri*. Megaron, 1(1), 67.
- Gehl J., 1970, **Life Between Buildings**, Gehl, New York: Van Nostrand Reinhold.
- Gür Ş., 2017, *Geleceğin Tasarlanmasında Bir Araç Olarak Transition*, (Ed.Nilgün Kuloğlu, Serap Durmuş Öztürk, Aslıhan Öztürk, Deniz Bayrak, Transition, in/at/one/and/over/under Space, Mimar Odası Trabzon Şubesi Yayınları, Ankara.
- Jencks, C. (2002). **The New Paradigm in Architecture: The Language of Post Modernism**. Yale University Press.
- Kuban, D. (2010). **Mimarlık Kavramları**. YEM Yayınevi, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2014). **Mekânın Üretimi**. Işık. Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel. (Orijinal basım tarihi 1974, İngilizce basım tarihi 1991).
- Norberg-Schulz, C., 1980, **Genius Loci**. Acedemy Editions, London, 6-12.
- Öztürk, S. Durmuş. (2017). *Bir Retorik Olarak Geçiş: Barselona'dan İki Pazar Yeri Örneği*. TMMOB Mimarlar Odası Trabzon Şubesi Yayınları, pp. 62-79.

İnternet Kaynakları:

- URL-1: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/turkish/> (10.12.2018)
- URL-2: <https://www.ekoyapidergisi.org/sehrin-merkezinde-dev-ahsap-semsiye-metropol-parasol> (01.01.2019)
- URL-3: <https://www.arkitektuel.com/metropol-parasol/> (01.01.2019)
- URL 4: <https://en.socialdesignmagazine.com/mag/architettura/metropol-parasol-plaza-de-la-encarnacion-seville-spain-j-mayer-h-architects/> (01.01.2019)
- URL 5: <https://www.arkitektuel.com/metropol-parasol/#jp-carousel-2218> (01.01.2019)
- URL 6: <https://www.e-architect.co.uk/japan/fuji-kindergarten-ring-around-a-tree> (02.01.2019)
- URL 7: <https://www.dezeen.com/2017/10/02/fuji-kindergarten-tokyo-tezuka-architects-oval-roof-deck-playground/> (02.01.2019)
- URL 8: <https://www.egitimpedia.com/dunyanin-en-iyi-anaokulu/> (02.01.2019)
- URL 9: <http://www.arkitera.com/haber/1412/agacin-cevresinde-oyun-alani> (05.01.2019)
- URL 10: <https://tr.pinterest.com/pin/302585668698338637/> (05.01.2019)
- URL 11: <https://www.e-architect.co.uk/japan/fuji-kindergarten-ring-around-a-tree> (05.01.2019)
- URL 12: <https://www.arkitektuel.com/munih-olimpiyat-stadyumu/> (30.01.2019)
- URL 13: <http://vegol.itgo.com/bayernstad.html> (30.01.2019)
- URL 14: <https://www.arkitektuel.com/munih-olimpiyat-stadyumu/#jp-carousel-10652> (30.01.2019)

- URL 15: http://arch365bilgi.blogspot.com/2017/05/frei-otto-munih-olimpiyatstadyumu_3.html (30.01.2019)
- URL 16: <https://www.archdaily.com/892320/the-jay-pritzker-pavilion-gehry-partners> (01.03.2019)
- URL 17: <https://en.wikiarquitectura.com/building/jay-pritzker-pavilion-at-themillennium-park/> (01.03.2019)
- URL 18: <https://openhousechicago.org/sites/site/jay-pritzker-pavilion-at-millennium-park/> (01.03.2019)
- URL 19: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jay_Pritzker_Pavilion,_Chicago,_Illinois,_Estados_Unidos,_2012-10-20,_DD_03.jpg (19.01.2022)
- URL 20: https://www.archdaily.com/892320/the-jay-pritzker-pavilion-gehry-partners/5acd6488f197cce617000239-the-jay-pritzker-pavilion-gehry-partners-structure?next_project=no (01.03.2019)
- URL 21: <https://www.archdaily.com/516245/audemars-piguet-museum-big> (23.03.2019)
- URL 22: <https://www.lmh.international/project/ap-audemars-piguet-museum-switzerland/> (23.03.2019)
- URL 23: <https://www.archdaily.com/516245/audemars-piguet-museum-big/539adc58c07a803df40007fc-audemars-piguet-museum-big-photo> (23.03.2019)
- URL 24: <https://architizer.com/idea/1528368/> (23.03.2019)
- URL 25: <http://www.archtalent.com/projects/la-maison-des-fondateurs> (23.03.2019)
- URL 26: <https://www.archdaily.com/788446/cite-du-vin-xtu-architects> (02.04.2019)
- URL 27: <https://archello.com/project/mercat-dels-encants> (02.04.2019)
- URL 28: <https://architizer.com/projects/mercat-dels-encants/> (04.04.2019)
- URL 29: <https://www.publicspace.org/works/-/project/h078-mercat-dels-encants> (04.04.2019)
- URL 30: <http://b720.com/portfolio/mercat-dels-encants/> (04.04.2019)
- URL 31: https://www.publicspace.org/documents/220568/519857/52314H078_15.jpg/53364578-8124-1cfe-6262-37dd4a0ed7da?version=1.0&t=1525251606743 (04.04.2019)
- URL 32: https://b720.com/wp-content/uploads/2016/10/0806_mercet-les-encants_seccion-01.jpg (04.04.2019)
- URL 33: <https://v3.arkitera.com/g160-meclis-binalari.html?year=&aID=2840> (08.04.2019)
- URL 34: <https://pxhere.com/tr/photo/960243> (08.04.2019)
- URL 35: <https://pixabay.com/sk/photos/berlin-reichstag-dome-sklo-626537/> (08.04.2019)
- URL 36: <https://www.archdaily.com/775601/ad-classics-new-german-parliamentreichstag-foster-plus-partners> (08.04.2019)
- URL 37: <http://www.mimdap.org/?p=237> (12.04.2019)
- URL 38: <https://www.arkitektuel.com/louis-vuitton-vakfi/> (12.04.2019)

- URL 39: <https://www.archdaily.com/555694/fondation-louis-vuitton-gehry-partners> (17.04.2019)
- URL 40: <http://archisections.com/wp-content/uploads/2016/03/5-1.jpg>, 12.04.2019
- URL 41: <http://mimdap.org/2015/10/paris-louis-vitton-vakfy-merkezi-frank-gehry/> (17.04.2019)
- URL 42: <https://en.wikiarquitectura.com/building/santa-catarina-market/> (30.04.2019)
- URL 43: <https://senakocakaya.wordpress.com/2016/02/21/text-building-diagram-series-steel-market/santa-catarina-market-birds-eye-view/> (30.04.2019)
- URL 44: https://feedbackthesis.wordpress.com/ryan-withrow/case-study-2/santa-caterina_central/ (01.05.2019)
- URL 45: <https://en.wikiarquitectura.com/building/santa-catarina-market/#mercado-stacaterina-axo> (01.05.2019)
- URL 46: <https://www.archdaily.com/92935/moon-bridge-jaja-architects> (11.05.2019)
- URL 47: <https://www.designboom.com/architecture/jaja-architects-moon-bridge/> (11.05.2019)
- URL 48: <https://archello.com/project/the-moon-bridge> (11.05.2019)
- URL 49: <https://www.designbuild-network.com/projects/muse-du-louvre-paris/> (11.05.2019)
- URL 50: <https://www.archdaily.com/88705/ad-classics-le-grande-louvre-i-m-pe> (11.05.2019)
- URL 51: <https://en.wikiarquitectura.com/building/louvre-museum/> (11.05.2019)
- URL 52: <https://cityzore.s3.eu-central-1.amazonaws.com/product-images/guided.louvre.02.jpg> (19.01.2022)
- URL 53: <https://www.architecturerevived.com/symbolic-meaning-louvre-paris-france/> (11.05.2019)
- URL 54: http://www.billcannandesign.com/louvre_museum.html (11.05.2019)

Planlama Perspektifinde Uluslararası Sözleşmelerde Kültür Turizmi ve Koruma İlişkisi

Funda Çatalbaş¹, Prof. Dr. Sibel Ecemiş Kılıç²

Özet

Kültürel miras ile kültür turizmi arasındaki dinamik ilişkinin sağlıklı kurgulanabilmesi ve kültürel mirasın sürekliliği açısından planlamada bütünlüklü bir yönetim modeline ihtiyaç vardır. UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi, ICCROM gibi uluslararası oluşumlar kuruluşlarından itibaren, düzenledikleri uluslararası toplantılar ve bunların sonucunda üretilen uluslararası sözleşmeler, tüzükler, yönergeler ya da tavsiye kararları aracılığıyla, korumanın ve kültür turizminin uluslararası gündemini belirlemiştir; bu alanlarla ilgili ilkeler, standartlar, tavsiyeler ve yaklaşımlar ortaya koyarak dünya mirası üzerinde etkin ve yönlendirici olmuştur. Çalışmada, bu kararlar içerik analizi yöntemi ile incelenerek, kültür ve turizmi aynı potada eritebilecek ve kentsel aktörleri aynı masada buluşturabilecek yol gösterici nitelikte kavramsal bir çerçeve ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu kavramsal çerçeve konunun üst ölçekli planlarda ele alınması ve değerlendirilmesi gereken bileşenlerin tanımlanmasını kolaylaştıracaktır. Böylece kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülebilir gelişimine ilişkin konunun tüm boyutları ile ele alınması ve stratejik ve mekânsal plan kararları arasındaki uyum ve bütünlüğün sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Miras, Kültür Turizmi, Koruma, Şehir Planlama, Bütüncül Planlama, Uluslararası Sözleşmeler.

¹Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye.

E-mail: funda.catalbas@gmail.com ORCID: 0000-0002-3420-8948

²Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir Planlama Bölümü, İzmir, Türkiye.

E-mail: sibel.ecemis@deu.edu.tr ORCID: 0000-0003-3928-8462

In the Planning Perspective the Relationship of Cultural Tourism and Conservation in International Conventions

Abstract

An integrated management model is needed in planning in order to establish the dynamic relationship between cultural heritage and cultural tourism correctly and to ensure the continuity of cultural heritage. International organizations such as UNESCO, ICOMOS, Council of Europe, ICCROM have been setting the international agenda of conservation and cultural tourism through international meetings and international conventions, statutes, directives or recommendations they have organized since their establishment. It guides the world heritage by revealing principles, standards, recommendations and approaches related to these areas. In this study, it is aimed to present a guiding conceptual framework that can bring together urban actors and culture and tourism by examining these international principles with the content analysis method. This conceptual framework will facilitate the identification of components that need to be addressed and evaluated in higher-scale plans. Thus, it is aimed to deal with all aspects of the issue related to the protection of cultural heritage and the sustainable development of cultural tourism and to ensure harmony and integration between strategic and spatial plan decisions.

Keywords: Cultural Heritage, Cultural Tourism, Conservation, City Planning, Integrated Planning, International Conventions.

1. Giriş ve Kuramsal Çerçeve

Kentler, katmanlar halinde farklı dönemlerin mekânsal izlerini taşımakta; bu izler aracılığıyla dönemlerinin ekonomik, kültürel, sosyal, estetik ve mimari bilgilerini yansıtmakta ve kültürel mirası oluşturmaktadır. Kültürel miras, geçmişten bu yana insanlığın kültürel etkileşimi sonucu ortaya çıkan değerlerin ve deneyimlerin birikimi, insan haklarının ise ayrılmaz bir parçasıdır. Kültürel miras, somut ve somut olmayan değerler ile geçmişin, bugünün ve yarının kuşakları arasında bir temastır. Bu sebeple geçmiş nesillerden kalan değerli bir emanet olarak algılanması ve gelecek nesillere bozulmadan iletilebilmesi için korunması, yaşatılması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Kültürel mirasın korunması, kültürel sürekliliğin, çeşitliliğin, yerel ve ulusal kimliğin oluşumunda etkilidir (Nasser, 2003; Du Cros, 2001). Kültürel mirasın korunması gerekliliği, aşağıdaki sebeplerden dolayı önem taşımaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Kültürel Mirasın Korunması Gerekliği

Koruma, geleneksel bilginin veya dokunun sürdürülebilirliği için gereklidir. Amaca odaklı kentsel koruma, tarihi ve kültürü ile barışık bir toplum bilinci oluşturma ve değerli olanı korumaya yönelmekte, bu sebeple geçmişle bağ kurma ihtiyacını sürdürmektedir (Tekeli, 2009). Diğer yandan, insanoğlunun geçmişi ve şimdiki zamanı, kültürel dokuları ve birbirleri ile etkileşimi kentsel bir dinamizm üretir. Bu dinamizmin hızındaki artış kültürel sürekliliğin sağlanmasını güçleştirerek mirasın şimdiye kadar olduğundan daha erişilebilir ve daha savunmasız durumda kalmasına neden olmaktadır. Kültürel miras alanlarında mevcut ve önceki sakinler arasında, yerellik ve evrensellik arasında, kullanıcı ve ziyaretçiler arasında, iç ve dış mekan arasında ve derinlik ve yüzeysellik arasında devamlı bir çatışma görülmektedir (Orbaşlı, 2000). Tüm bu çatışmalar sonucu ortaya çıkan yıpranma/aşınma süreci, yanlış plan, politika, fonksiyonel dönüşüm ve kentsel uygulamalar ile daha çarpıcı hale gelebilmekte ve kültürel miras alanlarının çöküntü bölgelerine dönüşmesine neden olmaktadır. Kültürel miras alanlarının yıkımı kolay bir çözüm olarak algılanmakla birlikte, mekânsal ve sosyo-ekonomik olarak yıpratıcı sonuçlar doğurmaktadır (Fitch, 1982).

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile kültürel mirasların, tehdit altında olduğu ve yok olmalarının bütün dünya milletlerini ilgilendirdiği, ayrıca bu değerlerin bir dünya mirası olduğu vurgulanmıştır (UNESCO, 1972). Somut ve somut olmayan bu mirası tehdit eden unsurları kontrol altında tutabilmek kültürel mirasın korunmasına ve sürdürülebilirliğine bağlıdır. Sürdürülebilir kentler; geleceğe uzanabilmek için geçmişlerine ihtiyaç duyan, bilgi ve kültürün kentleridir. Bu sebeple kültürel mirasın korunması; politik, ekonomik ve sosyal bir endişe olarak görülmektedir. Kültürel miras alanlarının ve çevresinin korunabilmesi için bütüncül planlama yaklaşımlarına ihtiyaç vardır.

Koruma pratiğinde uygulama, planlamanın bir parçası ve koruma sürecinin temelidir. Planlama disiplini içerisinde doğru zamanda yerini bulan ve uygulama gerekleri tam olarak sağlanan kentleşme politika ve stratejilerinin temeli, koruma, yapısal iyileştirme ve fonksiyonel yeniden kullanım ilkelerinin bütünlüğüdür. Bunun yanı sıra, kültürel mirasın çevre bölgeler ve kentler ile etkileşimini sağlayan bölgesel koruma kararları ve yapı/alan ölçeğinde çevresi ile sosyal ve kültürel anlamda bütünleşebilen kentsel politikalar giderek daha fazla önem taşımaktadır.

Türkiye’de kültürel mirasın korunması, sit alanları ve etkileşim bölgesine yönelik alt ölçeklerde yapılan planlar ile ele alınmaktadır. Ancak, üst ölçekli planlarda kültürel mirasa yönelik stratejik kararlara ve hedeflere yeterli seviyede çözüm geliştirilememekte, mevzuat ve genel ifadeler doğrultusunda plan hükümleri ile konu değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, konuya ilişkin stratejik planların mekânsal planlar açısından bağlayıcı nitelik kazanamaması da bir diğer sorun olarak ortaya çıkmakta, stratejik planlar ile mekânsal planlar arasındaki ilişki yeterli düzeyde sağlanamamaktadır. Günümüzde uluslararası düzlemde kabul gören kültürel miras koruma yaklaşımları, anıt koruma yaklaşımından alan, kent ve bölge koruma yaklaşımına doğru evrilmektedir. Bu nedenle, kültürel miras koruma yaklaşımlarının daha bütüncül, bölgesel ölçekte ve çok yönlü bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Kültürel miras; sanat, mimarlık, tarih, estetik değerlerin yanı sıra belge değeri, anı değeri, sosyal değer ile yerin ruhunu yansıtmaktadır. Bugün kentler sahip oldukları kültürel miraslarının yanı sıra yerel yaşam özellikleri, yaşayan kültürü ve yaratıcı özellikleri ile değerlendirilmeye başlamıştır (Clark, 2006). Yerel halkın ve kültürel sürekliliğin önemli bir bileşeni olarak korunması gereken kültürel miras, farklı kültürleri tanımaya yönelik turizm hareketleri açısından da önemli bir çekim unsuru haline gelmektedir. Richards’a (2014) göre; düzenlenen etkinlik ve festivaller, daha fazla ziyaretçi çekmek ve kültürel değerlere daha fazla önem verilmesini sağlamak açısından kısa vadede etkili olmaktadır. Günümüz turistleri kentin kültürel kimliğini anlamayı ve kültürel değerlerini deneyimlemeyi arzulamaktadır. Tarihi bir şehrin kentsel biçimi ve kültürel dokusu ziyaretçilerin ilgisini çeken ücretsiz bir metadır. Bu durum kültür turizmi kavramını ve gelişimini ortaya çıkarmıştır.

Günümüzde insanların farklı kültürlere duydukları merak ve öğrenme istekleri, artan kültür ve eğitim seviyeleri ve gelişen teknoloji kültür turizmine ilgiyi devamlı artırmaktadır. Geleneksel ve kitlesel turizmin yönetimindeki modern turizm döneminin yerini, bireyselliğin ön planda olduğu postmodern turizm döneminin deneyimleme isteği, somut olmayan miras ve yaratıcı faaliyetlerin önem kazandığı kültür turizmi talebi almaktadır (Richards, 2011). Tarihi kentler için kültür turizmi önemli bir ekonomik alternatif olarak görülmekte ve ticari değer olarak geçmiş bugünün bir ürünü haline getirmektedir. Kentsel kalkınmanın araçlarından biri olan turizm, kültürel mirası korumak için de değerli bir araçtır.

Ancak, turizmin kültürel miras alanlarının korunması açısından olumlu etkileri olduğu kadar olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Kültür turizmi ile elde edilen ticari değerler, koruma değerlerinin üstüne çıktığında turizm açısından kültürel miras bir ürün haline gelmektedir. Bu nedenle, kültür ve turizm arasındaki ilişki olumlu ve olumsuz etkileşimlerin içi içe geçtiği, çelişki ve çatışmaları içeren nitelikler taşımaktadır (Nuryanti, 1996; Tiesdel vd. 1998; Orbaşlı, 2000; Mckercher vd., 2005). Kültür turizminin geliştirilmesi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik hedeflerin birbirini desteklemesi ve aynı potada eritilebilmesi ideali uygulamada her zaman gerçekleşmemektedir.

Dolayısıyla kültürel mirasın korunması ile kültür turizmi arasındaki sağlıklı dengenin sağlanması, bütüncül planlama ve yönetim politikaları ile gerçekleştirilebilir. Kültür turizminde; kimlik, imaj ve marka oluşumu, tanıtım ve pazarlama, kültürel sürekliliği sağlama gibi stratejik kararların alınması, merkezde ve yerelde bulunan kentsel aktörlerin ortak bir paydada buluşması, yerel halkın katılımı ve ekonomik getiriler bütüncül planlama yaklaşımına zemin hazırlamaktadır. Böylece bütünleşik kentsel kalkınma politikasının ve sürdürülebilirliğin temelini oluşturan, yerel halkın refahı, doğal ve kültürel mirasın korunması hedefine de ulaşılacağı düşünülmektedir (Emekli, 2018).

Kültür turizmine yapılacak her türlü yatırım, dünyanın evrensel değer olarak benimsediği kültürel mirasların global ölçekte korunmasına yardımcı olmaktadır. UNESCO tarafından Dünya Miras Alanlarının oluşturulması da temelde evrensel miras kabulüne dayanmaktadır. Bu kapsamda, kültürel miras ve korunması ile ilgili özgün anlaşmaların ve yasaların önemi büyüktür. Koruma yaklaşımına bakış açısının değişimi, kültür turizminin gezip görmenin ötesinde deneyimlemeye doğru giden evrimi bu ikili arasındaki ilişkinin ele alınma biçimini de dönüştürmüştür. Bu kapsamda, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin gelişimine yönelik uluslararası tüzük ve belgeler, konunun nasıl ele alınması gerektiği konusunda önemli bir çerçeve oluşturmaktadır. ICOMOS vb. kuruluşlar, uluslararası sözleşme ve tüzükler ile kültür mirasını korumada ve yaşatmada bağlayıcı ilke ve tavsiyeler ortaya koymaktadır. UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi, ICCROM gibi uluslararası oluşumlar kuruluşlarından itibaren, düzenledikleri uluslararası toplantılar ve bunların sonucunda üretilen uluslararası sözleşmeler, tüzükler, yönergeler ya da tavsiye kararları aracılığıyla korumanın uluslararası gündemini belirlemiş; bu alanla ilgili ilkeler, standartlar, yöntemler ve yaklaşımlar ortaya koyarak koruma kuram ve eylem alanında etkin ve yönlendirici olmuşlardır.

Kültürel mirası koruma ve kültür turizmini geliştirmede, ayrıca sürdürülebilir yönetiminde, etkileşim içerisindeki tüm kentsel değerlerin planlı bir sistem içerisinde yürütülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Mirasın korunması, kentsel sistemdeki mekânsal, kültürel, ekonomik, sosyal ve ekolojik bütün boyutları ile değerlendirilmeye gereksinim duyulan, fiziksel unsurların yanı sıra, somut olmayan kültürel mirasın, yerin ruhunun ve toplumsal boyutun da ele alındığı bütünleşik bir sistemin varlığına işaret etmektedir. Bu anlamda UNESCO, ICOMOS vb. kuruluşlarca ortaya konulan uluslararası sözleşme ve tüzükler, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin gelişimi açısından bağlayıcı özelliktedir.

Dolayısıyla, üst ölçekli planlar kapsamında daha stratejik ve daha geniş bir çerçevede ele alınması gereken bir planlama sistemine gereksinim vardır. Ayrıca, kültür turizminde sürdürülebilirlik, çevresel ve ekonomik kalkınma, yerel toplulukların ve kültürün önemine vurgu yapan, sosyo-politik ve kültürel konuları ele alan entegre yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır (Al-hagla, 2010; Loulanski & Loulanski, 2011; Alpaslan, 2015; Türkoğlu, 2020; Çatalbaş ve Ecemiş Kılıç, 2021). Turizm uygulamaları, kentsel gelişimi destekleyerek, kültürel değerleri korumayı, yaşatmayı, değerlendirilmesini ve tanıtılmasını teşvik eden bir rol üstlenmektedir. İnsanlar somut kültürel mirasın yanı sıra, geleneksel bilgiye erişmek, somut olmayan mirasa ulaşmak, yerel halk ile diyalog halinde bulunarak onların deneyimlerine ortak olmak düşüncesi ile kültür turizmine ilgi duymaktadır. Uluslararası kuruluşların sözleşme ve tüzükler aracılığı ile koruma yaklaşımına bakış açısını değiştirmesi ve kültür turizminin deneyimsel turizme doğru evrilen konumu kültür ve turizm arasındaki ilişkinin ele alınış biçimini de dönüştürmüştür. Araştırmanın sorunsalı, uluslararası sözleşmelerdeki kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir kültür turizmi konularının ortaya koyduğu yaklaşımların neler olduğuna, planlamada hangi düzeyde ele alındığına ve bu konuların birbirlerini tamamlayacak veya destekleyecek biçimde yürütülüp yürütülmediğine cevaplar aramaktır. Mirası koruma ve kültür turizminin birlikte gelişimi, değişen anlam ve yeni eğilimler doğrultusunda; planlama, kültür ve turizmin paydaşları ve onların ortak kaygıları çerçevesinde birleşen ve bütünleşen organizmanın varlığına gereksinim duyulduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple, tüm bu konuların bilgisinde ve yönetiminde olan kentsel paydaşların, yürütmekte veya hazırlamakta oldukları plan kararları ve uygulamalarının, uluslararası sözleşme ve tüzüklerde var alan koruma ve turizm yaklaşımları ile uyumlu hareket etmesi, kültürel mirasın korunması, yönetimi ve kültür turizminin sürdürülebilirliği anlamında önem kazanmaktadır. Planlamada, bu konuların çözümü noktasında üst ölçekli bir planlama stratejisine, eylem planına, kısa, orta ve/veya uzun vadede yürütülen yönetim modeline sahip bütüncül yaklaşımlara gereksinim bulunmaktadır. Bu kapsamda, kültürel mirasın ve kültür turizminin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, uluslararası sözleşme ve tüzüklerle ortaya konulan kavramsal çerçevenin planlamadaki üst ölçekli planlama sistemine entegrasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışma bu entegrasyonu sağlayabilmek açısından planlama alanında üst ölçekli planlar kapsamında kültürel miras ve turizm arasında ilişkinin nasıl ele alınması gerektiğine dair çerçeveyi uluslararası tüzükler, anlaşmalar üzerinden tanımlaması açısından özgün değerdedir. Çalışma, şehir planlama biliminde kültürel mirasın korunması ve kültür turizmi konularını birlikte değerlendirmesi yönüyle bilimsel literatüre katkı sağlayacaktır.

1.1. Amaç ve Kapsam

Günümüzde koruma anlayışı, anıtların bakım ve onarımından bütünleşik planlama, bölgesel koruma ve alan yönetimine doğru gelişim/eğilim göstermektedir. Bugün korumanın yeni anlamı ve değişimi ile birlikte, kültürel mirasın korunması ve bütüncül gelişiminde çözümler üretilmeye çalışılmaktadır.

Planlama disiplininde kültür turizminin sürdürülebilirliği ve kültürel mirasın korunması açısından üst ölçekli karar, strateji ve politikaların yetersizliği, bu eksikliğin bir çerçeve altında değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle çalışmada; kültürel mirasın korunması ve kültür turizmi karar ve stratejilerini planlama disiplininde ele alınma biçimine ilişkin bir kavramsal bir çerçeve oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, üst ölçekli planlarda kavramların ele alınması ve uygulamaya konulmasına ilişkin çerçevenin belirlenmesi için uluslararası tüzük ve belgelerin konuya yaklaşımının incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece tarihsel süreç içinde kültürel mirasın korunması ve kültür turizmi ile koruma arasındaki ilişkinin ele alınma biçimine ilişkin değişim/gelişim sürecinin de ele alınması mümkün olmuştur. Ayrıca ortaya konulacak kavramsal bir çerçeve ile, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülebilir gelişimine ilişkin plan kararları arasındaki uyum ve bütünleşmenin sağlanması amaçlanmaktadır.

Çalışmada ayrıca sürdürülebilir kültür turizminin gelişiminde kültürel mirasın rolünü tespit etmek, somut olmayan mirasa ve yerin ruhuna vurgu yapmak, özgün kültürel mirası korumanın önemine değinmek ve konunun şehir ve bölge planlama disiplinindeki yerini belirlemek amaçlanmıştır.

1.2. Yöntem

Ele alınan uluslararası tüzük belgeler; kültürel mirasın korunmasına yönelik kapsamı tanımlamaya yönelik içerikleri, koruma yaklaşımını ve kültür turizmini ele alma biçimlerini ve gündeme getirdikleri kavramları açısından içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Araştırma konusuna ilişkin uluslararası tüzük ve belgeler, kültürel mirasın korunmasına yönelik kapsamı tanımlamaya yönelik içerikleri, koruma yaklaşımı ve kültürel turizmini ele alma biçimleri ve gündeme getirdikleri kavramları açısından içerik analizi yöntemi ile incelenerek üst ölçekli planların değerlendirilmesinde temel altlık oluşturacaktır. İçerik analizi, bilginin içeriğinin objektif ve sistematik tanımlamalarını yapan bir araştırma tekniğidir. Bu anlamda, kontrollü yorum yapma, nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimleme, belirli ölçütlere göre kavramları inceleme, ölçme ve anlam çıkarılması yönünde kategorilere ayırma tekniğidir. Bu açıdan içerik analizi, belli iletilerin görünme sıklığını kesin, nesnel ve güvenilir gözlemler aracılığıyla belirleme şansı vermektedir. Herhangi bir metnin içerisinde yer alan belli niteliklerin veya kategorilerin ortaya çıkma sıklığını belirlemesi sebebiyle açıklayıcı ve betimleyicidir. İçerik analizi tematik analizi gerektirmesi sebebiyle örüntüyü tanımlayarak ortaya çıkan temalar içerik analizi yöntemi ile kategoriler haline gelmektedir (Tavşancıl ve Aslan, 2001; George, 2003; Corbin & Strauss, 2008; Kırıl, 2020). Araştırma, bu kapsamda uluslararası tüzük ve belgelerde yer alan kültür ve turizm ile ilgili başlıca kavramları içerik analizi yöntemi ile kategoriler halinde düzenleme süreçlerini içermektedir. Çalışmanın sonucunda, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülebilir gelişimine ilişkin konunun tüm boyutları ile ele alınması ve planlama sistemindeki uyum ve bütünleşmenin sağlanmasına yönelik bir çerçeve oluşturulması hedeflenmiştir.

2. Bulgular

Birinci Dünya Savaşı sonrası kentlerde oluşan büyük yıkımlar ve beraberinde yaşanan değişimler “Ortak Avrupa Mirası” kavramını ve mirasın korunmasını gündeme getirmiştir. 1945 yılında Londra’da Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)’nun, 1946 yılında ortak Avrupa ilkeleri ve mirası doğrultusunda Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)’nin, 1949’da ise Avrupa Konseyi’nin kurulması konunun uluslararası düzlemde ve evrensel ilkelerle ele alınması açısından önemli aşamalardır. Ardından 1959’da ‘Kültür Varlıkları Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Uluslararası Merkezi (ICCROM) kurularak kültür varlıkları konusunda eğitim ve bilgi merkezi oluşturulmuş, uluslararası gelişmeleri düzenlemek ve konuya ilişkin kuram, yöntem ve bilimsel teknikleri geliştirmek üzere 1965’de Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) kurulmuştur.

UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası oluşumlar, düzenledikleri uluslararası toplantılar ve bunların sonucunda üretilen uluslararası sözleşmeler, tüzükler vb. aracılığıyla kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin uluslararası gündemini belirlemiş, bu konularda ilke ve yaklaşımlar ortaya koyarak sözleşmeyi kabul eden tüm devletler üzerinde etkin ve yönlendirici olmuşlardır. 1972’den beri, birbirini izleyen bir dizi UNESCO sözleşmesi ve bildirgesi, çeşitli miras türlerinin korunması için uluslararası bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), 1972 tarihli konferansı ile dünya kültürel mirasının korunmasına ilişkin önem arz eden Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile miras kavramını gündeme getirmiştir. Kültürel miras tüm dünya devletlerince evrensel bir değer kabul edilerek, bu mirasın korunabilmesi konusunda ortak çalışmalar yürütülmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu bağlamda Dünya Miras Listesi hazırlanması ve korumaya değer alanların belirlenerek listeye alınması, listedeki alanların Komisyon tarafından belirlenen kriterler ile tanımlanan üstün evrensel değer, bütünlük ve özgünlük ilkeleri ile desteklenmesi ve Alan Yönetim Planları’nın olması beklenmektedir.

Kültürel miras, geçmiş nesillerin bir emaneti olarak algılanıp, gelecek nesillere bozulmadan iletebilir ise korunarak yaşatılabilir. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesinde kültürel mirasların, baskı altında olduğuna ve yok olmalarının tüm dünya milletlerini ilgilendirdiğine vurgu yapılmıştır (UNESCO, 1972). Böylece, dünya mirası kavramı evrensel boyut kazanmakta ve dünya mirasları, siyasi sınırlar dikkate alınmadan, insanlığa ait evrensel değerler olarak ele alınmaktadır. Evrensel niteliklere sahip kültürel miras, insanlığın farklı dönemlerdeki deneyimlerini ortaya koymaktadır. Bu yaratıcılık eserleri, sadece bir ülkeye veya millete ait kabul edilemeyeceği için evrensel bir dünya mirası olarak kabul edilmektedir.

Kültürel miras hakkı, insan haklarının en temel parçalarından birisidir. Bu hakkın korunması gelecek kuşakların haklarının korunması anlamı taşımaktadır. Somut ve somut olmayan mirasın tehdit altında olması, tüm topluma görev ve sorumluluk yüklemektedir. ICOMOS Stockholm Bildirgesi’ne göre, bu haklar şöyle sıralanmaktadır (ICOMOS, 1998).

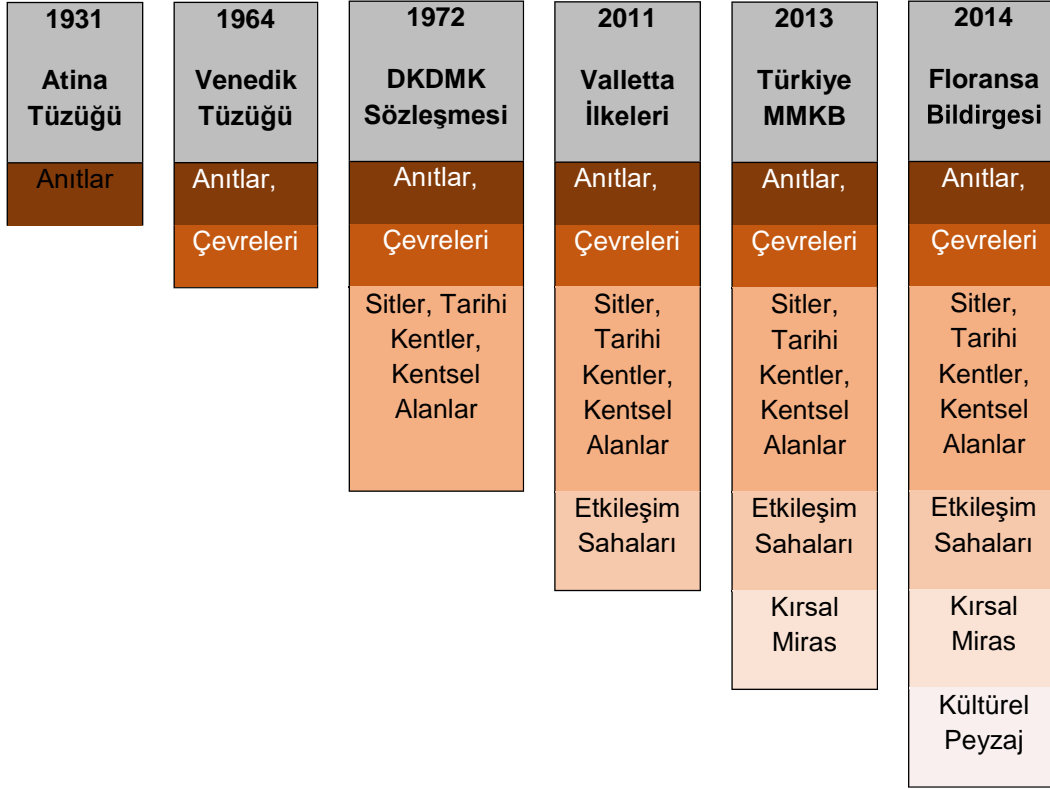
- Her bireyin kültürel kimliğinin ifade şekline saygı duyulması ve ifadelerin eşsiz belgelerine sahip olabilmeye hakkı;
- Mirasın tüm insanlar tarafından öğrenilebilme hakkı;
- Mirasın sağlıklı ve uygun şekilde kullanılabilme hakkıdır.

Evrensel bir değer ve temel insan haklarından biri olarak görülen kültürel mirasın korunmasına ilişkin uluslararası düzlemde kabul gören bu belgeler aşağıda belirlenen ana başlıklar altında gelişim süreci içindeki ana unsurları ile ele alınarak değerlendirilmiştir.

2.1. Korunacak Yapı/Alanlara İlişkin Tanımlama

Uluslararası Müzeler Örgütü tarafından 1931 yılında düzenlenen konferansta kabul edilen Atina Tüzüğü ile anıt eserlerin restorasyonuna ilişkin ilkeler tespit edilmiş ve Tüzük koruma alanında önemli adımlardan biri olarak kabul görmüştür. 1960-1975 yılları arası, UNESCO, ICOMOS, Avrupa Konseyi, ICCROM gibi uluslararası oluşumların düzenledikleri toplantılar sonucu oluşturulan uluslararası belgeler mimari ve kentsel korumanın temellerinin oluşumu açısından önem taşımaktadır. Bu dönemde, Venedik Tüzüğü ile koruma konusunda uluslararası ilkeler ve standartlar tanımlanmış, korunacak değerlerin kapsamı ve ölçeği genişlemiş ve koruma farklı boyutlarıyla ele alınmaya başlamıştır. Tüzükle anıtların çevresi ile birlikte korunması gündeme gelmiş olmakla birlikte, geleneksel doku daha çok anıt eserleri tamamlayıcı bir fon olarak görülmüştür. 1972 yılında Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile üstün evrensel değer taşıyan kültürel ve doğal miras alanlarının dünya miras listesine dahil edilerek koruma altına alınmaları gündeme gelmiş, 1975 yılında kabul edilen Amsterdam Bildirgesi ile ise mimarlık mirasının yalnız üstün nitelikli tek yapıları ve çevrelerini değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerdiği kabul edilmiştir (<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr>, 2021).

Daha sonraki süreçte ise, kırsal miras, endüstriyel miras gibi tanımlamalar ile birlikte, sit alanı olarak belirlenerek koruma alanları ile bunlarla yoğun etkileşim içinde bulunan alanlarında korunmasına yönelik yaklaşımların geliştirilmesi gündeme gelmiştir. 2011 yılında kentin korunan alanlarının planlarda izole edilmiş alanlar olarak değil, diğer kentsel özelliklerle iç içe geçen, tarihi ve modern kenti birleştirmede ve kentsel gelişmeyi iyileştirmede yapısal bir rol oynayacak biçimde ele alınmasını amaçlayan UNESCO Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesini kabul etmiştir. Sözleşme doğal alanlar ile kültürel alanlar; koruma alanları ile gelişme alanları arasındaki ilişkiye gönderme yaparak koruma konusunun çerçevesini genişletmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Koruma Yaklaşımında Bütünleşik Korumaya Doğru Gelişim Süreci
(DKDMK: Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması,
MMKBÇ: Mimari Mirası Koruma Bildirgesi)

2.2. Korunacak Unsurlar/Temel Kavramlar

UNESCO sözleşmeleri ve bildirimleri başlangıçta sanat eserleri, yapıları çevreler ve doğal alanlara odaklanırken (UNESCO, 1972) daha sonraki dönemde özellikle somut olmayan miras kavramı olmak üzere diğer kültürel miras biçimlerini de içermiştir. ICOMOS (2011), kültürel mirasın kentsel gelişmeyi yönlendirebilme rolüne sahip olduğu, bugüne kadar kültürel mirasın gelişmeye engel olarak görüldüğü, ancak gelecekte kentsel kalkınma açısından kültürel kimlik ve çeşitlilik ile birlikte anahtar rol oynayacağını vurgulamaktadır.

2011 yılında ICOMOS tarafından kabul edilen Valette İlkeleri (ICOMOS, 2011) ise, kültürel mirasın kentsel alanın dar kapsamından çıkması üzerinde durmaktadır. Kültürel mirasın korunması bölgesel ölçekte ele alınarak, mirasın sürekliliği, kültürel kimlik, somut olmayan değerler, geleneksel dokular, kamusal mekânın rolü, bütünleşme ve çevresel faktörler konularında derin bir farkındalık oluşmaktadır.

21. yüzyılın konusu ise somut olmayan kültürel miras olmuştur. UNESCO tarafından 2003'te Paris'te imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ile uluslararası toplantılarda somut olmayan değerlerin korunması, anıt, sit, yer, anı, hafıza, yerin ruhu gibi konularla birlikte ele alınması, korumanın başka bir yöne evrilmesine zemin hazırlamıştır. Yakın dönemde ise, kültür ve doğa arasındaki yakın ilişkilerin tanınması için kültürel peyzajları da içeren kavramsallaştırmalar ağırlık kazanmaktadır.

2000 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen “Avrupa Peyzaj Sözleşmesi”, peyzajın bireysel ve sosyal refahın anahtar bir ögesi olduğuna ve korunmasının, yönetiminin ve planlanmasının toplumdaki herkese haklar ve sorumluluklar getirdiği kabulünden hareketle doğal, kentsel, kırsal ve banliyö alanlarında peyzaj yönetimi, korunması ve peyzaj politikasının üretilmesini öngörmektedir (Kamacı, 2016). 2011 yılında UNESCO tarafından kabul edilen Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiyesi ile ise kültürel kimlik ve çeşitliliğin önemi vurgulanmış, kültürel gelenekler, mekânsal biçim, sosyal süreçler, insanlar ve doğal çevreleri arasındaki denge ve refah üzerinde durulmuştur. İncelenen belgelerde öne çıkan kavramlara ilişkin özet tablo aşağıda verilmiştir (Şekil 3).

1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Somut kültürel miras (tarihi kentsel alanlar, anıtlar, yapı toplulukları, sitle)er) • Üstün evrensel değer
1989 Popüler ve Geleneksel Kültürün Korunması Tavsiye Kararı	<ul style="list-style-type: none"> • Somut olmayan kültürel miras (dil, edebiyat, folklor, müzik, dans, oyunlar, mitoloji, ritüeller, gelenekler, el sanatları ..vb.)
1994 Nara Özgünlük Belgesi	<ul style="list-style-type: none"> • Özgünlük • Kültürel ve yerel çeşitlilik/ zenginlik (miras çeşitliliği) • Geleneksel bilgi/ doku
2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	<ul style="list-style-type: none"> • Somut olmayan kültürel miras (dil, edebiyat, müzik, dans, oyunlar, festival, yemek, mitoloji, ritüeller, gelenekler, el sanatları ..vb.) • Geleneksel bilgi
2008 Yerin Ruhunun Korunması Hakkında Bildirge	<ul style="list-style-type: none"> • Yerin ruhu, (yapı, alan, peyzaj, obje gibi maddi nitelikler ile anı, inanç, geleneksel bilgi, aidiyet, anlatı, yazılı belge, tören, festival, değerler, doku, renk, iz, vb. manevi niteliklerin birlikteliği) • Yaratıcı/ Kültürel mekânlar
2011 Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri	<ul style="list-style-type: none"> • Doğal yapı • Arkeolojik kalıntılar, • Manzaralar, Silüetler • Odak Noktaları • Sembolik ve tarihi fonksiyonlar • Kültürel uygulamalar • Gelenekler • Anılar
2013 Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi	<ul style="list-style-type: none"> • Kırsal miras • Kültürel ve mimari miras • Geleneksel bilgi/doku

2014 İnsani Değer Olarak Miras ve Peyzaj Bildirgesi	<ul style="list-style-type: none"> • Kültürel peyzaj • Kültürel miras ve değerler • Geleneksel bilgi/doku
---	--

Şekil 3. Uluslararası Tüzük ve Belgelerde Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Kavramsal Çerçeve

2.3. Kültür Turizmi, Kültürel Mirasın Korunması İlişkisi

Kültür turizmi gelir sağlamanın yanı sıra, kültürel değerlerin korunmasına da sağladığı faydalar sebebiyle itici bir güç olarak değerlendirilmekte ve önemini gün geçtikçe artırmaktadır. Son yıllarda insanların dışardaki dünyaya duyduğu ilgi, farklı kültürleri öğrenme istekleri, kültür seviyeleri ve teknolojik gelişimlerin artması, kültür turizmini dünyada yükselen bir eğilim haline getirmektedir. Günümüz koruma anlayışında kültürel miras alanlarının sadece bir ulusa ait olmadığı ve insanlığın ortak malı olduğu görüşünün kabul görmesi, miras alanlarının kültür turizmi ile küresel ölçekte ilgi duyulan alanlar olmasına sebep olmaktadır.

UNESCO'nun dünyanın ortak olarak korumak zorunda olduğu alanları belirleyerek Dünya Miras Listesi'ne eklemesi, buna en önemli kanıttır. Dünya üzerinde kültür turizminin önemli bir payını UNESCO dünya miras listesindeki doğal ve kültürel varlıklar oluşturmakta, dünya miras listesine giren alanlar ise yükselen bir değer olarak kabul edilmektedir. Ancak küreselleşen turizm anlayışı sonucu bazı alanlar ve daha keşfedilmemiş birçok kültürel miras alanı, kullanım noktasında doyuma ulaşma, çevre ve altyapı sorunları, çarpık kentleşme ve görüntü kirliliği gibi sebeplerle tehdit altında bulunmaktadır.

Turizm faaliyetlerindeki gelişmelerin artan hızı ve yerleşmeler üzerindeki etkileri konunun koruma uzmanlarınca da tartışılır hale gelmesine neden olmuştur. Turizm ve kültürel miras arasındaki dinamik etkileşime vurgu yapan Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü (1999); kültür mirasının önemini ev sahibi topluluğa ve ziyaretçilere aktarılması, turizmin kültür mirasına ve ev sahibi toplulukların yaşayan kültürlerine saygı gösterecek ve onları daha iyi duruma getirecek şekilde geliştirilmesi ve yönetilmesi, korumacı tarafla, turizm endüstrisi arasında sürdürülebilir bir gelecek kurma gereği konusunda diyalog kurulmasının kolaylaştırılması ve kültür mirası alanlarının korunması bağlamında ayrıntılı hedefler ve stratejilerin geliştirilmesi hedeflerini benimsemiştir.

Birbirlerini besleyen, etkileyen ve etkileşen kültürel miras ve kültür turizmi arasındaki ilişkiler konusunda en kapsamlı belge, Avrupa Konseyi tarafından 2003 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınmanın Bileşenlerinden Biri Olan Kültürel Mirasın Korunmasında Turizmin Önemi başlıklı tavsiye kararıdır. Bu karara göre; kültürel mirasın korunması, kültürel turizm sektörünün ve sürdürülebilirliğinin önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda kültürel varlıkların korunması yerel yöneticiler, yerel halk, koruma uzmanları, kültür varlıklarının sahipleri ve kullanıcıları ile turizm sektörü elemanlarının ortak sorumluluğu altındadır.

2008 yılında gündeme gelen Kültürel Rotalar Tüzüğü ise; kültürel miras kavramını, doğal, kültürel ve tarihi ortamıyla doğrudan ilişkili olarak tanımlayan yenilikçi, karmaşık ve çok boyutlu bir kavram olarak kültür rotalarını gündeme taşımıştır. Kültürel Rotalar, farklı halkların kültürel mirasa katkılarının zengin çeşitliliği ile etkileşimli ve dinamik yapısını temsil eder. Kültür Rotalarının yeni bir kavram ya da kategori olarak ele alınması, diğer kültürel varlık kategorileri ya da türlerinin (anıtlar, şehirler, kültürel peyzajlar, endüstriyel miras vb.) önemlerini artırarak ortak bir sistem içine dahil eder.

Aynı yıl kabul edilen “Kültürel Miras Alanlarının Algılanması ve Sunumu Tüzüğü’nde” korumanın başarısında halkın miras algısının önemi ile çok boyutlu koruma çalışmaları ile sürdürülebilirlik ilkesine vurgu yapılmaktadır. Yine kapsayıcılık, katılım ve katılıma yönelik farklı iletişim kanallarının verimli kullanımı gündeme taşınan konular arasındadır.

Benzer süreçte, Avrupa Konseyi tarafından desteklenen Avrupa Tarihi Kentler ve Bölgeler Birliği (EAHTR), 2009 yılında kendi adına tarihi kentlerin kültürel mirasa dayalı turizmi nasıl daha sürdürülebilir geliştirebileceğine dair kılavuzlar hazırlamak için uluslararası bir uzman çalışma grubu kurmuş ve bu grupça hazırlanan teknik rapor Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiştir (Tarihi Kentlerde ve Şehirlerde Sürdürülebilir Kültür Turizmi 2009). Rehber sürece ilişkin eylem planının içermesi gereken faktörler ve süreçleri tanımlamaktadır.

Özetle süreç içinde kültür ve turizm arasındaki ilişkinin nasıl ele alınması gerektiği ve olumlu yönde yönlendirilerek, daha barışçıl, eşitlikçi, yaşanabilir bir toplum düzeni için katalizör olarak kullanılması yönünde çabalar ağırlık kazanmaktadır. UNWTO Turizm için Küresel Etik Kuralları’nda (1999) belirtildiği gibi, seyahat gezegenimizde yaşayan herkes için eşit bir haktır. Herkes, hoşgörüyü, saygıyı ve çeşitliliği takdir etmeyi teşvik etmek amacıyla, destinasyonları ve bu destinasyonlardaki geniş kültürel ve doğal mirası keşfetme fırsatına sahip olmalıdır. İncelenen belgelerde öne çıkan kavramlara ilişkin özet tablo aşağıda verilmiştir (Şekil 4).

1999 Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü	<ul style="list-style-type: none"> • Kültür turizmi • Katılım ve işbirliği • Kültürel etkileşim ve iletişim • Turizm planlaması
2003 Sürdürülebilir Kalkınmanın Bileşenlerinden Biri Olan Kültürel Mirasın Korunmasında Turizmin Önemi Tavsiye Kararı	<ul style="list-style-type: none"> • Kültür turizmi • Koruma • Sürdürülebilir Kalkınma/Gelişme
2008 Kültürel Rotalar Tüzüğü	<ul style="list-style-type: none"> • Kültür rotaları • Ortak tarih • İşbirliği • Çok disiplinlilik • Bütünlük • Dinamizm • Yer

2008 Kültürel Miras Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü	<ul style="list-style-type: none"> • Algılanma • Sunum • Erişilebilirlik • Sürdürülebilirlik için planlama • Özgünlük • Kapsayıcılık • Araştırma-eğitim
---	--

Şekil 4. Uluslararası Tüzük ve Belgelerde Kültür Turizmine İlişkin Kavramsal Çerçeve

2.4. Uluslararası Düzlemde Koruma Yaklaşımının Gelişimi

1972'den beri, birbirini izleyen bir dizi UNESCO sözleşmesi ve bildirgesi, çeşitli miras türlerinin korunması ve kültür turizmi üzerine uluslararası bir çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bildirgelerde başlangıçta sanat eserleri, yapıları çevreler ve doğal alanları korumaya yönelik kararlar alınırken, daha sonraları somut olmayan mirasa yönelik kararlar alınmaya başlamıştır. Gelişmeler doğrultusunda bu kararlara yerin ruhu, özgünlük, geleneksel bilgi, kültürel peyzaj, kültür turizmi gibi kavramların da eklenmesiyle kültürel mirasın korunmasının daha bütüncül bir pencereden bakılması gerektiği anlaşılmıştır. 1975 Avrupa Mimarlık Miras Yılı olarak belirlenmiş ve aynı yıl Amsterdam Bildirgesi yayımlanmıştır. Bildirge mimari mirasın korunmasını kentsel ve bölgesel planlamanın hedeflerinden biri olarak belirlemiş, ekonomik, sosyal, yönetsel ve yasal yönleri gözetilen bütüncül bir koruma modeli önermiştir. 1987 yılında kabul edilen Washington tüzüğü ise kültürel mirasın korunması kadar geliştirilmesi ve çağdaş yaşama katılmaları için gerekli uyarlamalara yaptığı vurgu ile dikkat çeker.

2011 yılında ICOMOS tarafından kabul edilen Valette İlkeleri ile kültürel miras kentsel alan kapsamından çıkarılmış, kültürel miras alanlarının çevresiyle birlikte ele alınması gerektiği ve konuya bölgesel ölçekte bakılmasının önemi vurgulanmıştır. Tarihi kentlerin korunması, kent ve bölgenin ayrılmaz bir parçası kabul edilmiş; tüm planlama düzeylerinde tarihi dokunun dikkate alındığı tutarlı ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarının geliştirilmesini önerilmiştir. Tarihi kentler ve kentsel alanların korunması ve yönetimi konuları gündeme gelerek, tampon bölge, yönetim planı ve koruma izleme sürecinin öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca, kültürel miras alanları üzerinde yıkıcı etkiye sahip olan iklim değişikliği ve kültürel bilincin artırılmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu bildirilmiştir (ICOMOS, 2011). Bu vurgular ile somut-somut olmayan miras, miras alanları-çevresi, fiziksel koruma-sosyal, ekonomik sürdürülebilirlik ilişkileri bütüncül yaklaşımı ve planlamayı gerekli kılan unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. UNESCO tarafından kabul edilen "Tarihi Kentsel Peyzaj (Historic Urban Landscape-HUL) Tavsiyesi" ile kamusal alan olarak kentsel peyzajın rolü, kentin kültürel kimlik dokusu ve silueti ile birlikte bir bütün olarak ele alınması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Kültürel kimlik ve çeşitlilik, geleneksel bilgi, mekânsal sistemin sosyo-ekonomik süreçlerle ilişkisi, afet riskleri, kaynakların kullanımı, kültürel ve ekolojik sürdürülebilirliğin ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi konuları üzerinde önemle durulmaktadır.

Tarihi şehirlerin yönetiminde disiplinler arası yaklaşım ile yerel halkın katılımı, sürdürülebilirliğin sağlanması ve demokratik bir kentsel yönetim modelinin geliştirilmesi önerilmektedir (UNESCO, 2011; UNESCO, 2015; Zeayter & Mansour, 2018).

ICOMOS tüzük ve belgeleri ile koruma ve turizmin temel kavramları ve nasıl yönetileceği şekillenmeye başlamıştır (<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>, 2021). Bu gelişmeler sonucunda, dünya ülkelerince evrensel nitelikteki kültürel mirası koruma anlayışı değişmiş, korumanın gerekliliği ve bununla birlikte gelişen kültür turizminin sürdürülebilir yönetimi önem kazanmıştır. Bu gelişmeler sonrasında koruma kullanma dengesinin önemi ve zorunluluğu netleşmiş, toplumların koruma anlayışına bakışı değişmiş, korumanın önemi ve değeri artmıştır. Koruma anlayışının, anıtların bakım ve onarımından bütüncül planlama, koruma ve alan yönetimine doğru gelişim gösterdiği süreçte, korumanın güçlenen/genişleyen anlamı ile birlikte, kültürel mirasın korunmasına yönelik bütüncül yaklaşımlar kabul görmektedir. Yine turizm ve koruma ilişkisine yönelik olarak, sürdürülebilir turizm politikaları ile kentsel ve ekonomik kalkınmada yerel toplulukların ve kültürlerin önemine değinen entegre yaklaşımların ön plana çıkmaktadır.

Kültür turizminin kendi içindeki evrim sürecinde, bir kültürün mekânsal izlerini görmekten öte, kültürü tüm boyutlarıyla ele alan ve yerel halk ile deneyimleyen bir yönelimin olduğu izlenmektedir. Bu durum ise kültürel miras üzerinde olumlu ve olumsuz etkilere sebep olan turizm faaliyetlerinin, ekonomik, işletme ve yönetim boyutları ile ele alınmasının yanı sıra, mekânsal politika ve planlara da entegrasyonunu gerektirmektedir. Kültürel miras ve kültür turizminin birlikte ve eşgüdümlü olarak geliştirilebilmesi yönünde çok kapsamlı, çok aktörlü ve çok boyutlu planlama yaklaşımlarının uygulanmasına yönelik strateji ve eylemlere gereksinim bulunmaktadır.

Bu kavramsal çerçevenin oluşturulması amacıyla, incelenen kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine yönelik uluslararası tüzük ve belgelerde yer alan ve koruma kavramının kapsamındaki genişlemeyi tarifleyen kavramlar aşağıda yer alan tabloda özetlenmiştir (Şekil 5).

1964 Venedik Tüzüğü	Sağlamlaştırma, bakım, onarım, belgeleme					
1975 Amsterdam Bildirgesi	Kent ve ülke planlamanın hedefi olarak koruma	Alanların kendi özel niteliklerine göre ele alınması				
1987 Washington Tüzüğü	Tarihi bölgeler ile bütünşehir arasında uyum	Katılım	Çağdaş yaşama uyarlama			
2008 Quebec Bildirgesi	Özgünlüğün korunması	Katılım, paydaşlar arası işbirliği	Fiziksel zihinsel erişim	Sosyal, kültürel, tarihsel bağlam	Sosyal, finansal çevresel sürdürülebilirlik	
2011 Valletta İlkeleri	Özgünlüğün korunması/ Değişimin yönetilmesi	Yönetişim/ yönetim planı	Çağdaş yaşama entegrasyon	Tampon bölge	İarınse/ geleneksel alanların mevcut topluluğa entegrasyonu	Geleneksel yaşam pratiklerinin sürdürülmesi

Şekil 5. Koruma Yaklaşımının Anıtların Bakım ve Onarımından Bütünleşik Planlama ve Alan Yönetimine Doğru Gelişim Süreci

3. Sonuç

Kentleri farklı kılan kültür ve tarihi miras, kent kimliğinin de yapıtaşıdır. Bu değerler kentlerin devamlılığının da önkoşuludur. Kültürel miras geleceğimizi üzerine inşa edebileceğimiz önemli bir kaynak olarak ele alınmakta ve buldukları çevrenin uyumlu gelişimine destek olmaktadır. Bu sebeple, kültürel mirasın korunması her düzeydeki kent ve bölge planlamanın ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Kültürel miras ile turizm arasındaki ilişki dinamik ve çatışan değerler söz konusu olabilir. Bu ilişkinin günümüz ve gelecek kuşaklar için sağlıklı şekilde kurgulanabilmesi, bütüncül ve sürdürülebilir politikalar aracılığı ile sağlanabilir. Uluslararası tüzük ve belgeler, insanlığın kültürel değerlerinin ve birikiminin geçmişten bugüne sürdürülebilirliğinin sağlanması ve korunmasını hedeflemektedir.

Bu belgeler; kültürel mirasın korunması, kültür turizmi ve katılımcı süreçlerin birliktelik ve bütünlük içermesi gerektiğini göstermekle birlikte, koruma kullanma dengesindeki hassasiyetler ile kültür turizminin bu hassasiyetlerle olan destekleyici ilişkisini de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, koruma ve kültür turizminin bir çatı altında buluşturulması önem taşımaktadır.

Bu kapsamda üst ölçekli plan kavramı, planlamada koruma ve turizme yönelik yasal/yönetimsel çerçevenin uygulanmasında kilit role sahiptir. Üst ölçekli planlar, çalışmanın konusunu oluşturan kültür ve turizm konularını stratejik düzeyde ele alması, bölgesel çözümler sunması ve ortak bir paydada birleştirmesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Türkiye’de planlama sisteminde kültürel miras alanlarını korumaya yönelik yasal/yönetimsel çerçevede, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamındaki sit alanları ve tescil edilerek koruma altına alınan kültür varlıkları planlamanın konusudur. Kıbrıs’da ise konuya ilişkin 1935 yılında İngilizler tarafından yürürlüğe konan Fasıl 31 Yasası, 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti Döneminde “Eski Eserleri Koruma Yasası” ile düzenlemeler getirilmiştir. 1994 yılında ise güncel ihtiyaç ve gelişmeler doğrultusunda “Eski Eserler Yasası” yürürlüğe girmiş, ancak bu yasa ile birlikte alansal korumaya geçilebilmiştir (Soygör, 2003; Tozan ve Akın, 2009).

Her iki ülke için de, özel bir Kanun düzenlemesi ile kültür varlıklarını korumaya önem verirken, korunan ve korunmayan alanları ayırttırmakta ve farklı yaklaşımlar ile ele almaktadır. Bu sebeple, kenti bütüncül olarak ele almak açısından, sit alanları birbirleri ve diğer kentsel alanlar ile ilişkisel anlamında ayırtılmaktadır. Kanun kapsamına girmeyen ya da girmesi için gerekli süreçleri henüz tamamlamamış alanlar bu kapsamda sorunlar ile karşılaşabilmektedir.

Türkiye’de yasal/yönetimsel çerçeve, sit alanları ve onların etkileşim alanlarını alt ölçeklerde (1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı) koruma planları ve ilgili mevzuatlar doğrultusunda çözmeye çalışmaktadır. Üst ölçekli planlarda (1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı) ise korumaya ilişkin stratejik kararların uygulanması eksik kalmakta, genel ifadelerle dayalı olarak ilgili mevzuatlara gönderme yapan plan hükümleri dışında konuya çözüm bulunamamaktadır. İmar mevzuatında mekânsal planlar hiyerarşisinde yer almayan bu planların dışındaki diğer planların (ülke turizm stratejisi, bölge planı vb.) ise mekânsal planlar ile ilişkisinin nasıl kurulacağı belirsiz olup bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla, planlama sisteminde hızlı ve parçacıl planlar aracılığı ile çözülmeye çalışılan mevcut karmaşık, katılımsız ve denetimsiz yapının değiştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Benzer bir durum Kıbrıs’ta koruma alanında siyasi ve idari ayrımlar sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Siyasi ve idari asimetriler nedeniyle koruma açısından ortak bir Kalkınma Planı sağlanamamıştır (Hadjimichael & Papastilianou, 2019). Kıbrıs’ta koruma çalışmaları da parçacı çözümlerden öteye gidememiş, şehrin diğer bölümleri ile bütünleşen planlama yaklaşımları izlenememiştir. Planlama ve koruma konusunda yetkili kurumlar arasındaki koordinasyon sorunları, farklı alanların benzersizliğini dikkate almayan tek tip planlama yaklaşımları, sosyal ve ekonomik politikaların mekânsal hedeflerle entegrasyonunun sağlanamaması, katılım süreçlerine yönelik düzenlemelerin yetersizliği de diğer sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. (Doratlı vd., 2004). Koruma hedefine yönelik alınan kararlar kağıt üzerinde doğru, sürdürülebilir veya bütüncül görünse de, mali kaynaklardaki yetersizlikler, bilinçsizlik, kontrol ve kalifiye eleman eksikliği ve en önemlisi siyasi iradedeki eksiklikler nedeni ile doğru sonuçları verememektedir (Vehbi, 2012).

Dolayısıyla, Türkiye’de olduğu gibi, planların hazırlanma ve uygulama aşamasındaki belirsizlikler, kurumsallaşamama, yöneticilerin ulusal ve bölgesel planlama politikalarına bakış açılarındaki farklılıklar, alt ölçekli planlar ile kurulan ilişkiler, bağlayıcılık düzeyleri, plan içeriği ve dilinin standartlaştırılmaması gibi sorunlar koruma ve kültürel turizmdeki sürdürülebilirliğin sağlanmasını engellemiştir.

Planlama disipliniinde politika, strateji ve plan ölçekleri açısından kültürel mirasın korunması ve kültür turizmi kapsamında ele alınması gereken yaklaşımlar şu şekilde özetlenebilir (Şekil 6);

Planlama Yaklaşımları	
Eylem ve sonuç odaklı olma	-Bölgesel ölçekte stratejik kararlar ve kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği -Daha yaşanabilir, kimlikli, kültürel dokusu korunmuş, potansiyelini doğru kullanan kültür turizminde marka olmuş kentler
Etkileşim / Sadeleştirme	-Planlama sisteminde sadeleştirme, planlar arası yatay ilişkiler, etkileşim ve bütünlük, tek ve ortak bir planlama dili -Kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülmesi açısından bölgesel ölçekte karar ve stratejiler
Katılım / Yönetişim	-Yönetişim modeli çerçevesinde yerel yönetimleri ve halkı katılım sürecine entegre eden, güçlü izleme ve denetim mekanizması ile desteklenen planlar, -Şehrin kültürel miras değerleri ile evrensel nitelikli çözümlerinin bütünleşmesi ve yerel kimlik ve özelliklerin planlamaya yansıtılmasını sağlayan katılımçılık mekanizmaları.
Planlar arası hiyerarşi / Yerindenlik	-Kentlerin bütüncül planlanması açısından üst ölçek planlarının alt ölçekler ile uyumlu, yerele fazla müdahale etmeyen, yerindenlik ilkesini uygulayan planlar, -Plan kademelenmesinde kültür ve turizme yönelik kararlarda üst ve alt düzeydeki planlarla ilişkiler kuran, planlar arası hiyerarşiyi sağlayan planlar.
Kesinlik / Esneklik	-Kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin gelişiminde bölgesel sınırların tüm üst ölçekli planlar içerisinde kesinliği / netliği, -Plan karar vericilerinin kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine yönelik hedeflere yönelik uygulamalarda katı sınırlar ve yetki karmaşasından uzaklaşarak esneklik sağlaması.
Düzenleyici rol / Stratejik rol	-Planlanan alanın mekânsal ve sürdürülebilir gelişimini biçimlendiren üst ölçekli planların düzenleyici ve stratejik rolü, -Kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin sürdürülebilirliğini sağlamak için bölgesel ölçekte yol gösterici stratejik ve mekânsal kararlar, kararların işlevsel, uzun ve kısa vadeli vizyon, hedef ve perspektifler ortaya koyarak izleme, geri-besleme, değerlendirme, uyarılma ve revizyon içermesi.
Plan-uygulama bütünlüğü / Uygulama farklılığı	-Üst ölçekli planların mekâna aynen yansıtılarak plan ve uygulama bütünlüğünü sağlaması, yerel ölçekteki planlara altlık teşkil etmesi, stratejik kararlar ile kentleşme dinamiklerini dengeli bir şekilde sağlaması, -Üst ölçekli planların, kültürel mirasın korunması ile kültür turizminin sürdürülebilirliği bağlamında stratejik kararlarının uygulama aşamasında bütünselliği, bölgesel ölçekte mekânsal ve stratejik kararlar ile kademeli birlikteliği.

Şekil 6. Kültürel Mirasın Korunması ve Kültür Turizmine Yönelik Planlama Yaklaşımları

Planlama sisteminde kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine yönelik yürütülen plan ve plan kararları, kültür ve turizmi ortak bir paydada birleştirememektedir. Bu kapsamda kültür ve turizme ilişkin üst ölçekli planları birleştiren bir unsur olarak, uluslararası sözleşme ve tüzüklerde ortaya konulan yaklaşımlar yol gösterici niteliktedir. Bu yaklaşımlar doğrultusunda üst ölçekli planların karar ve uygulama süreçleri kültür ve turizmi bir arada ele alarak değerlendirildiğinde, kültürel mirasın korunması ve kültür turizminin gelişimine yönelik bütüncül bir planlama politikası yürütülebilir. Çalışma bu entegrasyonu sağlayabilmek açısından planlama alanında üst ölçekli planlar kapsamında kültürel miras ve turizm arasında ilişkinin nasıl ele alınması gerektiğine dair çerçeveyi uluslararası tüzükler, anlaşmalar üzerinden tanımlamaktadır.

Kaynaklar

- Al-hagla, K. (2010). *Sustainable urban development in historical areas using the tourist trail approach: A case study of the cultural heritage and urban development (CHUD) project in Saida, Lebanon*, *Cities*, 27 (4), 234-248.
- Alpaslan, İ. (2015). *UNESCO, sürdürülebilir kalkınma ve kültür: Somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) örneği*, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Uzmanlık Tezi, UNESCO.
- Clark, G. (2006). *City marketing and economic development*, International City Marketing Summit, Madrid.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). **Basics Of Qualitative Research: Techniques And Procedures For Developing Grounded Theory**. Thousand Oaks: Sage.
- Çatalbaş, F. ve Ecemiş Kılıç, S. (2021). *Farklı kentsel paydaşların kültürel mirasın korunması ve kültür turizmine ilişkin görüşlerinin üst ölçekli planlar çerçevesinde değerlendirilmesi: İzmir örneği*, *Ege Coğrafya Dergisi*, 30 (1), 167-186.
- ÇEKÜL Vakfı (2012). **Sürdürülebilir Kültür Turizmi İçin Kamu –Yerel - Sivil İşbirliği**. http://www.cekulvakfi.org.tr/files/dosyalarhaber/surduru%20lebilir_kultur_turizmi_klavuzu.pdf (25.05.2015)
- Doratlı, N., Hoskara, S. O., & Faslı, M. (2004). An analytical methodology for revitalization strategies in historic urban quarters: A case study of the Walled City of Nicosia, North Cyprus. *Cities*, 21(4), 329-348.
- du Cros, H. (2001). *A new model to assist in planning for sustainable cultural heritage tourism*, *International Journal of Tourism Research*, 3 (2), 165-170.
- Emekli, G. (2018). *Kent turizminde kültür ve yaratıcılık*, TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 469-489, Ankara.
- Fitch, J.M. (1982). **Historic Preservation: Curatorial Management Of The Built World**, New York: McGraw-Hill.
- George, A. L. (2003). İçerik çözümlemesinde nicel ve nitel yaklaşımlar. **İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi** içinde (Der.ve Çev. Murat S. Çebi), Ankara: Alternatif Yayınlar
- Hadjimichael, M. & Papastylianou, K. (2019) (Etnik olarak bölünmüş bir adada çevre koruma ve çevresel iş birliği: Kıbrıs'taki durum [Environmental protection and cooperation in an (ethnically) divided island: The case of Cyprus], *PRIO Cyprus Centre Report*, 6. Nicosia: PRIO Cyprus Centre.

- ICOMOS. (1994). *Nara document*, <https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>.
- ICOMOS. (2008). *The Quebec declaration on the preservation of the spirit of the place*. <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts>.
- ICOMOS. (2011). *The Paris declaration on heritage as a driver of development*. <http://www.icomos.org/en/charters-and-texts>.
- Kamacı, E. (2016). 2863 Sayılı KTVKK'nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi. METU Journal of the Faculty of Architecture, 31(2).
- Kıral, B. (2020). *Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi*. Siirt Üniversitesi SBE Dergisi, 15, 170-189.
- Loulanski, T. & Loulanski, V. (2011). *The sustainable integration of cultural heritage and tourism: A meta-study*. Journal of Sustainable Tourism, 19 (7), 837-862.
- McKercher, B. vd. (2005). *Relationship between tourism and cultural heritage management: evidence from Hong Kong*. Tourism Management, 26 (4), 539-548.
- Nasser, N. (2003). *Planning for urban heritage places: reconciling conservation, tourism, and sustainable development*. Journal of Planning Literature, 17(4), 467-479.
- Nuryanti, W. (1996). *Heritage and postmodern tourism*. Annals of Tourism Research. 23 (2), 249-260.
- Orbaşlı, A. (2000). **Tourists in Historic Towns, Urban Conservation and Heritage Management**. London and New York: Taylor & Francis.
- Richards, G. (2011). **Cultural Tourism: Global and Local Perspectives**. New York: Routledge.
- Richards, G. (2014). *Creativity and tourism in the city*. Current Issues in Tourism, 17 (2), 119-144.
- Soygür, A. (2003). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Tarihi Değerleri Koruma Anlayışı Ve Lefkoşa Suriçi Öneri Koruma Plan Yaklaşımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). **Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri**. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Tekeli, İ. (2009). **Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tiesdell, S., Oc, T. & Heath, T. (1996). **Revitalizing Historic Urban Quarters**. Oxford: Architectural Press.
- Tozan, A., & Akin, G. (2009). İngiliz sömürge dönemi ve sömürge sonrası Kuzey Kıbrıs' ta kent ve mimarlık. *İTÜDERGİSİ/a*, 8(2), 57-88.
- Türkoğlu, İ. (2020). *Sürdürülebilir kalkınmada kültür mirasının yeri ve önemi*. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10 (20), 117-143.
- UNESCO. (1972). *The convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage*. <http://portal.unesco.org/en>.
- UNESCO. (2003). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>.
- UNESCO. (2011). *Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı*, <https://www.unesco.org.tr/Pages/590/176>.

UNESCO. (2015). *International conference on “Culture for Sustainable Cities”*, <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/culture-for-sustainable-cities/>.

Vehbi, B. O. (2012). Kıbrıs'ta Geleneksel Konut Dokusunun Sürdürülebilir Korunmasına Yönelik Öneriler. *III. Konut Kurultayı* (s.91), Lefkoşa.

Zeayter, H. & Mansour, A. M. H. (2018). *Heritage conservation ideologies analysis-Historic urban landscape approach for a Mediterranean historic city case study*. HBRC Journal, 14, 345-356.

<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasibildirgeler&dil=tr>, Erişim: 14.09.2021.

<http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icomostuzukleri&dil=tr>, Erişim: 14.09.2021.

Sacred Places and Sacred Landscapes: A Biographical Approach to Landscapes of Beşparmak Mountains and Lake Bafa

Assist. Prof. Dr. Huriye Simten SÜTÜNÇ

Abstrac

Sacred places and landscapes are created and developed by human actions. Such landscapes are dynamic and complex landscapes where people connect with the past and re-enact narratives. Although studies have shown that sacred landscapes have an effective role in strengthening social memory by combining the place where rituals take place and actions in transferring this memory by combining to generation, it remains incomplete to explain how the perceived structure of the landscape is transformed by human actions. In this study, the sacred areas and landscape around Beşparmak Mountains and Lake Bafa, which have been preserving their sacredness for thousands of years, have been biographically examined. Sacred areas and landscapes created by anonymous actors in the region from the Prehistoric Period to the present have been determined using historical maps and documents belonging to the Prehistoric, Hellenistic, Roman and Byzantine Periods. How the anonymous actors who contributed to the transformation of the landscape in each period perceive the landscape with a landscape biography approach. It has been among the important results of the study that sacred landscapes are the result of common human activity and therefore culturally constructed. The landscape biography approach discussed in this study will constitute an effective example of how the landscape is integrated with natural and cultural elements, that the landscape affects people in the long term while the human transforms the landscape, and how this approach shapes the decisions to be taken in future planning and cultural heritage conservation studies.

Keywords: Landscape, Landscape biography, Memory, Lake Bafa, Beşparmak Mountains, Cultural heritage.

Siirt University, Faculty of Agriculture, Department of Landscape Architecture, Siirt, Turkey
E-mail: simten.sutunc@siirt.edu.tr ORCID: 0000-0002-0149-9953

Başvuru – Submission: 28/08/2021

Kabul – Acceptance: 25/03/202

Kutsal Mekânlar ve Kutsal Peyzajlar: Beşparmak Dağları ve Bafa Gölü Peyzajına Biyografik Bir Bakış

Özet

Kutsal mekânlar ve peyzajlar insan eylemleriyle yaratılır ve gelişir. Bu tür peyzajlar insanların geçmişle bağlantı kurdukları ve kutsal anlatıların yeniden canlandırıldığı dinamik ve karmaşık peyzajlardır. Yapılan çalışmalar, kutsal peyzajların, ritüellerin gerçekleştiği mekânı ve eylemleri birleştirerek sosyal hafızanın güçlendirilmesinde ve bu hafızanın nesilden nesile aktarılmasında etkili bir role sahip olduğunu göstermiş olsa da, peyzajın algılanan yapısının insan eylemleriyle nasıl dönüştürüldüğünü açıklama konusunda eksik kalmıştır. Bu çalışmada, bin yıllardır kutsallığını koruyan Beşparmak Dağları ve Bafa Gölü çevresindeki kutsal alanların ve peyzajın biyografik açıdan incelemesi yapılmıştır. Tarih Öncesi Dönem'den günümüze kadar geçen süre içerisinde bölgede isimsiz aktörler tarafından yaratılan kutsal alanlar ve peyzajlar, Tarih Öncesi, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait tarihsel haritalar ve belgeler kullanılarak belirlenmiştir. Her bir dönemde peyzajın dönüşmesine katkıda bulunmuş isimsiz aktörlerin peyzajı nasıl algıladıkları peyzaj biyografisi yaklaşımıyla incelenmiştir. Kutsal peyzajların ortak insan faaliyetinin bir sonucu olduğu ve bu nedenle kültürel olarak inşa edildiği çalışmanın önemli sonuçları arasında yer almıştır. Bu çalışmada ele alınan peyzaj biyografisi yaklaşımı, peyzajın doğal ve kültürel elemanlarla bir bütün olduğunu, insanın peyzajı dönüştürürken peyzajın da insanı uzun dönemde etkilediğini ve bu yaklaşımın gelecekteki planlama ve kültürel miras koruma çalışmalarında alınacak kararları nasıl şekillendirdiği konusunda etkili bir örnek oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Peyzaj, Peyzaj biyografisi, Bellek, Bafa Gölü, Beşparmak Dağları, Kültürel miras.

Introduction

The sanctity attributed to the landscape gains value through the interpretation of traditions, customs and belief systems within the cultural context. The sacredness here has no connection with materiality, except for human sensory perceptions such as, beauty, tranquillity, harmony, abundance, and uniqueness. This sensory perception helps people feel and know the untouchable. In the landscape as perceived sacred, tangible and intangible values come together to form a meaningful whole (Niglio, 2018, pp. 2-3). From the archaic, classical period to Roman period, most of the lands selected for settlement were dedicated to the gods and the ownership of these lands was attributed to the god. These lands were strictly defined as sacred and called realm of the gods. For example, sanctuaries and springs (nymphs) dedicated to the gods were established at Olympia and Labraunda for Zeus, at Aelopsis for Apollo Gryneios, at Cos for Apollo Kyparissios and Asclepios, and in many other parts of Greece and Asia Minor (Horster, 2010, p. 439).

One of the ways to show the importance of a land that belongs to God and the power of the God is the wealth of the cult. The lands on which the cult and sanctuary were located were often rented so that the proceeds financed the expenses of administering the temple, dedicating sacrifices, and maintaining the existing structure along with other rituals, thus feeding the deity. If there was any change in ownership of these lands, the authorised institution was the *demos* or *boule* or a special cult council (Horster, 2010, p. 439).

Although the Carians constitute the pre-Greek people of the Western Anatolia Region, it should also be considered that they were the first inhabitants of the region. According to Herodotus of Halicarnassus, who was also a Carian, the Carians see themselves as an autochthon people who have settled in the region since the past, but adds that they came to Anatolia from the Aegean Islands (Peschlow-Bindokat, 2015, p. 19) In addition, considering the evidence that the Carians lived not only in Western Anatolia, but also in Athens and other regions, we can see how wide the Caria and Carian expansion was, and how wide the Carians were on the move in the Mediterranean and Near East geography. This activity caused diversity in both the architecture and the religious landscape of the Carians, who lived under the rule of different rulers at different times. Peschlow-Bindokat (2015, p. 20) states that the most important phenomenon that unites Carians is religion. In particular, the Zeus Labraundos sanctuary, located in the Labraunda within the borders of Mylasa, dates back to 6. BC, it has been the religious focus that has gathered all Carians around it. The answer that such a religious belief brought all Carians together is simple. The political and religious life of the Carians was not based on the *polis* (city/state) and its institutions, as it was with the Greeks, but on the *koine* (union system). So much so that, while describing the worship of Zeus Karios by the Carians, Herodotus stated that even though they did not speak the Carian language, they allowed the Myesians and Lydians are allowed to participate in the rituals of this cult, as an exception, due to their kinship with the Carians (Reger, 2020, p. 6).

It is understood from the literature shared above that religion, sanctuaries, temples and the rituals performed in these places were of great importance among the Carians, who once gave the region its name. However, the religious importance attributed to the region existed before the Carians. The history of the region considering that it goes back to 8000 BC, studies conducted by Anneliese Peschlow-Bindokat, who worked for many years in the Latmos and Beşparmak Mountains region, illuminate this issue. Considering the that the landscape is an area that is formed as a result of the interaction and action of human and/natural factors, the purpose of this study is; to interpret the places used for religious purposes and attributed to sanctity around the Latmos and Beşparmak Mountains in the context of human-space-landscape from the perspective of landscape architecture using landscape biography approach.

What is “Sacred” and “Sacred Landscape”?

Although each culture defines it differently, the concept of "sacredness" has a universal understanding. The word "sacredness", derived from Latin, means "limitation as belonging to the gods" Hubert (1994, p. 11). In other words, when something is sacred, certain restrictions or rules about that thing are also expected. For this reason, in all cultures, besides worship in sacred places, there is also a sign of respects. Expecting respect on sacred spaces also helps determine the relationship between human and creative power (Horster, 2010, p. 439). Another feature that determines the sanctity of a place is people's emotional experiences. Visiting sacred places leads to reflection on one's sense of self, showing reverence, and being humble (Levi & Kocher, 2013, p. 917). Emotional experiences of people in sacred places vary according to individual and cultural characteristics. Horster (2010, pp. 436-437), states that the definitions of scared land, sacred place, and sacred landscape that have the meaning of sanctity in it are unclear. Singh (2005, p. 217) defined the sacred landscape as the unity of a landscape and the belief landscape created by its sacred geography. The "view of faith" used in this definition includes sacred space, sacred time, sacred meaning, and sacred rituals. The landscape of faith, combined with landscape features and spiritual elements, opens the door for people to understand their identity and place in the universe. A sacred landscape can be defined as a complex structure that contains all the spiritual (abstract), physical, and cultural (concrete) features of a landscape. A sacred landscape contains mythological stories, legends, religious rituals, and other spiritual values that are intertwined with local cultures and traditions (Shinde, 2012, p. 88). The strong emotional and spiritual connection that the local people establish with the landscape stems from their interactions and experiences with the landscape (Aasbø, 1999, pp. 148-149). Knapp and Ashmore (1999, p. 12) defined sacred landscapes as "socio-symbolic aspects of human-environment interaction". Sacred landscapes are the result of collective human activity and are culturally constructed. The only feature that separates sacred places and sacred landscapes is the actions performed there. A sacred space is created from a simple space through human actions of a spiritual nature, such as rituals and ceremonies. A sacred landscape, on the other hand, is a temporal and spatial texture spread over a geographical area that brings together all the rituals performed in various sacred spaces in a narrative framework. It is commemorated with cultural materials such as rituals, offerings, and monuments performed in sacred places. Actions alone are enough to bless a place. In addition, the sanctity of a place continues as long as the actions taken there remain in the social memory of the people (Reese-Taylor, 2012, p. 753).

Landscape Biography Approach: A Key to Link Past Landscapes

While landscapes are intertwined with human life cycles, they also maintain their own temporality and rhythm. Therefore, the landscape biography approach plays a key role, being at the very centre of the "lifelong" phenomenon (Ingold, 1993, p. 154; Kolen, Renes, & Hermans, 2015, p. 38). Braudel (1995, pp. 23-24)'s *longue durée* approach has been very facilitating in perceiving both past and present times, that is, in expressing the interaction between time scales.

Mead, Cosgrove, and Daniels (1988, p. 8) stated that the landscape is seen as the embodiment of memory, the fixation of social and individual histories in space and is socially constructed. At this point, the prominent feature of landscape biography is that it establishes a bridge between social memory and the long term by connecting the micro-histories of places to large-scale development experienced by societies. One of the ways to reach this bridge is to examine how biographies of memories, values, and ideas interact with the concrete world in different mnemonic, religious, and social systems (Küchler, 2002, p. 104). These systems can contain many different transformation and cultural transfer methods (Rowlands, 1993, pp. 141-142), and each method shows different temporal characteristics in different time scales. In addition, systems that activate the sense of remembering can produce quite different processes of environmental and ecological change. For example, Küchler (2002, p. 104), stated that rituals and life-cycle ceremonies, including the destruction of land such as *malanggan* tomb statues, residences, gardens in New Ireland, created a variety of rapidly changing environments, both socially and ecologically. In addition Küchler (2002, p. 104) concluded that the landscape formation process and its reflection in ritual and visual representations inevitably reveal a "memory" under certain social and historical conditions.

The hypothesis of this study is that by making use of the bridge that landscape biography has built between social memory and the long-term, the places that the communities that shaped the landscape in and around Lake Bafa have built for the gods to whom they attribute "holiness" can be biographically discussed. Because the rituals practised in the sanctuaries and temples built for the gods play a role in the transfer of this action to the next generations by keeping a place in the memory of the societies. For example, the holy place on the summit of Beşparmak Mountains, also known as Tekerlek Mountain, was the place where the God of Weather and Rain and a local mountain god were worshipped in the Neolithic Period. These two gods were later replaced by the Greek God Zeus and the Shepherd Endymion. The rain prayer, is the oldest belief in Anatolia, which has been handed down generation to generation, and is still practised by those who settled in that region today. This shows us that the interaction between temporal scales still continues in the long-term approach described by Braudel (1995, pp. 23-24).

When we think about it in a simple way, it is stated that not only worship or votive acts are performed in the sanctuaries or places built for one or more gods, but also festivals and festivities are organized in these areas. The purpose is interpreted as both pleasing the gods and strengthening the bond between mortals and immortals (Demir, 2013, p. 13). So, we can interpret that the more you please the god as a person or as a society, the more he/she will protect and revive you or the city you live in. Because the gods were also the protectors of the city in which they lived in. In addition, the importance that the people or societies ascribe to religious rituals, the sanctuaries, temples and landscapes where they perform these rituals, and the belief systems they develop, appear as a biographical indicator of the link they have established between the past and the present, and the micro-history they have built in the society they live in.

Sacred landscapes created with sanctuaries and temples have been places for Carians both to embody their unity and to protect their identity belonging to this unity. These landscapes of memory emerged when the Carians built buildings with a different architecture style using huge terraces, monumental staircases and monuments than their neighbours. For example, the double-headed axe in the hands of Zeus at Labraunda was certainly a reminder of ancient times for the Carians. Or, the inscriptions in which the plots against Mausollos are recorded reveal that the holistic identity created in the same unity is not valid in the entire Caria Region (Hellström, 2009, p. 278). It is known that the political and economic dynamics in the region worked in favour of the Carians in the time period until the Hellenistic Period. However, after Hellenistic Period, this vitality in the region gradually began to fade. Therefore, we can also say that the sacred landscapes, sanctuaries, and temples built in this period and even the materials used in these structures remind the memory of the bright period of Carians. As can be seen, it is possible with a long-term approach to read the object, building or landscape that takes place in human memory as a result of different interactions from a biographical perspective and to make sense of the temporal scales that give it its essential feature. The landscape that creates the character of Lake Bafa and Beşparmak Mountains is actually the societies that have shaped the landscape in that region from Prehistoric times to the present.

In this study, sacred areas and sacred landscapes in the landscapes of Beşparmak Mountains and Lake Bafa, which have preserved their sanctity from prehistoric times to the present, have been examined with the approach of landscape biography. The basic principle of the approach is to reveal how spaces/landscapes were shaped and transformed under which socio-cultural and political conditions, from a long-term perspective. It is among the important results of the study that the sacred places and landscapes around Beşparmak Mountains and Lake Bafa are a result of common human activity and therefore culturally constructed. The landscape biography approach discussed in this study will set an effective example of how landscape is a whole with natural and cultural elements, that landscape affects peoples in long-term while people transform the landscape, and how this approach shapes the decisions to be taken in future planning and cultural heritage conservation studies.

Study Area and Methodology

The study area in which the landscape biography approach is applied is, landscape of Beşparmak Mountains and Lake Bafa (Ministry of Culture and Tourism, 2015) (Figure 1).

Figure 1. Lake Bafa Nature Park and Beşparmak Mountains National Park (Ministry of Culture and Tourism, 2015).

Lake Bafa and its surroundings located in the Carian Region in the southwest of Anatolia, have always maintained their importance for the history of civilisation both in prehistoric and historical periods (Sütüncü, 2018, p. 91). In this region, where the cult of the God of Rain and Weather began on the summit of Latmos (Beşparmak) Mountains in the 8th mill. BC, during the researches carried out in recent years by Archaeologist Annelise Peschlow-Bindokat, rock paintings were found, which they were dated to the first five thousand years of the 10th mill. BC, between the Epi-Palaeolithic Age and the Chalcolithic Age. The rock paintings, which are considered to be the oldest ruins for this region in the light of today's data, not only brought new dimensions to the cultural history of Anatolia, but also had a great impact in the scientific world at the international level. It has been revealed that the views put forward that there were no prehistoric settlements in Western Anatolia in the 1940's were not true (Ministry of Environment and Forestry, 2007).

In the course of time, cities and castles were established in this region, where different tribes lived, and sacred places, monasteries, and churches were also built. The ruins of the cities of Latmos and Herakleia, founded on the southern skirts of Beşparmak Mountains in the northeast of Lake Bafa, are the silent witnesses of the peoples who lived in this region at various times. When the archaeological data and written sources of both cities are evaluated, it is understood that the historical past of the region is like multi-coloured mosaic. The second material is, sacred places and landscapes on the Lake Bafa and Beşparmak Mountains. In the region, the places where sacred acts were performed periodically appear as sanctuaries, temples, monasteries, and churches (Figure 2).

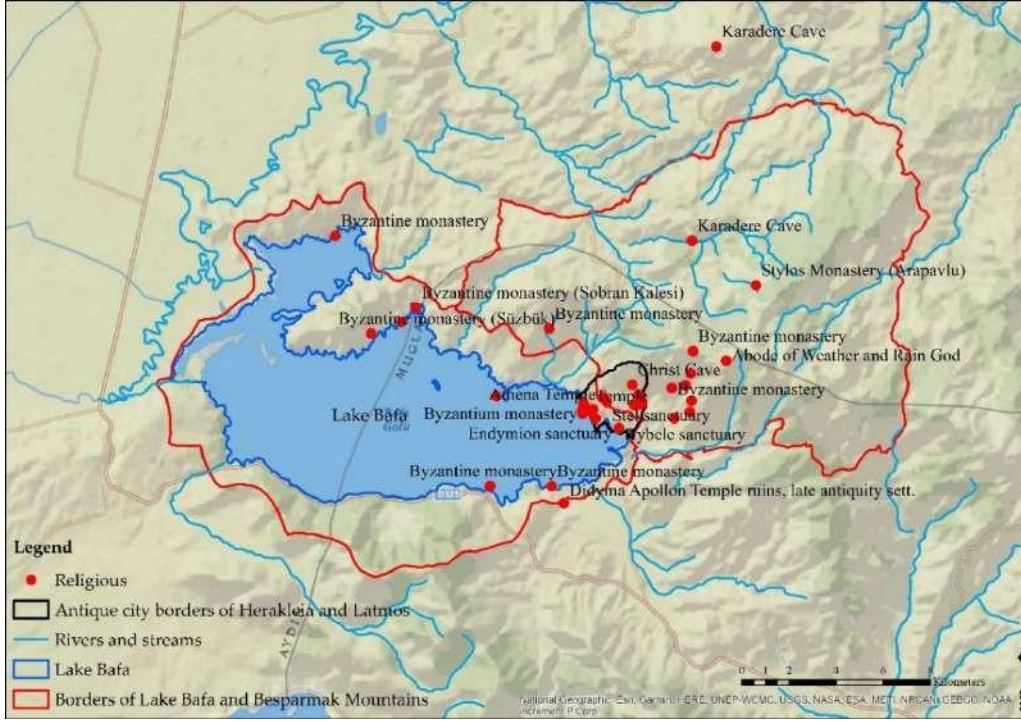

Figure 2. Sacred places with the borders of Lake Bafa Nature Park and Beşparmak Mountains National Park (Ministry of Culture and Tourism, 2015).

Methodology

The method applied in the study area (Sütünç, 2018, p. 91), shows how intensively the landscape around Lake Bafa and its surroundings was used through historical periods and how this density changed and transformed the wetland's surrounding landscape. Unlike other approaches, landscape biography does not reflect a landscape that started and finished in a period, but rather the effects of anonymous actors on the landscape in each period in a dynamic way. For this purpose, in the first stage, historical data obtained from various sources were collected and separated according to their periods (Prehistoric, Antiquity, Roman/Byzantine and a biographical database was created (Table 1).

Table 1. Data sources (Sütünç, 2018, pp. 55-56)

Map	Data Type	Period
Prehistoric settlements	Raster	Prehistory
Gulf of Latmos and coastline	Raster	Antiquity
Topography of Caria Region	Raster	Antiquity
Topography of Herakleia and Latmos Region (including all settlements and buildings)	Raster	Antiquity, Hellenistic, Roman and Byzantine

All raster data was digitised using ArcGIS 10.5 programme and transformed to vector data. Also, the most important factor in determining the historical periods has been the studies carried out by the Archaeologist Anneliese Peschlow-Bindokat, who worked in the region for many years.

How these periods are determined is explained below:

- Prehistoric Period (8.000-3.000 mill. BC): The emergence of prehistoric rock paintings in the Beşparmak Mountains.
- Antiquity (3.000 mill. – 5 BC): The first traces of settlement in and around Lake Bafa, Alexander the Great's recapture of the region from the Persians and the establishment of Latmos as the capital of Caria.
- Roman/Byzantine (5 – 13 AD): A short period of stagnation, the invasion of the Goths and the abandonment of the marble quarries in the region.

Density Analyses

In the second stage, density analysis was applied using the data in this database. In order to apply the statistical methods determined to the periodically digitised layers, and the determined periods must be expressed in terms of numerical values. The reason of this, is that feature added as text to the attribute table is not recognised due to the process, and the operation can't be performed, especially when running density analyses. The textual description in the attribute table is expressed as an integer so that density analysis can be performed. For this reason, each determined period is matched with a different numerical value. The period closest to the present is expressed with the greatest value. For example, Prehistoric period-1, Antiquity-2, Byzantine Period-3, Ottoman Period-4.

The purpose of these analyses is, to determine the location and direction of structural density in periods. Directional Distribution and Kernel Density calculations, which are statistical calculation methods, were used for the analysis of periodic and spatial density. It is aimed to answer these questions:

- What is the place of the structural density periodically?
- In what direction does this density move?
- What could be the reasons for the displacement of the density?

Kernel Density

Kernel density estimation is a fairly general approach to density calculations as it does not require any prior knowledge to calculate the density function. Kernel Density expresses the density of the points falling into the circle with a defined radius and the point density that changes as it moves away from this source. In the kernel method, a circular area is drawn around each sample point, not each cell, and a mathematical function is applied from 1 to 0 from the point where the point is located to the circular area.

Results and Discussion

Sacred places show both archaeological and cultural characteristics. When the density of religious buildings in the research area is analysed periodically, we encounter them as sanctuaries, temples, and monasteries. Most of these religious structures were built in the 4th century BC and the 12th century AD. The density of this layer gives us information about the dominance of religion over society periodically. As a result of the density analysis of religious structures, it is seen that the religious structures in and around Lake Bafa are concentrated in the regions of Latmos and Herakleia, which are selected as periodic settlement. In general, the density of religious buildings around Lake Bafa became evident in the Ancient Period, but the moderate density belongs to the Byzantine Period. No density was determined during the Prehistoric and Ottoman Periods (Sütüncü, 2018, p. 110) (Figure 3).

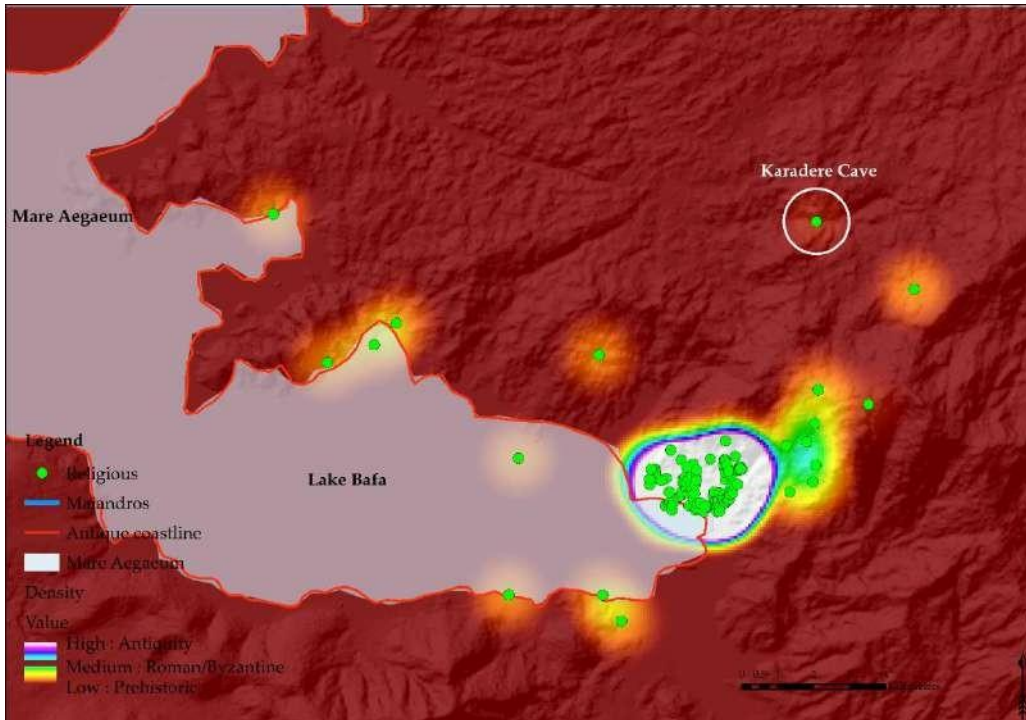

Figure 3. All sacred places around Lake Bafa between 8.000 mill. BC – 13 AD.

Prehistoric Period

The information about the prehistoric times that the people living in the region lived in the caves and later in the settlements in the Neolithic and Chalcolithic Period were obtained from the studies conducted in the region. However, it has also emerged in these studies that the communities of the period chose the places that were only a few minutes away from the coastal region of the lake as settlement areas. In the study conducted by Peschlow-Bindokat (1996, p. 77), the drawing of the God of Weather and Rain (Figure 4) revealed in the Karadere Cave provided new information about the sanctity of the region.

Figure 4. God of Weather and Rain in Karadere Cave (Peschlow-Bindokat, 1996).

Rock paintings can be considered as physical symbols of social communication periodically (Vogt, 2014, pp. 25-26). The conversation of communities living in prehistoric times with symbols makes the natural landscape more meaningful. It should not be a coincidence that Karadere Cave is at the summit of the Beşparmak Mountains (Peschlow-Bindokat, 2015, p. 77). Because, high points such as mountains, hills, peaks are the places that receive the most precipitation and this can give some information about why the places at high points are considered sacred. In addition, to being a source of water and food, these places also have an impressive physical appearance. The high points are considered the meeting place of heaven and earth, where divine beings are believed to reside. Therefore, it cannot be thought that the places that have such a sacred meaning and where rituals are performed and located in lower regions (Amador, 2016, p. 3).

Antiquity

Considering that polytheistic religions were valid in the Antiquity; it is possible to see sacred areas and sacred landscapes almost everywhere in the city (Figure 5). On the other hand, the phenomenon of religion was the most important fact that united the Carians. The Carians, who came to the Latmos region in 1000 BC., have three beings that they give importance to within the sacred areas they have created as per their beliefs while founding the city. The first of these is Endymion. The myth about Endymion, the shepherd is still known to those living in the region even today. Selene, the goddess of the moon, is the daughter of Hyperion and Theia. In mythology, this beautiful woman who travelled the skies on a silver-wheeled chariot drawn by two horses, had many lovers. Selene, who gave birth to a daughter named Pandia from the god Zeus, made love to the god Pan in Arcadia in continental Greece and received a herd of white oxen from him as a gift. Selene's most famous hanger was Endymion, the shepherd of Beşparmak Mountains (Ministry of Environment and Forestry, 2007; Sütünç, 2018, p. 157).

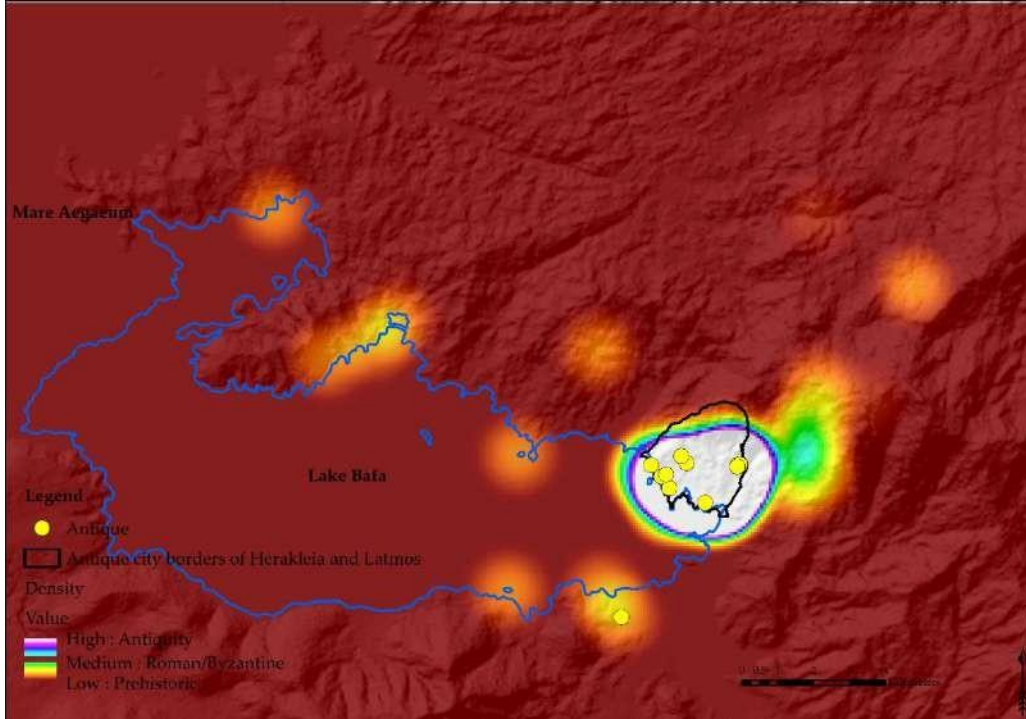

Figure 5. Sacred places and sacred landscapes in Antiquity.

The main hero of the Endymion mythos, which also takes place in Homer's narratives, is the mountain known today as Beşparmak. Located in front of this mountain, which stretches its peak to the sky like five fingers of a hand, Lake Bafa is like a tray full of silver at night. In the legend of Endymion, which is told in such a decoration, there is a shepherd who grazes his flocks on Beşparmak Mountains (Ministry of Environment and Forestry, 2007). The Carians internalised this legend so much that they accepted Endymion as the founder of the city of Latmos. Both in Latmos and Herakleia, they built sacred sites for him. These sanctuaries were built in the shape of a half moon, dedicated to the goddess of the Moon (Sütünç, 2018, p. 157). The south of the Agora, on the asphalt road leading to Lake Bafa, is the Endymion sanctuary, which is in harmony with the rocky and gently descending land to the south, and is especially better perceived from the southern entrance façade. The façade consists of five columns between the corner anta. The building built in the 3rd century BC, consists of a forecourt and a cella with two rocks integrated into its apse-shaped back-wall. Perhaps because of this unusual and hitherto unique architectural form, which was intended to evoke a cave, this place was interpreted as the Endymion sanctuary. This is one of the best preserved and most important structures in the city, as well as Temple of Athena (Distelrath, 2011, pp. 29-30).

Another sanctuary that the Carians attach importance to is the Temple of Athena. This temple just like the Endymion Sanctuary, found its place in both the old city Latmos and the new city Herakleia. The Carians described the Goddess Athena as the patron deity of the city. In support of this idea, the Carians built the Temple of Athena on the highest hill that could see the Lake Bafa (Sütünç, 2018, p. 170).

The Temple of Athena Latmia, the mother goddess of the city, is on a flamboyant rock to the west of the agora. It is a modest building with a templum in antis plan in the mixed Doric-Ionic order of the 3rd BC. The masonry, once covered with white plaster, preserved to the height of the roof, is made of gneiss cut stone. The façade, roof and floor were made of marble. In addition, a forecourt where the foundations of the previous altar are located and a lower propylon connected to the forecourt by a staircase are also part of the sanctuary. The sanctuary of Athena also served as the archive of the city. There were many inscriptions on its antae. One of them is the letter of the Scipios declaring the independence of the city to the assembly and people of Herakleia after the Romans ended the Seleucid domination, which is in the Louvre Museum today. It is an inscription dated to the 190 BC (Distelrath, 2011, pp. 27-28). Also here, a few years ago, the letters between Seleucid king III. Antiochus and his governor Zeuxis were also inscribed. There are many architectural elements of the Doric frieze and geison in the immediate vicinity of the temple, especially on the steep slopes (Distelrath, 2011, pp. 27-28).

What united the Carians was their religion. One of the ritual areas of the Carians is Milas, where they worshiped their supreme God, called "Zeus of Carian" by Herodotus. Unlike Zeus, this God is a warrior. It is thought that Hecate, the Goddess of paths and crossing roads, may have been born among the Carians. Herodotus named her 'Athena' (Sütünç, 2018, p. 157).

It has long been believed that the sanctuary of Zeus at Labraunda belonged to the city of Mylasa from early times. Documents of this belief were written on the anta block of the temple dedicated to Zeus and Andron B, which was built by Mausollos. The sanctuary was a meeting-place in Archaic and Classical times for the Karian league. In the middle of the 4th century BC, the Hekatomnids turned this small temple into a large temple with its sacred grove of plane trees and the small temple of in antis. The idea behind this unique architectural environment may have been to monumentalise the history of the Hekatomnid dynasty. It is believed that Mausollos Hellenised the Caria. However, Hornblower (1990, pp. 137-139) argues that he Carianised rather than Hellenised. It is possible to see the Carian influence in the architecture in Labraunda. Temple like andrones appear as an architectural order that was not seen anywhere outside of Caria at that time (Hellström, 2009, p. 271).

Apart from these, there are different sized sanctuaries and sacred landscapes in various parts of the old and new city. However, both the effects of sediment and erosion accumulated by Büyük Menderes and the indifference of the local people have destroyed most of these areas.

Roman/Byzantine

In the Late Antiquity, polytheism gradually began to give away to Christianity. During the Roman Empire Period, the Caria Region was turmoil both politically and socially. In the midst of this confusion, with the enactment of the new religion Christianity by the Roman Emperor Constantine, Constantine openly expressed his support for the new religion. By the 390s AD, pagan sacrificial rites, worship, and even entering pagan temples were outlawed (Ruggieri, 2005, pp. 212-213).

With the spread of Christianity, structure that transformed from sanctuaries and temples to monasteries and churches began to show themselves in the region. In the 7th century AD and later, the crosses fleeing the Arabs in Sinai and the Arabian Peninsula settled in the regions of Latmos and Herakleia. The Pantocrator Cave in the ancient settlement of Latmos stands out as the most artistic sanctuary that glorifies the monotheistic religion in the region. Pantocrator Cave is not a stand-alone rock, but is included in the rock architectural ensemble. The most important feature of this structure is that a stream passes right under the cave. This suggests that the cave is perhaps an ancient sanctuary or Endymion's cave. Endymion continued to be respected in the Byzantine Period as well. The cave and the depictions on its walls are one of the oldest monastic structures in the region (Peschlow-Bindokat, 2015, p. 178). The region is considered sacred for Christians even today, especially since Young St. Paulos spent his life here (Peschlow-Bindokat, 2015, p. 204). The monastery and sanctuaries are not only visible in the mountainous region, but also in Menet Island, Kahveasar Island, Kapıkırı Island, İkiz Island on Lake Bafa. Most of the Roman and Byzantine period sanctuaries were built in the 12th and 13th centuries after Christ (Figure 6).

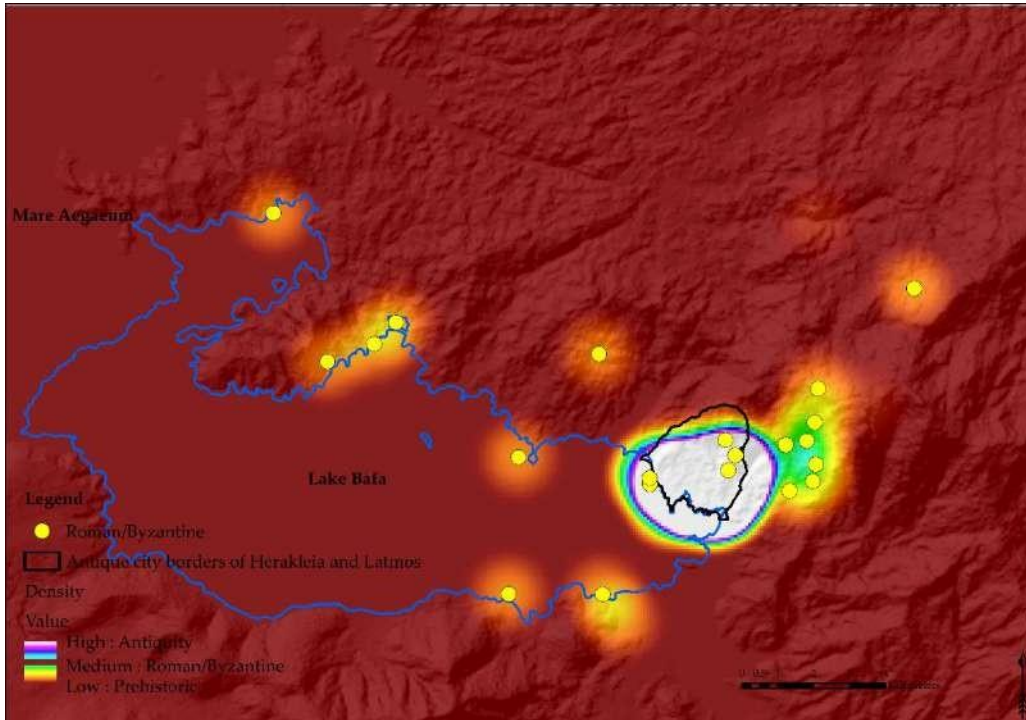

Figure 6. Sacred places in Roman/Byzantine Period.

Especially the sanctuaries in Latmos were actively used at the end of the 13th century and the beginning of the 14th century. With the dominance of the Menteşe Beylic in the region, the Byzantine dominance came to the end.

Conclusions

The focus of the landscape biography approach, which is used for the sacred areas and sacred landscapes in and around Lake Bafa, is the communication that people establish with the landscape and how they perceive it. The rock paintings found in a cave, which there is no water (Karadere Cave) has been interpreted as the appearance or invocation of the mountain Gods (Weather and Rain God) in terms of the drawing style. This proves that the landscape was included in the rituals. According to Küchler (1993, p. 104), rituals and life cycle ceremonies, which involve the frequent destruction of objects and land features that give character to the landscape, create different environments in the landscape that change rapidly, both socially and ecologically. The places where the rock paintings are located, the drawing techniques, the materials used on the drawings and the subjects they describe show that the wetland and its surrounding landscape began to take shape in the Prehistoric Period, the landscape was included in social and ecological rituals at that time, the shaping process of the landscape and how it was perceived. The fact that it is both the residence of the God of Weather and Rain and the region where the legend of Endymion lives strengthens the idea that this settlement was not formed in Latmos by chance (Peschlow-Bindokat, 2015, p. 46).

It is also known that some architectural components of sanctuaries and temples, which are the most important parts of sacred landscapes, undertake archive functions. Many information (economic, political, religious etc.) about the city and the people living in that region were written on the walls of these buildings.

On the other hand, if we consider that the sacred landscapes act as a kind of bridge between past and present and have a mysterious atmosphere, we can say that the people who come to these places have different emotions and create a kind of memory. For example, the Carians, through their actions (festivals, festivities etc.) at the sanctuary of Zeus Labrandaus, the Carians formed a mental background by re-experiencing the revolt against the Persians with Milesians, gathering to defend the Labraunda sanctuary and the pass over the Latmos Mountains, in the built environment of the sanctuary (Hellström, 2009, p. 278).

The settlement of the monks fleeing the Sinai Peninsula during the Roman Empire and Byzantine periods on the Beşparmak Mountains also proves the sanctity of the landscape of the region.

The landscape of Beşparmak Mountains and Lake Bafa is one of the coastal regions where we have the least information, both in terms of archaeological and other disciplines. It is still a mystery which communities settled here in all periods from prehistory and how they shaped and transformed the landscape. The Carians, who shaped the cultural face of Western Anatolia, unfortunately did not receive enough attention and therefore the subject of their influence on the region remained incomplete. Landscape biography fills a big gap in this sense. On the one hand, it transfers the research that archaeology ended in a period of time to the future with a long-term approach, on the other hand, it carries out this transfer from a multidisciplinary perspective.

Evaluation of the sacred areas and sacred landscapes discussed in this study with landscape biography shows a new direction for the multidimensional perception of the concept of cultural heritage and the transfer of their experiences to the future by connecting local communities with their past. Because, to remember is to connect directly with the past.

References

- Aasbø, S. (1999). History and ecology in everyday landscape. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 53(2-3), 145-152. doi:10.1080/00291959950136867
- Amador, J. (2016). *Sacred places and rock art sites in the Sonoran Desert*. Paper presented at the 81st Annual Meeting Society for American Archaeology Orlando, Fl.
- Braudel, F. (1995). *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II: Volume I* (S. Reynolds, Trans. Vol. I). California, USA: University of California Press.
- Demir, F. (2013). *Batı Anadolu Hellenistik Dönem kutsal alan planlaması*. (Doctoral Unpublished). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Distelrath, A. (2011). *Siedeln und Wohnen in einer Ruinenstätte: Ein denkmalpflegerisches Konzept für Herakleia am Latmos*. Istanbul: Ege Yayınları.
- Hellström, P. (2009). *Sacred architecture and Karian identity*. Paper presented at the Die Karer und die Anderen, Berlin, Tyskland, 2005, Bonn. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-162287>
- Hornblower, S. (1990). A reaction to Gunter's look at Hekatomnid patronage from Labraunda. *REA*, 92(1-2), 137–139. Retrieved from https://www.persee.fr/doc/rea_0035-2004_1990_num_92_1_4422
- Horster, M. (2010). Religious Landscape and Sacred Ground: Relationships between Space and Cult in the Greek World. *Revue de l'histoire des religions*, 227, 435-458. doi:10.4000/rhr.7661
- Hubert, J. (1994). *Sacred beliefs and beliefs of sacredness*. Paper presented at the 2nd World archaeological congress, Sacred sites, sacred places, London, Barquisemento; Venezuela.
- Ingold, T. (1993). The Temporality of the Landscape. *World Archaeology*, 25(2), 152-174. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/124811>
- Knapp, A., & Ashmore, W. (1999). Archaeological Landscapes: Constructed, Conceptualized, Ideational. In W. Ashmore & A. B. Knapp (Eds.), *Archaeologies of Landscape: Contemporary Perspectives*. Malden, Massachusetts: Wiley-Blackwell
- Kolen, J., Renes, J., & Hermans, R. (2015). *Landscape biographies: Geographical, historical and archaeological perspectives on the production and transmission of landscapes* (J. Kolen, J. Renes, & R. Hermans Eds.). Amsterdam: Amsterdam University Press
- Küchler, S. (1993). Landscape as memory: The mapping of process and its representation in Melanesian society. In B. Bender (Ed.), *Landscape: Politics and Perspectives* (1st Edition ed., pp. 362). London, United Kingdom: Routledge.

- Küchler, S. (2002). *Malanggan: Art, Memory and Sacrifice*. United Kingdom: Berg Publishers
- Levi, D., & Kocher, S. (2013). Perception of Sacredness at Heritage Religious Sites. *Environment and Behavior*, 45(7), 912-930. doi:10.1177/0013916512445803
- Mead, W., Cosgrove, D., & Daniels, S. (1988). The Iconography of Landscape: Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments. *The Geographical Journal*, 155, 129.
- Ministry of Culture and Tourism, C. a. N. H. P. B. (2015). *Decision No: 4491*. Aydın: Ministry of Culture and Tourism, Cultural and Natural Heritage Preservation Board Retrieved from <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/47110,karar4491.pdf?0>
- Ministry of Environment and Forestry, a. (2007). *Long Term Development Plan of Lake Bafa Nature Park*. Ankara: General Directorate of Nature Conservation and National Parks
- Niglio, O. (2018). Sacred landscape for a global approach. *Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*(Special Issue), 1-16. doi:10.6092/issn.2036-5195/7913
- Peschlow-Bindokat, A. (1996). *Der Latmos: Eine unbekannte Gebirgslandschaft an der türkischen Westküste* (v. P. Zabern Ed.). Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Peschlow-Bindokat, A. (2015). *A Carian mountain landscape: Herakleia on the Latmos - City and environment*. Istanbul: Homer Academic Bookstore.
- Reese-Taylor, K. (2012). Sacred Places and Sacred Landscapes. In D. L. Nichols (Ed.), *Oxford Handbooks Online* (pp. 752-763). United Kingdom: Oxford University Press.
- Reger, G. (2020). Carian Frontiers, Boundaries, and Borderlands in a Regional Context (G. B. Yazıcıoğlu & İ. Dağlı Dinçer, Trans.). In N. Tekdemir (Ed.), *The Carians From Seafarers to City Builders* (Henry, Olivier C. Henry, Ayşe Belgin ed.). Istanbul: Yapi Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
- Rowlands, M. (1993). The role of memory in the transmission of culture. *World Archaeology*, 25(2), 141-151. doi:10.1080/00438243.1993.9980234
- Ruggieri, V. (2005). *La Caria Bizantina: Topografia, Archeologia Ed Arte (Mylasa, Stratonikeia, Bargylia, Myndus, Halicarnassus)* (1st Edition ed.): Rubbettino.
- Shinde, K. A. (2012). From Route to Road and Body to Car: Changing Aesthetics of Religious Tourism in a Sacred Landscape. *Literature & Aesthetics*, 22(1), 88-107.
- Singh, S. (2005). Secular pilgrimages and sacred tourism in the Indian Himalayas. *GeoJournal*, 64(3), 215-223. doi:10.1007/s10708-005-5649-8
- Sütüncü, H. S. (2018). *Bir sulak alanı biçimlendiren çok katmanlı dinamiklerin peyzaj biyografisi yaklaşımıyla araştırılması: Bafa Gölü örneği* (PhD Yayımlanmamış doktora tezi (Unpublished PhD dissertation)). Ankara University, Ankara. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Vogt, D. (2014). Silence of Signs—Power of Symbols: Rock Art, Landscape and Social Semiotics. In D. L. Gillette, M. Greer, M. Hayward, & W. Breen Murray (Eds.), *Rock Art and Sacred Landscapes* (1st Edition ed., pp. 11-23). New York: Springer-Verlag New York.

Kültürel Ekosistem Hizmetleri: Tarihi Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon Örneği

Dr. Öğrt. Üyesi Meryem Bihter Bingül Bulut¹, Prof. Dr. Öner Demirel²

Özet

Ekosistem hizmetlerinin değerlendirilmesindeki amaç insanların ekosistemlerden sağladığı faydaları ortaya koymak ve karar verme süreçlerinde yönlendirici rol üstlenmesini sağlamaktır. Ekosistemlerden sağlanan faydalar Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi raporuna göre; kaynak sağlayan, düzenleyen, kültürel ve destekleyen hizmetler olarak değerlendirilmektedir. Kaynak sağlayan hizmetler ve kültürel hizmetler insanların doğrudan fayda sağladığı, düzenleyen ve destekleyen hizmetler ise insanların dolaylı olarak faydalandığı hizmetlerdir. Bu çalışma Kırıkkale, Köprüköy'de bulunan Çeşnigir Köprüsü ve Kanyonu'nun sağladığı kültürel ekosistem hizmetleri (kültürel çeşitlilik, manevi ve dini değerler, bilgi sistemleri, eğitim değerleri, ilham, estetik değerler, sosyal ilişkiler, yer duygusu, kültürel miras değerleri, rekreasyon ve eko-turizm) gözlem metoduyla değerlendirmektedir. Elde edilen bulguların alan ile ilgili yapılan ve yapılacak olan planlama ve tasarım çalışmalarında yöneticilere karar verme süreçlerinde yardımcı olması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekosistem hizmetleri, kültürel, hizmetler, rekreasyon, Çeşnigir, Kanyon

¹Kırıkkale Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Kırıkkale, Türkiye.
E-mail: mbbingul@kku.edu.tr ORCID: 0000-0003-4496-8198

²Kırıkkale Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Kırıkkale, Türkiye.
E-mail: demirel@kku.edu.tr ORCID: 0000-0002-8102-5589

Cultural Ecosystem Services: Example of Historical Çeşnigir Bridge and Canyon

Abstract

The purpose of evaluating ecosystem services is to reveal the benefits that people derive from ecosystems and to enable them to take a guiding role in decision-making processes. Benefits from ecosystems according to the Millennium Ecosystem Assessment report provisioning, regulating, cultural and supporting services. Provisioning services and cultural services are those from which people directly benefit, and services that regulate and support people indirectly. In this study, the cultural ecosystem services (cultural diversity, spiritual and religious values, information systems, educational values, inspiration, aesthetic values, social relations, sense of place, cultural heritage values, recreation and religious values) provided by Çeşnigir Bridge and Canyon in Kırıkkale, Köprüköy is evaluated by observation method. It is aimed that the findings obtained will help the managers in the decision-making processes in the planning and design studies that have been made or will be done in the field.

Keywords: Ecosystem services, cultural, services, recreation, Çeşnigir, Canyon

1. Giriş

Ekosistem hizmetleri insanların çevreden elde ettiği faydaların tümü olarak tanımlanmaktadır (Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi (MEA), 2003). İnsanlar ihtiyaçları için sağladığı bu yararların tümünü ekosistemlerden elde edebilmektedir. Ekosistem hizmetleri sınıflandırması üç uluslararası girişim Milenyum Ekosistem Değerlendirmesi (MEA), Ekosistemler ve Biyoçeşitlilik Ekonomisi (TEEB) ve Ortak Uluslararası Ekosistem Hizmetleri Sınıflandırması (CICES) tarafından yapılmıştır. Her üç girişimde de dört grup olarak 'kaynak sağlayan, düzenleyici, destekleyici ve kültürel hizmetler' ES sınıflandırılmıştır. Kültürel Ekosistem Hizmetleri 'insanların ekosistemlerden manevi değerleri zenginleştirme, bilişsel gelişim, derin düşünme, değerlendirme, ilham alma, rekreasyon ve estetik deneyimler yoluyla elde ettiği somut olmayan faydalar' şeklinde tanımlanmaktadır (MEA, 2005). Kültürel Ekosistem Hizmetleri'nden de Rekreasyonel Ekosistem Hizmetleri (RES), kavramı ortaya çıkmıştır. Rekreasyon hizmetleri insanların doğada gerçekleştirdikleri farklı aktivitelerle doğal çevreden zevk alması ve doğayı takdir etmesidir. Bu aktiviteler insanlara ekosistem hizmetlerinin soyut ve somut faydalarını doğrudan deneyimleme fırsatı sunmakta ve ayrıca, insanların sosyal, fiziksel ve psikolojik gelişimlerine önemli katkılar sağlamaktadır (Chan vd., 2011; Hartig vd, 2014). Rekreasyonel ekosistem hizmetleri (RES), insanların artan rekreasyon ihtiyaçları nedeniyle gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır. RES kavramı, "peyzajların tanımlı veya tanımlanmamış rekreasyon olanaklarına olan katkıları" olarak da ifade edilmektedir (Mayer ve Woltering, 2018; Hermes vd., 2018).

Kültürel Ekosistem Hizmetlerinin değerlendirilmesi, diğer hizmetlerle karşılaştırıldığında "maddi olmayan", "manevi" ve "görünmez" olarak değerlendirildiği için nispeten ihmal edilmiş ve yeterince anlaşılmamıştır (Cheng vd., 2019). Kültürel Ekosistem Hizmetleri alt sınıfları arasındaki bağlantılar değerlendirmeyi daha da zorlaştırmaktadır. Örneğin rekreasyona yönelik faydalar, estetik değerler, eğitimsel değerler ve manevi ve dini değerler gibi diğer hizmetlerle de bağlantılıdır. Bu yüzden her hizmetin gerçek değerini ayırt etmek ve belirlemek çok zordur. Literatürde yapılan çalışmalar göstermektedir ki araştırmacılar kültürel ekosistem hizmetlerini değerlendirmek için farklı yöntemler kullanmıştır (Cheng vd., 2019). Bu yöntemler aşağıdaki şekilde açıklanmıştır; *Gözleme dayalı değerlendirme*, doğrudan kültürel ekosistem hizmetlerinin toplumsal faydasını anlamak için insan eylem ve davranışlarını gözlemlemeye dayanmaktadır. Örneğin, bir yerin rekreasyonel amaçlı önemini ortaya koymak için o alana yapılan ziyaretlerin sayısını gözlemlemek. *Belgeler üzerinden değerlendirme*; insan tercihleri hakkında bilgi edinmek için metinleri, resimleri veya diğer üretilmiş materyalleri kullanarak ekosistem hizmetlerini değerlendirmeyöntemidir. Örneğin, estetik değeri belirlemek için kullanıcılar tarafından alana ilişkin fotoğrafların değerlendirmesi. *Sosyal medya tabanlı kültürel ekosistemleri değerlendirme*; çeşitli kaynaklardan gelen sosyal medya verilerini kullanarak değerlendirmeye dayanmaktadır. Örneğin, rekreasyon ve ekoturizm değerlerini elde etmek için Flickr gibi bir fotoğraf paylaşım web sitesinde yayınlanan resimlerin kullanılması. *Yüz yüze görüşmeler*; doğrudan yüz yüze etkileşim ile insanların kültürel ekosistemlere nasıl ve neden değer verdiği konusunda bilgi edinilmesine dayanır. Örneğin, insanların yer duygusu veya ilham duygusu gibi hizmetleri daha iyi anlamak için duygu ve düşünceleri hakkında görüşmeler yapmak. *Anket uygulamak*; katılımcılardan kültürel ekosistem hizmetleri hakkında bilgi toplamak amacıyla bir dizi sorudan oluşan anket değerlendirmesidir. Örneğin, likert ölçeği kullanarak belirli bir kültürel hizmet değerlendirmesi yapmak. *Anlatıları değerlendirmek*; kültürel ekosistemleri hakkında bilgi edinmek için hikayeleri değerlendirmeye dayanır. Örneğin, insanların yer duygularını belirlemek için anlattığı hikayeleri analiz etmek. *Odak grup çalışmaları*; grup tartışmaları ile kültürel ekosistem hizmetlerini değerlendirmektir. Odak grubu, bireysel görüş veya düşünceleri değil, etkileşimin nasıl gerçekleştiğini ve bir grubun kültürel hizmetler konusunda nasıl görüş ortaya koyduğunu belirler. *Uzman değerlendirmeleri*; kültürel hizmetleri değerlendirmek için uzmanların mesleki bilgilerini ve deneyimlerini kullanmaya dayanır. *Katılımcı haritalama yöntemi*; kültürel hizmetleri haritalamak için modern kartografi araçlarını katılımcı yöntemlerle değerlendirmeye dayanır. Örneğin, insanlardan belirli bir haritada kültürel hizmetleri nerede algıladıklarını belirtmelerini veya işaretlemelerini istenir. *Katılımcı CBS yöntemi*; katılımcı haritalama yöntemlerini coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ile değerlendirmeye dayanır. *Senaryolaştırma*; politika oluşturma ve planlamayı desteklemek için öneriler geliştirmek için farklı kültürel hizmetleri değerlendirmek üzere senaryolar geliştirmeye dayanır.

Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon doğal ve kültürel kaynak değerleri ile Kırıkkale ve çevresi için önemli bir alandır. Özellikle alanda 13. yy Selçuklu dönemine ait taş köprünün bulunması ve arkeolojik öneme sahip kalıntıların yer alması önemli bir kültürel değer olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca alanın Kızılırmak nehrinin oluşturmuş olduğu derin vadi yapısı, jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri ile rekreasyon, görsel ve estetik değerlerinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon'un kültürel ekosistem hizmetlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Böylece alanın değerlerinin korunması ve sürdürülebilir şekilde kullanılması yönünde rekreasyon ve turizm planlama çalışmalarına bir altlık ve fırsat oluşturabilecektir.

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın materyalini Tarihi Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon oluşturmaktadır. Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon Kırıkkale ili, Keskin ilçesi, Köprüköy mevkiinde Kızılırmak nehri üzerinde yer almaktadır (Şekil 1). Alana en yakın yerleşim yeri Köprüköy'dür. Alan İçme Suyu Havzası Kısa Mesafeli Koruma Alanı içinde yer almaktadır. İçme- Kullanma Suyu Havzalarının Korunmasına Dair Yönetmelik gereğince günübirlik tesislere izin verildiğinden dolayı alanda günübirlik rekreasyonel faaliyetler için kullanıma uygun yapılar (wc, kamelya, ticari tesisler vb.) mevcut olup kamp ve konaklamaya yönelik bir alt yapı bulunmamaktadır.

Şekil 1: Çalışma Alanı (Google Earth - 2021)

Çalışmada yerinde gözlem tekniğinden faydalanılmış ve literatür verilerinden elde edilen değerlendirme parametreleri bakımından alanın sağladığı kültürel ekosistem hizmetleri; Ruhani ve Dinsel Değeri, Kültürel Miras Değeri, Kültürel Çeşitliliği, Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet), Estetik Değeri, Rekreasyon ve turizm, Sosyal İlişkiler, İlham Olma, Bilim ve Eğitim Değeri incelenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Kültürel ekosistem hizmetleri (MEA, 2005'ten uyarlanmıştır)

Hizmet	Açıklama
Ruhani ve Dinsel Değeri	Dini veya manevi değerlere sahip ekosistemler
Kültürel Miras Değeri	Somut veya somut olmayan kültürel miras özelliklerine sahip ekosistemler
Kültürel Çeşitlilik	Ekosistemdeki çeşitliliğin kültürel çeşitliliğe olanak sağlaması
Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet)	İnsanların ekosistemlerle kurduğu duygusal bağ ve bu ihtiyaçlarının karşılanması
Estetik Değeri	Ekosistemlerin çekici yönleri, görsel kalitesi vb.
Rekreasyon ve turizm	Ekosistemler tarafından sağlanan rekreasyon ve turizm fırsatları
Sosyal İlişkiler	Ekosistemlerin insanlar arasındaki etkileşime olanak sağlaması
İlham Olma	Ekosistemlerin bilimsel ve sanatsal özelliklerinin sağladığı ilham
Bilim ve Eğitim Değeri	Ekosistemlerin araştırma veya eğitim faaliyetleri için sağladığı fırsatlar

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışma alanı MEA (2005) kültürel ekosistem hizmetleri alt sınıflamasına göre sunduğu hizmetlerin ortaya konması amacıyla incelenmiştir. Bu doğrultuda alanın en önemli kaynak değerleri Tarihi Çeşnigir Köprüsü, Büklükale Mevkii ve Kanyon olarak belirlenmiştir.

Tarihi Çeşnigir Köprüsü

Çeşnigir Köprüsü 13. yy Selçuklu Dönemi'ne ait bir yapıdır. Kapulukaya Barajı'nın faaliyete geçmesinden önce yol güzergahı üzerinde iken, sonraları köprü'nün ayak kısımları baraj suyu içinde kalmıştır. 13.65 m yükseklikteki sivri ana kemerin doğusunda 1, batısında 5 boşaltma gözü bulunmaktadır. 135 metre uzunluğunda 6 metre genişlikte doğal taş malzemedен inşa edilmiştir (Şekil 2). Anadolu'da eski dönemlerde coğrafi konumu da göz önünde bulundurulduğunda nehirler üzerine inşa edilen köprüler ulaşım, haberleşme, ticaret geçişleri bakımından önemli bir yere sahip olmuştur (Yeşilbaş, 2016).

Şekil 2: Tarihi Çeşnigir Köprüsü (M. B. B. Bulut - 2021)

Çeşnigir Köprüsü yapıldığı dönem itibariyle, mimarisiyle, Kızılırmak üzerindeki stratejik konumuyla alanı tanımlayan önemli öğelerden biri olmasıyla kültürel hizmetler sınıflandırmasına göre Kültürel Miras Değeri, Estetik Değeri, İlham Olması, Eğitim Değeri, Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet) hizmetlerini sunduğu görülmüştür.

Büklükale Mevkii

Büklükale mevkii çalışma alanı içinde nehrin iki kıyısının birbirine en yakın olduğu noktada yer almaktadır (Şekil 3). Bölge kazı çalışmalarının yapıldığı arkeolojik alandır. Şimdiye dek yapılan kazılarda, Osmanlı Dönemi, Demir Çağı, Geç Tunç Çağı ve Eski Tunç Çağı olmak üzere dört kültür katı tespit edilmiştir. Özellikle 3.Kat buluntularından Anadolu'da ilk Cam eser olabilecek Cam şişe ve Hitit İmparatorluk dönemine tarihlenen Çivi yazılı tablet önemli buluntular arasındadır. Alanda Geç Demir Çağına tarihlenen Helenistik dönem malzemeleri de tespit edilmiştir. Büklükale'nin M.Ö. 2. bin yılın ikinci yarısında, yani Hitit İmparatorluk Çağı'nda önemli bir şehir merkezi olduğu açığa çıkarılmıştır. Bu özelliklerinden dolayı sunduğu kültürel ekosistemleri Kültürel Miras Değeri, Kültürel Çeşitlilik, Bilim ve Eğitim Değeri ve Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet) olarak tespit edilmiştir.

Şekil 3: Bülükale Mevkii (M. B. B. Bulut - 2021)

Kanyon

Kızılırmak nehrinin üzerinde Kapulukaya Baraj Gölü'nün devamını bulanan kanyon sahip olduğu doğal ve estetik kaynak değerleri bakımından çalışma alanının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Şekil 4). Alanla ilgili doğal kaynak değerlerine ilişkin bilgiler kısıtlı olmak birlikte genel bitki örtüsü step bitki örtüsüne, daha çok bir veya otsu çok yıllık bitkilerin egemen oldukları vejetasyona sahiptir. Alanın yakın çevresinde bulunan Karaahmetli Tabiat Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan elde edilmiş olup Ayı pençesi, Tavşan kulağı, Kuduz otu, Geven, Ankara çiğdemi gibi endemik türlere rastlamak mümkündür. Tabiat parkının gelişim planından elde edilen fauna verilerine göre alanda balıklar (sazan balıkları, yayın balıkları), ikiyaşamlılar (kurbağalar), sürüngenler (kara kaplumbağası, kertenkele, keler ve yılanlar), kuşlar (karabatak, balıkçıklar, leylek, ördekgiller) ve memeli hayvanlar (kirpi, fare, yaras, tavşan, gelincik) sınıflarına ait canlılar mevcuttur.

Şekil 4: Kanyon (M. B. B. Bulut - 2021)

Kanyonun sahip olduğu yüzey şekilleri ve nehrin sağladığı su görselliği ile ziyaretçiler için oldukça uygun koşullar sağlamaktadır. Alanda, topoğrafik yapıya ve yükseltiye bağlı olarak çeşitlilik gösteren doğal nitelikler kültürel ekosistem hizmetlerinden Rekreasyon ve Turizm, Bilim ve Eğitim Değeri, Yer Duygusu (Mekânsal Aidiyet), Estetik değeri, Sosyal İlişkiler ve İlham Olma hizmetlerini sağlamaktadır.

Bilim ve eğitim değeri, ilham olma hizmetleri bakımından gelecek nesillere çevre koruma bilincini kuvvetlendirecek ve çevre koruma sorumluluklarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacak fırsatlar sunan kanyon alanda gözlem yaparak uygulamalı eğitimlerle çevre ve koruma bilincinin içselleştirilmesine ve geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Rekreasyon ve Turizm hizmetleri insanların doğal ve yapay ekosistemlerden elde ettiği rekreasyonel faydalar olarak tanımlanmaktadır. Alanda yürüyüş yolları, oturma ve dinlenme alanları, piknik alanları, olta balıkçılığı, su sporları, seyir terasları ve cam teras rekreasyon ve turizm hizmetleri açısından oldukça çeşitli faaliyetler sunmaktadır (Şekil 5, 6, 7, 8).

Şekil 5: Yürüyüş yolları (M. B. B. Bulut - 2021)

Şekil 6: Oturma, dinlenme ve piknik alanları (M. B. B. Bulut - 2021)

Şekil 7: Su sporları ve olta balıkçılığı (M. B. B. Bulut - 2021)

Şekil 8: Seyir terasları ve cam teras (M. B. B. Bulut - 2021)

Kanyonun sahip olduğu manzara noktaları alanın estetik değerini önemli derecede yükseltmektedir (Şekil 9). Ayrıca yer ve mekanlara belirgin karakterler kazandıran özellikler olarak mekân aidiyetinin artırılmış olduğu görülmektedir (Şekil 10). Alanda bulunan gelin kayası ve çeşme ziyaretçilerin alanı tanımlarken kullandıkları güçlü ifadeler olup sosyal ilişkilerin güçlenmesine ve etkileşimin artmasına olanak sağlamaktadır.

Şekil 9: Manzara Noktaları (M. B. B. Bulut - 2021)

. Şekil 10: Gelin Kayası ve Çeşme (M. B. B. Bulut - 2021)

Sonuç ve Öneriler

Tarihi Çeşnigir Köprüsü ve Kanyon sahip olduğu özellikler nedeniyle yakın çevresine ve Kırıkkale iline sunduğu kültürel ekosistem hizmetleri bakımından önemli bir alandır. Alanın kültürel ekosistem hizmet sınıflarından birçoğunu sunduğu tespit edilmiştir. Sunmuş olduğu hizmetlerin devamlılığı ve alanın kaynak değerlerinin sürdürülebilir olması bakımından alanın korunması önem arz etmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen verilerin kültürel ekosistem hizmetlerine dayalı gelecek senaryolarının geliştirilmesinde, turizm ya da korunan alanların (Tabiat Parkı statüsünde) planlanması ve yönetimi konularında karar vermede altlık olabileceği düşünülmektedir.

Gelecek çalışmalarda kullanıcı profiline, tercihlerine ve deneyimlerine yönelik bilgilerin elde edilmesi ve analiz edilmesi ile mümkün olabilir. Kültürel ekosistem hizmetleri, diğer ekosistem hizmetleri ile ilişkilendirilerek, ekosistemler üzerine çok daha geniş kapsamlı planlama çalışmaları yürütülebilir.

Gözleme dayalı bu yöntem, gelecek araştırmalara bilgi oluşturmada ve bu konudaki bilgileri genişletmeye yardımcı olmaktadır. Kanyon ekosistemi ve alanda mevcut yerel uygulamalara yönelik geliştirilecek projelere özellikle de mekâna aşına olmayanlar için altlık oluşturmaktadır. Çalışma alanının gözlemlenmesi bir araştırma planının geliştirilmesi için gerekli olduğu göstermektedir ve daha geniş paydaş gruplarını ve yerel toplulukları dahil ederek daha kapsamlı yöntemlerle kültürel hizmetler ve sağladığı faydalar ortaya konmalıdır. Bu metodoloji kendi başına sınırlı bilgi sunmaktadır. Bu nedenle diğer araştırma yöntemleriyle detaylandırılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Chenga, X., Van Dammeb, S., Lia, L., Uyttenhovea, P. (2019) *Evaluation of cultural ecosystem services: A review of methods*. *Ecosystem Services*, 37, 100925.
- Chan KMA, et al. (2011) **Cultural services and non-use values. The Theory and Practice of Ecosystem Service Valuation in Conservation**, eds Kareiva P, Daily G, Ricketts T, Tallis H, Polasky S (Oxford Univ Press, Oxford), pp 206–228.
- Hartig, T., Mitchell, R., de Vries, S., Frumkin, H., 2014. *Nature and health*. *Annu. Rev. Public Health* 35, 207–228.
- Karahmetli Tabiat Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı*, (2009) Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Analitik Etüt Raporu, Sentez Raporu, BELDA LTD.
- MEA - Millennium Ecosystem Assessment (2003), **Ecosystem and Human Well-Being – A framework for Assessment**, Millennium Ecosystem Assessment, Washington DC:Island Press.
- MEA - Millennium Ecosystem Assessment (2005), **Ecosystems and Human Well-Being – Biodiversity Synthesis**, Millennium Ecosystem Assessment, Washington DC: Island Press.
- Yeşilbaş, E (2016) *Silifke Taş Köprü'nün Rölöve Tespitleri ve Tarihi Dönem Analizi*, Akdeniz Sanat Dergisi, 9(19), 92.

Okulöncesi Eğitim Ortamlarında Sessiz Oyun Mekânlarının Tasarımı Üzerine Bir İnceleme

Nalan SEVİNÇLİ¹, Doç. Dr. B. Ece ŞAHİN²

Özet

Okulöncesi eğitim mekânlarında çocukların gereksinimlerinin sağlanması, eğitim programının amaçlarına ulaşılması ve gelişimin desteklenmesi açısından önem taşımaktadır. Çocuğun mekânda aradığı temel gereksinimlerden biri mahremiyettir. Bu kapsamda eğitim ortamında bir veya birkaç çocuğun kullanabileceği özel mekânların sağlanması gerekmektedir. Son yıllarda okulöncesi eğitim ortamlarında bu amaca yönelik sessiz oyun mekânlarına yer verildiği görülmektedir. Ancak genel olarak bu gereksinimin yeterince dikkate alınmayışı ve okulöncesi eğitim ortamlarında gereken mekânların sağlanmayışı eleştirilmektedir. Bu araştırmada çocukların mahremiyet gereksinimine yönelik sessiz oyun mekânlarının niteliğini belirleyen mekânsal parametreler araştırılmaktadır. Literatür araştırması yöntemiyle, çalışmada anaokullarında mahremiyet gereksinimine yönelik sessiz oyun mekânlarının niteliğini belirleyen bileşenler “renk, aydınlatma, doku, akustik, materyal, ölçek ve mekân organizasyonu” kriterleri açısından değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda her temel bileşen kapsamında sessiz oyun mekânları tasarımına yönelik öneriler tanımlanmıştır. Bu değerlendirmenin okulöncesi eğitim mekânlarında mahremiyet gereksiniminin önemine işaret ederek tasarım süreçlerine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Okulöncesi eğitim mekânı, Mahremiyet gereksinimi, Sessiz oyun mekânları, Kişisel mekânlar.

¹Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa, Türkiye.

E-mail: 8a24nalan88@gmail.com ORCID: 0000-0002-7157-5317

²Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bursa, Türkiye.

E-mail: easatekin@yahoo.com ORCID: 0000-0003-2061-7473

A Study on the Design of Quiet Play Spaces in Preschool Education Environments

Abstract

Providing the needs of children in preschool education places is important in terms of reaching the aims of the education program and supporting the development. . One of the basic needs that the child seeks in the space is privacy. In this context, it is necessary to provide special places that one or more children can use in the educational environment. In recent years, it is seen that quiet play spaces intended for this have been included in preschool education environments. However, in general, it is criticized that this need is not taken into account enough and the necessary spaces are not provided in pre-school education environments. In this research, spatial parameters that determine the quality of quiet play spaces for children's privacy needs are investigated. With the method of literature research, the components that determine the quality of quiet playgrounds for the need for privacy in kindergartens were evaluated in terms of "color, lighting, texture, acoustic, material, scale and space organization" criteria. As a result of the research, proposals for the design of quiet play spaces were defined within the scope of each basic component. It is thought that this evaluation can contribute to the design processes by pointing out the importance of the need for privacy in preschool education spaces.

Keyword: Preschool education space, Need for privacy, Quiet play spaces, Personal spaces

1. Giriş

Yaşamın ilk altı yılını kapsayan okulöncesi eğitim dönemi, gelecekte toplumun yetişkin bir ferdi olan çocuğun hayatını birçok yönden etkileyebilme potansiyeline sahiptir (Elliott, 2006; Yıldır, 1991). Okulöncesi eğitim özgüveni yüksek, sosyal ilişkileri kuvvetli, sorun çözme yeteneğine sahip, neden sonuç ilişkisi kurabilen bireylerin yetiştirilebilmesi için önem taşımaktadır (Bee ve Boyd, 2009). Okulöncesi eğitim, çocuğun sosyal, zihinsel, psikolojik gelişimini desteklemektedir. Fiziksel ve sosyal çevre niteliği bu süreçte etkin faktörlerdir (Wortham, 2006). Günümüzde okulöncesi eğitimin öneminin farkına varılması ve ebeveynlerin çalışması sebebiyle çocuklar zamanlarının büyük çoğunluğunu okulöncesi eğitim kurumlarında geçirmektedir (Oktay, 1990). Dolayısıyla okulöncesi eğitim kurumlarının mekânsal nitelikleri günün büyük bir kısmını bu ortamda geçiren çocuk için oldukça önemli olmaktadır. Montessori, Piaget, Werner gibi birçok çocuk gelişim uzmanı tarafından okulöncesi eğitim ortamlarının mekânsal niteliklerinin çocuğun ruhsal durumuna, davranışına, öğrenme yoluna ve hızına etki ettiği belirtilmektedir (Moore ve Sugiyama, 2007; Maxwell, 2007). Çocuğun sosyal ilişkilerini düzenlemeye yardımcı olan ve davranışlarının şekillenmesini sağlayan okulöncesi eğitim ortamları üçüncü öğretmen görevini üstlenmektedir (Weinstein, 1987; Taylor 2009).

Nitelikli okulöncesi eğitim ortamları çocuğun duygusal durumuna etki ederek davranış biçimlerinin pozitif yönde şekillenmesine yardımcı olabilmektedir (Read ve ark., 1999). Okulöncesi eğitim ortamlarının çocukların gereksinimleri ve gelişimleri göz önünde bulundurularak tasarlanması gerekmektedir. Çocukların temel gereksinimlerinden biri mahremiyettir. Mekânda arzu edilen mahremiyetin sağlanabilmesi sosyal becerileri ve özgüveni arttırmaktadır (Shussman, 2017). Ayrıca çocukların öz benliğinin gelişimi, keşfetme süreci, motivasyonu ve sağlıklı sosyal ilişkiler kurulması desteklenmektedir (Sanoff, 1995; White ve Coleman 2000, Nissen ve Hawkins, 2010). Okulöncesi eğitim ortamında mahremiyet gereksinimine yönelik mekanların bulunması bu bağlamda büyük bir önem taşımaktadır. Okulöncesi eğitim mekânlarında çocuklar mahremiyet gereksinimlerini karşılamak için sessiz oyunlar oynayabildikleri kişisel mekânları tercih etmektedir. Bu mekânlar çocukların bir veya iki arkadaşı ile birlikte oyun oynadıkları, sırlarını paylaştıkları bölgeleridir. Çocuklar bu alanları özel, gizli kavramları ile özleştirmektedir (Corson ve Colwell, 2013; Olds, 2001). Okulöncesi eğitim ortamında, sessiz oyun için çocuğun kullanabileceği özel mekânların bulunması sayesinde mahremiyet gereksiniminin karşılanması desteklenmektedir. Ancak çocukların gelişimlerine önemli katkıları olan bu mekânların sağlanmasına, okulöncesi eğitim ortamlarının tasarımında yeterince önem verilmemesi eleştirilmektedir.

Okulöncesi eğitim mekânlarının tasarımı kapsamında çeşitli çalışmalarda mahremiyet gereksiniminin dikkate alınmadığı ifade edilmektedir (Olds, 1979; Wolfe ve Rivlin, 1987; Laufer ve Wolfe, 1977; Sanoff, 1995). Zihinsel ve bedensel olarak sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinde önemli katkıları bulunan bu tür mekânların varlıklarının sorgulanmadığı ve nitelikleri üzerinde yeterli bilginin bulunmadığı belirtilmektedir (Colwell ve ark., 2016). Bu bağlamda çalışmada konunun önemi dikkate alınarak, okulöncesi eğitim ortamında mahremiyet gereksinimi duyulduğunda kullanılabilen sessiz oyun mekânlarının tasarım niteliğini etkileyen bileşenlerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmada, sessiz oyun mekânlarının niteliğini etkileyen bileşenler, genel olarak öğrenme mekânlarında dikkate alınması gerektiği belirtilen konular çerçevesinde incelenmiştir. Eğitim mekânlarında iyi hissetmeyi sağlayan mekânsal bileşenlerin, psikolojik süreçleri etkilemesi nedeniyle önem taşıdığı ifade edilmektedir. Walden (2009)'a göre, "renk düzeni, aydınlatma, ısıtma, soğutma, havalandırma, akustik, kokular ve mobilyalar" ortamda bu açıdan önemli etkiye sahiptir. Belirtilen boyutların okulun fiziksel niteliğini belirleyerek, öğrencilerin öğrenme performansını, bilişsel becerilerini, motivasyonunu ve kişiliklerini etkilediği ifade edilmektedir (Walden, 2009). Benzer yönde Day (2007), form, mekân, ölçek, renk, strüktür ve materyalleri, bir ortamın niteliğini belirleyen temel özellikler olarak görmektedir. Nair (2014) ise, öğrenme ortamında iç mekân niteliğini tanımlayan temel bileşenleri "mobilyalar, renkler, materyaller, dokular, aydınlatma ve akustik" olarak tanımlamaktadır.

Bu kapsamda makalede, okulöncesi eğitim ortamlarında sessiz oyun amacına yönelik tasarlanacak mekânların niteliği “renk, aydınlatma, akustik, materyal, ölçek ve mekân organizasyonu” başlıkları çerçevesinde incelenmektedir. Mahremiyet gereksinimine yönelik özel bölümlerinin, grup odası ya da ortak etkinlik mekânının bir parçası oluşu dikkate alınarak, ilişkili olduğu mekânın ısıtma, soğutma, havalandırma koşullarından ve kokusal niteliğinden ayrılan özellikler taşımadığı yargısıyla, belirtilen konular inceleme kapsamına alınmamıştır. Ayrıca sessiz oyun mekânlarının, bütüncül olarak tasarlanmasıyla mekânda bir mobilya niteliği taşıması söz konusudur. Bu yönde yumuşak materyaller ile tanımlanan sessiz oyun mekânlarının, mobilyalara gereksinim duymaksızın esnek bir şekilde kullanılabilirdiği de belirtilmektedir (Olds, 2001). Dolayısıyla araştırmada dokular ve materyaller incelenmiş, mobilyalar olarak ayrı bir başlık tanımlanmamıştır. Belirtilen çerçevede çalışmada okulöncesi eğitim mekânlarında mahremiyet gereksinimine yönelik sessiz oyun bölümlerinin tasarım kriterlerinin belirlenebilmesi amaçlanmıştır.

2. Okulöncesi Eğitim Ortamında Mahremiyet Gereksinimi ve Mekân

Çocuklar için tasarlanan tüm mekânlarda sağlanması gereken belirli ortak özellikler bulunması gerektiği belirtilmektedir. Bu gereksinimler; “bireysel kimliğin ve yeterlik gelişiminin desteklenmesi, gelişim için olanaklar sağlanması, güvenlik ve güven duygusunun desteklenmesi, sosyal ilişki ve mahremiyet için olanaklar sağlanması” olarak tanımlanmaktadır (David ve Weinstein, 1987). Çocukların gereksinimleri doğrultusunda tasarlanan mekânlar, belirtilen niteliklere sahip ortamlar sunabilmektedir. Okulöncesi eğitim ortamlarının tasarımında da çocuklar için bedenleriyle uyumlu, mekânsal seçimler yapabilecekleri ve özgürce hareket edebilecekleri, birlikte ve yalnız olma isteklerine duyarlı, güvenli bir çevrenin yaratılmasıyla söz edilen gereksinimler desteklenebilmektedir. Ancak, çocuk mekânları tasarlanırken sosyalleşme ve mahremiyet için olanaklar sağlanması yönünde, sosyalleşme konusunun dikkate alındığı fakat mahremiyet gerekliliğinin göz ardı edildiği ifade edilmektedir.

Mekân içerisinde insanın barınma, korunma içgüdüleri ile birlikte sosyal etkileşimini sınırlandırma isteği, mekân tasarımında önem taşımaktadır. Fiziksel çevrenin sosyalleşme ve sosyal ortamdan geri çekilmeye olanak tanıması gerekmektedir (Altman, 1975; Moore, 2017; Rieh, 2020). Fiziksel çevrenin kullanıcıların kişisel mekânına çekilmesine olanak sağlaması, mahremiyet ve gizlilik gereksiniminin karşılanmasına olanak tanımaktadır. Bu yönde çocuk ve mekân ilişkisi alanındaki çeşitli çalışmalarda, çocukların sosyalleşme ve mahremiyet ihtiyaçlarını karşılayan mekânlara duyduğu gereksinim belirtilmektedir.

Okulöncesi eğitim döneminde çocukların mekânda aradığı temel gereksinimlerden biri mahremiyet olmakla birlikte, ne yazık ki eğitim ortamları tasarlanırken bu gereksinim yeterince göz önünde bulundurulmamaktadır. Okulöncesi eğitim mekânlarında sosyal ortam ile iç içe bulunan çocuklar, kendi başına veya birkaç arkadaşı ile kalabileceği, özel, sakin mekânlara gereksinim duymaktadır.

Çocuklar mahremiyet gereksinimlerinin karşılandığı sessiz oyun mekânları sayesinde, sosyal ilişkilerini geliştirdiği ve kendini dinleyebildiği sakin bir ortam arasında denge kurmaktadır. Oyun ortamlarında sosyalleşmeye ve mahremiyet gereksinimini karşılamaya yönelik mekânlarda sosyal dengenin sağlanması çocukların duygusal ve sosyal gelişimleri üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır (Harms ve ark., 2015; Olds, 2001; Sanoff, 1995).

Varoluşsal açıdan çocuğun anne rahminden belirli bir süre sonra ayrılması veya zihinsel olarak geri çekilip uyuması, mahremiyet ihtiyacının temel bir göstergesidir (Laufer ve Wolfe, 1977). Mahremiyet gereksiniminin sosyal ilişkiler üzerinde dengeleyici unsur olarak görev yaptığı dikkate alındığında çocuğun sürekli olarak aynı sosyal ve fiziksel çevrede bulunmak istememesinin nedeni daha iyi açıklanmaktadır. Bu bağlamda okulöncesi eğitim mekânlarında çocuğu sürekli olarak aynı fiziksel bağlama maruz bırakacak tasarımlardan kaçınılması ve mahremiyet gereksinimini sağlayan mekânların yaratılması üzerine düşünülmesi gerekmektedir.

Çocuklar mahremiyet gereksinimini yalnız başına kalma deneyimi ile karşılamak isteseler bile bu dönemde yakın fiziksel çevrede karşılaşacağı durumlar hakkında yeterince bilgi sahip olmadıkları için genellikle yakın arkadaşları olmadan sessiz oyun bölgelerinde bulunmaktan da kaçınmaktadır (Wolfe, 1978). Çocuklar kendisine yakın gördüğü bir veya iki arkadaşı ile birlikte mahremiyet gereksinimini karşılayacak, kişiselleştirdikleri mekânlar bulma veya yaratma eğilimi göstermektedir (Skånfors ve ark., 2009). Çocuklar samimiyet, sır, gizlilik, mahremiyet gibi kavramlar ile özleştirdiği bu mekânlarda, birbirleri ile sınırlarını paylaşmakta, sessiz oyun aktiviteleri gerçekleştirmektedir (Olds, 2001). Okulöncesi eğitim döneminde çocukların mahremiyet gereksinimini karşılayan sessiz oyun bölgeleri, sosyal, zihinsel, bedensel gelişim dikkate alınarak tasarlandığında mekân amaçlanan kazanımları destekleyebilmektedir.

Mahremiyet gereksiniminin aslında tüm öğrenme mekânlarının tasarımında dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Örneğin Nair (2014), öğrenciler için bireyselleşmenin önemli bir mekânsal gereksinim olduğunu ifade etmekte; öğrencilerin büyük bir zamanını geçirdiği eğitim ortamlarında kendine ait hissedebilir özel alanların, çok az olmasını eleştirmektedir. Eğitim mekânlarında mahremiyet gereksinimine cevap verebilecek mekânların, çocukların iyi bir öğrenen ve dolayısıyla iyi bir yurttaş olmasını desteklemek açısından önemli rolü olduğunu ifade eden Nair (2014) bu alanları “yalnız olmak, bir arkadaşla özel bir sohbet etmek, düşünceyi ve ruhu beslemek” için uygun yerler olarak tanımlamaktadır. Okulöncesi eğitim mekânlarında fiziksel çevre kalitesinin sağlanmasına yönelik bir değerlendirme ölçeğinde de mahremiyetin temel bir bileşen olarak ele alındığı görülmektedir. Değerlendirme ölçeğinde (Early Childhood Environment Rating Scale) mekânsal kriterlerden biri mahremiyet gereksinimini karşılayan kişisel mekânların varlığı olarak tanımlanmaktadır (Harms ve ark., 2015).

Çocuklar kişisel mekânlarında çevreden herhangi bir müdahalenin olmasını istememektedir. Mekânın kendisine ait olmadığını hissettiren herhangi bir etkiden rahatsızlık duyulmaktadır.

Bununla birlikte çocuğun gözlemlendiğini hissetmemesi gerekmekte, bu durumun mekânın tercih edilmemesine sebep olduğu belirtilmektedir (Kopec, 2012; Sanoff, 1995). Dolayısıyla, çocukların kendine ait hissedebileceği özel mekânların, okulöncesi eğitim ortamları tasarımında dikkatle planlanması önem taşımaktadır. Oyun mekânında sessiz oyun bölgeleri çocuğun duygusal değişimlerine cevap verebilmelidir (Nissen ve Hawkins, 2010). Bu sayede çocuk oyun mekânında konforlu ve güvende hissetmekte, yer duygusu ile kurduğu ilişki kuvvetlenmektedir. Yetişkinlerin hafızalarında yer edinen çocukluk anlarının geçtiği yerler değerlendirildiğinde de genellikle mahremiyetin sağlanabildiği kişisel mekânların tanımlandığı da belirtilmektedir. Dolayısıyla çocukların belleğinde kalıcı yer edinen hafıza mekânlarının, gelecekte toplumu oluşturan bireylerin yer ile kurduğu aidiyet duygusunu kuvvetlendireceği düşünülmektedir. Okulöncesi eğitim ortamlarındaki kişisel mekânların niteliklerinin, yaşam kalitesini etkilediği de ifade edilmektedir (Rieh, 2020).

Okulöncesi eğitim döneminde çocuklar kendilerini çevrelerinden ayırıp, kendi iç dünyalarını yaratma gereksinimi duymaktadır. Çocuklar üç yaşına geldiğinde mahremiyet, sır, gizlilik gibi kavramları anlamaya, tanımlamaya başlamaktadır. Çocukların bu kavramları sessiz oyun oynadıkları gizli saklanma yerleriyle ilişkilendirdiği belirtilmektedir (Corson ve Colwell, 2013). Mahremiyet her çocuk tarafından farklı yorumlanmaktadır. Sessiz oyunların oynanabilmesine olanak veren kişisel mekânlar, bir çocuk için yakın arkadaşı ile bilgi alışverişini yapmasını, diğer bir çocuk için başkaları ile arasına mesafe koymasını, başka bir çocuk için yalnız kalmasını, rahatsız edilmemesini sağlayabilmektedir (Walden, 2009). Böylelikle sessiz oyun mekânlarının birden çok işlevi olduğu ve çocukların gelişimlerini farklı alanlarda etkilediği söylenebilmektedir.

Sessiz oyun mekânları çocukların öğrenme ve gelişim sürecini sağlıklı bir şekilde sürdürülebildiği ortamlar olması sebebiyle önem taşımaktadır. Bu mekânların, çocukların çevresine anlam yüklemesinde, bireysel olarak kendisini ifade etmesinde, hayal gücünün gelişmesinde, bir yere ait hissederek güven ve güvenlik duygusunun pekişmesinde etkili rol oynadığı belirtilmektedir (Ota ve ark., 1997). Sosyal çevreden geri çekilmeye olanak sağlayan kişisel mekân, çocuğun kendisini ifade etmesine ve öfke, üzüntü, hayal kırıklığı gibi duygularını açığa çıkarmasına izin vererek rahatlmasını sağlamaktadır (Olds, 1987). Ayrıca bu geri çekilme alanları yorgun veya aşırı uyaranlara maruz kalmış çocuğun sessiz anların keyfini çıkararak duygu durumunu düzenlemesine yardımcı olmaktadır (Sanoff, 1995).

Okulöncesi eğitim mekânlarının tasarımında çocukların mahremiyet gereksinimi duyduğunda kullanabileceği, sessiz oyun için tercih edilebilecek özel mekânların yaratılması, belirtilen yönleriyle çocuğun sağlıklı gelişimini desteklemektedir. Bu kapsamda çalışmada mahremiyet gereksinimine cevap veren sessiz oyun mekânlarının niteliğini belirleyen konuların tanımlanabilmesi amaçlanmaktadır. Sessiz oyun mekânı tasarımında etkili bileşenler bir sonraki bölümde “renk, aydınlatma, akustik, materyal, ölçek ve mekân organizasyonu” kapsamında incelenmektedir.

3. Okulöncesi Eğitim Ortamında Mahremiyet Gereksinimine Yönelik Sessiz Oyun Mekânlarının Niteliği

Okulöncesi eğitim ortamları çocukların ev dışında ilk defa uzun süre boyunca deneyimledikleri mekânlardır. Bu açıdan eğitim ortamının niteliği çocuğun okul kavramının şekillenmesinde oldukça etkilidir. Mekânın fonksiyonel ve estetik olması çocuğun duygu durumunu düşüncelerini etkilemekte, hayatına dokunan her alanda gelişimini desteklemektedir. Sınıf ortamının tasarımı çocuğu zihinsel ve sosyal yönden etkileyerek estetik zevkinin şekillenmesinde de etkilidir. Eğitim ortamı, sosyalleşme açısından çocuğun arkadaşlık kurarak iletişim becerilerini geliştirmesini ve mahremiyet gereksinimini karşılayarak güvende hissetmesini destekleyebilmelidir (Komendat, 2010; Greenman 2007; Lally, 2008). Bu bağlamda sınıf ortamının mekânsal nitelikleri çocuğun davranışlarına yön verme açısından oldukça etkili olmaktadır.

Sessiz oyun mekânları, çocuğun istediğinde sosyal çevresiyle arasına sınırlar koyarak, çevrenin oluşturduğu stres ve baskıdan kaçabilmesine olanak tanımakta, duygu durumundaki değişimlere cevap verebilmektedir (Walden, 2009). Böylelikle oyun sürecinin kalitesi artmakta ve çocuğun bütünsel gelişiminde katkılar sağlanmaktadır. Bu kapsamda çalışmada, çocuğun mahremiyet gereksinimini karşılayan sessiz oyun mekânlarının tasarım kriterlerini belirleyebilmek amaçlanmıştır. Çalışmada literatür araştırması yöntemiyle kuramsal çalışmalar ve uygulama örnekleri araştırılmaktadır. Çocukların mahremiyet gereksinimi karşılayan sessiz oyun mekânlarının tasarımında temel bileşenler “renk, aydınlatma, akustik, materyal, ölçek ve mekan organizasyonu” kapsamında incelenmekte, bulgular aşağıdaki bölümlerde sunulmaktadır.

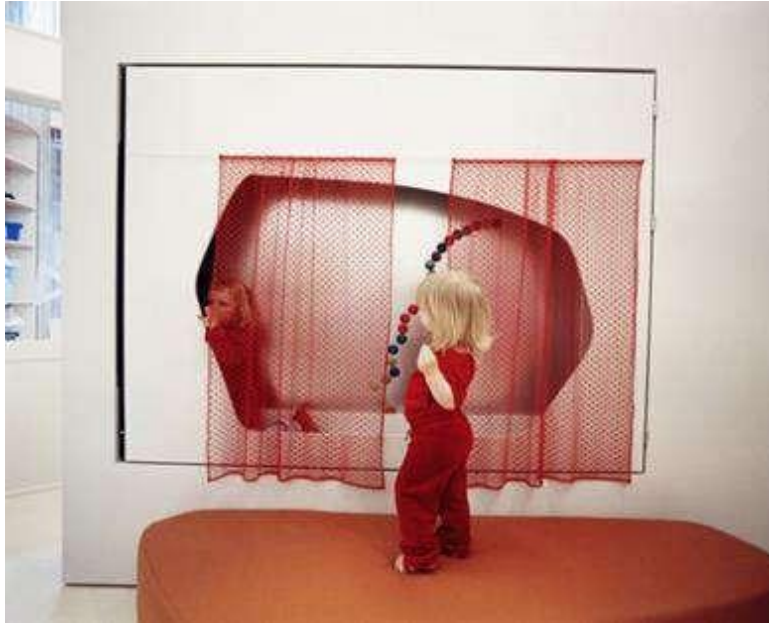
3.1. Renk

Okulöncesi eğitim mekânlarının tasarımında genellikle ilk ele alınan konulardan biri renktir. Eğitim mekânlarında renk kullanımının önemine yönelik ilk çalışmaları geliştiren Waldorf eğitim sisteminin yaratıcısı Steiner, renklerin çocukların duygu durumunu etkilediğini ifade etmektedir. Günümüzde de renklerin çocuklar üzerindeki etkileri farklı çalışmalarda açıklanmaktadır. Çocuklar çeşitli renklere karşı farklı davranış biçimleri göstermektedir. Okulöncesi eğitim dönemindeki çocuğun zihinsel sürecinde renklerin ne anlam ifade ettiği göz önünde bulundurulması mekânın işlevini desteklemektedir (Walden, 2009). Bu bağlamda sessiz oyun bölgelerinde renk tercihi yapılırken mekânın sakinleştirici ve dinlendirici işlevinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Okulöncesi eğitim dönemindeki çocuğun sessiz oyun mekânlarını bir arkadaşına kızdığı veya gücendiği zaman geri çekilmek için kullandığı dikkate alındığında insan zihninde canlandırıcı etkiye sahip hareket etmeyi teşvik eden sıcak renk tonlarının kullanımından kaçınılması gerekmektedir. Bunun yerine sessiz oyun mekânlarında mavi veya yeşil gibi, çocuğun karmaşık sosyal süreçten uzaklaşarak rahatlamasını, sakinleşmesini ve huzur bulmasını sağlayan soğuk renk tonlarının kullanılması çocukların davranışlarına yön verme noktasında yardımcı olmaktadır (O’connor, 2011; Birren, 1961). Örneğin Avenue Green Sheshan Anaokulunda tasarlanan sessiz oyun mekânında renk kullanımının sessiz oyunla uyumlu olduğu ifade edilebilmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Avenue Green Sheshan Anaokulu, yumuşak renk tonları ve sessiz oyun mekânı (URL 1, 2019)

Renk kullanımı çocuğun duygu durumuna etki ederek davranışlarına uyum sağlamanın yanı sıra mekânda yol gösterici ve sınırlandırıcı da olabilmektedir (Greenman, 1988). Renk, çocuğun çeşitli oyun bölgelerinin nerede başlayıp nerede bittiği konusunda zihninde net sınırlar tanımlayabilmesini sağlamaktadır (Olds, 2001). Çocuklar sessiz oyun mekânlarında dışarıdan herhangi bir müdahale ile karşılaşmak da istememektedir. Bu kapsamda Tromso Anaokulunda duvar yüzeyindeki nişlerde yumuşak renk tonunda tül ile yaratılan ayırım çocuğun mekânı tanımlaması ve özelleşme sağlanması açısından bir örnek olarak gösterilebilir (Şekil 2). Renk, çocukların zihninde sessiz oyun mekânını kolay bir şekilde algılamasını sağlamakta, mekânı kişiselleştirerek benimsemelerini desteklemektedir.

Şekil 2: Tromso Anaokulu, renk ve duvar yüzeyindeki sessiz oyun nişinin tanımlanması (URL 2, 2006)

Anaokullarında sessiz oyun mekânlarını çocuklar ikinci evi olarak benimsemekte ve mahremiyet, samimiyet, içtenlik gibi kavramları bu mekânlarla örtüştürmektedir. Bu bağlamda sessiz oyun mekânlarında açık tonlarda pembe veya açık menekşe gibi davetkâr, samimi, sıcak renklerin kullanılması çocuğun severek sıklımadan zaman geçirmesini sağlamaktadır (Bjørnholt, 2014). Ayrıca sessiz oyun mekânlarında açık tonlarda menekşe renginin kullanılması çocuğa ilk korunma yerleri olan anne rahmini çağrıştırdığı için samimiyet, içtenlik ve mahremiyet duygularına cevap vermektedir (Day, 2007). Aynı rengin çeşitlitenleri çocukların beynindeki sinir uçlarını farklı şekillerde uyarmaktadır. Örneğincanlı tonlarda fuşya renginde bir pembe çocuğun hareket etmesini teşvik ederken pudra tonlarındaki pembe samimi, sıcak, içtenlik hissi yaratmaktadır. Ancak çocuğun renk tonlarını doğru bir şekilde algılayabilmesi için ortamda yeterli miktarda doğal ve yapay aydınlatmanın bulunması gerekmektedir (Walden, 2009). Renk, ışığa bağlı olarak ortamın atmosferini etkileyen önemli bir bileşendir. Ayrıca kullanılan materyallerin dokuları da algıyı etkilediği için mekânda çeşitli alternatiflerle yumuşak renk tonlarının yaratılması olanaklıdır.

3.2. Aydınlatma

Sessiz oyun mekânlarının tasarımında doğal ve yapay aydınlatmadan yararlanılarak farklı mekân atmosferleri oluşturulabilmektedir. Çocuğun psikolojisini etkileyerek ruhsal durumunu düzenlemeye yardımcı olan ışığın, miktarı ve kaynağı belirlenirken mekânın işlevi göz önünde bulundurulmalıdır. Oyun mekânlarında aktiviteye bağlı olarak doğru ışık kaynağının ve miktarının belirlenmesi çocuğun keyifli zaman geçirmesini desteklemektedir (Fletcher, 1983; Walden, 2009). Sessiz oyunda çocuklar genellikle iç dünyalarına yolculuk yapmakta, düşünmekte, resim çizmekte, kitapların veya dergilerin görsellerini incelemekte veya okuma aktiviteleri gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda ortamda çocukların daha iyi odaklandığı, dikkat seviyelerinin ve okuma performanslarının arttığı doğal ışık kaynağı veya aynı sıcaklıkta yapay aydınlatma kullanılması uygundur (Maron ve ark., 1974; Frieling ve Sonntag, 1999). Çocuklar sessiz oyun mekânlarını düşünmek veya çevresini gözlemlemek için kullanabilmektedir. Bu yönde pencerelerde yaratılan nişlerde, doğal ışık alımı ve sessiz oyun desteklenebilmektedir. Çocukların dışarıyı görebileceği şekilde düzenlenen pencereler, dış dünya ile kurulan ilişkiyi güçlendirerek çevreyi incelemeyi ve yeni bilgiler öğrenmeyi sağlamakta, öğrenme kapasitesini arttırmaktadır (Caples, 1996). Okulöncesi eğitim mekânlarında, pencere önünde düzenlenen oturma alanları, mahremiyet gereksinimini karşılayan sessiz oyun mekânları için uygun yerlerden biri olarak görülmektedir (Olds, 1989). Pencere dış mekânla iç mekânı ayıran bir geçiş elemanı olduğundan bulunduğu yerden kaçmak isteyen çocuğun tercih ettiği mekânlar arasında ön plana çıkmaktadır (Osmon, 1971). Bu kapsamda El Porvenir Anaokulundaki pencere nişleri, geniş cam yüzeyi ile bakışı sınırlandırmayan bir örnek olarak gösterilebilir (Şekil 3).

Şekil 3. El Porvenir Anaokulunda pencere nişlerinde yaratılan sessiz oyun mekânı (URL 3, 2021).

Yeterince ışık almayan mekânlar, çocuklara ürpertici gelmekte ve mekân algısı kaybolmaktadır (Şahin ve Dostoğlu, 2012). Çocuklar sessiz oyun mekânlarını samimiyet ve içtenlik duyguları ile örtüşürmektedir. Bu sebeple mekânın çocuğun korku hissi yaşamasına engel olacak şekilde aydınlatılması gerekmektedir. Yetersiz düzeyde aydınlatılan mekânlar çocuğun görsel gelişimini olumsuz yönde etkilemekte, kendini yorgun ve bitkin hissetmesine sebep olmaktadır. Okulöncesi eğitim mekânları kullanımdaki aktiflik düzeyine göre aydınlatılmalıdır. Daha az aktif alanlarda düşük aydınlatma düzeyi yeterli bulunurken, daha aktif bölümde düzeyin artması gerekmektedir. Bu açıdan mekânlarda farklı kullanım biçimlerine hitap eden genel ve özel aydınlatma seçeneklerinin sağlanması önerilmektedir (Olds, 2001). Sessiz oyun mekânlarındaki her aktivite için de aynı ışık miktarına gerek duyulmamaktadır. Örneğin çocuk dinlenirken daha loş bir ışığa, kitap okurken ortamın gözü yormayacak şekilde aydınlatılmasına gereksinim duymaktadır. Bu bağlamda sessiz oyun mekânlarında ışık miktarı ayarlanabilen aydınlatmaların bulunması önerilmektedir. Çocukların sessiz oyun mekânlarının kendi kontrollerinde olduğunu hissetmesinin mekânı kişiselleştirmelerini sağlayarak yer ile kurulan bağı kuvvetlendirdiği bir önceki bölümde ifade edilmiştir. Bu bağlamda çocuğun aydınlatma düzeyini kendisinin ayarlayabilmesi de mekân üzerindeki kontrol algısını güçlendirebilecek, mekânı kişiselleştirebilmesini ve tercih etmesini destekleyebilecektir.

Şekil 4: OB Kindergarten and Nursery, yapay aydınlatmadan yararlanılması (URL4, 2021)

Sessiz oyun mekânlarında ışık kaynağının türü de önemlidir. Çocuklar sessiz oyun mekânlarını arkadaşları ile kavga ettikten sonra onlardan uzaklaşmak için de kullanabilmektedir. Dolayısıyla çocuklar en sınırlı olduğu zamanlarda bu mekânda bulunmakta, sakinleşip rahatlamak istemektedir. Sarkıt aydınlatmalar, çocuğun öfke veya kızgınlık seviyesinin yüksek olduğu bir anda asılma veya kendini koruma duygusu ile aydınlatmanın ipine dolanma gibi durumlara neden olabilmektedir. Ayrıca sarkıt lambalar, uyku durumunda çocuğun istemsizce dokunmasına, kırmasına veya dolanıp boğulmasına sebep olabilmektedir (Migliani, 2020). Sessiz oyun mekânlarında alt kotlarda kullanılan sarkıt lambaların çocuğun sağlığına zarar verebilmekte ölüme neden olabilmektedir. Bunun yerine sessiz oyun mekânlarında (Şekil 4)' de görüldüğü gibi çocuk tarafından erişilmeyen çözümlerle led aydınlatmaların kullanılması önerilmektedir. Okulöncesi eğitim mekânlarında aydınlatma tasarımında, oyun mekânının kullanımı hakkında tasarımcının bilgi sahibi olması gerekmektedir (Durrett ve Torelli, 2009). Yapay aydınlatma tasarımında çocukların mekândaki eylemleri düşünülmelidir.

3.3. Doku

Çocuklar çevrelerini beş duyu organı ile keşfetmektedir. Dokunma, öğrenme yeteneklerinin gelişmesinde oldukça önemli bir duyudur. Çocuk dokunarak mekânın niteliği hakkında genel bir yargıya sahip olmaktadır. Örneğin yumuşak yüzeylere dokunmak, çocuklarda rahatlama hissi ve mekâna yönelik olumlu düşünceler yaratmaktadır. Bu bağlamda sessiz oyun mekânlarında yastık, yorgan, battaniye gibi yumuşak dokulu yüzeylerin bulunması çocuğun mekânı güzel olarak algılamasını sağlamaktadır (Olds, 1989). Okulöncesi dönemde çocukların neredeyse %60 oranında görsel ve dokunsal deneyimler aracılığıyla öğrendiği de belirtilmektedir (Isbell ve Exelby, 2001).

Şekil 5: Animal Adventure Island Anaokulu, yumuşak dokuya sahip oyun elemanları
(URL 5, 2021)

Anaokullarında çocuklar sessiz oyun mekânlarını kişiselleştirerek ikinci evi olarak görmektedir. Dolayısıyla bu mekânlar tasarlanırken halı, kilim, minder gibi ev ortamını anımsatan malzemelerin kullanılması çocuğun mekânı tercih etmesini desteklemektedir. Animal Adventure Island Anaokulunun sessiz oyun mekânı bu kapsamda bir örnek olarak gösterilebilir. Bu tasarımda oyun elemanlarının ve zeminin yumuşak yapıya sahip olması sağlanmıştır (Şekil 5). Dış mekânlarda oluşturulan sessiz oyun mekânlarında da yumuşak dokular sağlanması için yeşil alanlar, kum, toprak yüzeyler kullanılmaktadır (Prescott, 1987). Çocuğun yumuşak dokulu yüzeylerle ilişkisi, zihinsel ve bedensel sağlığı güçlendirmekte, keyifli bir oyun süreci geçirmesini desteklemektedir.

3.4. Akustik

Eğitim mekânlarında iyi bir akustiğin öğrenme başarısı üzerindeki etkisi güçlüdür. Konuşma ve duymanın öğrenme ve öğretme etkinliklerinin temeli olduğu, fakat pek çok eğitim ortamında akustik koşulların kötü olduğu belirtilmektedir (Walden, 2009). İstenmeyen ses olan gürültüden uzaklaşma, okuma, konsantrasyon ve dikkati olumsuz etkilemesi, şiddeti tetikleyebilmesi nedeniyle önem taşımaktadır. Küçük çocuklar için özellikle yüksek tavanlı mekânlarda, duvarların çocukların ulaşmadığı noktalarda boş kalmasının da gürültüyü arttırdığı ifade edilmektedir (Day, 2007; Olds, 2001). Bu bağlamda sessiz oyun için özel mekânların yaratılmasının, mekândaki boş hacimlerin kullanılmasıyla akustiğin kontrolü açısından etkili bir yöntem olduğu ifade edilebilir.

Okulöncesi eğitim ortamlarının tasarımına yön veren temel etkenlerden biri de sestir. Aktif oyun bölgesinde çocuk için rahatsızlık oluşturmeyen ses düzeyi, sessiz oyun mekânları gibi pasif oyun bölgelerinde istenilmeyen bir unsurdur. Bu nedenle sessiz oyun mekânlarının aktif oyun bölgelerinin yanında veya çevreden yüksek şiddetli sese maruz kalacak yerlerde tasarlanmaması gerekmektedir. Örneğin pencere denizliklerinde oluşturulan nişlerle tanımlanan sessiz oyun mekânları trafik yoğunluğu yüksek bir cadde yerine sakin bir iç avluya yönelmeli, çocuğun iç dünyasına çekilerek düşüncelere dalmasını destekleyebilmelidir (Dudek, 2000).

Sessiz oyun mekânlarında akustik mahremiyetin sağlanması çocuğun kaliteli bir oyun süreci geçirmesini desteklemektedir. Bu bağlamda mekânı oluşturan yüzeylerin ses emici özellikte olması gerekmektedir. Akustik kontrol sağlanmasında, epdm, bariyerli süngerpan, bondex süngerpan, heraklite ahşap yünü, taş yünü, ses yalıtım bandı gibi ses emici materyaller ile kaplama yapılması önerilmektedir. Bu yüzeylerin estetik arayışlarla perfore ahşap malzemelerle saklanabileceği de ifade edilmektedir Sessiz oyun mekânlarında delikli, derzli difüzör akustik ahşap panellerin kullanılmasının çocuğa samimiyet içtenlik gibi kavramları çağrıştıracakı düşünülmektedir. Ayrıca yüzeylerde çocukların renk tercihleri göz önünde bulundurularak akustik süngerlerin kullanılmasıyla da mekânın işlevinin desteklenebileceği belirtilmektedir (Dudek, 2007).

Sesin kontrol edilmesiyle, tamamen sessiz bir ortam sağlanması beklenmemektedir. Çocukların yaptığı işe yoğunlaşmak için tetikleyici olarak sese gereksinim duyabildiği, tamamen sessiz ortamlardan daha çok düşük desibele sahip mekânlarda daha iyi konsantre olabildikleri de belirtilmektedir. Örneğin sessiz oyun mekânında kitap okuyan çocukların daha iyi konsantre olabilmek için arka fonun az da olsa bir müzik veya sese ihtiyaç duyduğu ifade edilmektedir (Burke 2003). Sesten etkilenme cinsiyet farklılığına göre de değişmekte kızlar, erkek çocuklarına göre sese daha fazla hassasiyet göstermektedir (Pizzo ve ark., 1990). Sessiz oyun mekânları tasarlanırken çocukların sese karşı hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda ortamda dinlendirici yumuşak müziklerin çalması veya kulaklıkların bulundurulması da çocuğun iç dünyasına yolculuk yapmasını kolaylaştıran çözümler olarak önerilmektedir (Burke ve Burke Samide, 2004). Çocukların ses hassasiyetinin farklı olduğu düşünülerek, sessiz oyun mekânlarının farklı konumlarda tasarlanması olanaklıdır.

3.5. Materyal

Okulöncesi eğitim mekanlarının tasarımında gelişen teknolojiyle birlikte ahşap, tuğla, beton, plastik, çelik gibi çeşitli yapı materyalleri kullanılabilir. Ahşap çevre dostu yönüyle daha fazla kullanılmaktadır. Ahşap, kolay silinebilir, dayanıklı, uzun ömürlü dolayısıyla ekonomik olması, çocukların dikkatini çekebilecek dokular sağlanması, samimi sıcak bir ortam hissi vermesi gibi yönleriyle tercih edilmektedir (Kotnik 2014). Okulöncesi eğitim ortamlarında materyallerin çocuk sağlığı ve gereksinimleri dikkate alınarak seçilmesi oyun sürecinin keyifli ve eğlenceli geçmesine yardımcı olabilmektedir.

Sessiz oyun mekânlarında materyaller mekânın işlevini desteklemelidir. Ahşap, ortama estetik değer katmanın yanı sıra birçok yönden çocuğun iyi hissetmesini de sağlayabilmektedir. Ahşabın çok yönlü kullanımıyla, esnekliği, dayanımı sayesinde çocuğun yaratıcılığının desteklendiği, güvende hissetmesinin sağlandığı ve sağlığının korunduğu belirtilmektedir (Souza, 2020). Ahşap esnekliğiyle çeşitli biçimlerde kullanılabilir. Böylelikle çocukların gereksinimleriyle uyumlu çeşitli formlarda sessiz oyun mekânları tasarlanabilmektedir. Bu kapsamda bir örnek olarak We Grow Anaokulundaki kişisel mekanların tasarımı gösterilebilir. Anaokulunda ahşap, eğrisel formda sessiz oyun mekânları tasarlanmıştır. Ahşap yüzeylerde yaratılan görsel geçirgenlik sayesinde çocukların aradığı gizlenme ve çevreyi gözlemlemesi olanağı sağlanmaktadır (Şekil 6).

Kişisel mekanlar çocukların bir sorun karşısında ne yapacağını bilmemesi durumunda geri çekildikleri alanlardır. Bu durumda çocuklar, içinde buldukları durumu dışarıdan izlemek, karşılaştığı problem hakkında çözüm üretmek ve tekrar sosyal çevreye girdiği zaman nasıl davranacağını karar vermek istemektedir (Lowry 1993). Bu bağlamda görsel olarak geçirgen materyallerin kullanımı düşünülebilir. Ahşabın da esnek niteliği sayesinde bu yönde çözümler yaratılması açısından farklı olanaklar sağlayabileceği söylenebilir.

Şekil 6: We Grow Anaokulu, Ahşabın sessiz oyun mekânlarında çeşitli formlarda kullanılabilirliği (URL 6, 2018)

Ahşap, mekândaki etkisiyle biofilik tasarım yaklaşımında da önemli görülmektedir. Ahşap yüzeylere sahip mekânların kullanıcıların stres düzeylerini azalttığı belirtilmektedir (Rice ve ark., 2006; Lowe, 2020). Sessiz oyun mekânlarında da ahşap kullanımının, işlevi desteklediği ifade edilmektedir. Ahşap kullanılan ortamların çocuklar tarafından güzel olarak algılandığı, estetik memnuniyet sağlayarak kullanımı desteklediği belirtilmektedir (Walden, 2009).

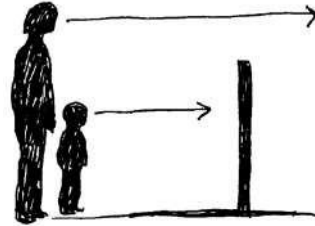
Çocuklar sessiz oyun mekânlarını sosyal çevrede karşılaştığı baskıdan veya arkadaşları arasındaki bir kavgadan kaçmak için de kullanmaktadır. Dolayısıyla çocukların öfke seviyesinin en yüksek olduğu anlar onların sakinleşmesini ve dinlenmesini destekleyen sessiz oyun mekânlarında geçmektedir. Çocuklar kızdırdığında çevresine vurarak, kırarak veya tekme atarak zarar verme eğilimi gösterebilmektedir. Bu bağlamda sessiz oyun mekânlarının yüzeyleri tasarlanırken darbeye dayanıklı malzemelerin tercih edilmesi uzun süre kullanılabilirlik açısından önerilmektedir. Örneğin pürüzsüz yüzeyler sağlamasına karşın darbeye dayanımı az olan alçı levhalar bu açıdan mekânın işlevine cevap vermemektedir (Caples, 1996). Ahşap gibi yenilenebilir ve dayanımı yüksek malzemelerin kullanılması hem doğaya zarar vermemekte hem de çocukların sağlığını korumaktadır. Mineral içerikli bitki bazlı boyaların kullanılması da çocuk sağlığına uygundur (Durrett ve Torelli, 2009).

Sessiz oyun mekânlarında çocuklar iç dünyalarına çekilerek çevrelerini gözlemlemekte, düşünmekte ve yorumlamaktadır. Çocuklar mekâna düşüncelerini becerileri doğrultusunda aktarır, ortamı kişiselleştirmek istemektedir. Bu bağlamda sessiz oyun mekânlarında silinebilir malzemelerin kullanılmasıyla, çocukların düşüncelerini çizerek aktarması, mekânı benimsemesi desteklenebilmekte; mekâna daha sonra gelen çocuk için temiz, kişiselleştirilmemiş mekânlar bırakılması da sağlanabilmektedir. Çocuklar kendilerine ait hissettiği mekânları çeşitli semboller, harfler veya resimlerle tanımlamaktadır (Zeegers ve ark., 1994). Bu kapsamda kişisel mekânların alan yetersizliği sebebiyle yeterli düzeyde tasarlanamadığı durumlarda da çocukların özel, kişisel mekânlarını yaratabilmelerine olanak sağlanabilir.

3.6. Ölçek

Okulöncesi eğitim ortamlarının, temel kullanıcısı çocukların gereksinimleri kapsamında tasarımında önem taşıyan konulardan biri çocuğun boyutlarıyla kurulan ilişkidir. Çocukların, kendi ölçeğine uygun oyun mekânlarında daha fazla güvende hissettiği belirtilmektedir (Lowry, 1993). Sessiz oyun mekânları çocukların kendilerine özel kişisel bölgeleridir. Bu bağlamda sessiz oyun mekânının büyüklüğünün, yaklaşık olarak doksan ile yüz seksen santimetre arasında çap genişliğinde, bir ya da iki çocuğu içine alabilecek boyutta tasarlanması uygun bulunmaktadır (Olds, 2001).

Çocuklar sessiz oyun mekânlarını kişiselleştirerek mekân üzerinde söz sahibi olduğunu hissetmek istemektedir. Sosyal karmaşadan uzaklaşma isteği duyduğunda, çocuğun kendi boyutlarına uygun taşıyabileceği ölçüde oyun elemanları bulabilmesi de kendi mekânını yaratmasına olanak tanımaktadır. Bu sayede çocuk kendi kişisel mekânını yaratarak bölge üzerinde hâkimiyet kurduğunu hissetmektedir. Çocuğun boyutlarına göre tasarlanan oyun elemanları çevreden istenmeyen müdahalelere karşı bariyer oluşturmasını sağlamaktadır. Böylelikle çocuğun özgürlük alanı oluşturarak kendini koruduğunu hissetmesi sağlanmakta ve özgüveni artmaktadır. Sessiz oyun mekânlarının işlevi dikkate alınarak bölücü elemanların yükseklikleri ve niteliği düşünülmelidir. Çocuklar, sessiz oyun mekânında çevresini gözlemlemek ancak çevreden görülmemek istemektedir. Ancak çocukların güvenliği için onların sorumluluğunu alan yetişkinler tarafından bu bölümlerin kolaylıkla gözlenebilir olması gerekmektedir (Colwell ve ark., 2016). Bunun için sessiz oyun mekânlarının tasarımında bazı yöntemlerin kullanımı önerilmektedir. Örneğin (Şekil 7) 'de görüldüğü gibi çocuğun göz hizasını engelleyen ama yetişkin bireyin çocuğu kolay bir şekilde gözlemlemesine olanak sağlayan sınırlar, mekânın amaçlanan kazanımları yerine getirmesine desteklemektedir (Olds, 1989).

Şekil 7: Yetişkin ile çocuk arasındaki görüş farkı (Day 2007)

Çocukların mekânsal boyutları ilk olarak deneyimledikleri yerler genellikle evleridir. Ev ortamı çocukların algılarında samimiyet, sıcaklık, içtenlik gibi kavramlar ile bağdaşmaktadır. Okulöncesi eğitim ortamlarının bu nedenle çok büyük yapılar olmaması; ev duygusu, yakınlık ve sıcaklık hissi verilebilmesi için kurumsal bir etki oluşturması uygun görülmektedir (Kotnik, 2014). Tam tersine, genellikle farklı işlevlerde kullanılan binaların dönüştürülmesiyle düzenlenen okulöncesi eğitim mekânlarında ise ortamın çocuklarda korku hissi yarattığı ve benimsenemediği belirtilmektedir (Read, 2007). Okulöncesi eğitim ortamlarında çocuklar sessiz oyun mekânlarını ikinci bir evi gibi benimsemektedir (Bjørnholt, 2014). Çocukların sessiz oyun mekânlarında korkudan uzak keyifli vakit geçirebilmesi için, ortamlarının amaçlanan işleve uygun mekânsal boyutlara sahip olması gerekmektedir.

Mekan içinde düzenlenen yükseklik farklarıyla, algısı değişebilen çocuklar gün içerisinde çeşitli duygular deneyimleyebilmektedir (Caples, 1996). Ayrıca mekân içinde düzenlenen, farklı yükseklikteki platformlara tırmanma ve inişler, çocuklarda el, göz koordinasyonu ve kas gelişimini desteklemektedir. Çocuklar için yüksekte olmanın getireceği mekânsal algının değişimleri önemlidir. Farklı yüzeylerin altında, üstünde, arasında, yanında durarak, çocukların kinestetik olarak mekânsal ilişkileri algılamasının artmaktadır. Kademe değişimleri, kalıcı ya da yeniden düzenlenebilir şekilde oluşturulabilmektedir. Ayrıca çeşitli yüksekliklerde oluşturulan platformlar, mekanda sesin azalmasını sağlayarak çocukların daha iyi odaklanmasına ve konsantre olmasına da yardımcı olmaktadır. Bu mekânlarda, ortam hacminin %50'sinin çocuk yüksekliğine göre boş kaldığı, kullanımını arttırmak için yükseklik değişimlerinden yararlanılması gerektiği belirtilmektedir (Olds 2001). Örneğin (Şekil 8)'de görüldüğü gibi, çocuk ölçeğine uygun yükseklikte platformların kullanımıyla yaratılan oyun mekânlarıyla, algının desteklenmesi ve akustik kontrol sağlanması olanaklıdır. Ayrıca çocuğun çevresini gözlemleyebilme gereksinimi doğrultusunda bu örnekte de görsel geçirgenlik sağlandığı görülmektedir. Sessiz oyun mekânlarının sadece çocukların kullanımına uygun tasarlandığında yaklaşık yüz yirmi santimetre olması çocuğun mahremiyet ve samimiyet hissini desteklemektedir. Ancak yetişkinlerle birlikte kullanılan sessiz oyun mekânının, üç, üç buçuk metre gibi normal kat yüksekliğinde tasarlanması önerilmektedir (Osmon 1971). Bu bağlamda sessiz oyun mekânlarının çocuğun ölçeğine uygun olması mekânın tercih edilmesi için kuvvetli bir neden oluşturmaktadır.

Şekil 8: Mekan içinde çocuk ölçeğinde yaratılan sessiz oyun mekanı (URL 7, 2015)

3.7. Mekân Organizasyonu

Okulöncesi eğitim mekânları tasarımında açık veya kapalı plan şeması kullanılabilir. Açık plan düzeninde, kapalı mekânlar ya da bölücülerle ayrılmış, akıcı, esnek bir ortam bulunmaktadır. Kapalı plan düzeninde ise, ayrı grup odalarıyla ilişkili ortak bir oyun alanı oluşturulmaktadır. Çocuklar için özel alanların iki plan şemasında da tasarlanabilmekle birlikte dikkate alınması gereken önemli konular bulunmaktadır. Örneğin çocuk zihninde hangi oyunun nerede oynandığına dair net sınırlar çekilmemesi durumunda, bu düzen güven hissine engel olmaktadır. Çocuk zihninde belirsizliklerle karşılaştığı oyun mekânını samimiyet, içtenlik, mahremiyet gibi kavramlarla örtüştürememektedir. Ayrıca oyun mekânları arasında ilişkinin iyi çözülemediği açık plan şemasına sahip mekânlarda çocuklar normalden daha fazla uyarana maruz kalmakta, sessiz oyun mekânlarına geri çekilme ihtiyacı duymaktadır. Ancak çocuğun belirsizlik hissederek korku gibi duygularla özdeşleştiği açık plan şemasına sahip fakat iyi tanımlanmamış anaokullarında bu mümkün gözükmemektedir (Wheeler, 2004).

Çocuklar ruh hallerindeki değişimlere göre mekânı şekillendirme ihtiyacı duymaktadır. Kapalı plan şemasında mekânların oyun kavramının doğasından gelen esneklik kavramından oldukça uzak olduğu da düşünülmektedir. Bu durumun çocuğun mahremiyet gereksinimine yönelik sessiz oyun mekânlarını kendilerinin oluşturmalarına olanak vermediği ifade edilmektedir. Açık plana sahip oyun mekânlarında ise, sessiz oyun aktiviteleri için cepler oluşturularak, aktif oyun mekânlarından uzak bölgelerde çocuğun mahremiyet ihtiyacının karşılanması için daha çok olanak sağlanabileceği belirtilmektedir (Evans ve Lovell, 1979; Moore, 1987). Çeşitli çalışmalarda kullanıcı tarafından kolaylıkla algılanabilen tanımlı bölgelere sahip açık plan şemalı oyun mekânlarında çocuğun sessiz oyun mekânları olarak ayrılmış bölgelerde daha fazla zaman geçirdiği belirtilmektedir. Sessiz oyun mekânlarında ihtiyaçları doğrultusunda zaman geçiren çocuğun olumsuz davranışları azalmakta ayrıca iletişim yeteneği ve sosyal ilişkileri pozitif yönde ilerlemektedir (Lowry, 1993).

Bu bağlamda açık plan düzenindeki okulöncesi eğitim ortamlarında, sessiz oyun mekânlarının tanımlı sınırlar yaratılarak, farklı formlarda ve konumlarda bulunabilmesinde daha çok esneklik sağlanabileceği söylenebilmektedir. Ancak kapalı plan şemasının uygulandığı tasarımlarda da grup odalarında ya da sirkülasyon alanlarında çocukların mahremiyet gereksinimi duyduğunda kullanabileceği özel alanlar, farklı yöntemlerle tasarlanabilmektedir.

Bu kapsamda, kapalı plan şemasına sahip bir anaokulunda grup odaları içerisinde düzenlenen bir sessiz oyun mekânı örneği olarak Flower Anaokulu gösterilebilir. Anaokulunda her katta üç grup odası ve bir ortak çok amaçlı alan yer almıştır. Grup odasında birkaç basamakla yükseltilmiş taban düzlemiyle sessiz oyun alanları oluşturulmuştur (Şekil 9). Ayrıca ortak alanda merdivenlerin altı sessiz oyun mekânları olarak değerlendirilmiştir (Şekil 10).

Şekil 9: Flower Anaokulunda grup odasında tasarlanan sessiz oyun mekânı (URL 8, 2015)

Şekil 10: Flower Anaokulunda merdiven altının sessiz oyun mekânı olarak değerlendirilmesi (URL 9, 2015)

Okulöncesi eğitim mekânlarında zemin çeşitli etkinlikler için uygun bir yüzey olarak düşünülmemektedir. Dolayısıyla zemin aslında bir mobilya olarak nitelendirilmektedir. Çocuğun bakış yüksekliğinin zeminle yakınlığı da bu yönde önemli görülmektedir (Olds, 2001). Ayrıca zemindeki yükseklik farkları, çocukların denge, koordinasyon ve bir yerden bir yere geçiş gibi becerilerini artırmaktadır (Olds, 1987). Bu kapsamda birkaç basamakla yükseltilmiş ya da çukurlaştırılmış taban düzlemleri, sessiz oyun alanı olarak tanımlanabilmektedir. Örneğin MRN Kindergarten and Nursery tasarımında ortak alanda sessiz oyun mekânı, zemindeki kot farklılığıyla tanımlanmıştır (Şekil 11). Aydınlatma, renk ve tavanda yükseklik değişimiyle mekân algısının desteklendiği de söylenebilmektedir.

Şekil 11: Zemin düzleminde tasarlanan sessiz oyun mekânı (URL 10, 2019)

Çocukların ortak kullanım alanlarında farklı mekân organizasyonları yoluyla sessiz oyun mekânları düzenlenebilmektedir. Bu kapsamda mekân içinde mekân olarak tasarlanan bölümler de oluşturulmaktadır. Örneğin NUBO Anaokulunda çocukların mahremiyet gereksinimi duyduğunda kullanabileceği bir mekân, baş üstü düzlem olarak yükseltilmiş platform üzerinde tasarlanmıştır (Şekil 12). Çocuklar hâkimiyet duyabildiği, sessiz oyun aktivitelerini gerçekleştirdikleri mekânları kendilerine özel kişisel mekânlar olarak görmektedir (Harvey, 1990). Çocuğun kuş bakışı olarak çevreyi izleyebilmesi, odayı bir bütün olarak kavramasına yardımcı olmaktadır. Böylelikle mekân algısı ve bilişsel haritalama arasında güçlü bir ilişki kurabilmekte, zihinsel gelişim desteklenmektedir (Olds, 1987). Zeminden yükseltilmiş sessiz oyun mekânları bu kapsamda da çocukların gelişimine destek olabilmektedir.

Şekil 12: NUBO Anaokulu (URL 11, 2017)

Sessiz aktiviteler için tasarlanan, mahremiyet sağlayan mekânların tasarımında, çocukların tercihine ve seçim yapmasına olanak verebilecek hareketli birimlerden de yararlanılabilmektedir. Bu kapsamda, yatay veya dikey olarak bir araya getirilebilir modüler birimler kullanılabilir. Böylece sessiz oyun aktivitelerini tercih eden çocukların aynı bölgede bulunmasının sağlanabildiği ve çocukların dikkat ve konsantrasyon düzeylerinin arttığı belirtilmektedir (Hannah, 2013). Hareket edebilir çözümler çocukların istedikleri oyun bölgesine yakın olmasına ve ortamı arzu ettikleri açılardan izlemesine olanak tanıyabilmektedir (Lowry, 1993; Osmon, 1971). Plugin Öğrenme Blokları tasarımı hareketli çözümler için bir örnek olarak görülebilir (Şekil 13). Sessiz oyun bölümlerinin tasarımında hareket edebilir ya da hafif, taşınabilir çözümlerden yararlanılabilir.

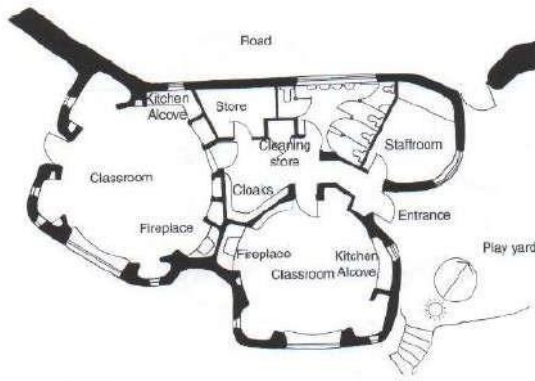
Şekil 13: Plugin Öğrenme Blokları, Hareket edebilir mekânlar (URL12, 2019)

Çocukların sessiz oyun bölgelerini kendisinin oluşturması da olanaklıdır. Yaş ve fiziksel beceriler göz önünde bulundurularak taşınabilir materyaller sunulmalıdır. Çocukların rahatlama bölgeleri olan bu mekânlarda minder, yastık gibi yumuşak dokulu oyun elemanları bulundurulması önerilmektedir (White ve Coleman, 2000). Rahatlık hissi veren yumuşak ve hafif materyaller, çocukların kendi kişisel alanlarını yaratabilmesine olanak verebilmektedir. Örneğin Anglo Colombiano Anaokulu tasarımında, hafif yumuşak dokulu bloklarla çocuklara kendi özel mekânlarını yaratabilme olanağı sağlanmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14: Anglo Colombiano Anaokulu, çocukların kişisel mekânlarını yaratabilmesi (URL13, 2016)

Okulöncesi eğitim mekânlarında duvar yüzeylerinde de çocuklar için kullanım alanları tasarlanabilmektedir (Dudek, 2000). Sessiz oyun için mekânı tanımlayan yapısal yüzeylerde de nişler oluşturulabilmektedir. Örneğin Waldorf Anaokulunda grup odalarının duvar yüzeylerinde kullanım alanları yaratılmıştır (Şekil 15). Waldorf anlayışına uygun olarak, anaokulunda yumuşak yüzey birleşimleri ve bu yaş için hayal gücünü desteklediği düşünülen açık pembe tonu kullanılmıştır (Day, 2007).

Şekil 15: Waldorf Anaokulunda sessiz oyun nişleri (Day, 2007)

Sessiz oyun mekânlarının kendi içinde iyi organize edilmesi de önem taşımaktadır. Sessiz oyun mekânları, çocuğun çizgi çizmek, resim yapmak gibi çeşitli bireysel aktivitelerin yapılmasına da olanak sağlayabilmelidir (Weinstein, 1977). Çocuklar yetişkinlerden farklı olarak mekânı dört köşe ve bir merkez olarak algılamaktadır. Merkez, çocuğun algısında toplanmayı, göz önünde olmayı, sosyalleşmeyi çağırılmaktadır. Grup aktivitelerinde çember oluşturarak oynanan oyunlar çocuğun algısında merkez noktasının sosyalleşme ile bağdaştığına örnek gösterilebilmektedir. Köşe noktaları ise çocuk tarafından sırtını dayayabileceği, güven duyabileceği bölgeler olarak algılamaktadır (Dudek, 2000). Çocuklar sessiz oyun mekânlarını kişisel mekânları olarak sahiplenmekte, mekânda güvende hissetmek istemektedir. Bu bağlamda çocuğun sırtını dayayabileceği, kontrol hissettiği köşe noktalarda tasarlanan mekânlarla çocukların gereksinimleri desteklenebilmektedir.

4. Değerlendirme

Okulöncesi eğitim ortamları çocukların gereksinimlerini karşılayarak gelişimlerine katkı sağlayabilmelidir. Bu çalışmada çocuğun temel gereksinimlerinden biri olan mahremiyet ele alınmıştır. Okulöncesi eğitim ortamlarında mahremiyet sağlayan, bir ya da birkaç çocuğun birlikte kullanabildiği bu özel oyun mekânları çocuğun tüm alanlarda gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Bu çalışmada okulöncesi eğitim ortamları tasarımında, çocukların mahremiyet gereksinimine cevap verebilecek sessiz oyun mekânının niteliklerini belirleyen temel bileşenler “renk, aydınlatma, doku, akustik, materyal, ölçek ve mekân organizasyonu” olarak sınıflandırılmıştır. Çalışmada değerlendirilen her bir niteliğin sadece fiziksel bir bileşen olmanın çok ötesinde, çocuğun ruh hali, davranış biçimleri, nasıl hissettiği gibi sosyal, zihinsel, psikolojik birçok yönden çocuğu etkileyebildiği görülmektedir. Ancak çeşitli çalışmalarda belirtildiği gibi okulöncesi eğitim ortamlarında sessiz oyun mekânlarının varlığı sorgulanmamakta ve nitelikleri değerlendirilmemektedir. Bu kapsamda araştırmamızın çalışma alanına ve okulöncesi eğitim sürecinde amaçlanan kazanımlara ulaşılabilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmamızda sessiz oyun mekânlarının çocuklar açısından önemini ve mekânsal niteliklerini tanımlayıcı bir değerlendirme sunulmaktadır. Okulöncesi eğitim ortamlarında çocukların mahremiyet gereksinimi karşılayan sessiz oyun mekânlarının tasarımında temel yedi bileşen ve bu çerçevede tanımlanan mekânsal gereklilikler (Tablo 1)’de özetlenmektedir.

Tablo 1: Sessiz oyun mekânı tasarımında temel bileşenler ve tasarım önerileri

Mekânsal bileşenler	Tasarım önerileri
Renk	Sessiz oyunun desteklenmesi için soğuk, sakinleştirici renklerin kullanımı
	Sessiz oyunun desteklenmesi için sıcak renklerin açık tonlarının kullanılması
	Çocuğun mekân algısının desteklenmesi için renk kullanımıyla sınırların tanımlanması
	Renklerin tonlarının algılanabilmesi için uygun aydınlık düzeyinin sağlanması
Aydınlatma	Odaklanmanın, öğrenmenin desteklenmesi için doğal ışığın etkilerinden yararlanılabilmesi
	Doğal ışığın kullanımında pencere nişlerinden yararlanılabilmesi
	Mekânda değişen aktivitelerin gerçekleşebilmesi nedeniyle ışık düzeyinin ayarlanabilir olması
	Çocuk sağlığının korunması için sarkıt lamba kullanılmaması
	Çocuk sağlığının korunması için tam spektrum aydınlatma kullanılması
Doku	Sessiz oyunun desteklenmesi ve çocuğun sakinleşmesi, rahatlaması için yumuşak dokuların kullanılabilmesi
	Çocuğun mekânı ikinci evi olarak algılaması düşünülerek minder, yastık gibi yumuşak elemanların ve yüzeylerin kullanılabilmesi
Akustik	Sessiz oyunun desteklenmesi için aktif bölgelerden ve gürültüden uzak konumların tercih edilmesi
	Akustik kontrol sağlanırken tamamen sessiz bir mekân yaratılmaması
	Sakin bir alana bakan konumdaki pencerelerde nişler tasarlanabilmesi
	Gereksinim duyulan akustik mahremiyetin sağlanmasında ses emici materyallerden yararlanılması
	Çocuğun iyi hissetmesi ve konsantrasyonu üzerinde etkisi düşünülerek hafif düzeyde müzik sağlanabilmesi

Tablo 1: Sessiz oyun mekânı tasarımında temel bileşenler ve tasarım önerileri (devam)

Materyal	Çocuğun iyi hissetmesi ve sessiz oyunun desteklenmesi için ahşap kullanımı
	Çocuğun çevresini görebilme isteğinin desteklenmesi için görsel iletişime izin veren, geçirgen materyallerin kullanılabilmesi
	Farklı çocukların mekânı kişiselleştirebilmesi yönüyle çizim yapılabilir, silinebilir yüzey materyallerinin kullanılabilmesi
	Çocukların sakinleşme sürecinde mekâna ve kendine zarar vermemesi için darbe emici materyallerin tercih edilmesi
Ölçek	Mekânın bir ya da iki çocuğu içine alabilecek boyutta tasarlanması (90 ile 180 cm çap genişliği)
	Mekânın yalnız çocuk tarafından kullanımında yaklaşık 120 cm yükseklik sağlanabilmesi
	Normal kat yüksekliğine sahip mekânlar içinde çocuk ölçeğinde yükseltilmiş platformlarda kullanım alanları sağlanabilmesi
	Mekânın sınırlayıcı panel, duvar yüksekliğinin çocuk ölçeğinde sonlanabilmesi, yetişkin kontrolünün engellenmemesi
Mekân Organizasyonu	Mekân içinde mekân niteliğinde tasarlanan sabit ya da hareketli bağımsız birimler
	Mekân içinde yükseltilmiş baş üstü düzlemlerde tasarlanan bölümler
	Zeminde birkaç basamakla yükseltilmiş / çukurlaştırılmış taban düzleminde tasarlanan bölümler
	Duvar, pencere ya da ayırıcı yüzeylerde nişler
	Sirkülasyon elemanlarıyla birlikte tasarlanan mekânlar (merdiven altı vb.)
	Çocuk tarafından tasarlanabilir mekânlar

Okulöncesi eğitim ortamlarında sessiz oyun mekânları, (Tablo 1)'de de ifade edilen mekânsal nitelikler göz önünde bulundurularak çeşitli formlarda tasarlanabilir. Tasarım sürecinde öncelikle mekân organizasyonuna yönelik alternatifler olmak üzere, tüm bileşenlere yönelik konuların birlikte değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Çocukların mahremiyet gereksinime cevap veren sessiz oyun mekânlarının yaratılması ve fiziksel çevrenin çocukların gelişimini desteklemesi açısından, çalışmada tanımlanan tasarım kriterlerinin bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Altman, I. (1975). **The environment and social behavior : privacy, personal space, territory, and crowding**. Monterey, CA:Brooks/Cole, 237 s.
- Bee, H., Boyd, D. (2009). **Child development psychology. (Translated by O. Gündüz)**. Kaknüs Publishing. İstanbul (in Turkish).
- Bjørnholt, M. (2014). *Room for thinking—The spatial dimension of Waldorf education*. Rose—Research on Steiner Education, Cilt:5, Sayı:1, s:115-130.
- Birren, F. (1961). **Color psychology and color therapy**. Secaucus.NJ:Citadel Press.
- Burke, K. (2003). *Research on the Environmental Elements: Sound, Light, Temperature, and Design*. In Dunn and Griggs, Synthesis.
- Burke, K., Burke-Samide, B. (2004). *Required Changes in the classroom environment It's a Matter of Design*. The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas, Cilt:77, Sayı:6, s:236-240.
- Caples, S. E. (1996). *Some guidelines for preschool design*. Young Children, Sayı:51, s:14-21.
- Colwell, M. J., Gaines, K., Pearson, M., Corson, K., Wright, H. D., Logan, B. J. (2016). *Space, Place, and Privacy: Preschool Children's Secret Hiding Places*. Family and Consumer Sciences Research Journal, Cilt:44, Sayı: 4, s:412–421.
- Corson, K., Colwell, M. J. (2013). *Whispers in the ear: Preschool children's conceptualization of secrets and confidants*. Early Child Development and Care, Cilt:183, Sayı:9,s:1215–1228.
- Day, C., (2007). **Environment and Children: Environment and Children, Passive Lessons from the Everyday Environment** . Routledge, Architectural Press. 298 s.
- David, T. G., Weinstein, C. S. (1987). **The built environment and children's development. In Spaces for children** . Springer, Boston, MA, s:3-18.
- Dudek, M. (2000). **Kindergarten Architecture, Space for the Imagination**, Spon Press.
- Dudek, M. (2007). **A design manual schools and kindergartens**. Berlin: Birkhäuser Verlag AG
- Durrett, C., Torelli, L. (2009). *deconstructing 'green'. Exchange. A holistic approach to designing sustainable child development centers*. Exchange: The Early Childhood Leaders' Magazine s:20-25.
- Elliott, A. (2006). **Early childhood education. Pathways to quality and equity for all children**. Australia: ACER Press.
- Evans, G. W. Lovell, B. (1979). *Design modification in an open-plan school*. *Journal of Educational Psychology*, Sayı: 71, s:41-49.
- Fletcher, D. (1983)**. *Effects of classroom lighting on the behaviour of exceptional children*. EEQ: Exceptional Education Quaterly, Cilt:4, Sayı:2, s: 75–89.
- Frieling, E., Sonntag, K. (1999). **Lehrbuch Arbeitspsychologie** [Textbook psychology of work].Bern: Hans Huber.
- Greenman, J. (1988). **Caring spaces, learning places: Children's environments that work**. Exchange Press.s:217.

- Greenman, J. (2007). *Places to Live: Important Dimensions in Child Care Settings*. Exchange: The Early Childhood Leaders' Magazine Since 1978, Sayı:178, s: 21-24.
- Hannah, R. (2013). The effect of classroom environment on student learning. Honors Theses. 2375.
- Harms, T., Clifford, R. M., Cryer, D. (2015). **Early Childhood Environment Rating Scale**. New York: Teachers College Press.
- Harvey, D. (1990). **The condition of postmodernity (Vol. 14)**. Oxford: Blackwell.
- Isbell, R. T., Exelby, B. (2001). **Early learning environments that work**. Gryphon House, Inc..
- Laufer, R. S., Wolfe, M. 1977. *Privacy as a concept and a social issue: A multidimensional developmental theory*. Journal of social Issues, Cilt:33, Sayı:3, s:22-42.
- Lowry, P. 1993. "Privacy in the Preschool Environment: Gender Differences in Reaction to Crowding. *Children's Environments*. Cilt:10, Sayı:2, s: 46-61.
- Komendat, S. (2010). Creative classroom designs. Unpublished Master Thesis. International Center for Studies in Creativity, Buffalo State College.
- Kopec, D. A. (2012). **Environmental psychology for design**. New York: Fairchild.
- Kotnik, J. 2014. **Designs in Kindergartens New: Design Guide + 31 Case Studies**. UNKNO.
- Lally, J. R. (2008). **Caring for infants and toddlers in groups** (2 nd ed). Washington, DC: National Centers for Infants, Toddlers and families.
- Lowe, G. (2020). *Wood, Well-being and Performance: The Human and Organizational Benefits of Wood Buildings*. Forestry Innovation Investment.
- Maron, L. W., Ott, J., Nations, R., Mayron, E. L. (1974). *Light, radiation, and academic behavior: Initial studies on the effects of full-spectrum lighting and radiation shielding on behavior and academic performance of school children*. *Academic Therapy*, Cilt:10, Sayı:1, s:33-47.
- Maxwell, L. E. (2007). *Competency in Child Care Settings, The Role of the Physical Environment*. *Environment and Behavior*, Sage Publications, Cilt:39, Sayı:2, s. 229-245.
- Migliani, A. (2020). "Tips for Lighting Interior Spaces for Children" [Conselhos para iluminar espaços interiores para crianças] .ArchDaily. (Trans. Franco, José Tomás) Erişim Tarihi 8 Apr2021.<<https://www.archdaily.com/932760/tips-for-lighting-interior-spaces-for-children>>.
- Moore, G. T., (1987). **The physical environment and cognitive development in child-care centres**. In **Spaces for Children**. Springer: Boston, MA, USA; s. 41–72.
- Moore, G. T., & Sugiyama, T. (2007). *The children's physical environment rating scale (CP ERS): Reliability and validity for assessing the physical environment of early childhood educational facilities*. *Children Youth and Environments*, Cilt:17, Sayı:4, s:24-53.

- Moore, R. C. (2017). **Childhood's domain: Play and place in child development (Vol. 6)**. Routledge.
- Nair, P. (2014). **Blueprint for Tomorrow, Redesigning Schools for Student-Centered Learning**. Harvard Education Press, Cambridge, 206 s.
- Nissen, H., Hawkins, C. J. (2010). *Promoting emotional competence in the preschool classroom*. Childhood Education, Cilt:86, Sayı:4, s: 255-259.
- O'connor, Z. (2011). *Colour psychology and colour therapy: Caveat emptor*. Color Research & Application, Cilt: 36, Sayı:3, s:229-234.
- Olds, A. (1979). **Designing developmentally optimal classrooms for children with special needs. Perspectives on young children with special needs**. University Park Press.
- Olds, A. R. (1987). **Designing settings for infants and toddlers. In Spaces for children** . Springer, Boston, MA, s:117-138.
- Olds, A. R. (1989). *Psychological and physiological harmony in child care center design*. Children's Environments quarterly. Cilt:6, Sayı:4, s:8-16.
- Olds, A. R. (2001). **Child Care Design Guide**, New York: McGraw-Hill.
- Oktay, A. (1990). *Türkiye'de Okul Öncesi Eğitim*. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı:2 s:151-160.
- Osmon, F. L. (1971). **Patterns for Designing Children's Centers: A Report from Educational Facilities Laboratories**. Mit Press.
- Ota, C., Erricker, C., Erricker, J. (1997). *The secrets of the playground. Pastoral Care in Education* . Cilt: 15, Sayı:4, s:19-24.
- Prescott, E. (1987). **In Spaces for children: The environment as organizer of intent in child-care settings**. Springer, Boston, MA. s:73-88.
- Pizzo, J., Dunn, R., & Dunn, K. (1990). *A SOUND APPROACH TO IMPROVING READING: RESPONDING TO STUDENTS' LEARNING STYLES*. Reading, Writing, and Learning Disabilities. Cilt:6, Sayı:3, s:249-260.
- Read, M. A., Sugawara, A. I. Brandt, J. A. (1999). *Impact of Space and Color in the Physical Environment on Preschool Children's Cooperative Behavior*. Environment and Behavior, Cilt:31, Sayı:3, s. 413-428.
- Read, M. A. (2007). *Sense of place in child care environments*. Early Childhood Education Journal, Cilt:34, Sayı:6, s:387-392.
- Rice, J., Kozak, R. A., Meitner, M. J., Cohen, D. H. (2006). *Appearance wood products and psychological well-being*. Wood and Fiber Science, Cilt:38, Sayı:4, 644-659.
- Rieh, S. Y. (2020). **Creating a Sense of Place in School Environments: How Young Children Construct Place Attachment**. Routledge
- Sanoff, H. (1995). **Creating Environments for Young Children**. Mansfield, OH: Book Masters, s:19-50.
- Shussman, Y. M. (2017). *Environmental psychology and classroom design as a tool for promoting meaningful learning*. Australian Educational Leader, Cilt:39, Sayı:1, s:48-52.
- Skånfors, L., Annica L., Sloveig H. (2009). *"Hidden Spaces and Places in the Preschool: Withdrawal Strategies in Preschool Children's Peer Cultures."* Journal of Early Childhood Research, Cilt: 7, Sayı:1, s:94-109.

- Souza, E. (2020). *Why Wood is an Effective Material for Schools* . ArchDaily. Erişim Tarihi:10. 04. 2021. <<https://www.archdaily.com/946631/why-wood-is-an-effective-material-for-Schools>>.
- Şahin, B. E., Dostoğlu, N. T. (2012). *The importance of preschoolers' experience in kindergarten design*. METU JFA, Cilt:29, Sayı:1,s:301-320.
- Taylor, A. (2009). **Linking Architecture and Education, Sustainable Design of the Learning Environments**. University of New Mexico Press, 451 s.
- URL1-<https://www.interiorzine.com/2019/08/17/innovative-kindergarten-project-in-shanghai-by-elto/>. (Erişim Tarihi: 17.08.2021).
- URL2-<https://www.archdaily.com/6267/kindergartens-70%C2%BAn-arkitektur/> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- URL3-<https://www.dezeen.com/2021/03/14/taller-sintesis-creates-kindergarten-with-vaulted-rooms-in-the-colombian-andes/>-(Erişim Tarihi : 11.02.2022).
- URL4-<https://www.archdaily.com/635225/ob-kindergarten-and-nursery-hibinosekkei-youji-no-shiro>. (Erişim Tarihi 18.08.2021).
- URL5-<https://www.archdaily.com/965386/animal-adventure-island-fenhom-staruro>. (Erişim Tarihi 11.08.2021).
- URL6-<https://www.arkitera.com/proje/wegrow/>. (Erişim Tarihi: 16.08.2021).
- URL7- <https://www.archdaily.com/635177/c-o-kindergarten-and-nursery-hibinosekkei-youji-no-shiro/5563f2cce58ecee8d000069-c-o-kindergarten-and-nursery-hibinosekkei-youji-no-shiro-> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- URL8-<https://www.archdaily.com/782889/flower-plus-kindergarten-oa-lab/> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- URL9-<https://www.archdaily.com/782889/flower-plus-kindergarten-oa-lab/> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- URL10-<https://archello.com/project/mrn-kindergarten-and-nursery#stories/> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- URL11-<https://www.icmimarlikdergisi.com/2017/09/14/sira-disi-bir-anaokulu-projesi/nubo/>-(Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- URL12-<https://architizer.com/projects/plugin-learning-blox/> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- URL13-<https://www.designboom.com/architecture/daniel-bonilla-arquitectos-colegio-anglo-colombiano-bogota-08-18-2016/>-(Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- Walden, R. (2009). **Schools for the Future, Design Proposals from Architectural Psychology**. Hogrefe, 261 s.
- Weinstein, C. S. (1977). *Modifying student behavior in an open classroom through changes in the physical design*. American Educational Research Journal, Sayı:14, s:249-262.
- Wheeler, E. J. (2004). **Conflict resolution in early childhood: Helping children understand and resolve conflicts**. Prentice Hall.
- White, C. S., Coleman, M. (2000). *Organizing Classroom and Outdoor Learning Environments*. Early Childhood Consultation Partnership.

- Wolfe, M. (1978). **Childhood and Privacy**. In I. Altman & J. F. Wohlwill (Eds.), *Children and the Environment: Advances in Theory and Research*. New York: Plenum Press. s:175-222.
- Wolfe, M., Rivlin, L.G. (1987). **The institutions in children's lives**. In Weinstein, C.S.Thomas, G.D. (Eds.) *Spaces for children: The built environment and child development*. New York: Plenum Press, s:89-114.
- Wortham, S. C. (2006). **Early childhood curriculum: Developmental bases for learning and teaching**. Kevin M. Davis.
- Yıldır, N. (1991). *Ya-Pa 7. Okul Öncesi Eğitimi Ve Yaygınlaştırılması Semineri*, Ya-Pa Yayınları, İstanbul.
- Zeegers, S. K., Readdick, C. A., Hansen-Gandy, S. (1994). Daycare children's establishment of territory to experience privacy. *Children's Environments*, s: 265-271.

Kültürel Miras Farkındalığı Bağlamında Levanten Bahçelerinin Değerlendirilmesi

Pembe DURAN¹, Doç. Dr. Aslı GÜNEŞ GÖLBEY²

Özet

Geçmişten günümüze birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu ve Trakya’da, tarihi açıdan önemli yerleşimler, farklı dönemlerde, farklı anlayışlar, sosyal, ekonomik ve kültürel girdiler dahilinde oluşmuş ve gelişmiştir. Bu yerleşimlerin sahip olduğu çok uluslu ve katmanlı yapı sonucu oluşan farklı kimlik ve kökenler, farklı yaklaşımlara sahip mekânsal yapılanmalara neden olmuştur. Özellikle 19. yüzyılda Avrupa kökenli toplumların Osmanlı’nın verdiği birtakım haklar neticesinde ticari, dini ve eğitim amaçlı olarak gelip İstanbul, İzmir, Mersin, Hatay gibi şehirlere yerleşmesiyle, Levanten kavramı ortaya çıkmış ve Levantenler de oluştukları mimari yapılarla, tüm toplumlarda olduğu gibi kendilerine özgü kültürel, yerel, sosyal özellikleri ve taşıdıkları kimliklerini yansıtmaya fırsatı bulmuşlardır. Mimari ve sanatsal yaklaşımlarındaki bu farklılıklar, en belirgin olarak oturdukları evlerde ve bahçelerinde göze çarpmaktadır. Levantenler, Avrupa’daki şatolarını ve konaklarını anımsatan evleri ve Avrupa tarzında tasarlanmış bahçeleriyle yerleştikleri bölgelerde alışılmadık dışında bir yaşam sergilemişlerdir. Bu araştırmada; mimari açıdan birçok farklı üslup kullanılarak inşa edilmiş olan bu yapıların farklı yaklaşımlar içeren bahçeleri-peyzaj alanları örnekler üzerinden irdelenerek, peyzaj mimarlığı mesleğine olan katkı ve etkileri irdelenmiştir. Sonuç olarak, Batı mimarisinin dönemsel üslubunu günümüze taşıyan bahçelerin de ilgili döneme ait tarzları yansıttığı, sahip olduğu dönemin teknikleri ve tarzlarıyla da kültürel bir miras olarak değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Levanten, Peyzaj mimarlığı, Levanten bahçeleri, Levanten köşkleri.

¹İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı ABD., İzmir, Türkiye.
E-mail: duranpembe@gmail.com ORCID: 0000-0002-1140-7442

²İzmir Demokrasi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İzmir, Türkiye.
E-mail: asli.gunes@idu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1271-2032

Evaluation of Levantine Gardens in The Context of Cultural Heritage Awareness

Abstract

Historically important settlements in Anatolia and Thrace, which have hosted many civilizations from past to present, were formed and developed in different periods, within different understandings, social, economic and cultural inputs. The different identities and origins that emerged as a result of the multinational and layered structure of these settlements have led to spatial structures with different approaches. Especially in the 19th century, when European-origin societies came to cities such as Istanbul, Izmir, Mersin, Hatay for commercial, religious and educational purposes as a result of some rights granted by the Ottomans, the concept of Levantine emerged and Levantines, with the architectural structures they formed, were unique to themselves as in all societies. They had the opportunity to reflect their cultural, local, social characteristics and their identities. These differences in their architectural and artistic approaches are most evident in their houses and gardens. The Levantines, with their houses reminiscent of their castles and mansions in Europe, and their gardens designed in the European style, led an unusual life in the regions where they settled. In this study; The gardens and landscape areas of these buildings, which were built using many different architectural styles, were examined through examples, and their contribution and effects to the landscape architecture profession were examined. As a result, it has been revealed that the gardens, which carry the periodical style of Western architecture to the present, reflect the styles of the relevant period and should be considered as a cultural heritage with the techniques and styles of the period.

Keywords: Levantine, Landscape architecture, Levantine gardens, Levantine mansions.

1. Giriş

Tarihin boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Anadolu ve Trakya, sahip olduğu somut ve soyut kültürel miraslar açısından oldukça büyük bir zenginliğe sahiptir. Anadolu'da ve Trakya'da çeşitli dönemlerde yaşamış uygarlıklar, sahip oldukları kültürel varlıkları kıymetli birer miras olarak sonraki uygarlıklara bırakmışlar, bu miraslar kimi zaman korunmuş, kimi zaman kimlik ve kullanım değiştirerek başka şekillerde değerlendirilmişlerdir. Ancak varlıkları ile bile kimi zaman esin kaynağı olarak, sonraki kültürleri de sanatsal, mimari, teknik gibi çeşitli şekillerde etkilemişlerdir. Ortaya çıkan her bir eser soyut veya somut olarak toplumsal kültürün içerisinde yer almış ve özellikle 2000'li yıllardan sonra baskın hale gelen korumacılık yaklaşımıyla (Gültekin ve Uysal, 2018) daha fazla dikkati çeker hale gelmiştir.

Levantenlerde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, başka ülkelere veya Avrupalı ailelerden gelerek ülkemiz toprakları üzerinde yaşamlarını sürdüren, yerli halktan farklı bir yaşayış gösteren, sahip oldukları kültürleriyle çevresiyle etkileşimde bulunan toplulukları ifade etmektedir (Oban, 2007).

Özellikle Batı Anadolu’da yaşayan, farklı yaşam stilleri ile buldukları çevrenin sosyokültürel yapısına etkide bulunan levantenler, yaşadıkları mekanlara taşıdıkları kültürleri ile ilginç ve dikkati çeken mimari eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Ortaya çıkan mekanlar genelde gösterişli yapıları da içeren düzenlemelerle, dönemim mimarisini yansıtan öğeleri yansıtan özelliklere sahip olmuşlardır. Mimari organizasyon sadece yerleşim alanlarını değil, mekan dışında kalan peyzaj alanlarını da içermektedir. Bu nedenle, ortaya çıkan mekanlar sadece yerleşim alanları ile değil, bahçeler ve peyzaj alanlarında kullandıkları öğelerle de dikkat çekici olmuştur. Bu duruma örnek olarak İzmir, İstanbul ve Mersin-Antakya çevresindeki Levanten evlerinin bahçeleri örnek verilebilir. Hatta İzmir’de bahsi geçen bahçelerden birinin dünyanın ilk botanik bahçelerinden biri olduğu tahmin edilmektedir.

Çalışmada, günümüz kültürel miraslarından biri olan levanten evlerine, levanten mimarisine örnek mekanlar, peyzaj mimarlığı bakış açısıyla irdelenerek, getirdiği mesleki yenilikler ve oluşturduğu etkiler örnekler üzerinden irdelenecektir.

2. Levanten Kavramı ve Levantenlerin Türkiye’ye Yerleşme Süreci

Levanten sözcüğünün Fransızca kökenli “doğan, yükselen, gündeğümü” anlamına gelen “Levant” kelimesinden türediğı bilinmektedir (Akkurt, 2004). Aynı zamanda kalkmak, doğmak ve doğu anlamlarında da kullanılan “lever” sözcüğü, bir diğerk şekilde de Doğı Akdeniz ülkelerini tanımlamak için de kullanılmaktadır. Genel bir ifadeyle, Levanten, Avrupalı bir aileden gelip, Doğı Akdeniz’de bulunan Türkiye’de belirli şehir ve bölgelere yerleşerek yaşayanları ifade etmektedir. Bu şehirler, başta İzmir ve İstanbul olmak üzere Hatay ve Mersin’dir. Levantenlerin hem içerisinde yaşadıkları azınlık toplumundan hem de mensubu oldukları Avrupalı kültürden farklı özellikte kültüre sahip oldukları belirtilmiştir. Levanten toplumunu oluşturanlar genellikle Fransız, Macar, Slav ve İngiliz kökenlidirler (Oban, 2007).

Levanten kelimesi özetle, “Avrupa’dan ya da Batı’dan gelerek Levant’ta (Doğı’da) birkaç nesildir yaşayan, yerleşen ve yerel bir dile sahip olmayan, çoğunlukla ticaretle uğraşan, kendini üzerinde yaşadığı topraklara ve topluma ait hisseden “Katolik Latinleri” ifade etmektedir (Dikkaya, 2006).

Levantenler, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde devlet işlerinde ve ticari hayatta oldukça yönlendirici etkiye sahip bir topluluk olmuştur. Bunun yanı sıra levanten topluluğı, evleri, konakları ve yaşam biçimleri açısından da oldukça etkileyici bir yaşam sürdürmüşlerdir. Köken olarak bağılı buldukları ülkelerin sosyal ve kültürel yapılarını muhafaza ederken, hem Osmanlı toplumunun hem de kendi toplumlarındaki kültürel özellikleri harmanlayarak kendilerine özgü yeni bir değerler bütünü oluşturmuşlardır (Çelik, 2016).

İstanbul, İzmir gibi şehirlerde yaşayan levantenler, toplumsal ve kültürel yaşam üzerinde büyük ölçüde etkide bulunmuşlardır. Öyle ki, o dönemde yabancılara tanınan imtiyazlarla, Avrupa’daki lüks yaşamlarının bir benzerini Osmanlı şehirlerinde de sürdürmeye başlamışlardır. Kendi kültürlerine özgü balolar, toplantılar, dini törenler gibi kültürel etkinlikleri ve özellikleri sayesinde yerel halkın da katılımıyla buldukları yerlerde sosyal hayat daha renkli bir şekilde yaşanmaya başlanmıştır (Basgün, 2012). Bunların yanında, çoğunluğunun ticaretle uğraştığı bilinen levantenler, çeşitli iş sahalarında da yer almışlardır.

Bunlara, mimarlık, tercümanlık, diplomatlık, terzilik, sigortacılık gibi meslekler örnek verilebilir.

Levantenler, zaman içerisinde de yaşadıkları toplum bünyesinde, kimliklerini tam olarak yitirmeden, buldukları bölgelerde koloniler kurmuşlar ve kendilerine ait kültür, din, dil ve geleneklerini yine kendi içlerinde yaşatmaya devam etmişler, bölgenin kültürel mirasına çeşitli etkilerde bulunmuşlardır.

15. yüzyıldan itibaren levantenler, öncelikli olarak İstanbul'da Pera semtine yerleşmeye başlamışlardır. Özellikle bu semte yerleşen levantenlerin öncelikli amaçları, kazandıkları paraları, o dönemlerde yabancılara sağlanan ayrıcalıklar yoluyla daha fazla arttırmak olmuştur. O dönemlerde, İstanbul'da yaşayan İtalyan kökenli levantenlerin sosyal yaşama etkileri, sadece İstanbul ili ile sınırlı kalmamış, Syros gibi Ceneviz-Galata deniz yolu üzerinde bulunan Ege adalarını, İzmir, Pire gibi kentleri de etkilemiştir (Ünlü, 2004).

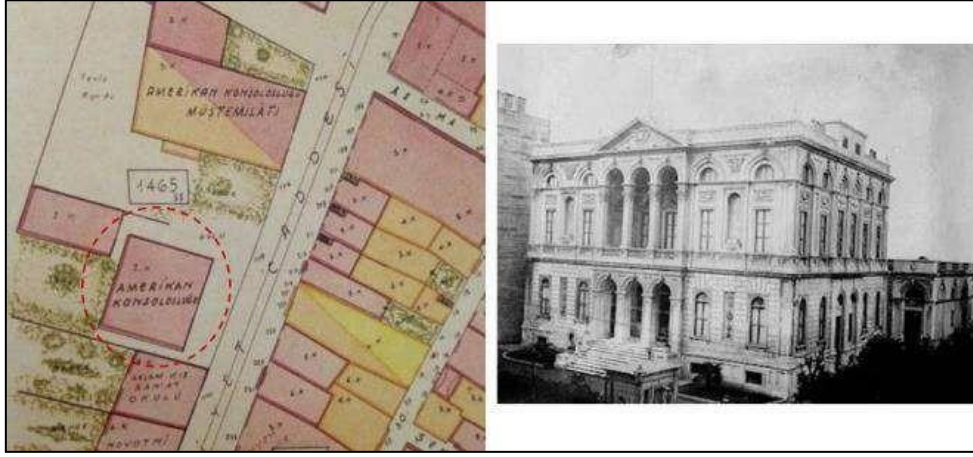
O dönemde Türkiye'deki tahmini nüfusları bin civarındadır. Kültürel olarak en yoğun hissedildikleri yer olan İzmir dışında ağırlıklı olarak başta İstanbul ve Mersin olmak üzere kıyı şehirlerinde bulunurlar. Osmanlı döneminde, İstanbul'da, Pera ve Galata çevrelerinde yaşayan Levanten nüfus, 19. yüzyılda 14.000 kişiye ulaşarak en kalabalık dönemini yaşamıştır. Yerleşimlerinin yoğun olduğu bir diğer şehir olan İzmir'deki Levanten nüfusu ise 19. Yüzyıla ait farklı kaynaklarda 16 ila 25 bin kişi arasından gösterilerek, Levantenlerin, toplam şehir nüfusunun en az %8, en çok %17 denk geldiği belirtilir. Diğer yandan, özellikle 19. yüzyıl ikinci yarısında Mersin'e yerleşmeye başlayan Avrupalı girişimciler daha sonra Frenk mahallesi olarak adlandırılacak bölgede yerleşimlerini sürdürmüşlerdir (Anonim, 2021).

Dönemde, İstanbul'da yaşayan levantenlerin, şehrin sosyo-kültürel yaşamına getirdikleri değişikliklere örnek olarak; Venedik festivallerinin bir benzeri olan Galata festivalleri ve Galata'nın sokaklarında yapılan maskeli eğlenceler gösterilebilmektedir (Ünlü, 2004). Pera'da bulunan mevcut yapı mirası; nitelikli yapıların çoğunluğunun bölgede yaşayan Levantenlere ait olması nedeniyle kentin bir yüzyıldır değişmekte olan çehresine farklı bir mimari üslup sağlamıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Tepebaşı Konakları Ve Haliç Manzarası (Karagünlü, 2015)

Levantenlerin bu yaşam tarzı, buldukları şehirlerin sosyal ve kültürel hayatlarında oynadıkları önemli rolün yanı sıra, yaşadıkları mekanlarla mimari alanda da etkili olmasına neden olmuştur. Dönemin Osmanlı mimarisine ait olmayan “ızgara planı” ismi verilen farklı bir şehir planlama modeli, Levanten mimarlar tarafından buldukları şehirlerde uygulanmıştır (Güneş, 2010: 18). Bu duruma örnek olarak verilebilecek “Corpi Evi” nin (Şekil 2) yapım sürecinde, evin sahibi Ignazio Corpi, 1873'te Pera 'da görkemli bir konut inşa ettirmek için çalışmalar başlattığı ve gül ağacından kapı doğramalarına, carrara merdiven mermerlerine kadar birçok malzemenin İtalya'dan getirildiği bilinmektedir (Anonim, 2021g).

Şekil 2. Corpi Evi; görseli (Anonim, 2021g).

16. yüzyılın sonlarında ise İngiltere'yle Osmanlı Devleti arasında ticaretin canlandırılması amacıyla faaliyet gösterecek olan, “Levant Company” kurulmuştur. Levant Company'nin kurulması sonucunda önce İngiliz ardından Fransız, İtalyan, Alman ve Hollandalı tüccarları katılımıyla, şirketin büyük bir kısmını oluşturan Avrupalı tüccar kesimi ülkeye sık sık gidip gelmeye başlamışlar ve sonrasında Osmanlı topraklarına yerleşmişlerdir. Belirli bir zamandan sonra levantenler, deniz ticaretlerini daha kolay yapabilecekleri kıyı şehirlerini tercih etmeye başlamışlar, dolayısıyla ağırlıklı olarak İzmir, Mersin, İskenderun, İstanbul, Antalya, Beyrut gibi şehirlerde varlıklarını sürdürmüşlerdir (Demircan ve Ergül, 2020). Bu şirketin ticari sistemlerin değişimine bağlı etkiler sonucu kapanmasıyla aile şirketleri dönemi hüküm sürmeye başlamıştır. Bu ailelerden bazıları Whittall, Giraud, Charnaud, Aliberti aileleridir (Yıldız, 2012).

18. yüzyıldan itibaren Batı'dan gelen askeri, teknoloji ve sanat alanında uzman kişiler, elçiler, 19. yüzyılda gelişen ticaret hacmi ile dolayısıyla sayılarında artış görülen tüccarlar ve bu tüccarların çevresinde oluşan çeşitli komisyoncu grupları, Batılı anlayışı Osmanlı topraklarında yaygınlaştıran topluluklar olarak düşünülmektedir. Aynı zamanda, toplumun tüm kesimlerinde etkisi devamlı olarak artan siyasi ve ekonomik batılılaşma girişimleri, Avrupa'daki lüks hayatın da Osmanlı'ya getirilmesine ve benimsenmesine yol açmıştır. Bu akım, başta batı tarzında inşa edilen saraylar ve köşklere, akabinde faytonları, ev eşyalarını, kıyafetleri, kısaca Batılı tarzda yaşantıyı getirmiştir (Denel, 1982).

Levantenler, 1868 yılında yayınlanan Islahat Fermanı'nın ardından kazandıkları mülk edinme hakkı ile de Osmanlı toprakları üzerinde kalıcılıklarını sağlamışlardır. Bu durum, levantenlerin, yaşadıkları şehirlerin ve bölgelerin sosyal yaşamlarında oynadıkları önemli rolün yanında, yerleşik hayata geçmelerine ve bağlantılı olarak yapı ve mimari alanında da etkili olmalarına neden olmuştur. Bu etkilerin en yoğun olarak hissedildiği şehirler, levanten nüfusun en fazla görüldüğü İzmir, İstanbul ve Mersin kentleridir. Söz konusu kentlerin fiziksel planlamasından mekânsal tasarımına, şehrin dış silüetini büyük ölçüde değiştirmişlerdir (Yumul ve Dikkaya, 2016).

3. Kültürel Miras Kavramı

Kültürel miras, geçmişteki yaşam biçimleri ve yaşantıların somut ve anlaşılır bir şekilde, buldukları ülke ve kentlerin ve hatta insanların inanışları, gelenek-göreneklere ve yaşamsal deneyimlerini ifade eden varlıklardan oluşmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın tanımına göre kültürel miras kavramı, "geçmişten miras alınan ve farklı nedenlerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak var olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünü" olarak açıklanmaktadır (Koroğlu vd, 2018). Kültürel miraslar sadece geçmiş yaşantıların izlerini taşımakla kalmamakta, yerel, bölgesel, ulusal hatta küresel ölçekte günümüzde ve gelecekteki tüm kültürel değerlere katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda UNESCO gibi birçok kuruluş faaliyet göstermekte, kültürel mirasların nesiller boyunca korunması için yasal ve yönetsel anlamlar da çaba sarf etmektedir (Nilson ve Thorell, 2018).

Diğer yandan, ülkemizin önemli kültürel miras kaynaklarından biri olan; mimarlık mirasına dair koruma kriterleri ile onlara atfedilen değerler ve esaslar kavramlarına bakıldığında, modern mimarlık mirasının kimlik sahibi olma ve koruma aşamalarında, eskilik, estetik, tarihlik gibi özelliklerin yanında yeni önemli kriterlerin de eklenerek tanımlanması güncel bir zorunluluk olarak belirlenebilmektedir (Polat, 2008). Bu durum korumacı yaklaşımlarda yeni perspektiflerin ve çalışma alanlarının açılmasına neden olarak, sahip olunan kültürel değerlerin daha derinlemesine ve farklı çerçevelerden incelenmesine olanak sağlamaktadır (Gül, 2014).

Diğer yandan, kültürel miraslar, kapsadığı ve bugünün toplumuna iletildiği bilgiler sebebiyle belgesel değere sahip bir önem taşımaktadırlar. Olgusal olarak inceleme yapıldığında, kültürel mirası kullanan, zaman içerisinde değişime uğratan toplumlara ait çeşitli özellikleri öğrenmek mümkün olabilmektedir. Toplumun sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik kapsamının yanı sıra, teknik seviyeleri, toplumsal beğeniye uygun ve zevkleri, estetik bakış açıları, yaşam stilleri, alışkanlıkları, sosyal/toplumsal standartları, bu fiziksel şahitlerin doğru anlaşılıp, doğru açıklanıp irdelenmesiyle öğrenilebilmektedir (Kuşçuoğlu, 2017).

4. Levanten Evleri

Ülkemizde, kentlerin dönüşümünde, batılı anlayış içerisinde kentlerin planlamasına ve imarına önem verilmiş, mimarlar ve kent planlamacılar dış dünyadan-yabancı ülkelerden- getirtilmiştir. Bunlara örnek olarak; Le Corbusier'in İzmir Nazım Planı, Henri Prost'un İstanbul planı ve Ankara için, Lörcher ve Jansen Planları bunlara örnek olarak verilebilir.

Mimari mekanlar Batı üslubu ile şekillendirilmiş, inşa sistemi olarak kagir yapı teknolojisine geçiş hızlandırılmış ve tekniği uygulamak için de Avrupa'dan mimar ve ustalar getirtilmiştir. Yapıların inşa süreçlerinde ülkeye gelen Avrupalı mimar ve ustalar, kendi üsluplarını, tarzları ile yapım tekniklerini de beraberlerinde getirerek uygulamışlardır (Denel, 1982).

Benzer formasyon ve konstrüksiyonlarla levantenler, kent formunda, etnik köken temelli mahalle ayırımının belirgin bir şekilde görüldüğü mekânsal “yerleşimler” bir nevi gettolar meydana getirmişlerdir.

Levantenler ve Frenkler yaşadıkları şehirlerin, kıyı alanları boyunca konutları, ticarethaneleri, hanları, dini yapıları ile kent içinde kültürlerin ve sosyo-ekonomik yaşam tarzlarına uygun bir yerleşim oluşturmuşlardır (Demircan ve Ergül, 2020). Levantenler, yerleştikleri kentin sadece kıyı kesimi ile kalmayarak, şehrin değişik yerleşim bölgelerine de yayılarak yerleşim göstermişlerdir. Bahsi geçen fiziksel dağılımın levantenlerin yoğunlukla yaşadığı kentlerin dış çeperindeki sayfiye yerleşimlerinin oluşum ve gelişiminde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Çoğunlukla Rum ve İngiliz sakinlerin yaşadığı ve az da olsa yerli halkın bulunduğu kent merkezine yakın yerleşim alanlarında ise gösterişli bahçelere sahip, iyi durumda ve ihtişamlı konutlar bulunmaktadır (Pınar, 2001). Bu konutların günümüze kadar ulaşmış en güzel örneklerine İzmir kentinde sıklıkla rastlanmaktadır. Özellikle 19. Yüzyılın sonlarına doğru, İzmir limanının yapımıyla birlikte çekiciliği artarak kentin en gözde bölgesi haline dönüşen kıyı bandı, batılı toplumlara ait konsolosluklar, iş merkezleri, kulüp, tiyatro, kafe gibi eğlence amaçlı yapıların bulunduğu bir alan olmasının yanı sıra, varlıklı tüccarlara ait konutların da bulunduğu bir yerleşim alanı durumuna gelmiştir. Döneminde küçük birer yerleşim alanı niteliğinde olan Bornova ve Buca bölgeleri, 1850li yıllardan sonra barındırdıkları varlıklı Levanten topluluğunun batılı kimliğini, günlük hayatlarında benimsedikleri yaşam şeklini ve kültürünü temsil eden mekânsal yapılanmaların sergilendiği yaşam alanları haline gelmiştir. Büyük çoğunluğu, 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılmaya başlanmış ve bir kısmı günümüze dek varlığını sürdürmeyi başarmış olan bu konutların belirli bir fiziksel veya öznel özelliklere dayalı bir kuramsal düzene oturtmak mümkün olmayıp, sahip oldukları mekânsal kimlik özelliklerini oluşturan belli başlı ayırt edici öz yapılarından söz edilebilir. Söz konusu ayırt edici karakterleri, yerleşimlerin bütünde yer alma durumları, konutları kimlerin kullandığı ve kökenleri, ekonomik durumları gibi kriterlerle ifade edilebilir (Akkurt, 2004).

Levanten kültürünün neden olduğu en önemli değişimlerden biri kentin cazibe merkezlerinin, dikkat çeken odak noktalarının farklılaşmasına zemin hazırlamış olmasıdır. Özellikle Avrupa'dan gelen yabancı mimarlarla yapılan şehir planlamalarında Osmanlı'da mevcut bulunan meydan geleneğinin bulunmadığı bir planlamanın yapıldığı görülmektedir. Izgara planının ve çizgisel yoğunluklu aksların belirleyip sınırladığı yapıların önem taşıdığı görülmektedir (Güneş, 2010).

“Doğu Akdenizliler”in yani levantenlerin, Mersin’i, kiliseden yükselen çan seslerinin, camilerden gelen ezan seslerinin duyulduğu dama şeklinde planlı ve düzenli sokaklarıyla, Ebniye Nizamnamelerine (Yapılar Tüzüğü) uygun kesme-taş duvarlı, Marsilya kiremitli çatıları bulunan güzel ve gösterişli yapılarıyla Anadolu şehirlerinden farklı, adeta yepyeni bir kent olarak yeniden yaratmışlardır (Şekil 3), (Güneş, 2010).

Şekil 3. Mersin kentinin doğu-kuzey yönünde görüntülenmiş bir fotoğrafı. Arkada görülen çift kuleli kilise 1944’te yıkılan Ayios Georgios Ortodoks Kilisesi (Güneş, 2010).

Yine Mersin’de de yapıların büyük çoğunluğunda mimari üslup, malzeme ve işlev bakımından Batılı tarzda özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Mimari karakterlere sahip olan bu evler, özenli ve dikkatli taş işçiliklerinin gözlemlendiği yapılardır (Şekil 4). Anıtsal girişler ve kapıları, yoğun süslemeleri olan balkonlar, köşe pilasterleri, dairesel süsleme desenli rozetler ve profilli çatı pervaz çıkıntılılarıyla zenginleştirildiği görülmektedir. Her iki katı da taştan yapılan bu evler, geniş bahçeler içinde bulunmalarının yanı sıra, dikkat çeken cephe düzenlemeleri, iç ve dış mekân tasarımları ile de göze çarpmaktadırlar (Güneş, 2010).

Şekil 4. Mersin’de Şaşati Evi (Güneş, 2010).

Levantenler, kendi geldikleri yerlerdeki yaşam alanları olan İngiltere, Fransa gibi ülkelerde bulunan evlerini – konakları, şatoları, köşkleri- anımsatan ve Alafranga zevklerine göre inşa ettirdikleri konaklar yerel mimari yapıtların yanında göze çarpmaktadır. Böylelikle, oldukça yüksek maliyetli ve büyük gösterişli bahçeler içerisinde bulunan köşklere oluşan dış çevreden izole durumda yerleşim alanları ortaya çıkmıştır (Demircan ve Ergül, 2020).

Farklı boyut ve tiplerdeki bu konutların tasarım üsluplarındaki farklılıklar göze çarpmaktadır. Ölçeksel olarak bakıldığında orta ölçekli yapılarda, yalın, kübik ve simetrik kurgular hakimken; büyük ölçekli konut yapılarında hareketli, asimetric, düşey ve yatay yapısal kümelerin bulunduğu bir kompozisyondan söz edilmektedir. Genellikle üst katları ana kullanım amaçlı, giriş katlarının ise kullanıcısının toplumsal, ekonomik ve sosyal statüsünü ifade eden bir biçimlenişe sahip olduğu iki katlı bir mekân kurgusu görülmektedir. Zemin katta dışardan gelecek topluma hitap eden, hatta toplumsal kullanımların biçimlendirdiği, zengin süslemeler ve iç mekân öğelerinin yer aldığı gösterişli mekanlar, üst katlarda ise kullanıcı ailenin hizmetinde, yalın, gösterişten uzak mekanlar bulunmaktadır (Akkurt, 2004).

Akkurt'un yaptığı çalışmalarda, incelenmiş olan konutların cephe düzenlemelerindeki ilk izlenimleri farklı bir dile sahip olmakla birlikte, detaylar ele alındığında benzerlikler göstermektedirler. Büyük ölçekteki Levanten evlerinin ana girişin bulunduğu cephe karakterini belirleyen esas öğeler; kuleler, açık ve kapalı çıkmalar, sütun dizilerinin yer aldığı verandalar, üçgen alınlıklar, dikkat çeken giriş aksları, silme ve plasterler, köşe detayları (köşe taşı ve plasteri), kitle işlemleri (ahşap saçak, kagir bitim), boşluk düzenlemeleri, teras ve balkonlar çevreleyen korkuluklardır. Yapıların dış cephe kurgularında, milli ve geleneksel tarzların ön plana çıkmasına, Rönesans etkisini gösteren dizi boşluk düzenlemeleri, kitle-çatı birleşimindeki saçak ve konsol biçimlenişi, geniş veranda ve terasları örnek olarak gösterilebilir (Akkurt, 2004).

Yapıların prestij cepheleri; vurgulu giriş, sütun dizisinin yer aldığı veranda, yarım sekizgen kapalı çıkmalar ile özelleştirilmiş, giriş eksenleri ise çift taraflı merdivenle varılan veranda ya da teraslar, alınlık, sütun dizisi ve balkonlarla öne çıkarılmıştır. Bütünsel düzen içerisinde görsel etkilerinin yanında buldukları araziye hakim, gözlemlene olanağı yaratan kule öğelerinin yer aldığı konutların tümü İngiliz ailelere ait büyük yapılarıdır. Ortaçağ dönemlerinden kalma şatolara özgü feodal yapıların bir özelliği olan kuleler, kullanıcı ailenin sosyo ekonomik statüsünü temsil etmesi ile bir hakimiyet özelliği göstermektedir (Batur, 2003).

Avrupa kökenli ailelerce yaptırılan bu yapılar-köşkler, ekonomik güç ve statü sembolü oldukları için Avrupalı gezginlerin yanı sıra padişahlar ve krallar gibi birçok ünlü ziyaretçiye de ev sahipliği yapmışlardır. Son derece görkemli olan bu köşklere inşasında çok büyük masraflar yapıldığı hatta malzemelerin ve ustaların pek çoğu yurtdışından getirildiği bilinmektedir. Genellikle yapıların girişlerinde ya da bahçelerinde "Rodos işi" olarak adlandırılan dekoratif görünümlü yer döşemelerine/taş işçiliklerine rastlanmaktadır (Narin, 2012). Bahsi geçen köşklere yapılarında kullanılan malzemelerin yanı sıra mimarların da Avrupa'dan getirildiği söylenmektedir. Çoğunlukla yabancı tüccarlara ait olan bu köşkler aynı zamanda yazlık olarak da kullanılmaktaydı.

Köşklerin birçoğu 19. yüzyılın ilk yıllarında inşa edilmeye başlanarak, klasik denilebilecek bir stilde inşa edilmiştir. Çoğu konut yapısı Yunanistan'daki ismiyle "Orthonion" tarzında inşa edilmiştir. Korint ya da çıkma/konsüllü tasarımlar taşıyan başlıklarla belirginleştirilmiş ve Tuskana sütunları olan ilgi çekici revaçlarla klasik mimarinin bir kompozisyona sahiptirler (Basgün, 2012).

Köşklerin mimari yapıları kadar dış dünyaya açılan kapıları olan bahçeleri de en az köşkler kadar etkileyici ve görkemli bir kompozisyon sunmaktadır. Geniş bahçeli ve yüksek duvarlı köşk yapıları, köşk sakinlerinin geldikleri ülkelerdeki konakların ve şatoların bahçelerinden esinlenerek tasarlandığı görülmektedir.

İzmir'in Bornova semtinde yer alan ve bahsi geçen mimari özellikleri barındıran Ailberti evi, Belhomme evi ve Edward Withall evi bunlara örnek olarak gösterilebilir (Şekil 5,6 ve 7).

Şekil 5. Aliberti Evi, Bornova (Anonim, 2021a).

Şekil 6. Belhomme Evi, Bornova (Anonim, 2021a).

Şekil 7. E. Whittall evi, Bornova (Anonim, 2021a).

5. Levanten Bahçeleri ve Peyzaj Öğeleri

1905 Aydın İl Yıllığı'ndaki, "...İzmir şehrinin ileri gelenlerinin ve zenginlerinin tasarrufunda bulunan meskenleri içinde büyük küçük, fakat cümlesi zarif ve süslü pek çok köşkler ve latif, geniş bahçelerine kasabanın her cihadında tesadüf olunur." tanımlamasına benzer şekillerde levanten bahçelerine dair birçok gezgin ve ziyaretçi tarafından övgüyle söz edildiği bilinmektedir (Akkurt, 2004). Büyük çoğunluktaki kesimin Avrupa kökenli olması ve orada doğmuş yaşamlarının bir bölümünü geçirmiş olan levantenler, geçmiş yaşamlarındaki konutlarının bahçelerinin benzerlerini inşa etmek istemişlerdir. Bu durum, konutun etrafını saran çevreyi, yani bahçeleri de etkileyerek konut bahçelerinin, peyzaj tasarımına yeni anlayış ve yaklaşımlar getirmiştir.

Varlıklı Avrupalı levanten aileler, gerek köken olarak bağlı oldukları ülkelerde bulunan yapılardan esinlenerek gerekse oradaki tarzları yerel kullanıma aktararak içerisinde çok sayıda servi ağaçlarının sıra sıra dizilmiş şekilde bulunduğu geniş bahçeli konutlar meydana getirmişlerdir. Bu konutların bahçeleri, ilk yapıldığı zamandaki durumları kadar bakımlı olmasa da birçoğu günümüze kadar korunmuştur. Hem estetik hem de fonksiyonellik düşünülerek tasarlanan bahçelerde boylu ağaçlar, çalılar ve yer örtücüler bir arada kullanılmıştır (Şekil 8) (Anonim, 2021b).

Şekil 8. Aliberti Köşkü, Buca (Anonim, 2021b).

Geniş araziler içinde konumlandırılmış Levanten evlerinin, dış dünyaya kapalı, erişim imkânı olmayan, ayrıcalıklı tanımlarını sağlayan temel faktörlerden biri de içinde yer aldıkları alan yapısı, peyzaj düzenlemeleri, arazi sınırlama elemanları ve gösterişli giriş kapılarıdır. Levanten evlerinin bahçelerinde görülen temel elemanlar; havuzlar, bu havuzları süsleyen gösterişli fiskiyeler veya heykeller, kameriye ve gazebolar, pik döküm aydınlatma elemanlarıdır. Söz konusu evlerin bahçelerinin peyzaj düzenlemelerinde kullanılan mimari öğelerin yanı sıra peyzaj düzenlenmelerinde kullanılan bitkisel materyalin; çiçek tohumlarının ve ağaçların da büyük bir kısmı Avrupa'dan getirilmiştir. Batılı adetler ve beğeniler gereği önem verilen bahçe düzenlemelerinin büyük bir kısmı, ne yazık ki geniş arazilerin parsellere ayırma uygulamaları, evlerin veya bahçelerin kamu kullanımına açılmış olması, konutların bulunduğu arazilerindeki yeni yapısal öğeler nedeniyle yok olmuşlardır (Pınar, 2001).

İtalyan kullanıcılara ait arazilerin belirgin geometrik şekillerde bölünmüş olduğu, havuz, heykel ve gölgelendirme elemanlarının belli ana akslar üzerine yerleştirildiği tespit edilmiştir. Bu bahçelerde gözlemlenen bir diğer nitelik, yoğun dut ağacı sıraları, bazı bölümlerde ise bodur bitkilerle sınırlanmış yürüyüş aksları, promenatlardır (Kılıçaslan ve True, 2018). Doğaya ve kırsal alanlara düşkün tutumları ile tanınan İngiliz topluluğun bahçelerinde ise, doğal yapının mümkün olduğunca korunduğu (Şekil 9), arazi içinde ormansız bir hava yaratan, belli geometrilere oturmayan bir anlayışla kurgulanmış koruluk ve ağaç dizileri ön plandadır (Akkurt, 2004).

Şekil 9. E. Whittall Köşkü, Bornova (Anonim, 2021c).

Genellikle binaların bahçe ile birleşen bölümü, dört köşe biçiminde bir avlu kompleksi şeklindedir. Avlunun içinde iki yolun birbirine dik olarak kesişmesiyle bahçe formu oluşmuştur. Genellikle bu bahçelerin orasında bir kuyu, havuz veya çeşme yer almaktadır. Bazen de bu havuzlara balıklar yerleştirilmekteydi. Bahçelerin duvarları koruma ve özel hayat gizliliği amacıyla yüksektir ve bu duvarlara genellikle bitkiler sardırılarak doğal bir görünüm kazandırılmıştır. Su kuyuları, havuzlar ve su çanakları bağımsız bir şekilde farklı malzemelerden yapılarak bahçelerde yer almışlardır. Bunların bazıları büyük mermer taştan yapılmış havuzlar veya basit kare/dikdörtgen şeklindeki havuzlar olmuştur (Şekil 10).

Şekil 10. E. Whittall Köşkü, Bornova (Anonim, 2021d).

Levanten bahçelerinin tasarımında eski Yunan bahçe sanatı ve Rönesans bahçe sanatının etkileri görülmektedir. Heykel ve bahçe süslemelerin yoğun kullanımı bu duruma kanıt niteliği taşımaktadır. Doğal taş, ahşap ve işlenmiş toprak temel materyalleri oluşturmaktadır. Bu materyallerin yanında eğrelti ve doğal sarmaşık türleri kullanılarak bahçeyi yapaylıktan uzaklaştırmak amaçlanmıştır.

Genellikle çim ve çiçek tarhları, yer seviyesinden 20-30 santimetre kadar yükseltilmiş bitki yastıkları şeklindedir. Yükselen ağaçlar, teraslı çimler, göletler ve abartılı bir dizi çalı ve çiçek dikilmiş, dolambaçlı yollarla tasarlanan Edward Whittall köşkü günümüzde davetler ve kutlamalar için kullanılmaktadır. Edward Whittall köşkünün bahçesinin bu denli zengin bitki türüne sahip olması ve günümüze kadar canlılığını korumasının sebebi olarak girişimci bir tüccar olan Whittall'ın boş zamanlarını bitki taksonomisi bilimine ve bahçivanlık sanatına ayırmasını gösterebiliriz (Anonim, 2021c).

Levanten evlerinin ve bahçelerinin hala varlıklarını korudukları İzmir'den sıra dışı örnekler göstermek gerekirse bunlardan ilki İtalyan iş adamı Aliotti'nin yaptırdığı daha sonra Ödemiş eşrafından Sarıgöllü Hasan Ağa tarafından satın alınan ve bugün hala kentsel rekreasyon alanı olarak kullanılan Hasan Ağa Bahçesi ve ikinci olarak, botanik bilim dalının önde gelen isimlerinden olan Tournefort'un öğrencisi olan o dönem Türkiye'de İngiliz Konsolosu olarak bulunan William Sherard'ın 310 yıl önce İzmir'deki evinin bahçesinde oluşturduğu bahçe dünyanın ilk botanik bahçelerinden biri olarak adı geçen botanik bahçesi olarak hala anılmaktadır. Her iki bahçe de levanten bahçelerinin ekstrem kullanım örneklerini barındıran, tarihsel süreçte önem taşıyan mekanlardır. Her iki bahçe de detaylı olarak incelendiğinde var oldukları tarihte ve günümüzde kent hayatına kattıkları açıkça görülebilmektedir.

5.1. Hasanağa Bahçesi: 107.615 m²'lik alana yayılan Hasanağa Bahçesi'nin ilk sahibi İtalyan Levanten iş adamı Aliotti'dir (İzmir Kültür ve Turizm Dergisi, 2009). Buca'da bulunan, İtalyan asıllı Levanten iş adamı Aliotti'nin vefatı üzerine, bahçenin bulunduğu mülk ve arazi varisleri tarafından satılığa çıkarılmış ve 1926 yılında Ödemiş eşrafından Sarıgöllü Hasan Ağa tarafından satın alınmıştır ancak 1930'lu yılların başlarında sigortalı olan köşk yanmıştır. Bahçe ise, Hasan Ağa ailesinin mülkiyetinde bulunduğu sürede halka açık tutulmuş, Buca'lılar için bir mesire yeri olarak kullanılmış ve Hasan Ağa Bahçesi olarak adlandırılmıştır (İİKTM, 2017), (Şekil 11).

Şekil 11. Hasanağa Bahçesi promenadı, Buca (Anonim, 2021e).

Yangın sonrasında ise arazi içerisinde verandalı müstakil bir ahşap ev, hizmetliler için tek katlı konutlar, bir bağ köşkü, ev büyüklüğünde bir kuş kafesi, çimento ve demir kullanılarak taş ve ahşap taklit edilerek yapılmış stalaktitli grottolar, kaskatlar içeren bir havuz kompozisyonu, kameriyeler, havuzlar dikkatle tasarlanmış bahçe içine dağıtılmıştır (İİKTM, 2017).

İlk adı Aliotti bahçesi olan Hasanağa Bahçesi'nin ilk genel düzeninde Anglo - Sakson yaklaşımdan farklı olarak Latin Avrupa anlayışı egemendir. Aliotti malikanesi Buca'daki malikaneler içinde alan olarak en geniş bahçeye sahip olanıdır (Erpi, 1987).

Çoğu çam olan ağaçların yerleştirilmesinde de aynı tarz gözlenmektedir. Bahçeyi batıdan doğuya kesen yolun iki yanındaki dut ağaçlarının dikilmesiyle oluşturulan yarı saydam bir tünel şeklindeki allee-promenada dönüştürülmüş yol ve dut ağaçları günümüzde kadar varlıklarını koruyamamışlardır (Şekil 12) (İİKTM, 2017). Alan günümüzde hala doğal koruma alanlarından biri olarak ilgili koruma yasaları gereğince korunmakta, sahip olduğu yeşil doku ile bulunduğu bölgedeki halka aktif ve pasif çeşitli rekreasyonel aktivitelerde bulunma imkânı sunmaktadır.

Şekil 12. Hasanağa Bahçesinin geçmişteki ve günümüzdeki kullanımı, Buca (Anonim, 2021e).

Bahçedeki, çizgisel dolaşım aksları, doğal malzemeden yapay düzenlemeler veya yapay malzemeden doğal görünüm arayışları Latin-Avrupa anlayışın yansımaları olarak irdelenebilir. Benzer türde peyzaj tasarımı yaklaşımına İstanbul Emirgan korusunda rastlanmaktadır. Aliotti'nin bu geniş araziye doğal çevre görünümünde bir hayvanat bahçesi haline getirdiği, geyik, tavus vb. hayvanların yüksek duvarlarla çevrili bahçe içinde serbestçe dolaştıkları bilinmektedir (Kılıçaslan ve True, 2018).

5.2. Gaziemir Botanik Bahçesi: İzmir ilinde yakın geçmişte yapılan keşiflerden biri de Gaziemir ilçesinde yer alan ve Botanik biliminin önde gelen isimlerinden Joseph Pitton de Tournefort'un öğrencisi İngiliz Konsolos William Sherard'ın 310 yıl önce İzmir'deki evinin önündeki 37 dönümlük arazide kurduğu botanik bahçesidir. Bu bahçe, yapılan araştırmalara göre dünyanın en eski dördüncü botanik bahçesi niteliğindedir. 1700'lü yıllardan günümüze kadar ulaşmayı başarabilen botanik bahçesinde yaklaşık 12.000 çeşit bitki türü bulunduğu tahmin edilmektedir. İngiliz Başkonsolosu Sherard'ın kurduğu bu botanik bahçesinde, Türkiye'ye has olmayan bitki türleri ve tohumlarının da mevcut olduğu bilinmektedir. Şu anda çok belirgin sınır ve detayları olmayan ve yakın geçmişte gün yüzüne çıkarılan bu botanik bahçesi sadece İzmir ili ve Türkiye için değil uluslararası çapta önem taşımaktadır. Tarihi ve bilimsel öneme sahip bu bahçenin çeşitli kurumlar ortaklığıyla yeniden canlandırılması düşünülmeye, hatta gerekmektedir (Anonim, 2021f). Yapılan bu keşfin daha detaylı çalışmalarla gün ışığına çıkartılması gerek botanik bilimi açısından, gerekse Levanten bahçe kültürünün gelişim sürecinin ve sosyo-kültürel etkilerinin irdelenmesi açısından önem taşımaktadır (Şekil 13).

İngiltere’de bahçeye ilgili çok sayıda kaynağa ulaşılırken Oxford Üniversitesi’nde Sherard tarafından kurutulmuş ve İzmir (Smyrna) ismi verilmiş 50’den fazla bölgeye özgü bitki türüne ait fotoğraflara ulaşılabilir (Anonim, 2021h).

Şekil 13. Gaziemir Botanik Bahçesi (Anonim, 2021f).

5.3. Levanten Bahçelerinin Peyzaj Çalışmalarına Etkileri

Sahip oldukları kökenlerin kültürünü taşıyarak kendilerine özgü mekanlar yaratan Levantenler, örneklerden de görülebileceği gibi bu yaklaşımlarını sahip oldukları konutların bahçe tasarımlarında da sürdürmüşlerdir. Bu durum yerel uygulamalara çeşitlilik getirerek peyzaj çalışmalarına yeni bitki türleri, malzemeler ve tasarım anlayışıyla farklı katkılarda bulunmuşlardır. Levanten kültürünün peyzaj çalışmalarına yaptığı etki ve katkılar şu şekilde özetlenebilir:

- Bahçelerde yerel türlerin haricinde birçok farklı türde bitki çeşitleri kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum süs bitkileri yetiştiriciliği ve ticaretine yeni bir soluk katmıştır.
- Farklı çiçek tohumları ve ağaçların büyük bir kısmı Avrupa’dan getirilmiş, yerli türler başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerine gönderilmiştir.
- Konutların yanı sıra bahçelerinin de geniş olmasına önem verilmeye başlanmış, yapısal mekanlar kadar onu çevreleyen yeşil dokunun da önemi ortaya çıkmıştır.
- Yerel bitki örtüsüne uygun türlerin ve yerli uygulama malzemelerinin konut bahçelerinde farklı kullanımlar için uygunluğa sahip olması için geliştirilmesi ve kullanımı teşvik edilmiştir.
- Konut bahçelerinde, farklı tarz ve uygulamalar ile çeşme havuz, fıskiye gibi yeni donatı elemanları elemanlar sıklıkla yer almaya başlamıştır.
- Düzenlenecek yeşil alanların sahip oldukları coğrafi, morfolojik ve iklimsel özellikler gibi olanakları düşünülerek çalışmalar yapılmış, bu durum bitkisel materyalin ekolojik isteklerinin gözetilerek tasarımlar yapılmasını teşvik etmiştir.
- Bahçelerde daha çok servi, çam, defne gibi mekân oluşturma potansiyeli yüksek olan formlu bitkiler kullanılmış, mekan oluşturma, perdeleme, ululaştırma gibi bitkilerin sadece estetik olarak değil fonksiyonel kullanımları da ön plana çıkarılmıştır.

- Günümüzde podima uygulaması olarak bilinen taşlarla desenlerin oluşturulduğu yürüme yolu tasarımının levanten bahçelerinde 'Rodos işi' denilen yer döşemesi uygulamasından geldiği bilinmektedir. Estetik değerli ve görselliği çok yüksek olan bu uygulama halen birçok özel mekân ve tasarımlarda varlığını sürdürmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Zaman; yıpratıcı etkisinin yanında, geçmişten geleceğe, değerleriyle günümüze taşınan eserlerin, kültürel varlıkların oluşumunda etkili bir süreçtir. Gelişen teknoloji ve materyallerle birlikte değişen yaklaşımlar, kültürel değişimin yanı sıra, mekansal kullanımların da değişimine neden olarak, kültürel eserlerin yeni kullanımlarla değer bulmasına neden olmaktadır. Bu yaklaşımla, kültürel varlıkların güncel ihtiyaçlarla ilişkilendirilerek dönüşümünün sağlanmasıyla taşıdıkları değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanarak, bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması daha kolay ve mümkün olacaktır. Hangi konuda olursa olsun kültürel değerler ve miraslar, geçmişle gelecek arasında bağıntı kurmaya, geçmişini anlayarak gelecekte olası hatalardan kaçınılmasını sağlayan varlıklarımızdır. Bu nedenle kültürel miraslar mevcut nesile değil, gelecek nesillere bırakılan değerlerdir. Bu nedenle varlıklarının korunarak aktarılması, sürdürülebilirliklerinin sağlanması tüm nesillerin görevidir. Bu durum mimarlıktan, edebiyata sanatsal ve kültürel varlıkların tümünde geçerlidir.

Çalışma konusu olarak seçilen levanten bahçeleri de levanten kültürü ve mimarisinin esintilerini Anadolu'ya getiren kültür miraslarındandır. Farklı kültür ve etnik yapılara aidiyetleri, temsil ettikleri batılı sermaye, güç ve kültürel özellikleri ile levantenler, yaşadıkları konutlar ve bahçeleriyle, özgün tasarım şekilleriyle sadece konutlar ile bahçe arasında bir mekânsal kurgu oluşturmakla kalmamış, mekânsal ölçekten kentsel ölçeğe yepyeni bir kimlik oluşturarak bu kimliği çevrelerine yansıtmışlardır. Bu bakış açısıyla, günümüze kadar ulaşan levanten evleri ve bahçeleri, sadece strüktürel mimari açısından değil, peyzaj mimarlığı açısından önem taşıyan miraslar olarak da sahip olduğumuz kültürel mirasa katkı sağlamaktadırlar.

Levanten evleri ve bahçeleri, yerleşimsel özellikleri açısından alanın çehresini tanımlayan, buldukları döneme ilişkin, ifade şekli ve yaşayış biçimlerine ait ipuçları gösteren, sahip oldukları önemli değerler dolayısıyla kültürel miras olarak kavranmalarını ve korunmalarını gerektiren tarihi öğelerdir. Bu nedenle, özellikle farklı tarihsel kesitlerde mekan ve bahçe algıları, toplumsal yapıları hakkında bilgi vermesi ve geleceğe yönelik kurgularda geçmiş tecrübeleri yansıtarak yol göstermesi anlamında önemli ve korunması gereken miraslarımızdır.

Kentlerin ve buldukları bölgelerin iklimsel ve coğrafik özelliklerine uyumlu olarak tasarlanan ve aynı zamanda Avrupa'ya ait izler taşıyan bu mekanlar, yerel mimari tarzlara yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu özellikleri ile kültürel zenginliğimizi desteklerken peyzaj mimarisine de estetik ve teknik yönleri güçlü örnekler oluşturmakta, ülkemizin hatta dünyanın peyzaj mimarlığı yaklaşımına ışık tutmaktadır. Bu duruma çok yakın tarihlerde varlığı keşfedilen, dünyanın ilk botanik bahçelerinden olduğu düşünülen İzmir Gaziemir Botanik bahçesi örnek olarak verilebilir.

Çalışmanın, bahse konu olan levanten bahçeleri ve benzeri peyzaj mimarlığı mesleğini ilişkilendiren kültür miraslarının ortaya çıkarılmasında bir öncü olması ve konu ile ilgili çalışmaların artırılarak peyzaj mimarlığı tarihine ve tarihi önem ve değere sahip bahçelerin kültürel miras olarak değerlendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması konusunda yol gösterici olması beklenmektedir. Böylelikle peyzaj mimarlığı kapsamında yer alan kültürel varlıklar zenginleştirilerek, kültürel değer ve miraslara katkıda bulunulabilecektir.

Kaynaklar

- Anonim, 2021a. Tarihi Mekanlar ve Kişiler Ansiklopedisi
<https://www.erolsasmaz.com/?oku=1685>)
- Anonim, 2021b. Atalarımızın Toprakları Buca Tarihi Üzerine,
<https://atalarimizintopraklari.site123.me/buca-tar%C4%B0h%C4%B0-yapilar-l%C4%B0stes%C4%B0/aliberti-k%C3%96%C5%9Ek%C3%9C>)
- Anonim, 2021c. Edward Whittall Garden,
<http://www.edwardwhittallgarden.com/gallery.aspx>)
- Anonim, 2021e. Buca Belediyesi, <http://www.buca.bel.tr/Buca-Hakkında/5/hasan-aga-parki/park-bahce.html>)
- Anonim, 2021f. Kanal Ben Haber,
<https://www.kanalben.com/yerel-haberler/zamana-direndi-ama-kamulastirmayatakildi-h305873.html>)
- Anonim, 2021g. Soho House İstanbul.
<https://www.sohohouseistanbul.com/tr/history>
- Anonim, 2021h. Soma Olay Gazetesi, <https://www.somaolay.com.tr/turkiyenin-en-eski-botanik-bahcesi-tubitakta-yarisma-konusu/>
- Anonim, 2021ı. Vikipedi Özgür Ansiklopedi,
https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Levantenleri
- Açık Güneş, G. 2010. Mersin Levanten Yapıları Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi Mimarlık Anabilim Dalı. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. <http://libratez.cu.edu.tr/tezler/7919.pdf>
- Basgün, S ve Sevenler, İ. 2012. Bornova'daki Levanten Köşklerinin Kent Dokusu İçerisindeki Yeri. Proje Ödevi. Özel Ege Lisesi.
<https://silo.tips/download/bornova-dak-levanten-kklernn-kent-dokusu-ersndek-yer>
- Batur, A. 2003. Mimar Vedat Tek; Kimliğinin İzinde Bir Mimar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Birol Akkurt, H. 2004. 19. Yüzyıl Batılılaşma Kesitinde Bornova ve Buca Levanten Köşkleri Mekânsal Kimliğinin İrdelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çelik, M. 2016. Buca Levanten Konutlarında Kültürel Değerlerin Sürekliliği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Demircan, B, Ergül, E. 2020. Antropolojik Bir Değerlendirme: İzmir Levanten Topluluğu. Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Teori ve Araştırmalar II (cilt 1). Editör Doç. Dr. Sibel Demirarslan. Gece Kitaplığı, İstanbul: Gece Publishing

- Denel, S. 1982. Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Ankara: O.D.T.Ü. Yayınları.
- Erpi, F. 1987. Buca'da Konut Mimarisi (1838–1934): Bir Yüzyıl Dönemini Kapsayan Mimari Oluşumun Sosyo –Kültürel Analizi ve Tipolojik Sentezi. O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 268 s.
- Gültekin N.T. ve Uysal M. 2018. Kültürel Miras Bilinci, Farkındalık ve Katılım: Taşkale Köyü Örneği. OPUS. Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi- International Journal of Society Researches. ISSN:2528-9527 E-ISSN: 2528-9535 Yıl Year : 8 Cilt Volume:8 Sayı Issue :15
- Gündoğdu, A. O. 2016. Osmanlı / Türk Müzik Kültüründe Avrupa Müziği'nin Yaygınlaşması Süreci ve Levanten Müzikçiler. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik ve Sahne Sanatları Anabilim Dalı Müzik Bilim Yüksek Lisans Programı.
- Güneş, Açık G. 2010. Mersin Levanten Yapıları Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İİKTM, 2017, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Sitesi. <http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/TR,77445/buca.html>.
- İzmir Kültür ve Turizm Dergisi, 2009. Tarih Kokan Büyülü Şehir İzmir. Kenardaki Güzellik -Hasanağa Bahçesi. İzmir Kültür ve Turizm Dergisi, Eylül- Ekim 2009, Yıl: 1 Sayı:1, S: 71-73, <http://www.renklikalem.com.tr/old/izmir/izmir01/HTML/files/assets/basic-html/page74.html>
- Karagünlü, N. 2015. Pera Levanten Konut Mirası Ve Yeniden İşlevlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme. Tez (Yüksek Lisans) -- İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://polen.itu.edu.tr/handle/11527/17603>
- Kılıçaslan, Ç., Malkoç True, E. 2018. Buca Hasanağa Bahçesi'nin Kullanım Sürecinde Mekânsal Analizi. Akademik Ziraat Dergisi, 7 (1), 101-110. DOI: 10.29278/azd.440696
- Koroğlu, Ö. & Ulusoy Y. H. & Avcıkurt, C. 2018. Kültürel Miras Kavramına İlişkin Algıların Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi, Turizm Akademik Dergisi, 5 (1), 98-113
- Narin, S. 2012. İzmir Levantenleri ve Kültürel Etkileri. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi. <https://hdl.handle.net/11468/634>
- Oban, R. 2007. Levanten Kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (22): 337-356.
- Omay Polat, E.E., 2008, "Türkiye'nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması: Kuram ve Yöntem Bağlamında Bir Değerlendirme" YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi.
- Öksüz Kuşçuoğlu, G. & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi. Yalvac Akademi Dergisi, 2 (1), 58-67. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/yalvac/issue/32621/334791>
- Pınar, İ. 2001. Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir, Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir 1608-1918, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı Yayınları.

- Sadođlu, H. Türkiye'de Kùltürel Modernleşmenin İdeolojik Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme. 3. Uluslararası Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi (ICPESS), 09-11 Kasım 2017.
- Ünlü, C. 2004. Git Zaman Gel Zaman. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Yumul, A., Dikkaya, F. 2006, Avrupalı Mı Levanten Mi? Bağlam Yayınları Serisi. Çağaloğlu, İstanbul.